

**KENT KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA MAHALLENİN ETKİSİ:
BALAT, SELÇUK VE MUSA MAHALLELERİ ÖRNEKLERİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi ve Kent Çalışmaları Programı**

Canberk BULUT

Danışman: Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE

**Temmuz 2020
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

:

Öğrencinin Adı Soyadı : Canberk Bulut

ÖN SÖZ

Rönesans döneminin önde gelen ressam ve mucitlerinden biri olan Leonardo da Vinci, hayat hakkında bir tavsiye vermesi istenildiğinde; “Hayata doymak bilmez bir merakla yaklaş ve kesintisiz öğrenmek için sürekli arayış içinde ol” cevabını vermiştir. Benim doymak bilmez merakım ve bilgiye ulaşma isteğim ise henüz küçük bir çocukken evimizin kitaplığında bulduğum ansiklopedi setlerini okumaya çalışmam ile başladı. Özellikle sosyal bilimlere meraklı, liseyi yeni bitirmiş bir genç olarak seçtiğim lisans hayatımda geçen eğitici ve öğretici dört yılın sonunda, merakıma ve yeni bilgiler öğrenmenin heyecanına kapılarak yüksek lisansa devam etme kararı aldım. Öğrenim hayatım boyunca bana ışığıyla yol gösteren hocalarımla yardımıyla edindiğim bilgilerimin sonucu olarak yazdığım yüksek lisans tez çalışmam, kent kimliği oluşum sürecinde mahallelerin etkisini konu almaktadır.

Kent kimliği oluşumunda mahallelerin etkisini araştıran tezimde, literatür araştırması ve kuram oluşturma üzerine yoğunlaşırken, etkileriyle tüm dünyayı sarsan Covid-19 salgınının ortaya çıkması, alan araştırması yapmam gereken zamanı, karantina ve sosyal mesafe uygulamaları doğrultusunda evde geçirmemi zorunlu kıldı. Tüm öğrenim hayatımda ve tezimin konusu ile hipotezlerinde bazı değişiklikler yapmamı zorunlu hale getiren karantina sürecinde bana destek olan tüm çevreme teşekkürü bir borç biliyorum.

İlk olarak, bilgisi, tecrübesi ve anlayışı ile lisans hayatımdan bu yana sabırla, titizlikle ve şefkatle yanımda olarak beni aydınlatan, umutsuzluğa kapıldığım anlarda beni cesaretlendirerek devam etme gücü aşılayan ve kent çalışmalarına dair her şeyi sevmemi sağlayan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre’ye sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tüm lisans ve yüksek lisans dönemimde, bana destek olan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü hocalarına, araştırma görevlilerine ve sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Alan araştırmasının örneklemini oluşturan Musa Mahallesi, Selçuk Mahallesi ve Balat Mahallesi’nin yazımı sürecinde yapılan derinlemesine görüşmelerde, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyerek salgın şartlarının getirdiği kısıtlı imkanlara rağmen yardım etmeyi kabul eden saygıdeğer mahalle muhtarları ile değerli mahalle sakinlerine emekleri ve destekleri için ayrıca teşekkür etmek isterim.

Kent kimliği ve kent içerisindeki mahallelerin yazımı sürecinde, karantinayı ailemin yanında geçirdiğim için ulaşamadığım bazı bilgi ve belgeleri edinmeme yardım eden, Denizlili, Antalyalı ve İstanbullu arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazım sürecinde tüm dünya ile eş zamanlı olarak yaşadığım zorunlu kısıtlamalara çözümler getirmeleriyle arkadaşlık bağının derinliğini, gözler önüne seren tüm niversite arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, bana hayatım boyunca aşıladıkları sevgi ve verdikleri emekleri ile bütün teşekkürlerimi sonuna kadar hak eden iki güzel insan daha var; annem ve babam. Bana ilk kelimeyi öğreten, hayatın engebeli ve zorlu yollarına doğru ilk adımı atmamı sağlayan, beni her düştüğümde kaldıran, her sevincimle benden daha fazla sevinen, her zldğmde benden daha fazla üzülen, tüm umutsuzluğumu sevgi dolu kalbiyle silip atan, neşesi neşem, üzüntüsü zntm, güler yüzü cennetim olan ilk ğretmenim, arkadaşım, sırdaşım, biricik annem, Tülay Bulut'a kalbimde var olan bütün sevgi ve minnetimle sonsuz teşekkür ederim. Yine, hayat yolculuğumda bana, anneme ve ağabeyime her zaman destek olan, beni her konuda cesaretlendiren, her zor durumumda yardımına koşan, her ihtiyacımı sorgulamadan karşılayan, bizim için çalışan, yorulan, bizimle glen, bizimle üzülen, ikinci ğretmenim, yol göstericim, devrilmez ulu ınarım, canım babam Halil İbrahim Bulut'a tüm sevgim ve saygıyla sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Siz her zaman yanımda olmasanız ben bugün, bu kadar güçlü ayakta duramazdım.

Kent kimliği oluşumunda mahallelerin etkisini konu alan yüksek lisans tez çalışmamı, hayatımdaki koruyucu meleklerim ve saygıdeğer ebeveynlerim Tülay Bulut ve Halil İbrahim Bulut'a ithaf ediyorum.

Canberk BULUT

DENİZLİ- 2020

ÖZET

KENT KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA MAHALLENİN ETKİSİ: BALAT, SELÇUK VE MUSA MAHALLELERİ ÖRNEKLERİ

Bulut, Canberk
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi ve Kent Çalışmaları Programı
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre

Temmuz 2020, 217 Sayfa

Mahalleler, ilk kent devletlerinin ortaya çıktığı dönemlerden bu yana var olan ve kentlerin kimliklerine etki eden en küçük yaşam birimleridir. Tarih boyunca kentlerin en temel birimi olan mahallelerin sosyal, kültürel ve idari yapısında meydana gelen değişiklikler, tüm mahalleleri kapsayan kentin kimliğini de değiştirmektedir. Her insan ilk olarak kendi mahallesinde eğitim görmekte, sosyalleşmekte ve hayat tecrübesi kazanmaktadır. Mahallesinde kazandığı kimliği ile kent hayatına dâhil olan insan, yaşam tarzını, kültürünü ve alışkanlıklarını kent hayatına taşımaktadır. Kentlerin, sahip oldukları tarihi, kültürel ve doğal yapılarıyla çok uzun zamanda kazandıkları kimliklerini korumanın yolu ise mahallelerin kültürünü ve kimliğini korumaktan geçmektedir.

Ülkemizde Osmanlı Devleti'nden bu yana, mahalle yaşantısına büyük önem verilmiştir. Mahallelerini, kendi evleri gibi koruyan ve mahalle halkının koyduğu kurallara eksiksiz uyan insanlar, kent hayatına katıldığında da mahallesinden edindiği alışkanlıkları sürdürmüş ve kentin kimliğini korumaya çalışmıştır. Ancak Sanayi Devrimi'nden bu yana, kentler giderek büyümüş ve kimliklerini etkileyen dinamikler değişmiştir. Sınırları giderek genişleyen kentler içerisindeki mahallelerin sayısı ve nüfusu ise çeşitli nedenlerle sürekli değişmektedir. Bu durum ise mahallelerin kimliğinin ve kent içerisindeki öneminin değişmesine sebep olmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, günümüzde oluşan yeni koşullar neticesinde, mahallelerin kent içerisindeki öneminin ve kent kimliğini etkileme gücünün tespit edilmesidir. Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise mahalle kavramı, mahallenin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve kimliğine etki eden faktörler anlatılmıştır. Üçüncü bölümde kent ve kent kimliği kavramları tanımlanarak, kent kimliklerini oluşturan ve etkileyen faktörler açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise farklı coğrafyalardan mahalle örnekleri incelenerek, kent kimlikleri içerisindeki önem ve etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kimlik, Kent Kimliği, Mahalle, Mahalle Kimliği

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE NEIGHBORHOOD ON THE FORMATION OF URBAN IDENTITY: THE SAMPLES OF BALAT, SELÇUK AND MUSA NEIGHBORHOODS

Master Thesis

Department of Political Science and Public Administration

Public Administration and Urban Studies Programme

Adviser of Thesis: Assoc. Prof. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre

July 2020, 217 Pages

Neighborhoods, that have existed since the first city-state emerged are the smallest living units affecting the identity of the cities. Changes in the social, cultural and administrative structure of the neighborhoods, which have been the most basic unit of cities throughout history, also change the identity of the city, which covers all neighborhoods. Every person is educated, socialized and gains life experience first in his/her own neighborhood. The person who is included in the city life with the identity he/she gained in his/her neighborhood brings his/her lifestyle, culture and habits to the city life. The way of preserving the identities of cities with their historical, cultural and natural structures that they have gained in a very long time is to protect the culture and identity of the neighborhoods.

Since the Ottoman State in our country, much attention has been paid to neighborhood life. People who protect their neighborhoods like their own homes and follow the rules completely set by the people of the neighborhood, continued their habits from the neighborhood when they joined the city life and tried to protect the identity of their city. However, since the Industrial Revolution, cities have grown increasingly and the dynamics affecting their identity have changed. The number and population of the neighborhoods within the cities whose borders are expanding constantly has changed for various reasons. This situation has caused to change the identity of the neighborhoods and their importance in the city.

The main purpose of the study is to determine the importance of the neighborhoods in the city and the power to affect the urban identity as a result of the new conditions that occur today. In the first part of the study, which consists of four parts, the subject, purpose, importance and limitations of the research were emphasized. In the second part, the concept of neighborhood, the development of the neighborhood in the historical process and the factors affecting its identity were explained. In the third section, the factors that make up and affect the urban identities were explained defining the concepts of the city and urban identities. In the last part of the study, by examining samples of neighborhoods from different geographies, their importance and effects within urban identities were discussed.

Keywords: City, Identity, Urban Identity, Neighborhood, Neighborhood Identity.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	6
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	7
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Varsayımları.....	9
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	11

İKİNCİ BÖLÜM MAHALLE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Mahalle Kavramı	14
2.2. Osmanlı Devleti Öncesi Uygarlıklarda Mahalle	16
2.3. Osmanlı Devleti'nde Mahalle	22
2.3.1. Osmanlı Mahallesiinde Fiziki ve Demografik Yapı	24
2.3.2. Osmanlı Mahallesiinde Sosyal ve Kültürel Yapı.....	37
2.3.2.1. Osmanlı Mahallesiinde Aile Hayatı	39
2.3.2.2. Osmanlı Mahallesiinde Sosyal Dayanışma ve Komşuluk İlişkileri	47
2.3.2.3. Osmanlı Mahallesiinde Gelenek-Görenekler.....	52
2.4. Geleneksel Mahalle Yapılanmasından Modern Mahallelere Geçiş	55
2.5. Türkiye'de Mahalle Yönetimi ve Muhtarlık Kurumunun Gelişimi	57
2.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Mahalle Yönetimi ve Kimliğe Etkisi	58

2.5.2. Cumhuriyet Döneminde Mahalle Yönetimi ve Kimliğe Etkisi	60
2.6. Popüler Kültürde Mahalle ve Mahalle Kimliği.....	62
2.7. Mahallenin Kimliğine Etki Eden Faktörler.....	65
2.7.1. Mahallenin Fiziki ve İdari Yapısındaki Değişimler.....	65
2.7.2. Mahallenin Sosyal ve Kültürel Yapısındaki Değişimler	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KENT KİMLİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

3.1. Kent Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	72
3.2. Kent Kimliği Kavramı ve Genel Özellikleri	74
3.3. Kent Kimliği ve Kent Belleği İlişkisi	83
3.4. Kent Kimliği ve Kent İmgesi İlişkisi.....	87
3.5. Kent Kimliği Bileşenleri ve Özellikleri.....	89
3.5.1. Somut Kimlik Unsurları	91
3.5.1.1. Doğal Kimlik Unsurları	91
3.5.1.1.1. Coğrafi Konum ve Topografya	92
3.5.1.1.2. İklim Yapısı	95
3.5.1.1.3. Bitki Örtüsü.....	97
3.5.1.1.4. Hidrografik Özellikler	98
3.5.1.2. Yapay Kimlik Unsurları	99
3.5.1.2.1. Binalar	100
3.5.1.2.2. Yollar, Meydanlar ve Anıtlar	101
3.5.1.2.3. Kent Peyzajı	104
3.5.1.2.4. Kent Mobilyaları	106
3.5.2. Soyut Kimlik Unsurları	107
3.5.2.1. Tarihi Yapı.....	108
3.5.2.2. Din ve İdeolojiler	110
3.5.2.3. Gastronomi	111
3.5.2.4. Kültür ve Sanat.....	113
3.6. Kentlerin Kimliksizleşmesi.....	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MAHALLELERİN KENT KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

4.1. Balat Mahallesi/ İstanbul	121
4.1.1. İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri	121
4.1.2. İstanbul Kent Kimliği.....	124
4.1.3. Balat Mahallesi	127
4.2. Selçuk Mahallesi (Kaleiçi Bölgesi) / Antalya	134
4.2.1. Antalya'nın Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri	134
4.2.2. Antalya Kent Kimliği.....	136
4.2.3. Selçuk Mahallesi (Kaleiçi Bölgesi).....	138
4.3. Musa Mahallesi / Denizli	144
4.3.1. Denizli Kentinin Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri	144
4.3.2. Denizli Kent Kimliği.....	145
4.3.3. Musa Mahallesi	147
SONUÇ	156
KAYNAKLAR.....	166
EKLER.....	190
ÖZGEÇMİŞ	205

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Bazı Osmanlı Şehirlerinde Mahalle İsimlerinin Dağılımı	23
Tablo 2.2. 16. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerinde Mahalle Nüfus Çizelgesi	26
Tablo 2.3. İstanbul'da İkamet Eden Müslümanların Konut Türlerine Göre Sayısı ve Oranları (1907)	42
Tablo 2.4. 17. Yüzyıl Bursa Kentli/ Kırsal Aileler ve Çocuk Sayıları	45

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 3.1. Kent Kimliği Bileşenleri.....	90
Şekil 3.2. Su Kaynaklarına Yakın Yerlerde Kurulmuş İlk Kent ve Medeniyetler.....	99
Şekil 4.3. Balat Mahallesi'nin İstanbul Kenti İçerisindeki Konumu.....	128
Şekil 4.2. Selçuk Mahallesi'nin Antalya Kenti İçerisindeki Konumu.....	138
Şekil 4.1. Musa Mahallesi'nin Denizli Kenti İçerisindeki Konumu.....	148

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

	Sayfa
Fotoğraf 2.1. İstanbul ve Bursa'dan Geleneksel Osmanlı Sokak ve Mahalleleri.....	25
Fotoğraf 2.2. Mahalle Camileri (Bulgurlu Mescid ve Şaban Kaptan Camileri).....	28
Fotoğraf 2.3. Topkapı Sarayı'nda Kahve Pişiren Bir Görevli ve Geleneksel Osmanlı Mahalle Kahvesinde Tavla Oynayarak Vakit Geçiren Cemaat (1875).....	29
Fotoğraf 2.4. Dar Yapılı Çıkmaz Sokaklarıyla, Geleneksel Osmanlı Mimarisi Örneklerinden Cumalıkızık Köyü / Bursa.....	32
Fotoğraf 2.5. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Eminönü ve Karaköy Meydanları.....	33
Fotoğraf 2.6. Doğa İle İç İçe Yapısıyla Kentin Yeşil Alanları: Mezarlıklar.....	35
Fotoğraf 2.7. Osmanlı Döneminde, Mahalle Çeşmesinden Su Alan Mahalleliler.....	36
Fotoğraf 2.8. 19. ve 20. Yüzyıl'da Geleneksel Osmanlı Aileleri.....	41
Fotoğraf 2.9. Osmanlı Döneminde Sokakta Vakit Geçiren Mahalleli Çocuklar.....	44
Fotoğraf 2.10. Komşusu Evde Yokken Çiçeklerine Su Veren Yaşlı Kadın, 1970'ler...50	50
Fotoğraf 2.11. Geleneksel Osmanlı Ev ve Mahalle Kültüründe Kapı Tokmakları.....	53
Fotoğraf 2.12. Osmanlı Döneminde Sadaka Taşları.....	54
Fotoğraf 2.13. Kentsel Dönüşüm Sonrası TOKİ Konutları (Aktepe Mh. / Denizli).....	70
Fotoğraf 3.1. Turizm Kenti İşleviyle Antalya ve Sanayi Kenti İşleviyle Kocaeli.....	76
Fotoğraf 3.2. Kanallarıyla Venedik Kenti ve Paris'in Simgesi Eiffel Kulesi.....	78
Fotoğraf 3.3. Louvre Müzesi Piramidi (Paris) ve Dans Eden Ev (Prag).....	79
Fotoğraf 3.4. Londra ve New York'un Sembol Haline Gelen Otobüs ve Taksileri.....	81
Fotoğraf 3.5. Değişmeyen Mimarisiyle Oxford High Street (1810- Günümüz).....	82
Fotoğraf 3.6. Korunmuş Old Town Bölgeleriyle Prag ve Lüblıyana Kentleri.....	85
Fotoğraf 3.7. Kutuplardan Ekvator'a Gidildikçe Değişen Mimari ve Kimlik.....	93
Fotoğraf 3.8. Doğal Kimlik Bileşenleri ile Ünlenmiş Amasya ve Mardin Kenti.....	95
Fotoğraf 3.9. Barcelona'nın Simgeleri Sagra de Familia Kilisesi ve Casa Mila Evi...101	101
Fotoğraf 3.10. Vatikan ve Roma'nın Simgelerinden Aziz Petrus Meydanı.....	103
Fotoğraf 3.11. Taksim Cumhuriyet Anıtı ve Büyük İskender Heykeli.....	104
Fotoğraf 3.12. Paris Kent Kimliğini Zenginleştiren Kent Peyzajı Örnekleri.....	105
Fotoğraf 3.13. Görsel Özellikleriyle Öne Çıkan Kent Mobilyası Örnekleri.....	107
Fotoğraf 3.14. Tarihi Kimliği ile Öne Çıkan Antalya Selçuk Mahallesi (Kaleiçi).....	109
Fotoğraf 3.15. İslam'ın Kent Kimliğine Yaptığı Etkilerle Kahire Kenti.....	111
Fotoğraf 3.16. Yöresel Lezzetleriyle Höşmerim, İnegöl Köfte ve Künefe.....	113

Fotoğraf 3.17. Paris Kentinde Bulunan Mona Lisa Tablosu ve Heracles Heykeli.....	115
Fotoğraf 3.18. Koronavirüs'ün Frankfurt ve New Orleans Kentlerine Etkileri.....	118
Fotoğraf 4.1. Tarihi Yapıları ve Topografyasıyla İstanbul Kent Silüeti.....	127
Fotoğraf 4.2. Tarihi Kimliğiyle Öne Çıkan Balat Mahallesi'nden Bir Görünüm.....	129
Fotoğraf 4.3. Yöreyle Özgü Mimarisiyle Balat Mahallesi ve Sokakları.....	130
Fotoğraf 4.4. Fener Rum Erkek Lisesi ve Sveti Stefan (Bulgar) Kilisesi.....	131
Fotoğraf 4.5. Balat'ta Hediyelik Eşya Dükkânı ve Kafeye Dönüştürülen Yapılar.....	132
Fotoğraf 4.6. Rehabilitasyon Projesi Sonrası Merdivenli Yokuş Sokak.....	133
Fotoğraf 4.7. Antalya Limanı ve Kaleiçi'nden Bir Görünüm.....	135
Fotoğraf 4.8. Kaleiçi'nin Girişinde Bulunan Hadrian Kapısı/Üç Kapılar.....	139
Fotoğraf 4.9. Kendine Özgü Mimarisi ve Kimliği ile Tarihi Kaleiçi Evleri.....	140
Fotoğraf 4.10. Restore Edilerek İşletmeye Dönüştürülen Kaleiçi Evleri.....	142
Fotoğraf 4.11. Günümüzde Bakımsız Hale Gelmiş Tarihi Kaleiçi Evleri.....	143
Fotoğraf 4.12. Denizli'nin Simgeleri Denizli Horozu ve Pamukkale Travertenleri....	147
Fotoğraf 4.13. Musa Camii ve Yakınında Oluşturulan Peyzaj Alanı.....	149
Fotoğraf 4.14. Eski ile Yeninin İç İçte Girdiği Musa Mahallesi'nden Bir Kare.....	150
Fotoğraf 4.15. Yıkılmaya Terk Edilmiş ve Zarar Verilmiş Bazı Tarihi Yapılar.....	151
Fotoğraf 4.16. Şükriye Hanım/İkiz Çeşme ve Kibar Oğlu Ahmet Çeşmeleri.....	152
Fotoğraf 4.17. Taşınmaz Kültür Varlığı Listesine Alınan Bir Yapı ve Konumu.....	153
Fotoğraf 4.18. Korunan ve Korun(a)mayan Binaların Bir Arada Görünümü.....	154
Fotoğraf 4.19. Musa Mahallesi'nde Nispeten Korunabilmiş Tarihi Bir Yapı.....	155

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	Bakınız
Covid-19	Koronavirüs
Dn.	Dönem
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
km.	Kilometre
km ²	Kilometrekare
KÖY	Kalkınma Öncelikli Yörelere
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Mh.	Mahalle
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PAÜ	Pamukkale Üniversitesi
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TMK	Türk Medeni Kanunu
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Kentler, insanlığın yerleşik hayata geçtiği, milattan önceki yıllardan itibaren topografyası, iklimi, yeraltı ve yerüstü kaynakları, doğal bitki örtüsü ve suya olan yakınlığı gibi farklı özellikleriyle, üzerinde yaşayan insanları etkileyen sosyal yaşam ve ikamet alanlarıdır. Ancak kentlerin kendine has dokularının ve kimliklerinin korunması veya kente dair araştırmaların yapılması 19. yy. dan sonra gerçekleşmiştir. Tekeli'ye (2011) göre, ilk kent planlamaları 1850'lerde yapılmış, ilk kentleşme kitapları ise 1920'lerde çıkmıştır. Günümüzde bilinen şekliyle akademik anlamda kent araştırmalarına başlanması ise ancak 1950'li yıllarda artan sanayi faaliyetleri ile kentlerde yaşanan çeşitli doku bozulmalarına çözüm yolu aranması ihtiyacının doğması ile gerçekleşmiştir.

Türkiye son iki yüzyıl içerisinde sosyal ve kültürel bir değişim sürecine girmiştir. Osmanlı döneminde batılılaşma, Cumhuriyet döneminde modernleşme olarak zikredilen değişimler, içerisinde yaşayan toplum ile birlikte kentleri ve kentsel mekânları da değiştirmektedir (Ulu ve Karakoç, 2004: 59). Kentlerde uzun süreçler dâhilinde yaşanan değişimler sonucu, kentin kendine has dokusunu oluşturan kimlik öğeleri de değişmektedir. Doğal, yapay ve toplumsal çevrede oluşan yapıları ifade eden kimlik öğelerinin (Önem ve Kılıçaslan, 2005: 116) değişmesi, tahrip olması veya yok olması, kentlerin yüzyıllar içerisinde edindiği birikimlerle oluşan kent kimliği yapılarına zarar vermektedir. Ayrıca kentler, günümüzün popüler akımı küreselleşmenin getirdiği benzerliklerle giderek aynılaşan ve yöresel kimlik özelliklerini kaybeden yapı toplulukları haline gelmektedir¹. Özellikle sanayileşmenin hız kazandığı 21. yy. da artış gösteren betonlaşma, çarpık kentleşme sorunları ve rant amacı güdülerek oluşturulan kent planları, kentlerin giderek kimliksizleşmesine sebep olmaktadır. Ortaylı'nın (2018a: 35) ifadesiyle günümüz kentleri, ilginç tarihi ve kültürel mimari eserler ile yaşam mücadelesi içerisinde acele inşa edilmiş, özensiz ve çirkin binaların bir arada olduğu; doğal güzelliklerin, fabrikaların yarattığı çevre kirliliği tarafından tahrip edildiği alanlar haline gelmiştir.

Günümüzde kentlerin yaşadığı kimlik kaybı ile eski ihtişamını kaybettiğinin fark edilmesiyle hükümetler ve yerel yöneticiler, kentin kimliğini ve tüm ayırt edici

---

¹ Küreselleşme akımı, kent çalışmaları ile sosyoloji disiplinlerinde genel olarak toplumu ve mekânları aynılaştırdığı şeklinde eleştirilse de bu konuda zıt görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, Berner (2016: 137), küreselleşme ile dünya kentlerinin çok daha karmaşık ve heterojen hale geldiğini savunmaktadır.

özelliklerini ön plana çıkaracak tasarım ve projelere yer vererek, diğer kentlerin önüne geçmek istemektedir. Kente bir kimlik kazandırma çabalarının, bazen ekonomik kaygılarla oluştuğu düşünülse de kentin özgünlüğünü ortaya çıkarabildiği derecede önem arz etmektedir. Kent kimliğinin öneminin anlaşılması ile kavram sürekli gündemde kalmakta ve farklı alanlardan akademisyenler tarafından popüler olarak araştırılmaktadır. Özellikle son 15 yıl içerisinde, literatürde kent kimliği çalışmalarının sayısının oldukça arttığı ve kimlik kavramının birçok farklı açıdan ele alındığı gözlemlenmektedir.

Kent kimliğini, kentsel değişim üzerinden ele alan araştırmacılar olduğu gibi (Adıyaman, 2008), kentsel dönüşüm çalışmaları (Demirsoy, 2006), doğal çevre öğeleri (Turgut vd., 2012), kent peyzajı (Karagüler ve Korgavuş, 2014), kentsel donatı elemanları (Kısakürek ve Bayazıt, 2018), kent mobilyaları (Güner, 2015), su varlığı ve kıyı bileşenleri (Erkök, 2002; Önem ve Kılınçaslan, 2005), kent meydanları (Seydioğulları, 2018), kent içi cadde ve sokaklar (Asımgil, 2018), kente katkılar sunan kişi ve aileler (Metin, 2018) veya günümüz kentlerindeki kimlik sorunları üzerinden (Çöl, 1998) inceleyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar ise kent kimliklerini, seçtikleri kentler özelinde çözümlemektedir (Coşkun, 2019, Çay ve Aşılıoğlu, 2014; Erdoğan ve Akay, 2018; İlgar, 2008; Kaypak, 2010; Kepenek vd., 2015; Sezik, 2016; Ünlü, 2017; Ünügür, 1996;). Birçok farklı şekilde ele alınıp çözümlenebilen kent kimliğini araştırma konusu yapan bu çalışma ise, konuyu kent içerisinde yer alan ve tarihsel süreç içerisinde kentleri farklı şekillerde etkilemeyi başaran mahalleler açısından incelemektedir.

Toplumun en küçük birimi olan ailelerin bir arada yaşadığı kent içerisindeki en küçük yerleşim alanları olan mahalleler, kentlerin kimliğinin de temelini oluşturmaktadır. Kent kimliğinin asıl kaynağı olarak görülen mahallelerdeki insan yüzleri, mekânlar, binalar, sokaklar ve genel olarak yaşam tarzları farklılık göstermekte ve oluşan bu farklılıklar mahalleler arası soyut sınırları meydana getirmektedir (Alver, 2013: 21). Ortaya çıkışı ilk kent devleti dönemine kadar uzanan mahalleler, tarihsel süreç boyunca insanların içerisine doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı, sosyalleştiği, iş öğrendiği ve aile kurduğu temel yaşam alanları olmuştur. Hayatı, mahallesi içerisinde öğrenen insan, bir kişilik kazanmakta ve kazandığı kişiliğiyle de kent ortamına dâhil olmaktadır. Böylece mahalle kimliğinden gelen alışkanlıklar, davranışlar, kültür ve mimari bakış açıları, insanlar tarafından kente taşınarak kent

kimliğini etkilemektedir. Ayrıca, mahallelerin kent içi alanlar olduğu düşünülürken, mahalledeki mimari yapının, kültürün ve tarihin korunması, genel olarak kentin kimliğinin de korunmasını sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti döneminden kaynağını alan mahalle kültürü ve yaşayışı, sanayileşmenin hızlandığı 1950’li yıllara kadar kent içerisindeki önemini ve etkisini korumuştur. Mahalle sınırlarında koyulan kurallara eksiksiz uyan mahalleliler, mahalleden kazandıkları geleneksel, korumacı tavırlarla hareket ederek sonucunda kentin kimliğine de sahip çıkmaktadır. Mahallelerin nispeten küçük ve kapalı yapısı da kültürünün ve kimliğinin yozlaşmasına engel olmakta ve mahalle halkı arasında samimi ilişkiler kurulmasına sebep olmaktadır. Ancak 1950’lerden günümüze gelindiğinde, sanayileşmenin etkisiyle büyüyen kentlerin ve buna bağlı olarak kent içerisindeki mahallelerin sınırlarının genişlediği, mahallelerin idari yapısının değiştiği ve geleneksel mahalle yaşantısının farklılaştığı görülmektedir. Oluşan yeni şartlar neticesinde değişen ve dönüşen mahalle yapısının, kent kimliği üzerindeki etkisinin de değiştiği varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, tez çalışmasının amacı geçmişten günümüze, mahallelerin kent kimliği oluşum süreci üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir.

Çalışmada, genellikle sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin ağırlık kazandığı kırsal alanlar dışında kalan yerleşimleri ifade etmek için kent sözcüğünün kullanılması uygun bulunmuştur. Kentin eş anlamlısı olan şehir sözcüğünün kullanılmamasının nedeni ise literatürde genellikle “kent kimliği” olarak anılan kavram ile paralellik oluşturmanın amaçlanmasıdır. Kent kimliğinin oluşumunda mahallenin etkisini konu edinen yüksek lisans tez çalışması, genel olarak mahalle ve kent üzerine yapılan literatür araştırması, gözlemler, belgeler ve ilgili kişilerle derinlemesine görüşmelerden oluşmakta ve dört bölüm halinde incelenmektedir. “Araştırmanın Konusu ve Yöntemi” başlığı altında incelenen birinci bölümde, tezin konusu, amacı ve önemi, kapsamı ve sınırlılıkları ile yöntemi ve temel varsayımları anlatılarak, çalışma hakkında genel bilgilere yer verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü, “Mahalle Kavramı ve Tarihsel Gelişimi” başlığı altında incelenmektedir. Bu bölümde, mahallelerin tarihsel süreç içerisinde ve günümüzde kent kimliği üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması amacıyla, mahalle kavramı açıklanmakta, mahallenin antik çağlardan günümüze kadar kent içerisindeki

gelişimine yer verilmektedir. Günümüzde, mahallelerin sahip olduğu kimliği, kültürü ve tarihsel alt yapısını Osmanlı Devleti döneminde kazanmış ve şekillendirmiş olduğu göz önüne alınarak, ilgili dönem ayrıntılı olarak incelenmektedir. Mahallenin temelini, kültürünü ve yaşam biçimini ise içinde yaşayan ailelerin oluşturduğu kanısından yola çıkılarak, geleneksel Osmanlı mahallesindeki aile yapılanmalarına ve toplumun gelenek/göreneklerine yer verilmektedir. Tarihsel alt yapının irdelenmesinin ardından, yapısı sürekli değişen muhtarlık kurumunun, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası geçirdiği değişimler anlatılmaktadır. Daha sonra ise mahallenin geçirdiği değişimlerle farklılaşan kenti etkileme gücünün tespit edilmesi amacıyla, popüler kültürde üretilen yazılı ve görsel sanatlarda, mahallenin konumu incelenmektedir. İkinci bölümün sonunda ise, kentleri etkileyen mahalle kimliklerinin geçmişten günümüze fiziki, idari, sosyal ve kültürel yapısında geçirdiği değişimler ile bu değişimler mahalleler açısından yarattığı sonuçlara yer verilmektedir.

Çalışmanın “Kent Kimliği ve Özellikleri” başlığı altında incelenen üçüncü bölümde ilk olarak, birbirleriyle bağlantılı kent, kent kimliği, kent belleği ve kent imgesi kavramları genel özellikleri ve tarihsel gelişimleri verilerek açıklanmaktadır. Dünyadan ve Türkiye’den çeşitli kent ve kentsel mekân örnekleri verilerek, kent kimliği kavramının, çalışmanın ele aldığı bakış açısından daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonra, kent kimliğini meydana getiren ve kent içerisinde birçok alt başlığa ayrılan somut ve soyut kentsel kimlik bileşenleri sıralanmakta ve farklı örneklerle açıklanmaktadır. Bölümün sonunda ise, kentlerin uzun tarihsel süreçler içerisinde daha önceki bölümlerde açıklandığı şekilde kazandığı kent kimliklerini kaybederek, kimliksizleşmesine sebep olan faktörler birbirleriyle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünü oluşturan alan araştırması kısmı, “Mahallelerin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi” başlığı altında incelenmektedir. Alan araştırması bölümünde, ilk olarak seçilen mahallelerin ait olduğu kentlerin genel özelliklerine, tarihsel gelişim süreçlerine ve kentlerin kimliklerinde yaşadığı değişimler ile kırılma noktalarına yer verilmektedir. Kent kimliklerinin ortaya konulmasının ardından Denizli, Antalya ve İstanbul ilinden seçilen Musa, Selçuk ve Balat Mahalleleri hakkında genel bilgi verilmekte ve kuruldukları tarihten günümüze kadar kendi yapılarında geçirdikleri değişimler üzerinden, buldukları kentlerin kimliklerini etkileme güçleri tartışılmaktadır. Alan araştırmasına konu edilen üç mahalle, tarihsel alt yapıları ve

kültürel zenginlikleriyle ortaklık gösteren, ancak içerisinde buldukları kentlere hâkim iş sektörleri bakımından ayrışan yerleşim alanları olmaları nedeniyle seçilmiştir. Bölümde elde edilen bilgiler, literatür taraması yöntemi ile bölgelere özel hazırlanan makale, kitap, internet, gazete ve resmî belge gibi yazılı kaynakların taranmasının ardından yapılan gözlemlerden ve son olarak yerel halktan insanlar ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden meydana gelmektedir. Çalışmanın sonunda ise sonuç kısmına yer verilerek, alan araştırmasına konu edilen üç mahalle karşılaştırılmakta ve tezin varsayımları üzerinden çıkarımlar yapılarak araştırma konusu özetlenmektedir. Ayrıca sonuç kısmında önerilere yer verilerek, ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmak ve gözlemler sırasında eksik veya yanlış olduğu fark edilen noktaları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu

Her araştırmanın konusunu belirlemek için önce bir sorun tespit etmek ve bu sorunun nasıl çözülebileceğine karar vermek gerekmektedir. Bu çalışmanın temel sorununu ise “Mahallelerin, kent kimlikleri üzerinde ne gibi etkileri bulunmaktadır?” soru cümlesi oluşturmaktadır. Tespit edilen sorun dâhilinde oluşturulan ve “Kent Kimliğinin Oluşumunda Mahallenin Etkisi” başlığı altında incelenen yüksek lisans tez çalışmasının konusu, birçok farklı bileşenden etkilenecek sahip oldukları kimlikleri meydana getiren kentlerin kimlik oluşum süreçlerinde, mahallelerin etkisini tespit etmektir. Çalışma, kentlerin tıpkı insanlar gibi çevrelerinde gelişen olaylardan ve insanlardan etkilenecek sürekli bir değişim ve dönüşüm geçiren canlı organizmalar olduğu varsayımından hareketle, tarihsel süreç içerisinde kimlik yapılarında geçirdikleri değişimleri mahalle yapılanmaları üzerinden aktarmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla ise çalışma içerisinde farklı coğrafyalara ait, tablolar, haritalar ve fotoğraflarla örneklendirmelere yer verilmiştir.

Çalışma konusunu desteklemek amacıyla ilk olarak Denizli ilinde bulunan Musa Mahallesi üzerinden bir çözümlenme planlanmış, ancak Covid-19 salgınının ortaya çıkmasının ardından oluşan olağanüstü koşullar neticesinde, alan araştırmasının kapsamı değiştirilmiştir. Ortaya çıkan yeni koşullar neticesinde uygulamaya konulan sokağa çıkma kısıtlaması ve sosyal mesafe uygulamaları ile tek bir mahallenin derinlemesine araştırılamayacağı anlaşılmış ve alan araştırması, literatür araştırması ile kişisel gözlemleri de kapsayan üç ayrı mahalleye yayılmıştır. Buradan hareketle çalışmanın alan araştırmasının örneklemlerini, Denizli ilinde bulunan Musa Mahallesi, Antalya ilinde bulunan Selçuk Mahallesi ve İstanbul ilinde bulunan Balat Mahallesi oluşturmaktadır.

Çalışmada, mahallelerin ve birçok kent kimliği bileşeninin sosyal, kültürel ve fiziki yapısının, uzun tarihsel süreçler içerisinde olduğu varsayımından hareketle, tarihi anlatımlara geniş yer verilmiş ve ilgili yapıların geçmişten günümüze geçirdiği değişimler ortaya konulmuştur. Özellikle günümüz mahallelerinin kültürünün ve kimliğinin ilk olarak olduğu Osmanlı Devleti dönemi geleneksel mahalle yapılanması,

kültürü ve yaşantısı üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Daha sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı Devleti'nden aldığı kültürel miras ile sürdürdüğü mahalle ve kent yaşantısı 1923'ten günümüze kırılma noktalarıyla ele alınmıştır.

Kent kimliği ile mahalle kavramlarının bağlantılı olarak işlendiği çalışma, tarihsel süreç içerisinde iki öge arasındaki kesişme noktalarını ortaya koymakta ve birbirlerini etkileme güçlerini farklı dönem ve şartlarda ele almaktadır. Kentlere ait kimliklerin yitirilmesine veya gelişmesine etki edecek kimlik öğelerine yer verilerek, mahallelerin diğer kent kimliği bileşenleri içerisindeki konumunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonunda, literatür araştırması, veri analizi, kişisel gözlemler, resmî belgeler ve derinlemesine görüşmeler sonucu elde edilen veriler dâhilinde oluşturulan alan araştırması ile, tez çalışması boyunca belirlenen çeşitli varsayımlar tartışılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacı, milattan önceki dönemlerden, 19.yy. a kadar kentlerin kimlik oluşturma serüvenlerinde önemli etkileri bulunan mahallelerin, günümüz şartlarında ve değişen koşullarda etkileme güçlerindeki değişimlerin tespit edilmesidir. Çalışmada ilk olarak, kent ve mahalleye dair bilgilere yer verilerek, konuyu oluşturan iki temel kavramın geçirdiği değişimlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Kuram anlatılırken aynı zamanda çeşitli görsellere yer verilerek, konunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren, kent kimliği araştırmalarının hız kazanması, birçok araştırmacı tarafından konunun farklı şekillerde ele alınmasını sağlamıştır. Kentlerin, özellikle sanayileşmenin dünya çapında yayılım gösterdiği 1950 yılından itibaren hızla büyüdüğü, sanayileşme hızının, kentleşme hızı ile aynı oranda artmadığından çarpık kentleşme ve gecekondulaşmaya yol açtığı, kentlerin, ekonomik kaygılarla veya özensiz gerçekleştirilen planlamalar sonucunda, yöresel ve kendilerine özgü değerlerini giderek kaybettikleri gibi çıkarımlara, kentleşme, kamu yönetimi ve sosyoloji alanlarında sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca, küreselleşme akımının bir sonucu olarak, tüm dünya kentlerinin giderek aynılaşarak kendine özgü olanı kaybettikleri veya sınırlarının genişlemesiyle birlikte kent insanının birbirine yabancılaştığı gözlemlenmektedir. Kentlerin, en küçük yerleşim alanları olarak kabul edilen mahalleler de kentleri etkileyen günümüz koşullarından etkilenmekte ve özgünlüğünü

giderek kaybetmektedir. Yaşanan çeşitli süreçler ve olaylar dâhilinde ortaya atılan varsayımları değerlendiren çalışma, mahallelerin günümüzde geçirdiği değişimlerle ortaya çıkan yeni yapıları üzerinden kent kimliklerini etkileme gücünü tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada örnekleme oluşturan üç mahalle, araştırma konusu içerisindeki ayrıntıların daha iyi anlaşılması amacıyla seçilmiştir. Kuruluşları tarih öncesi dönemlere uzanan üç mahalle de mimari yapıları ve kültürel birikimleri ile ortaklık gösteren yerleşim alanlarıdır. İçerisinde, birçok sivil mimari örneklerine rastlanan mahallelerde, taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiş yapılar da bulunmaktadır. Ayrıca örnekleme oluşturan mahalleler, Osmanlı döneminden miras kalan geleneksel mahalle yapısının ve komşuluk ilişkilerinin yakın zamanlara kadar yoğun olarak yaşandığı alanlardır. Bu sayede, seçili alanlarda yaşanan fiziki değişimlerin yanında sosyokültürel ve demografik değişimlerin de ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma, kent ve mahallenin kimlik özelliklerini ortaya koyarken, kamu yönetimi ve kentleşme kuramlarının yanı sıra tarih, sosyoloji, psikoloji, jeoloji, biyoloji, iktisat, siyaset ve hukuk gibi birçok farklı alandan yararlanan multidisipliner bir araştırma konusu ortaya koymasından dolayı önem arz etmektedir. Ayrıca çalışma kent kimliğini ve mahalleyi, tarihi alt yapısı, kırılma noktaları, modern zamanlardaki gelişimi, sosyokültürel değişimleri ve aşınmasına yol açan tüm faktörleriyle araştırmasından dolayı bütünlük arz etmekte ve literatüre kapsamlı bir analiz kazandırması açısından önem taşımaktadır.

Literatür araştırması sırasında, kent kimliği üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, kimliğin çok çeşitli yönlerle ele alındığı görülmüştür. Doğal çevre elemanları, peyzaj özellikleri, topografik özellikler, kent mobilyaları, kent aydınlatmaları, kent meydanları, cadde ve sokaklar, sivil mimari örnekleri, kamu binaları, iklim, bitki örtüsü, doğa olayları, müzik, oyun havaları, çatı görünüşleri, suya olan yakınlık veya bütüncül olarak bir kent üzerinden çözümlenen sayısız kent kimliği çalışması bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırma sırasında, kent kimliği oluşumunda mahallelerin etkisi üzerine herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu durum, çalışmanın kendi alanında öncülük ettiğini göstermekte ve önem arz etmektedir. Bu yüzden gerçekleştirilen çalışma ile kent ve mahalle üzerine yapılacak gelecek araştırmalara, elde edilen bilgiler ışığında yol göstermek amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Varsayımları

Kent kimliğinin oluşumunda mahallelerin etkisini konu edinen çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın kent kimliğini temele alan ikinci bölümü ile mahalleleri konu edinen üçüncü bölümü, yoğun olarak literatür araştırmasının ardından elde edilen verilerle hazırlanmıştır. Bu amaçla ilgili alanda yayınlanan kitap, dergi ve gazete, ansiklopedi, sözlük gibi yazılı kaynaklar taranarak sınıflandırılmış ve konuyu destekleyecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca internet kaynaklarına ve kanun, kanun hükmünde kararname, bakanlar kurulu kararı gibi yasal metinlere de başvurulmuştur. Anlatılan konu, araştırmacının arşivinden ve diğer kaynaklardan elde edilen resim, fotoğraf ve haritalarla desteklenmiştir.

Çalışmanın konusunu ortaya çıkaran temel sorunu dâhilinde, çeşitli sorular türetilmiş ve çalışma boyunca bu soruların cevapları aranmıştır. Araştırma yaparken kullanılan ve çalışmaya yön veren temel bazı sorular şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Kentlerin kimliklerini ortaya koyan soyut, somut, doğal ve yapay kimlik bileşenleri nelerdir? Mahallelerin sosyokültürel, ekonomik ve fiziki kimlik yapılarında geçmişten günümüze meydana gelen değişimler nelerdir?

2. Ekonomik kaygılarla korunan kent kimliği ile doğal süreçler dâhilinde korunan kent kimliği arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır? Günümüzde, mahalle ve kent kimlikleri ekonomik kaygılar ile mi şekillenmektedir?

3. Mahallelerin kent kimliği oluşumu süreci üzerinde etkileri nelerdir?

4. Türkiye Cumhuriyeti dönemine kıyasla, Osmanlı Devleti döneminde mahallelerin kentler açısından önemi ne durumdadır?

5. Mahallelerin kent kimliğine etkisi, buldukları kentlerin ağırlık kazandıkları iş sektörlerine göre farklılık gösterir mi? Sanayi sektörü ağırlıklı bir kentte bulunan mahalle ile turizm sektörü ağırlıklı bir kentte bulunan mahalle arasında, kimliği etkileme gücü açısından ne gibi farklar bulunmaktadır?

6. Mahallelerin yerel yönetim yapılanması içerisinde yer aldığı ve almadığı dönemlerdeki farklar nelerdir? Mahalle muhtarlarının yetki sınırlarının daraltılması, mahalle ve kentler için ne gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır?

Çalışmanın alan araştırması bölümünü oluşturan dördüncü bölümünün, ilk başta yoğun olarak derinlemesine görüşmelerden ve örneklem seçilen alanlarda edinilen gözlemlerden oluşması planlanmıştır. Ancak araştırmacının seçilen alanlarda gözlem ve derinlemesine görüşme yapma imkânı, Covid-19 salgınının ardından uygulamaya konulan yaptırımlardan dolayı kısıtlanmış ayrıca böyle bir araştırma yöntemi oluşan olağanüstü şartlarda, insan sağlığı açısından tehlikeli bulunmuştur. Bu yüzden, alan araştırmasına örneklem olarak seçilen 3 kent ve 3 mahallenin anlatımında, literatür taramasından elde edilen veriler de sıkça kullanılmıştır. Literatüre ait verilerin yanında, Covid-19 henüz yaygınlaşmamışken çıkılan alan araştırmasında elde edilen veriler ile araştırılan mahallelerde oturan halk ve hala görev yapan muhtarlar ile telefon görüşmesi yoluyla derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Çalışma kapsamında tespit edilen sorun, ortaya atılan sorular ve edinilen gözlemler doğrultusunda çeşitli varsayımlarda bulunulmuştur. Çalışmanın gidişatını ve omurgasını oluşturma amacı güdülen ortaya atılan varsayımlar (hipotezler) şu şekilde sıralanabilmektedir:

Varsayım 1: Günümüz koşullarında, mahallelerin kent kimliği oluşum sürecindeki etkileri azalmış durumdadır.

Varsayım 2: Kentler arasındaki ağırlıklı iş sektörü farklılıkları, mahallelerin kent kimliğini etkileme gücünü değiştirmektedir. Kültür ve turizm sektörü ağırlıklı ekonomiye sahip kentlerdeki mahalleler, sanayi vb. diğer sektörlerde uzmanlaşmış kentlerdeki mahallelere göre kent kimliğine daha fazla etki etmektedir.

Varsayım 3: Günümüzde mahalle ve kent kimlikleri, çoğunlukla ekonomik kaygılar güdülenek geliştirilmeye çalışılmaktadır. Mahalle ve kentin korunmasından ziyade elde edilecek değişim değeri üzerinden tasarımlar yapılmaktadır.

Varsayım 4: Kentlerin sınırlarının genişlemesiyle değişen mahalle yapıları, kent kimliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Mahalle kimliğinin bozulması, nihayetinde içerisinde bulunduğu kentin kimliğinin de bozulmasına yol açmaktadır.

Varsayım 5: Mahallelerin tüzel kişiliklerinin bulunmaması ve yerel yönetimler içerisindeki konumlarının belirsiz olması, kent kimlikleri üzerindeki etkilerini azaltmakta veya olumsuz etkilemektedir.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

2020 yılı itibariyle Türkiye’de toplam 32.164 adet mahalle bulunmaktadır (e-icisleri.gov.tr, 2020). Çalışmanın evrenini, Türkiye’de 81 ilde bulunan tüm mahalleler oluştururken, örneklemini ise amaca yönelik seçilen Denizli, Antalya ve İstanbul kentlerinde yer alan, Musa, Selçuk ve Balat Mahalleleri oluşturmaktadır. Tarihi ve kültürel birikimleri ile benzerlik gösteren üç mahallenin örneklem olarak seçilmesindeki en belirleyici faktör ise içerisinde buldukları kentler arasında farklılık gösteren ağırlıklı iş sektörleri ve buna bağlı olarak farklılaşan sosyoekonomik yapıları olmuştur. Denizli kenti daha çok sanayi sektörü üzerinde uzmanlaşırken, Antalya kenti Türkiye’deki başlıca turizm kentlerinden birini oluşturmaktadır. İstanbul kenti ise tarihi, kültürel, ekonomik ve idari yapısı ile farklı zamanlarda farklı açılardan ön plana çıkmıştır ve günümüzde hala birçok iş sektörünü bünyesinde barındırabilen karma bir yapıya sahiptir. Örneklem olarak seçilecek mahallelerin kapsamı belirlenirken, bazı kriterleri taşımayan mahalleler kapsam dışı bırakılmıştır. Araştırmaya konu olan 3 mahalle de 6360 sayılı Kanun öncesinde mahalle olma özelliklerini koruyan yerleşim yerleridir. 6360 sayılı Kanun sonrası büyükşehir ilan edilen illerde köy statüsünden, mahalle statüsüne geçiş yapan yerleşim yerleri dikkate alınmamıştır. Ayrıca seçilen üç mahalle de kent merkezinde veya kent merkezine yakın konumda yer almaktadır. Bu amaçla, tarihi ve kültürel özellik taşımalarına rağmen, kent içerisinde bulunmayan mahalleler kapsam dışında bırakılmıştır.

Araştırma yürütülürken, çeşitli sınırlılıklarla da karşılaşmıştır. Çalışmanın kuramını oluşturan ikinci ve üçüncü bölümünde kullanılan resmi ve akademik yazılı kaynaklar, ancak araştırmacı tarafından ulaşılabilen belgelerle sınırlandırılmıştır. Yazım süreci bir sene olarak planlanan çalışmanın son 2 ayında çıkılması planlanan alan araştırması bölümü, 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve kısa sürede yayılan Covid-19 salgınının ardından zorunlu olarak kısıtlanmıştır. Bu süre zarfında, derinlemesine görüşme yapma amacıyla ulaşılan katılımcılar, ancak telefon görüşmesi yapmayı kabul eden kişilerle sınırlıdır. Örneklem olarak seçilen mahallelerde yaşayan yerel halkın bir kısmı, araştırmacı ile derinlemesine görüşme yapma konusunda çekinceli davranmış, bir kısmı ise direkt olarak reddetmiştir. Ancak görüşmeyi kabul eden kişiler, araştırmanın sağlıklı ve planlandığı şekilde ilerlemesi açısından yeterli görülmüştür.

Alan araştırmasının tüm Türkiye kentlerinde uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması nedeniyle eksik kalan bazı yönleri, ilgili kent ve mahallelerin resmi internet sitelerinden ve hala görev yapmakta olan yerel yöneticilerinden elde edilen bilgiler ışığında tamamlanmıştır. Ancak mahalle muhtarlıklarının birçoğunun resmi internet sitesinin bulunmaması ve araştırmaya konu edilen büyükşehir ve ilçe belediyelerinin resmi internet sitelerindeki bilgi eksiklikleri nedeniyle, çalışmaya konu edilmek istenen bazı verilere ulaşılamamıştır.

Alan araştırmasının örnekleme oluşturan mahallelerin 6360 sayılı Kanun öncesinde mahalle olması şartı aranırken, 6360 sonrasında muhtarlık kurumu kapatılarak mahalle olma özelliği ortadan kaldırılan yerleşim alanlarının alan araştırmasına konu edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Denizli ilinde bulunan Musa Mahallesi, tarihsel süreç boyunca mahalle olma özelliği gösterirken, Mart 2009 yerel seçimlerinin ardından, muhtarlık kurumu kapatılarak, yakındaki bir mahalleye bağlanmıştır. Bu durum, 2009 öncesi Musa Mahallesi hakkında bilgi ve belge elde etmeyi zorlaştırmıştır. Benzer şekilde, yetki alanı daha kısıtlı olan Selçuk ve Balat Mahallesi muhtarlarından derinlemesine görüşme yoluyla mahalleleri hakkında daha fazla bilgi alınabilirken, Musa Mahallesi'nin kapsamına girdiği yeni mahallenin muhtarından nispeten kısıtlı bilgi alınabilmektedir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan kent ve mahallelerdeki sivil mimari örneklerinin fotoğraf çekimleri ise, yapı maliklerinin izni alındıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle, sahiplerinin izninin alınmadığı yapılar, çekimin dışında bırakılarak, çalışmaya dâhil edilmemiştir. Gerçekleştirilen araştırma gezilerine ise çalışmaya konu olan mahallelerin sınırları, kroki ve uydu görüntüleri ile belirlendikten sonra başlanmıştır. Çalışmada, Türkiye'den ve dünyadan birçok örneğe yer verilirken, alan araştırması örnekleme dâhil edilen üç mahalle ve ilgili kentlerle sınırlı tutularak incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHALLE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Mahalle kavramı, Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı Devleti döneminin toplumsal, kültürel ve idari yapılanmasından miras kalan ve günümüzde de hala belirli açılardan önemini koruyan yapılanmaları ifade etmektedir. Mahallelerin Türkiye Cumhuriyeti yerel yönetim yapılanması içerisindeki konumu net bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak, insanların hayata gözlerini açtıkları, ilk defa evlerinden dışarı çıkarak sosyalleştikleri, kendilerini bir yere ait hissettikleri ve dış dünyayı anlamlandırmaya başladıkları, kent içindeki en küçük alanları temsil etmektedir.

Toplum olarak bir arada yaşanan en küçük yaşam birimleri olarak da tanımlanabilecek olan mahalleler, insanların günlük hayatta çeşitli davranışlar kazandıkları alanlar olmakla birlikte, aynı zamanda insanlara seçme seçilme faaliyetleri ile yönetime katılma olanağı sağlamakta ve demokrasinin işlevsellik kazandığı en alt birim olmaktadır. Çünkü demokrasinin en temel araçlarından biri olarak görülen katılım ilkesi, kentin en küçük birimi olan mahallelerde daha kolay sağlanabilmekte ve insanlar mahalle yönetimine rahatça dâhil olarak demokratik bir ortam sağlamış olmaktadır (Erdagöz, 2012: 60).

İnsan yaşamında bu açılardan önemli olan mahalleler, tarihsel süreç içerisinde kent ve kent kimliği açısından da önem teşkil etmektedir. Büyüklüklerine göre içerisinde birçok mahalle barındıran kentlerin, mahallelerde meydana gelen toplumsal, kültürel veya fiziki değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Ancak mahallelerin kentlere etkisi, kentlerin çeşitli sebeplerle büyümeye başlaması ve kentleri etkileyen dinamiklerin zaman içerisinde farklılaşması nedeniyle, günümüzde azalmaya başlamıştır.

Mahallelerin kent kimlikleri üzerindeki etkisinin farklı açılardan ele alındığı çalışmanın bu bölümü, mahalle olgusunu kavramsal açıdan ortaya koymaktadır. Bu amaçla, ikinci bölümde mahalle sözcüğünün etimolojik gelişimine, genel olarak mahalle kavramına, Osmanlı Devleti döneminde ve daha önceki zamanlarda mahalle kurumunun ortaya çıkışına, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişimine, temelini aldığı yasal dayanaklara ve genel anlamda mahalle kimliği, kültürü ve yaşantısının kentliler ve kentler açısından önemine yer verilmektedir.

2.1. Mahalle Kavramı

“Mahalle bütün bir hayat sahnesidir. Mahalle hayatı, insanın sahneye çıkmasıdır².”

Köksal Alver

Mahalle olgusuna ve mahalle ile ilgili yasal düzenlemelere Türk mahalli idare yapılanması içerisinde en erken Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde rastlanmaktadır. Ancak mahallenin toplumsal, gündelik yaşam içerisindeki oluşumu, insanların bir arada yaşama arzularından kaynaklanan doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu durum da tarihsel süreç içerisinde, toplumsal gereksinimler sonucu meydana gelen mahallenin, farklı zamanlarda, farklı bakış açılarından türetilen çeşitli tanım ve sınırlamalarının oluşmasına sebep olmuştur.

Kavramı açıklamadan önce, kelimenin kökenine değinmek, farklı mahalle tanımlarının anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük'e göre mahalle, Arap dilinde *“inip konulacak yer”* anlamına gelen, *“mahall, halel ve hulul”* sözcüklerinden türemiştir. Mahalle ise, *“Şehir, kasaba, nahiye ve büyük köylerin, çeşitli isimlerle birbirinden ayrılan ve idari yönden bir muhtarlığa bağlı olan kısımlarından her biri”* şeklinde tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2010: 755).

Mahalle kelimesinin ve Arapça *“mahall”* kökünün, en sade hali olan *“hall”* sözcüğü ise Türkçede, *“konaklama yeri, konak veya durak”* anlamlarına gelmektedir. Sözcüğün günlük hayattaki kullanımına dair kesin bir kaynak bulunmamakla birlikte (etimolojiturkce.com, 2019), eski dönemlere ait çeşitli yazılı kaynaklara ³ ulaşılabilmektedir.

Mahalle tanımları farklı açılardan ele alınsa da ortaya çıkan bazı ortak sonuçlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan, mahallenin bir yerleşim yeri olduğu, yerleşim yerinin kentsel özellikler gösteren yerlerde bulunduğu, birbirine yakın mesafelerde birden çok mahalle olabildiği, orada yaşayan insanların yakın ilişki içinde olduğu, topluluğun sınıf ve statü farkları ile değil, akraba ve arkadaşlık ilişkileri tarafından biçimlendiği, dinlerin topluluğun homojen yapısını sağlamada etkin bir rolünün olduğu ve yöneticilerin

² 2013 yılında, Köksal Alver tarafından yayımlanan, *“Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi”* isimli eser, mahalleyi kentlerin temeli olarak değerlendirmekte ve mahallenin insanların gündelik yaşamındaki önemine vurgu yapmaktadır. Esnafıyla ve komşuluk ilişkileriyle bozulmaya başlayan mahalle olgusunun ve bireyselleşen insanların toplumsal yaşamdaki etkileri incelenmektedir. <http://www.arkitera.com/haber/16125/bir-hayat-sahnesidir-mahalle/> (Yılmaz, 2013)

³ Mahalle sözcüğünün cümle içerisinde kullanıldığı ilk yazılı kaynağa ulaşmak için bkz. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/mahalle> (erişim: 01.03.2019).

mahallede ikamet eden insanlara kolayca ulaşabildiği gibi çıkarımlara ulaşılmaktadır (Kavruk, 2004: 109).

Osmanlı Devleti döneminde, mahalle ve mahalle halkının birleştirici unsuru olarak daha çok dinin ön plana çıktığı, o dönem yapılan mahalle tanımlarıyla desteklenmektedir. 1900 yılında Şemseddin Sami tarafından hazırlanan “*Kamûs-ı Türkî*” sözlüğünde mahalle, çoğunlukla bir camisi ve imamı bulunan, birçok hanenin birleşmesiyle meydana gelen, bir şehir ve kasabanın bölünmüş parçalarından her biri⁴ şeklinde tanımlanmaktadır (Sami, 2017: 1007). Bu tanım daha çok Müslüman halkın yoğun olduğu mahalleleri anlatmakta olup, gayrimüslim halkın çoğunlukta olduğu mahallelerde ise birleştirici unsurlar, o dini cemaate uygun ibadet yerleri ve din görevlileri olmaktadır.

Günümüzde ortaya atılan mahalle terimleri, dinin yanında, komşuluk ilişkilerinin de ön plana çıkarıldığı bir hal almaktadır. Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde Keleş (1998: 88) mahalleyi, “*Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalarından her biri*” şeklinde tanımlamakta ve mahalleyi komşuluk birimi ile eşanlamlı saymaktadır. Bu tanıma göre mahalleyi ifade eden komşuluk birimi ise “*Dar bir alanda yer alan, daha çok yüz yüze ve kişisel ilişkilerin egemen olduğu, üyeleri, yürüme uzaklığı içindeki ilkokul, oyun yeri, gezilik, bakkal ve manav gibi ortak kent kolaylıklarından güçlük çekmeden yararlanabilen küçük yerleşme birimi*” olarak açıklanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde yasal olarak mahalle tanımı, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda⁵ yer almaktadır. Buna göre mahalle, “*Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzeri özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birim*” (madde 3) olarak ifade edilmektedir. Tüm bu tanımlardan yola çıkılarak mahalle olgusunun komşuluk ilişkileri ile yakından alakalı olduğu sonucuna varılmaktadır. Belediye Kanunu’nun devamında ise (madde 9) bir idari birim olan mahallenin yönetimi ile ilgili (mahallenin kurulması, kaldırılması, sınırlarının belirlenmesi, muhtarlık kurumu ve görevleri vb.) çeşitli bilgilere yer verilmektedir.

⁴ Tanım herkes tarafından anlaşılır olması için sadeleştirilmiştir. Orijinal Osmanlıca hali için bkz. “*Bir şehir ve kasabanın, münkasım olduğu parçaların beheri ki müteaddid hanelerden mürekkebe olup, ekseriya bir cami ve imamı vardır.*” *Kamûs-ı Türkî*, s. 1007.

⁵ Resmî Gazete No. 25874, Yayınlandığı Tarih: 3.07.2005.

2.2. Osmanlı Devleti Öncesi Uygarlıklarda Mahalle

“Bugün mahalle kalmadı. Yalnız şehrin şurasına burasına dağılmış eski, fakir mahalleliler var.”⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar

Bugün bilinen idari, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapılanmasıyla mahalle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne Osmanlı Devleti’nin tarihsel birikiminden miras kalmış olsa da ortaya çıktığı ilk dönemlerin, milattan önceki zamanlara kadar dayandığı görülmektedir. Bu açılarından, Osmanlı Devleti’nde oluşturulan mahalle yapılanmalarına geçmeden önce, mahallelerin eski çağlarda ortaya çıkışına ve o zamandan bu yana Osmanlı coğrafyasındaki tarihsel, sosyokültürel, sosyoekonomik ve idari gelişimine değinmek yerinde olacaktır.

Mumford (2007: 610), mahallenin ortaya çıkışının, ilk kent⁷ yerleşmelerinin de görüldüğü, erken dönem Mezopotamya bölgesinde olduğunu belirtmekte ve mahalleyi, kenti oluşturan en eski ögelerden biri olarak tanımlamaktadır. Banliyöleri de birer mahalle birimi olarak ele alan Mumford (2007: 607) ayrıca, mahallelerin tarihsel süreç içerisinde kökenlerine ulaşıldığında, kentin içerisindeki “*eski köy bileşeni*” olduklarının ortaya çıktığını ve dengeli bir kent yaşamı için diğer kent kurumları kadar olmazsa olmaz bir olgu teşkil ettiğini belirtmektedir.

Mezopotamya bölgesinde kurulan ilk yerleşim bölgelerinden olan “*Larsa, Babil, Ur, Tel Asmar ve Uruk*” gibi kentlerde mahalleler kent planlarında açıkça yer alan önemli kent bölümlerini oluşturmaktadır. Bölge esnafı ve halk, mahallelerde ikamet etmekte, mahalleler fonksiyonlarına göre farklı isimler almakta, kent planı mahallelere göre yapılmaktadır. Mahallenin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan sokaklar mahallenin ve kentin temel dokusunu oluşturmaktadır. Yine “*Ebla ve Biblos*” gibi kent örneklerinin verilebileceği ve kentleşme tarihi açısından zengin olan Akdeniz Bölgesi’nde de mahalle, kent içerisinde belirgin bir öneme sahiptir (Alver, 2013: 32). Surlarla çevrili yapısı ve içerisindeki saray, tapınak veya konut bölgeleriyle “*Eridu,*

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Beş Şehir*” isimli romanından alıntılanmıştır.

⁷ Günümüzde oluşan kent algısı çerçevesinde, bir yerleşim yerinin hangi özelliklerinin orayı kent yapacağı konusunda fikir ayrılıkları olduğu için, ilk kentlerin kuruluş tarihleri akademik çevrede tartışmalı bir konudur (Bağlı ve Binici, 2005: 40-41).

Lagaş, İsin, Nippur ve Kutha” da mahalle yapılarıyla benzer özelliklere sahip önemli Mezopotamya şehir devletlerini meydana getirmektedir (Bağlı ve Binici, 2005: 42).

Bir zamanlar Osmanlı Devleti’nin, bugün ise Türkiye Cumhuriyeti’nin yükseldiği Anadolu ve Rumeli topraklarında erken dönem mahalle yapılanmalarına milattan önce 3. yüzyılda rastlanmaktadır. Helenistik dönem olarak adlandırılan bu çağlarda mahalleye, “*amphodon*” adı verilmektedir. Sadece seçkin belirli bir grup insanın ikamet edebildiği “*amphodon*”, içerisinde tapınağın bulunduğu, kentin surlar içerisinde kalan kesimini oluşturmaktadır (Sakaoğlu, 2011: 8). İbadet yeri ve mahalle arasındaki etkileşim, antik çağlardan günümüze değişmeden gelen olgulardan biri olmuş ve insanlar dini inançlarına uygun ibadet yapıları etrafında birleşerek mahallelerini oluşturmuşlardır.

İlk Çağ kent yaşamında mahalleler, akropol⁸ içerisinde Zeus, Hera veya Athena gibi tanrı ve tanrıçalara adanan tapınaklar çevresinde gelişim göstermiş ve varlıklı insanlar dönemin lüks konutlarını bu tapınaklar çevresinde inşa etmişlerdir. Bu görkemli mahalleler arasındaki eğimli caddeler, “*plateia*” adı verilen küçük meydanlara açılmaktadır. Caddelerin temizliğini yapan “*cadde şefleri*” her yıl mahalleler arası düzenlenen yarışmalara katılmışlar ve mahallelerini onurlandırmak için mücadele etmişlerdir (Sakaoğlu, 2011: 8). Bu durum milattan önceki devirlerde mahallenin önemli bir kavram olduğunun ve mahallelilik duygusuyla orada ikamet eden insanlar tarafından sahiplenilişinin somut bir göstergesidir. Ancak zaman içerisinde halk arasında kazanılan mahallelilik bilincine rağmen Helen Uygarlıklarında mahalleler, kentsel tasarım ve planlama açısından değerlendirildiğinde gösterişli birimler olarak görülmemektedir.

Helen ikamet alanlarını oluşturan evler, dış görünüş olarak sadedir ve oturlan mahalleler, kentin dokusuna, yapısal ve görsel güzelliğine katkısı bulunmayan, kenti etkileme gücüne sahip olmayan iddiasız tasarımlardan meydana gelmektedir. Daha çok tapınak ve kamusal bina inşasına yönelen uygarlık, özel konut bölgelerine yani dönemin mahallelerine önem vermemiştir (Wycherley, 1993: 158). Buradan hareketle Helenistik dönemlerde mahalle olgusuna verilen önemin ve mahallenin kenti ve kent kimliğini

⁸ “*Eski Yunan şehirlerinde, en önemli yapıların ve tapınakların bulunduğu iç kale*” (Türk Dil Kurumu, www.sozluk.gov.tr, (erişim: 23.03.2019).

etkileme gücünün zayıf olduğuna, kentin ve mahallelerin daha çok dini veya kamusal yapı ve inanışlar etrafında şekillendiğine dair bir çıkarım yapılabilmektedir.

Eski çağlarda yaşayan Türk kavimlerinde mahalle kavramı, batı medeniyetlerinin aksine şehir kavramının da geç ortaya atılmasıyla birlikte sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Alada'ya (2008: 30) göre bunun sebebi, Türk boylarının çağlar boyu göçebe hayat tarzı ile, yerleşik düzeni bir arada devam ettirmesi ile alakalıdır. Bunun sonucunda, şehri ortaya koyan tarımsal ürünlere ancak ileri tarihsel süreçlerde rastlanmaktadır. Bu dönemde ancak tanımsal farklılıklardan ve günümüze ulaşan mimari yapılardan yola çıkılarak köyden farklı bir yerleşim yeri olan, daha çok yönetici sınıfın yaşadığı, insanların savunma gereksinimleri ve az miktarda ticari amaçlar için kullanılan kısıtlı bir kent tanımlaması yapılabilmektedir. Anadolu topraklarının Türk ve Müslüman halkların hakimiyetine girmesinden önce, şehirler çoğunlukla kale surlarının içerisinde sıkışmış, genişleme imkânı bulunmayan, genellikle belirli bir zümrenin ikamet ettiği, bir yaşam alanından çok savunma veya korunma amaçlı tercih edilen idari bir birim olarak görülmekteydi. Bölgenin zaman içerisinde Türk hakimiyetine geçmeye başlamasıyla birlikte şehirler, surlardan dışarı taşarak çevreye doğru genişleme imkânı bulmuş ve yeni oluşturulan yerleşim alanları, mahalleleri meydana getirmeye başlamıştır (Bayartan, 2005: 97).

Yapılan fetihlerin ardından Anadolu'ya yerleşen Türkler ilk olarak bölgede bulunan kiliseleri camiye dönüştürmüş ve mahallelerini tekke, zaviye ve mescit gibi İslam geleneğinden temelini alan dini yapıların etrafında konuşlandırmıştır. Böylece, surlarla kuşatılmış Bizans şehirleri yerini, 12. yüzyıldan itibaren surların dışına taşmaya başlayan Türk şehirlerine bırakmıştır (Akşit, 2014: 81). 12. ve 13. yüzyılda Türk akınlarıyla birlikte Anadolu'ya yerleşen şehirliler kesim, yerli halk ile birlikte oturmayı tercih etmemiş, cemaat ayrılıkları şehirlerin ayrı mahallelere bölünmesi sürecini hızlandırmıştır. Ancak tüm mahallelerin birbirinden duvar veya kapılarla ayrılıp ayrılmadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır (Kuban, 1965: 89). Bu durum daha çok eski İslam şehirlerinde görülen bir husustur. Özerk bir yönetime sahip olmayan mahallelilerin kendilerini korumak amacıyla, devletin elinin güçsüzleştiği ve merkezi otoritenin sarsıldığı dönemlerde mahallelerini kapı ve duvarlarla birbirinden ayırdığı görülmektedir (Can, 1992: 119). Ancak burada görülen ikamet ayrımı, sosyokültürel veya etnik bir ayırmadan ziyade zorlu fiziksel şartların getirdiği bir yükümlülüğü ifade etmektedir.

Türk-İslam topluluklarında karşılaşılan kentleri surların dışına doğru genişletme eğilimi kabul gören bir gerçek olmakla birlikte çeşitli kentlerin 17. yüzyılda dahi kendisini çevreleyen surların etkisinden kurtulamadığı ve bu yüzden gelişemediği görülmektedir. Bazı kentlerdeki sur dışına genişleme eğilimleri yeni dükkanlar kurulması şeklinde yavaş bir taşma yoluyla olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Sivas kentinin 18. yüzyılın sonlarına kadar Selçuklular döneminden kalma surlarla çevrili olduğu ve bu durumun, kentin dokusunu olumsuz etkilediği bilinmektedir (Kuban, 1968: 65).

İkamet alanlarının yayılımı ve mahallelerin oluşum süreci diğer İslam uygarlıkları ve kentleri için de geçerlidir. Müslümanların hüküm sürdüğü kentlerde idari, ticari ve dini merkez kavramlarının önem kazanmasıyla birlikte, ikamet alanları surlar çevresinde yayılmaya başlamıştır. Bu durum insanların güvenlik kaygılarıyla surların içine toplandığı Avrupalı yaşam tarzına uymamaktadır. Kentlerin platolara doğru yayılması ve sınır bölgelerinde olmadığı sürece savunmasız bırakılması, Türk İslam devletlerinin ve onların geleneğinden gelen Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu özgüvenlerinin bir göstergesidir (Goodwin, 2012: 575). Ayrıca Batı toplumları ile İslam medeniyetlerinde mahalle kavramının işlevsel olarak da farklılaştığı anlaşılmaktadır. Batı kentleşme geleneğinde mahalle kavramı genellikle, yer ve mekân ayrışması olarak ele alınırken, İslam medeniyetlerinde gündelik yaşamı tüm yönleriyle içine alan bütüncül ve geniş bir olgu olarak görülmektedir (Alada, 2008: 117). Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, merkezi otoritenin sağlamlığı ve kentlerde oluşturulan güven ortamı içerisinde mahallelerin, birer savunma ve barınma birimi olmaktan ziyade, bireylerin sıkı ilişkiler içerisinde bulunduğu, kent içerisindeki hareketliliğin ve paylaşımın fazla olduğu bir sosyal ortam haline geldiği gözlemlenmektedir (Ergenç, 1984: 70).

İslam şehirlerinde ikamet alanlarını oluşturan mahalleler, oluşum süreçleri, mimari özellikleri, demografik yapıları ve içerisinde yaşayan insanların karakterlerini yansıtması açısından önemli kent bölümlerini ifade etmektedir. “*Hara*” adı verilen bu mahallelerin kendilerine ait gece bekçisi, su kaynağı, bahçe kapısı ve çarşısı bulunmaktadır. Her biri küçük birer kent yapısında olan ve kendi kendine yetebilme imkanına sahip bu mahalleler, İslam kent kültüründe alt kültür unsurlarının dayanışmasının yansımasıdır (Duri, 1992: 70; Fishcel, 1956: 229; Gül, 2001: 84; Pırlanta, 2010: 137). Bu durum aynı zamanda o dönemin mahalle yapılanmalarının

kentleri sosyokültürel, ekonomik ve kimlik açısından etkileyebilecek konumda olduğunun bir kanıtıdır. İslam medeniyetlerinde yerleşim birimleri olarak mahalleler, dini ve toplumsal bir merkez olan camiler ve ticaret merkezini oluşturan çarşı ve kervansaraylar ile birlikte, İslam kentlerini meydana getiren üç ana unsurdan birini ifade etmekte ve homojen topluluklardan meydana gelmektedir (Alada: 2008: 38-39). Her İslam kentinde benzer özellikler gösteren üç unsura dayalı kent modellemesi, Müslümanların fethettikleri bölgelerde giriştikleri İslam'a uygun yeniden inşa faaliyetlerinin bir sonucu olarak kazandıkları şehircilik deneyimleriyle bağlantılıdır (Mermutlu: 2010: 14). İslam medeniyetlerinin kent ve mahalle inşasında belirli standartlara uymasını Alada (2008: 128), “... belirli bir nüfus yoğunluğuna ulaşabilmiş ve aralarında yakın hane ilişkileri (komşuluk) kurabilmiş yerleşim birimlerinde, insanların aynı mekânda ibadet ediyor olmaları İslami cemaat için gerekli şarttır” ifadesiyle açıklamaktadır.

İslam şehirlerinin mahallelere bölünerek yönetilmesinin en önemli nedeni, İslam dinini ilk kabul eden Arap medeniyetinden gelen “kabilecilik” anlayışından kaynaklanmaktadır. Yapılan fetihler ve İslamiyet'in yayılması ile birlikte kabileler şeklinde ayrımının yerini, din ve millet ayrımları almaya başlamış ve aynı etnik grubun mensuplarının bir arada yaşadığı mahalleler kurulmaya, yayılmaya başlamıştır (Can, 1992: 118). Mahalleler arası etnik farklılıkları gideren ve kenti bir bütün haline getiren en önemli unsur cuma günleri farklı kesimlerden mahallelilerin ibadet için toplandıkları büyük cami oluşturmaktadır. “Cuma Camii” şeklinde ifade edilen yapı, her mahallenin kendi camisi olmasına rağmen özellikle tercih edilen, tüm kentlileri hangi mahalleden olduğuna bakılmaksızın bir araya getiren toplanma, dayanışma ve yardımlaşma noktasıdır (Gül, 2001: 84). Batıdan gelen gezgin ve araştırmacılar tarafından genellikle İslam kentlerinin plansız olduğu yönünde eleştiriler yapılmakla birlikte dikkatli incelendiğinde kentlerin “camiler etrafında şekillenen mahallelerin bir toplumu” olduğu görülmektedir. Mahalle yapılanmasının karmaşık görüntüsünün altında bir düzenliliği bulunmaktadır (Demirci, 2003: 143).

Önemli İslam kentlerini inşa etmiş Emeviler ve Abbasiler döneminde mahalleler, “reis” ve “şeyh” unvanı verilen kişilerce yönetilmekteydi. Reis ve şeyhler mahallelerde düzeni sağlamakla, farklı kabileler arasındaki dengeyi oluşturmakta ve denetim altında tutmakla görevli atanmış kişilerdi. Kıtılık ve felaket gibi olağandışı zamanlarda halka yardım yapma görevi ve mahalleden olmayan şüpheli kişileri tespit

etme rolü ile (Yel ve Küçükaşçı, 2004: 325) mahalle yöneticilerinin mahallelerinde gerçekleşen olaylardan haberdar oldukları ve burada ikamet eden bireyleri az çok tanıdıkları görülmektedir.

Özel mülkiyet ve ev sahipliği duygusu, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ve özellikle onlardan önce gelen Selçuklular döneminde özümşenen kavramlar olmadığından ve sultanların dahi gerçek evlerinin çadırlar olduğu bilindiğinden dolayı, bazı saray ve vakıf binaları dışında Selçuklu dönemi evlerinin kesin kalıntıları günümüze ulaşmamıştır (Goodwin, 2003: 429). Günümüze ulaşamayan kalıntılar dönemin mahalleleri hakkında da kesin bilgiler edinilmesini güçleştirmektedir. Mahallelerin var olduğu dönemin evkaf kayıtlarında ispatlanmakla birlikte, kentsel mekândaki yeri ve önemi, sınırları, ikamet eden insan veya kurulan hane sayısı gibi hususlar bilinmemektedir (Boz: 2014: 19). Fakat Selçuklular döneminden kalan bazı mahallelerin 16. yüzyılda Osmanlı yönetimi tarafından bölünerek birkaç adet mahalle kurulduğu bilinmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen idari bölünmeler, Selçuklu Devleti'ndeki mahallelerin Osmanlı'dakilere kıyasla daha büyük olduğunu kanıtlar niteliktedir (Akşit, 2014: 81).

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde mahalleler dış kent olarak düşünülebilecek kent kısımlarında bulunmaktadır. “*Şehristan*” veya “*Batın-ül Medine*” olarak adlandırılan iç kent bölümü, büyük kent camisinin ve hükümet konağının bulunduğu bölüm iken, mahalleleri meydana getiren ikametgahlar ve pazarlar kentin dışında yer almaktadır (Kuban, 1965: 90). Selçuklu mahalleleri, “*İğdiş*”⁹ adı verilen yöneticiler tarafından idare edilmekte ve vergiler bu kişiler aracılığıyla toplanmaktadır. (Çadırcı: 2011: 46). Bu döneme ait bilgiler Osmanlı dönemine göre nispeten daha az olduğundan kesin yargılara varmak veya bu durumu tüm Selçuklu şehirleri için söylemek zorlaşmaktadır. Bununla birlikte, Selçuklu dönemine ait belgelere bakıldığında, mahalle mescit ve camilerine yapılan imam atamaları da şehirlerin mahallelere bölünerek idare edildiğinin bir başka kanıtı niteliğindedir (Turan, 1958: 50). Dönemin ikametine dair bilgiler hala ayakta olan kamu ve vakıf binalarından elde edilmektedir. Çünkü mahalleleri oluşturan evler kalitesiz malzemelerle inşa edildiklerinden dolayı günümüze ulaşamamışlardır (Kuban, 1965: 73).

⁹ “*Terbiye etmek, beslemek ve yetiştirmek*” manalarında kullanılan “*igitmek*” sözcüğünden türemiştir. Osmanlı mahalle imamaları veya günümüz mahalle muhtarlarına benzeyen görevlere sahip yöneticilerdir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. <https://islamansiklopedisi.org.tr/igdis> (erişim: 20.02.2020).

2.3. Osmanlı Devleti'nde Mahalle

“Bir zamanlar bizim mahallelerimizin her biri ayrı bir sükûnet ülkesi, ayrı bir huzur diyarıydı. Oralarda cömertlik, yardımlaşma, kardeşlik, sevgi, saygı ve hoşgörü bütün güzellikleriyle yaşanırdı¹⁰.”

Haluk Sena Arı

Geçmişten kazandığı tarihsel birikimiyle mahalle kavramı, Osmanlı Devleti yerel yönetim teşkilatlanması ve sosyal yaşamı içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Mahalleyi Osmanlı Devleti yerel yönetim yapılanmasının ilk basamağı olarak ifade eden Ergin'e göre (1936: 103) kavram, bireysellikten toplumsallığa geçişin önemli bir unsuru sayılmaktadır. Ergenç (1984: 69) de bu açıklamayla paralel olarak, Osmanlı kentlerinde mahalleyi, *“birbirlerini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer”* şeklinde ele alır ve bir başka anlatımla, *“aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle yerleştikleri şehir kesimi”* olarak tanımlar.

Türk-İslam şehircilik geleneğinin temel taşı oluşturulan camiler, bu anlayışla inşa edilen mahalle yapısı ve mahalle kimliğinin de ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Alver, bir mahalle kurmanın bir cami veya mescit inşa etmekle aynı anlama geldiğini çünkü camilerin, *“mahallenin toplardamarı”* olduğunu belirtmektedir (Alver, 2010: 120). Osmanlı kentinin genel olarak, *“cami, pazar, vakıf üçlüsünün odak noktasını ve çekim merkezini oluşturduğunu ve kendisine temel olarak mahalle tipi yapılanmayı almış bir yerleşim modeli”* olduğu söylenebilmektedir (Üstündağ, 2005: 157). Buradan hareketle Osmanlı Devleti döneminde veya daha eski dönemlerde varlığını sürdürmüş olan diğer İslam medeniyetlerindeki mahalle tanımlamalarından genellikle mekânsal ayrışmaların, sosyoekonomik ve fiziksel değişkenlerden ziyade din ve cemaat temeline dayanan sosyokültürel değişkenler üzerine kurulu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Din temelli ikamet ayrımları, Osmanlı devrinde siyasi bir tutum ile oluşturulmaktadır. Bu durum Osmanlı hanedanının kent içerisinde, kendileri dışında kan ve akrabalık bağı ile bir araya gelinmesinin yönetime tehdit olarak görmesinden

¹⁰ Haluk Sena Arı'nın 2012 yılında yayımlanan *“Mahalle Kültürümüzden Yansımalar”* adlı eserinden alıntılanmıştır.

kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde kurulduğu tespit edilen ve İstanbul, Bursa, Edirne gibi başkentlik yapmış büyük kentlerdeki mahallelerin de dâhil olduğu 1133 mahalle üzerine yapılan bir araştırmada¹¹, örnek seçilen mahallelerden %88'inin ismini, mahalle içerisinde bulunan cami ve mescitten veya mescidi yaptıran kişinin isminden almış olması (Alada, 2008: 137; Mermutlu, 2011: 17-19), mahallelerde meydana gelen din temelli ayrışmanın ve dini yapıların mahalleler içerisindeki öneminin bir göstergesidir. Buradan hareketle, bu dönemde din temelli bir kimlik inşa ederek bir araya gelen üç farklı mahalle tipi ortaya çıkmaktadır. Bunlar “*Müslüman Mahallesi*”, “*Azınlık Mahallesi*” ve “*Birlikte Yaşanan Mahalle*” şeklinde kategorize edilebilmektedir (Şahin ve Işık, 2011: 222). Yapılan ayrımların hangi amaçla olduğuna dair farklı yorumlar getiren araştırmacılar bulunmakla beraber mahalleler, kent içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik ve yönetsel yaşam alanları olarak işlevsellik kazanmaktadır. Yapısına etki eden türlü değişkenler ile her mahalle tarihsel süreç içerisinde kendi kimliğini oluşturmakta ve onu muhafaza etme çabasına girmektedir. Tablo 2.1. ‘de Osmanlı mahallelerinin kurulma sürecindeki farklı dinamiklerin anlaşılması ve mahalle kimliğinin daha doğru kavranabilmesi adına isimlerinin çıkış noktalarına yer verilmiştir. Tabloda görüleceği üzere, mahalle isimlerinin çoğunluğu, önemli kurucu kişilerin ve içerisinde bulunan ibadet yapılarının isminden gelmektedir.

Tablo 2.1. Bazı Osmanlı Şehirlerinde Mahalle İsimlerinin Dağılımı

Şehir/ Kasaba	Toplam Mahalle	Kişi Adı	Mescit/ Cami	Esnaf/ Pazar	Doğa Özelliği	Gelinen Şehir	Eski İsmi	Veri yok
Amasya	54	38	8	3	1	3	1	-
Edirne	176	139	13	5	8	1	1	9
Ankara	87	34	14	12	1	7	-	19
İstanbul	262	50	196	9	-	2	-	5
Isparta	30	15	3	4	3	-	2	3
Bursa	281	156	40	19	16	12	-	38
Konya	179	141	8	7	6	-	-	17
Erzurum	19	8	7	2	1	-	-	1
Toplam	1133	584	320	63	37	25	4	100

Kaynak: (Alada, 2008: 139).

¹¹ Bakınız. Tablo 2.1.

2.3.1. Osmanlı Mahallesinde Fiziki ve Demografik Yapı

“Önce biz binalarımıza şekil veririz, sonra da onlar bizi şekillendirir¹².”

Winston Churchill

Osmanlı’da mahalle kimliği, kent kimliğinden ayrı düşünölemeyecek bir olgudur. Mahallenin fiziki yapısı, demografik yapıyla bağlantılı olarak şekillenmekle birlikte, mahallede yaşayan ve farklı cemaatleri meydana getiren insanların kültür, inanç ve yaşayış tarzlarından da etkilenmektedir. Osmanlı mahalle kültürü ve yaşamında kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek göreneklerle belirlenen yaşayış biçimleri, mahallenin fiziki yapısını şekillendirmede etkin bir role sahiptir. Sosyokültürel yaşam, fiziki yapı ve mahalleli ilişkileri her ne kadar farklı başlıklarla ele alınsa da kimliğin oluşumunda birbirini besleyen ve çeşitli düzeylerde etkileyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde kentlerin ve mahallelerin genel fiziki yapısı, başkentlik yapmış şehirler haricinde, en fazla iki katlı konut yapılarıyla cami kubbe ve minarelerinden oluşan genel bir silüet çizmektedir. Bu dönemde inşa edilen tekke, türbe, mahalle mektepleri ve kütüphaneler gibi kamusal binalar ve çeşitli vakıf binaları dâhil tüm yapılar, yatay bir mimari ile şekillenmiştir ve yüksek binalar inşa etmek genellikle tabu olarak görölmektedir (Kuban, 2007: 599). Osmanlı mahallelerindeki konutların yapısı hakkında bilgilere erken dönemde İstanbul’u ziyaret eden bazı Avrupalı gezginlerin aktardıklarından ulaşılabilmektedir. Eskimiş ve özensiz şekilde inşa edilmiş evlerde oturan mahalleli, 1509 yılında meydana gelen ve halk tarafından “*Kıyamet-i Sugra*” yani “*Küçük Kıyamet*” olarak adlandırılan deprem sonrasında, evlerini ahşap malzeme ile yapmaya başlamıştır. Fakat bu durum depremden korunmak isteyen İstanbul mahalle halkının bu defa da uzun yıllar yangınlarla uğraşmasına neden olmuştur (Gökkaya, 2012: 54). Dönemin yapılarının fiziki durumuna ait bilgilere, Bursa vilayeti özelinde yapılabildiği gibi, kadılıkların sicil belgelerine geçirilmiş olan hane alım satım kayıtlarından, vakıf binalarının bakım onarım, restorasyon çalışmalarına dair kayıtlarından ve mahalle içerisindeki konutların fiziki durumuna dair ihtilaflardan da ulaşılabilmektedir (Oğuzoğlu, 2011: 38).

¹² Anonim. Churchill’e ait cümlenin orijinal hali için bakınız. “*We shape our buildings, and afterwards, our buildings shape us.*”

Fotoğraf 2.1. İstanbul ve Bursa'dan Geleneksel Osmanlı Sokak ve Mahalleleri

Kaynak: *fikriyat.com* ve *yenidonem.com.tr* (14.02.2020)¹³.

Mahallelerin büyüklüğü ve sınırları ise genellikle mahalle mescit ve camilerinden çıkarılabilmektedir. “Genellikle 60 kişinin rahatlıkla namaz kılabileceği büyüklükteki mescitler, mahalle nüfusunun 150-200 kişi arasında olacağını tahmin ettirmektedir.” Çoğunluğu 10 ile 50 hane arasında değişiklik gösteren mahalleler, nüfusun arttığı zamanlarda bölünebilmektedir. 1864 tarihli *Vilayet Nizamnamesi*¹⁴,’nin kabul edilmesinin ardından mahalle ölçütüne bir standart getirilmiş ve mahalle olma koşulu en az 50 hane olarak belirlenmiştir (Mermutlu, 2011: 22-23). Bir mahalledeki nüfus artışı, mahalle ibadethanesinde yapılan değişikliklerin tutulduğu çeşitli kayıtların incelenmesiyle de ortaya çıkarılabilmektedir. Mahalle içerisinde bulunan mescidin, kadının isteği ve padişahın izniyle minber eklenerek camiye çevrilmesi, o mahallenin nüfusunun arttığına ve yakın çevrede büyük bir cami bulunmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, avarız vergisi¹⁵ alınan hane sayılarından ve askeriye ait kayıtlarından da mahalle nüfusu hakkında çeşitli bilgiler edinilebilmektedir. Bu yöntemde mahalle nüfusu, kayıt altına alınan bekar veya evli erkek nüfus üzerinden genelleme yaparak ortaya çıkarılmaktadır (Kıvrım, 2009: 237-238).

¹³ Osmanlı dönemi mahallelerine ait daha farklı görsellere ve ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bakınız. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/06/27/osmanlida-mahalle-yapisi-nasildi>, <http://www.yenidonem.com.tr/haber/eski-bursa-nin-anlatacaklari-var-35637.html> (erişim: 14.02.2020).

¹⁴ “1864 Vilayet Nizamnamesi’nin dördüncü maddesine göre her köy bir belediye sayılmıştır. Ayrıca şehir ve kasabalarda en az elli hanenin toplamından mahallelerin oluşturulması ve bunların köy hükmünde olacağı hükme bağlanmıştır” (Kartal, 2013: 9).

¹⁵ Avarız, “Osmanlı Devleti zamanında olağanüstü hallerde halka yüklenen malî, aynî ve bedenî vergilerdi. Bu vergi hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınır. Fakat zamanla sürekli vergi hâline gelmiştir” (wikipedia, 2020). Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Av%C3%A2r%C4%B1z> (erişim: 18.02.2020).

Tablo 2.2. 16. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerinde Mahalle Nüfus Çizelgesi¹⁶

Şehir/Kaza	Sene/Dönem	Toplam Mh.	Müslüman Mh.	Azınlık Mh.
Akşehir	Kanuni Dn.	41	41	0
Ankara	1522	86	69	17
Aksaray	Kanuni Dn.	36	36	0
Malatya	1560	33	33	0
Manisa	1531	37	36	1
Antep	16. yy.	33	32	1
Kütahya	1571	39	36	3
Karaman	1522	33	32	1
Ş. Koçhisar	Kanuni Dn.	3	3	0
Uluborlu	1500	17	16	1
Eğirdir	16. yy.	15	13	2
Ereğli	1587	23	23	0
Burdur	Kanuni Dn.	4	3	1
Erzurum	1591	19	15	4
Edirne	1529	145	135	10
Konya	1584	123	123	0
Kayseri	1500	37	35	2

Kaynak: (Alada, 2008: 145)

Osmanlı mahalleleri, oluşumu sürecinde sınıf ve statü farklılıklarına yer vermeyen fiziksel mekânlardır. Ortaylı'nın (2001: 21-22), “*Bir paşanın konağı karşısında, basit bir evkaf katibinin aşiboyalı küçük evi, ilmiye ricalinden bir efendinin kaşanesinin yanı başında, mahalle suyolcusunun kulübesi bulunur*” şeklindeki ifadesi, fiziki ortamın oluşumu ve demografik yapının dağılımı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı mahallesinin demografik ve kültürel yapısını büyük çoğunlukla din temelli bir ayırım meydana getirirse de bir meslek grubu özelinde oluşturulmuş mahalleler olduğu da görülmektedir. Çıkrıkçıların veya demircilerin bir araya gelerek kendi meslekleri ile anılan bir mahallede oturmaları buna örnek olarak verilebilmektedir (Ergenç, 1984: 70). Osmanlı mahallesi tasarım olarak, mahalleli insanların günlük ihtiyaçlarını mümkün olabilecek en kolay şekilde gidermesine imkân vermesi amacıyla

¹⁶ Tablo eserden alıntılanırken aslına uygun şekilde sadeleştirilmiştir. Orijinal hali için bakınız (Alada, 2008: 145).

tasarlanmıştır. Mahalle halkının oturduğu evler genel anlamda sade bir üslup ile inşa edilirken, kamu ve vakıf binalarının ise devlet aygıtını temsil etmesi dolayısıyla taştan ve ihtişamlı şekilde dizayn edildiği görülmektedir. Tüm mahalle, mahalle halkının yaşayışı, kültürü ve düşünce yapısı doğrultusunda fiziksel şekline kavuşmaktadır (Çetin, 2014: 272).

Osmanlı mahalleleri için fiziksel donatıların en başında mahalle camisi ve mescitleri gelmektedir. Tarih boyunca oluşturulan mahalle tanımlarından da anlaşılacağı üzere geleneksel Osmanlı mahalleleri, camileri merkeze alacak şekilde yayılarak sınırlarını genişletmektedir. Camiler dini işlevlerinin haricinde mahalle halkının sosyalleştikleri, fikir alışverişinde buldukları ve günlük aktivitelerini gerçekleştirdikleri toplanma merkezleri görevini de üstlenmektedir. Ergin (1936: 103-104), Arap dilinde *“halkı toplayan”* veya *“halkın toplantı yeri”* anlamlarına gelen camileri, mahallelerin yönetim merkezi, imamların ise ordugahı olarak görmekte ve *“Herhangi bir sahadaki halkı muayyen vakitlerde bir yere toplayarak onları birbirleriyle tanıştırmak, bu vesile ile dini ve dünyevi işleri görmek, aynı zamanda bu toplantıdan istifade ederek hükümetin emirlerinden, onları haberdar etmek hususlarında işe yarayan bir içtimai müessese”* şeklinde tanımlamaktadır.

Camiler etrafında yayılan mahalle oluşum örneklerine tarihte sıkça rastlanmaktadır. Ortaylı'nın (2018: 16) aktardığına göre, Şam Beylerbeyi Derviş Paşa'nın 1574 tarihinde kentin bir bölgesine cami, ardından medrese, han ve hamam gibi imarethaneler yaptırmasıyla birlikte, zamanla buradaki konut ve yapılar çoğalmış ve bir mahalle meydana gelmiştir. Mahalle ise, mahalle camisini yaptıran Derviş Paşa'nın adı verilerek, *“Dervişiyeye”* olarak anılmaya başlanmıştır. İstanbul kentinin tarihte *“Paşalar Şehri”* olarak zikredilmesi de bu gibi imar faaliyetleri sonucunda gerçekleşmektedir.

Osmanlı'da camilerin yakınlarında inşa edilen ve mahalle halkına çeşitli konularda yardımcı olan vakıflar da mahalle hayatının hem fiziki hem sosyal yönden değerlendirilmesi gereken hususlarındandır. Bu vakıfların mahalleye katkısı ise oldukça fazladır. Mahalle halkını bir araya toplama gibi bir sosyal işlevinin yanında, muhtaç olanlara yardım sağlayarak bir toplumsal dayanışma faaliyeti de göstermektedirler. Vakıflar içerisinde, *“ibadethane, aşevi, imarethane, hastane, kütüphane”* gibi farklı alanlarda yardım kuruluşlarını barındıran gündelik yaşam, sosyalleşme, dayanışma ve

yardım merkezi oluşumudur. (Çetin, 2014: 273). Günümüzde de gerek devlet eliyle gerekse özel kuruluşlar aracılığıyla çeşitli yardım dernek ve vakıfları kurulmakta ve muhtaç durumda olan mahalle halkına gerektiğinde yardım eli uzatılmaktadır. Bu önemli olayın Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı Devleti mahalle ve kent kültürü anlayışından miras kalan eski bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2.2. Mahalle Camileri (Bulgurlu Mescid ve Şaban Kaptan Camileri)

Kaynak: *eskiistanbul.net* ve *Mehmet Kurt Arşivi* (22.02.2020)¹⁷.

Mahallelerde camilerden sonraki en önemli toplanma merkezini ise mahalle kültürü içerisinde edindiği yerini cemaatin ibadet alışkanlıklarına borçlu olan mahalle kahveleri oluşturmaktadır. Osmanlı mahallesinde camilere ibadete gelen cemaatin iki namaz arası vakitte veya namaz öncesi/ sonrasında zaman geçirmesi amacıyla bütün camilerin yakınına bekleme salonu işlevli mekânlar yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde Yemen'den kahvenin getirilmesi ile birlikte mahalle cemaati bu mekânlarda kahve içmeye başlamış ve zamanla bu gelenek yaygın hale gelmiştir. Adını içerisinde yoğun olarak tüketilen kahveden alan bu mekânlar aynı zamanda cemaatin kitap veya gazete okuduğu, geleneksel Osmanlı oyunlarının sergilendiği ve izlendiği sosyal ve dünyevi toplanma yerleri haline gelmiştir (Ergin, 1936: 104).

Kahvehaneler, çok zaman geçmeden ilk örneklerinin görüldüğü Tahtakale ve Eminönü semtlerinden dışarı çıkarak, İstanbul'un her yerine dağılmış ve zamanla tüm mahallelerde, mahalle kahveleri açılmıştır (Demir, 2011: 6). Kahvenin ne zaman ve ne

¹⁷ Farklı mahalle camii görsellerine ulaşmak ve daha ayrıntılı bilgi edinmek için bakınız. <http://www.eskiistanbul.net/6246/uskudar-cavusdere-caddesi-bulgurlu-mescid-camii#lg=0&slide=0> ve <https://www.pinterest.es/pin/853150723146732896/> (erişim: 22.02.2020).

şekilde keşfedildiğine dair veya kahvehanelerin ne zaman Osmanlı Devleti'ne geldiğine dair çeşitli rivayetler bulunmasına rağmen Osmanlı'da gün geçtikte yaygınlaşarak önem kazanan kahvehaneler¹⁸, her cemaatin müdavimi olduğu mekânlar haline gelmiştir. Kahvehaneler, mahallelerde müdavimleri arasında sosyal statü belirleyiciliği görevi de üstlenmektedir (Ürer, 2010: 2-4).

Fotoğraf 2.3. Topkapı Sarayı'nda Kahve Pişiren Bir Görevli ve Geleneksel Osmanlı Mahalle Kahvesinde Tavla Oynayarak Vakit Geçiren Cemaat (1875).

Kaynak: *Canberk Bulut Arşivi ve eskiistanbul.net* (20.02.2020)¹⁹.

Osmanlı kent yaşamında, mahallenin çevresine yayılan haneler ve aralarındaki sokaklar insana “*bir topluma ait olma hissi*” vermektedir (Goodwin, 2012: 580). Sokakların mahalle açısından önemini Alver (2010: 121), “*Sokak şehrin ve mahallenin damarı ve temel dokusudur adeta. Mahalleyi oluşturan binaları, evleri ve hatta insanları birbirine sokak dolamaktadır. Mahalleyi kolları arasına alıp yaşatan sokaktır*” cümleleriyle açıklamaktadır.

Türk-İslam şehircilik geleneğinden gelen çıkmaz sokaklar, Osmanlı mahallesinin karakteristik özelliklerinden biridir. Arsa mülkiyeti gibi kavramlar gelişmediği için plansız yapılaşmanın yaygın olması ve yer şekillerinin getirdiği mecburiyetler çıkmaz sokakların ortaya çıkmasında etkilidir. Gelişigüzel yapılan yapı

¹⁸ Kahve ve kahvehane kültürü mahalle ve kent yaşamında yaygınlaşmasının ardından, Klasik Türk Edebiyatı'nda da yer edinmeye başlamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. *Yalap, H. (2017), “Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6/3.*

¹⁹ *Guillaume Berggren* tarafından çekilen fotoğraf. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. <http://www.eskiistanbul.net/2438/kahvehane-guillaume-berggren-fotografi-1875> (erişim: 20.02.2020).

eklemeleri zaman içerisinde kamusal ve özel yolları daraltmış ve kapatmış, kent içerisinde birçok çıkmaz sokak belirlemiştir (Alada: 2008: 147). “*Mahallenin ana yolundan, evlere uzanan özel yollar*” şeklinde ifade edilebilecek çıkmaz sokaklar, inşa edilen evlerin konumlarını da etkileyen bireyci bir bakış açısının sonucudur. Evlerin alt kısımlarını dışarıya kapatma arzusuyla örülmüş duvarlar, sokakları sınırlandırmıştır (Kuban, 1968: 69-70). Mahremiyet anlayışının, İslam kültürünün hâkim olmasıyla birlikte değişmesi, Osmanlı konutlarındaki duvar anlayışını ve çıkmaz sokak kavramını ortaya çıkarmıştır. Diğer erkek bireylerle bir arada bulunması tercih edilmeyen kadının sosyal hayattan dışlanması ve ev hayatının gizlenmesi ihtiyacı bu soruna cevap veren, mahalle halkının belirli bir kesimine ait güvenli özel yolları doğurmuştur (Can, 1991: 74). İslam’ın mahremiyet duygusu ile şekillenen çıkmaz sokak kültürü, dönemin gelişmiş kentleri arasında sayılan, “*İstanbul, Bursa, Halep, Kudüs, Şam, Kahire*” gibi Müslüman şehirlerinde rahatlıkla gözlenebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2009: 76).

Çıkmaz sokaklar ayrıca mahalle halkının birlikte vakit geçirebileceği özel alanlar olarak görülmektedir. Mahallenin çıkmaz ve dar olan sokakları, mahalleye giren çıkan insanların rahatça gözlemlenmesine imkân sağladığından mahalle halkına güvenlik duygusu aşılamaktadır. Ayrıca, çıkmaz sokaklar mahalleli çocuklar için oyun alanı, mahalle halkı için ise günlük işlerin toplu şekilde yapılabileceği alanlar sağlamaktadır (Atar ve Başar, 2018: 404).

Osmanlı’da çıkmaz sokaklar mahalle halkından belirli bir gruba ait olabildiği gibi, tamamen veya yarı yarıya kamuya ait olan ve tüm semt sakinlerinin kullanabildiği çıkmaz sokaklar da bulunmaktadır. Kişilere özel çıkmaz sokakların kullanım hakkı o sokakta oturan sınırlı sayıda kişiye ait olmakla beraber, cami geçişinde bulunan çıkmaz sokaklarda ikamet eden mahalleli, ibadet etmeye gelen cemaate geçiş izni vermekle yükümlü olmakta hatta bu izinler tapu kayıtlarında da görülebilmektedir (Rifaioğlu, 2018: 43). Daha çok ibadet binaları ile konut alanlarını saran ve tıpkı bir labirenti andıran yollarla çevrelenmiş yapısıyla Osmanlı mahallesi, “*Geometriden uzak yapısı içinde daha çok toplumsal ilişkilerin belirlediği bir fizik alan*” şekline gelmektedir (Alada, 2008:148). Ancak Goodwin (2012: 581), “*dolambaçlı ve kıvrımlı yollar, camilerin anıtsallığının altını çizmeye yarar*” şeklinde açıklamaktadır. Günümüz şehir yaşamında çıkmaz sokaklarla, çoğunlukla plansız yapılaşmanın yaygın olarak görüldüğü gecekondular mahallelerinde karşılaşmaktadır (Kavruk, 2018: 76).

Kent içerisinde nadir olarak kalan çıkmaz sokaklar “*çıkarm hale getirilmekte*”, geceleri taşıtların park yeri görevi gören sokaklar, gündüzleri ise, trafiğe açık taşıt ve yaya yolu olarak kullanılmaktadır. Bu durum özellikle çocuklar açısından tehlike arz etmekte, sokakta rahatça oynamak bir yana, tetikte olmadan yolun karşısına geçmek bile imkânsız hale gelmektedir (Mutlu, 2018: 36-37). Çıkmaz sokakların açılması ile mahalle arasındaki sokakların işlevlerinin farklılaşması, Osmanlı mahalle kültüründen gelen ve mahallenin çocuklarına güven tahsis eden sokak kültürünü ve sosyalleşme işlevini zayıflatmaktadır. Modern kent planlarında çıkmaz sokaklara yer verilmediği, kent yoğunluğunu dengede tutabilmek için yaya ve araç trafiğinin devamlılığının sağlanmasının amaçlandığı görülmektedir. Modern zamanın insanları, kent planlarının değişmesi ve geleneksel mahalle kültüründen uzaklaşması ile, güvenlik sorununu evlerinin etrafına yüksek çit ve duvarlar ördürerek, binalarına onları 7/ 24 kayıt altına alan güvenlik kameraları taktırarak ya da korunma sağlamak için güvenlik elemanları tutarak gidermeye çalışmaktadır. Bu durum insanların kendilerini güvende hissetmek isterlerken, binalarına hapsolmalarına ve bunu yapmak için de para ödemelerine yol açmıştır (Çetin, 2014: 268). Mahalleye ve insanlara olan güvenin zayıflaması mahalle insanını, tüm insanlara şüphe ile bakan, yaşadığı yerde aradığı huzuru bulamayan daha modern ama daha mutsuz kentliler haline getirmektedir.

Günümüzde düzenlenen mahalle ve konut alanı tasarım yarışmalarında, geleneksel mahalle ve sokak kültürünü canlandırmak ve yaşayan herkes için güven ve samimiyet ortamını tekrardan tahsis etmek gibi düşüncelerle çeşitli kentsel tasarım projeler yazıldığı da görülmektedir. Düzenlenen bir konut projesi²⁰ yarışmasının Karadeniz Bölgesi birincisi Erdim, projesinin amacının, mahalledeki komşuluk bağlarının sürekliliğini sağlamak, aidiyet duygusunu ve mekânsal kimliği, çıkmaz sokaklar aracılığıyla mahalle ortamında yeniden işlevsel kılmak olduğunu dile getirmektedir (Erdim, 2018: 40). Ayrıca, yerel yönetimler ve vakıfların ortaklıklarıyla

---

²⁰ “7 İklim 7 Bölge Mahalle” adıyla 2017 yılında düzenlenen Ulusal mimari kentsel tasarım fikir yarışması, “insanların bir arada çeşitli etkileşimlerde buldukları ve birbirlerinin hayatlarına dokundukları en temel alan olan mahalle alanının günümüz kentsel ihtiyaçları ile güncel şehircilik, kentsel tasarım, mimarlık ve peyzaj anlayışları doğrultusunda kurgulanması” amacını taşımaktadır. Kentsel kimliğin korunmasını, sürdürülebilir kalkınmayı, mahalle ve konut alanlarında insan odaklı yaklaşımı ve çevresel değerleri korumayı esas alan yarışma, kazanan projelere ödüller de vermektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. <http://7iklim7bolge.com/> (erişim: 17.02.2020).

gerçekleştiren köhnemiş, eski değerini ve kimliğini yitirmiş mahalleleri canlandırma projeleri²¹ de günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve önem kazanmaktadır.

Fotoğraf 2.4. Dar Yapılı Çıkamaz Sokaklarıyla, Geleneksel Osmanlı Mimarisi Örneklerinden Cumalıkızık Köyü / Bursa.

Kaynak: *gelecekbursa.org* ve *hurriyet.com.tr* (16.02.2020).²²

Kent ve mahallelerde fiziki yapıyı etkileyen ve dönüştüren diğer bir unsur olan meydanlar da sosyalleşme ve toplanma alanı olarak görev yapmaktadır. Ancak Kavruk (2004: 111), mahallenin ortasında bulunan mahalle camisinin, bahçesiyle birlikte cemaat için yeterli bir toplanma alanı oluşturduğunu, bu yüzden de mahalle meydanlarına ihtiyaç duyulmadığını belirtmektedir. Osmanlı gibi İslam şehirlerinde kent ve mahalleler arasında kalan ortak kamusal alanlar, toplanma alanları görevi görmektedir. Kuban (1968: 70) da toplanma alanı ve peyzaj açısından değerlendirildiğinde, bir plan dâhilinde oluşturulmuş meydanlara ²³ tarihte pek rastlanmadığını, pazar alanları, mahalle çeşmeleri ve mescitlerin arasında kalan

²¹ Bunlardan biri de İstanbul Kadıköy’de bulunan “*Yeldeğirmeni Mahallesi*” kapsamında gerçekleştirilen projedir. “*Temmuz 2010’da başlayan Yeldeğirmeni/ Rasimpaşa Mahalle Yenileme Projesi, mahalle dokusuna çok küçük müdahaleler yapılarak büyük bir dönüşümün gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu göstermesi açısından, özellikle günümüzde yenileme adı altında yapılan projelere alternatif bir model teşkil ediyor*” (Arısoy, 2011: 64).

²² Daha ayrıntılı Cumalıkızık görselleri için bakınız. <http://www.gelecekbursa.org/bursa-turizm/bursada-gezilecek-yerler/cumalikizik/> ve <https://www.hurriyet.com.tr/buram-buram-tarih-kokan-osmanli-koyu-cumalikizik-40139932> (erişim: 16.02.2020).

²³ Türk-İslam şehircilik anlayışıyla şekillenen Anadolu kentlerine meydan kültürü geç dönemde gelmiştir. Türkiye’de bulunan en işlevsel ve ünlü meydanların Cumhuriyet’in ilanından sonra oluşturulan planlama ile yapıldığı görülmektedir. Günümüz şehir planlaması anlayışında meydanlar, kentlere kimlik kazandırmak ve kent yaşamını iyileştirmek amacıyla önem verilen projeler arasına girmiştir (Özer ve Ayten, 2005: 98).

boşlukların değerlendirildiğini, yeşilliğin sadece konut ve cami bahçelerine hapsediğini belirtir. Meydan işleviyle kent içerisinde kullanılan büyük alanlar ise, inşa edilen yapı ve külliyele ile önem kazanan alanlardır. Örneğin, Sultanahmet Külliyesi'nin açıldığı alan olan Atmeydanı²⁴, çeşitli kutlamaların yapıldığı bir alan halini almıştır (Papila, 2011: 71). Ancak kent meydanları, “*tarih boyunca kentlerimizin kimliğini ortaya koyan önemli bir kentsel odak iken, günümüzde taşıt trafiğini hafifleten kavşak veya otopark olarak kullanılarak özgün değerlerini yitirme yolunda ilerlemektedir*” (Altınçekiç vd., 2014: 133).

Buradan hareketle, Osmanlı mahallelerinin fiziki alanının, var olan dini ve kamusal yapıların kullanılmasıyla birlikte çağdaş Batılı şehirlerden farklılaştığı ve kendine has bir kimlik inşa ettiği görülmektedir. Osmanlı döneminde bugün anladığımız türden meydan örnekleri, daha çok ticari amaçlı kullanılan Eminönü Meydanı veya Karaköy Meydanı gibi büyük kent meydanlarıdır. Zaman içerisinde meydanların sosyal ve fiziki alanlardaki işlevinin farklılaşması, meydanların kent kimliğini etkileme oranını da değiştirmiştir.

Fotoğraf 2.5. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Eminönü ve Karaköy Meydanları

Kaynak: M. Land Blanck Arşivi, maggieblanck.com (16.02.2020).²⁵

²⁴ “Hipodrom ya da Atmeydanı olarak bilinen Sultanahmet Meydanı, tarih boyunca meydan olma özelliğini korumuştur. İstanbul’un sosyal ve törensel yaşamının en önemli mekânlarından olan bu meydan, Bizans dönemi araba yarışlarının yapıldığı; Osmanlı döneminde at yarışları, cirit oyunları, törenler, düğünler ve şenliklerin yanı sıra ayaklanmaların olduğu bir alandır” (Yazıcı, 2010: 65).

²⁵ Maggie Land Black fotoğraf ve kartpostal arşivinden. Daha ayrıntılı görseller için bakınız. <http://www.maggieblanck.com/Azarian/Photos.html> (erişim: 16.02.2020).

Geleneksel Osmanlı kent mimarisinde ağaçlandırmaya ve yeşillik alanlara önem verilmiştir. Köylerde cami kadar önemli bir diğer toplanma ve sosyalleşme merkezini “büyük ağaç” oluşturmaktadır. Bugün Emirgan semtinde içerisinde kıraathane yer alan büyük bir ağaç bulunmaktadır (Goodwin, 2012: 580). Kentlerde ise yeşillikler sokakta ve mahalle aralarına kıyasla ev bahçelerinde toplanmış durumdadır. Avrupa kentlerinden ayrılan bu özelliğiyle Osmanlı bahçeleri, kadının sosyal hayatını kolaylaştıran bir etmendir. Osmanlı kentlerini ziyaret eden gezginlerin “yeryüzü cenneti” olarak tabir ettiği yeşillikli manzara, Osmanlı kent ve mahallelerini, surlarla çevrilmiş Avrupa kent mimarisi özelliklerinden ayırmaktadır. Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam eden bu mimari anlayış, şehirleri uzaktan bakıldığında yemyeşil gösteren bir kimlik bileşeni rolü üstlenmektedir. Ev bahçeleri dışında, mahalle sokaklarının en önemli yeşilliğini, “hazireler²⁶” oluşturmaktadır. Ölümü, hayatın bir kuralı olarak benimsemeye yarayan ve Avrupa kent tarzına uymayan mahalle mezar ve türbeleri ağaçlıklı yapısıyla dönemin mahalle içi peyzaj örneklerinden sayılabilmektedir. Bu yeşillikleri şehir dışında ise, servi ağaçlı ve bol bitkili büyük mezarlıklar izlemektedir (Kuban, 2007: 600).

Osmanlı kent ve mahalle mezarlarını “ölümü sıcak bir dostlukla karşılayıp yanına almak” olarak nitelendiren Ortaylı (2019: 34), “Osmanlı kentlerinde bazen geniş alanlarda, bazen mahalle aralarındaki mescitlerin etrafında mezarlıklar yer alır. Akdeniz coğrafyasının ölümsüz, soylu ağacı servilerin ve eğrelti otlarının arasında her biri bir üslup harikası olan mezar taşları, dışarıdaki hayatla bir bütünlük içindedir” şeklinde açıklamaktadır. Modern zamanların yeşil alan anlayışının bir ürünü olan parklardan farklı olsa da dutluklar ve meyve bahçeleri gibi açık alanlar da kendine has bir yeşil alan görevi görmektedir (Gürkaş, 2003: 7). Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte başvuru alan çağdaşlaşma eğilimleri kent içi yeşilliklerin tahribatına sebebiyet vermiştir. Kent planlaması içerisinde en kolay müdahale edilerek farklı amaçlarla yapısı değiştirilebilecek alanların park, bahçe ve orman gibi yeşil alanlar olması, yeşilliklerin giderek azalmasına yol açmıştır. Bu durum kimliğe katkı sağlayan geleneksel Osmanlı tipi bahçe ve yeşillik kültüründen uzaklaşılmasına, mahalle ve kent kimliğinin zayıflamasına neden olmuştur (Çelik, 2018: 347). Dünya’da Endüstri Devrimi ile gerçekleşen hızlı kentleşme, şehir ve

²⁶ “Cami, türbe, tekke vb. yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri” Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (erişim: 20.02.2020).

mahallelerde betonlaşma eğilimini arttırmakta ve “*mantar kentler*”²⁷ meydana getirmektedir. Yeşil alanları sürekli azalma eğiliminde olan kentler, giderek birbirine benzemekte ve bunun sonucunda tek tipleşmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti gibi köklü medeniyetlerin tarihsel süreç içerisinde inşa ettikleri kendilerine has kent ve mahalle dokularını yani kentsel ve mekânsal kimliklerini aşındırmaktadır.

Fotoğraf 2.6. Doğa ile İç İçe Yapısıyla Kentin Yeşil Alanları: Mezarlıklar

Kaynak: eskiistanbul.net²⁸ (22.02.2020).

Osmanlı döneminde mahallenin hem fiziki alanına hem de sosyal yaşamına etki eden diğer bir unsurunu ise “*mahalle çeşmeleri*” oluşturmaktadır. Mahallenin günlük yaşamında önemli yer tutan çeşmeleri ise mahalle çeşmeleri ve meydan çeşmeleri oluşturmaktadır. Mahalle çeşmeleri, mahallenin merkezi yerlerinden ve yaşayan cemaatin hanelerinden kolaylıkla ulaşabilecekleri uzaklıklara inşa edilmektedir. Mahalleden geçenlerin de yararlanması düşünülen çeşmelerden ayrıca hayvanlara da su verilmektedir. Meydan çeşmeleri ise kalabalık nüfuslu mahallelerde mahalle ortasına yapılan çok taraflı ve musluklu yapıları kapsamaktadır (Özer, 2008: 132). Mahalle çeşmeleri bu dönemde su ihtiyacını giderme işlevinin yanında bir meydan görevi görmekte, cemaat arasında “*toplanma yeri ve kamuoyunun olduğu yerler*” olarak

²⁷ “*Kurulduktan sonra, olağanüstü bir hızla gelişip büyüyen, buna koşut olarak kalabalıklaşan kent*” (Keleş, 1998: 97).

²⁸ 20. yüzyılın başlarında İstanbul Eyüp Mezarlığından kareler. Daha ayrıntılı görseller için bakınız. <http://www.eskiistanbul.net/6585/mezar-taslari-1901> ve <http://www.eskiistanbul.net/5942/eyup-mezarligi#lg=0&slide=0> (erişim: 22.02.2020).

görülmektedir. Genellikle mahalleli kadınlara yönelik olan çeşmeler ayrıca birer sosyalleşme aracıdır (Kavruk, 2004: 125).

Çeşmeler, sosyal hayatta olduğu kadar mahalle ve kent planlaması başlıklarında da öne çıkmaktadır. Genellikle mahalle halkı tarafından bilinen bir çeşmenin bulunduğu mahalle veya sokağa o çeşmenin adı verilerek yer tayin edilmektedir. Ayrıca bir sokağın başına inşa edilen çeşmeler o sokağın çıkmaz sokak veya bölünen bir sokak olduğunu belirten eski dönem sanatsal trafik işaret levhaları olarak da kullanılmaktadır (Özer, 2008: 131).

Çeşmelerin kent planlaması içerisindeki öneminin özellikle Lale Devri'nde arttığı görülmektedir. Siyasi ve ekonomik açıdan istikrarın yaşandığı bu dönem, çoğalan nüfusun da etkisiyle, askeri ve dini yapılardan ziyade, sivil mimari yapımına öncelik vermiştir (Koçyiğit, 2014: 320). Ayrıca hanelerde su tesisatının bulunmaması, eve kapanmış ve sosyal hayata fazla karışmayan kadının en azından günde bir kere mahalleye çıkmasını sağlayan yaşamsal bir olgu olarak büyük önem arz etmektedir (Kuban, 2007: 600). Günümüzde her haneye su tesisatının bağlanması neticesinde suya erişimin kolaylaşmasıyla mahalle içerisinde, mahalle çeşmesi önemini kaybetmiştir. Bu durum mahalleyi hem fiziki hem de sosyal açıdan zayıflatmış ayrıca günümüz mahallelerinde kimlik kayıplarına sebebiyet vermiştir.

Fotoğraf 2.7. Osmanlı Döneminde, Mahalle Çeşmesinden Su Alan Mahalleliler

Kaynak: *Arlet Natali Avazyanyan Arşivi* (16.02.2020).²⁹

²⁹ Daha ayrıntılı görseller için bakınız. <https://www.pinterest.es/pin/853150723146590985/> ve <https://www.pinterest.es/pin/853150723146590945/> (erişim: 16.02.2020).

2.3.2. Osmanlı Mahallesinde Sosyal ve Kültürel Yapı

“... tarihi çarşılarımızın, pazarlarımızın yerini hipermarketlerin almasına ‘kalkınma’, atalarımızın adlarını taşıyan mahallelerden kaçıp yabancı isimli sitelere taşınmaya ‘modern yaşam’ diyorlar.”

Oktay Ekinci³⁰

Osmanlı mahalle yaşamında, fiziki ve demografik yapı ile yakın ilişki içerisinde bulunan diğer unsurlar, toplum kuralları tarafından şekillenen sosyal ve kültürel yapılarıdır. Mahalledeki fiziksel donatılar da zaman içerisinde, orada yaşayan toplumun yapısı ve gündelik yaşamı doğrultusunda şekillenmekte ve değişmektedir. Kıray (1999: 313), toplumsal yapının sürekli bir değişim halinde olduğunu ve bu değişim sürecinde her yönünü yeniden düzenlediğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, değişen sosyal ve kültürel hayatlar, yaşanılan yeri, kültürleri ve kimliği de değiştirmektedir. “*Birey için öncelikle toplumsal kimlik aracı olan mahalle aynı zamanda, bireysel ve kamusal ilişkilerin gündelik yaşam boyutunda örgütlendiği bir toplumsal yaşam alanıdır*” (Alada, 2008: 123).

Osmanlı kentlerinde mahallelilik önemli bir kavram olarak görülmektedir. Dönemin mahkeme zabıtlarında ilk olarak kişilerin hangi mahallede ikamet ettiği bilgisi yer almaktadır (Kıvrım, 2009: 239). Osmanlı’da mahallenin özünü bireyler oluşturmaktadır. Kişinin ilk kez dışarı çıkarak sosyalleştiği, diğer insanlarla kaynaşım farklı tecrübeler edindiği ve kişiliğini kazandığı ortamdır. Mahalleyi temsil eden asıl yaşam alanını ise mahalledeki evler oluşturmaktadır (Alver, 2010: 130). Genel bir ifadeyle mahallede sosyal ve kültürel hayat, aile hayatıyla yakın ilişki içerisinde. Osmanlı’da hâkim olan “*millet sistemi*³¹” anlayışı ile her mahalle, dini kurallar çerçevesinde kendine has gelenek, görenek ve kimlik geliştiren farklı dünyaları temsil eden bir yapı içerisinde. Ortaylı (2016: 147-148) bu durumu, “*Osmanlı milletleri her biri kapalı bir kompartıman oluşturan gruplardı. Bu kapalılık onlar aynı dili konuşsa bile mezhep ayrılığına dayanarak da söz konusuydu*” şeklinde açıklayarak, millet

³⁰ Oktay Ekinci’nin Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmış olan 29 Nisan 2006 tarihli ve “Çıkma Sokak Uyarlığımız” başlıklı yazısından alınmıştır.

³¹ “*Osmanlı millet sistemi çok farklı etnik ve dinsel farklılıklardan oluşan imparatorluk yapısının gereklerine uygun olarak İslam Zimmi hukukunun Türk/İslam yönetim geleneği tarafından yorumlanmasından doğan özgün bir toplumsal yapılaşmayı ifade eder. Bu sistemde din/mezhep temelinde ayrılan toplumsal bütünlüklere devlet egemenliğini tanımaları ve belirli bir vergi yükümlülüğü karşısında iç toplumsal örgütlenişleri ile din, dil, eğitim ve özel hukuk alanlarında özerklik tanınmıştır*” (Akça, 2007: 66).

sistemi ile oluşturulan mahalleleri anlatmaktadır. Osmanlı'da kişiler ilk olarak kendi grubunun birer üyesidir ve onlara tâbidir. Millet grubu dâhilinde oluşturulmuş mahalleler dış dünya ile etkileşimi kısıtlı kapalı bir mekân özelliği göstermektedir. Ancak bu durum kent içerisindeki mahallelere özgü olup, kırsal mekânların küçüklüğünden kaynaklanan samimiyet ve kaynaşma, dışa kapalılığı azaltmaktadır. Mahalle yaşamında meydana gelen bu ayrılık günlük hayatın her noktasına nüfuz etmektedir. Örneğin, 19. yüzyıl Osmanlı döneminde, Katolik Ermeniler ile, Protestan Ermeniler, aynı dili konuştukları halde mezhep ayrışmalarından dolayı farklı mahallelerde oturmaktadır. Her cemaat üyesi kendi okulunda eğitim görmekte, ancak aynı cemaatten kişilerle evlenebilmekte ve kendi cemaatinin hukuk kurallarına uygun şekilde yaşamaktadır.

Mahalle içerisinde günümüzde olduğu gibi sosyal ve ekonomik anlamda sınıf ayrımları da bulunmamaktadır. Her ekonomik yapı veya sosyal statüden insan bir arada oturabilmektedir. Zenginlerin yalnızca zengin kesimden insanlarla oturarak bir sosyal statü oluşturması veya fakirlerin gelir durumu zayıf diğer insanlarla gettolarda yaşaması gibi bir durum olmaması, yine din temelli örgütlenmenin bir sonucu olmaktadır. Bu anlayış ile şekillenen Osmanlı mahallelerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temel alınması ve komşuluk ilişkilerinin samimiyeti toplumsal barışı da daha etkin kılmaktadır (Çetin, 2014: 267). Mahallelerde sağlanan barış ortamı sonuç olarak kentleri de etkilemekte ve insan ilişkileri hangi dinden veya milletten olduğuna bakılmaksızın hoşgörü anlayışı çerçevesinde kent boyunca yayılmaktadır.

Mahallede inşa edilen sosyal ilişkilerin ve kimliğin en alt ve temel basamağını ise aile yapısı oluşturmaktadır. Çünkü her bir mahalleli, mahallenin ortak sosyal donatısını ve kültürünü ilk olarak aile kurumu içerisinde kazanmaktadır. Aile hayatında kazandığı kültür ve kimlikle birey, mahalle hayatına dâhil olmakla birlikte, o kimliğin mahalle içerisindeki devamlılığını ve gelişimini de sağlamaktadır. Bu açılarından aile kurumu, tüm toplumun en küçük parçası ve yapıtaşı olduğu gibi, mahallelerin de ilk basamak sosyal oluşumdur.

Ergenç (1984: 78), sosyal açıdan mahalleyi, “*Birbirini tanıyan, birbirinin kefilî kişilerin birlikte yaşadığı önemli bir kent kesimi ve aynı zamanda temel bir yönetim birimi*” olarak tanımlamakta ve mahalleli halkın birbirleriyle olan yakın ilişkilerini, dönemin henüz gelişmeyen teknolojik olanaklarına; dar ve nispeten kapalı bir bölgede

ikamet etmelerine ve yöneticilerin bireylere yüklediği kurallara bağlamaktadır. Tüm insan ilişkileri ile mahalle, savunma veya güvenlik kaygılarıyla oluşturulan bir birim olma özelliği göstermemektedir. Mahalle, tarihsel süreç içerisinde kazandığı kendi kültürü, kimliği ve toplumsal gereklilikleri çerçevesinde meydana gelen sosyal ve kültürel bir oluşumu temsil etmektedir (Alada, 2008: 140). Tarih boyunca mahalle, mahallelilik anlayışı ile mekânla özdeşleşen bireyleriyle, temelinde barındırdığı geleneksel aile yapısıyla, cemaat kültürü ve millet sisteminden gelen komşuluk ilişkileri ile bir bütünü temsil etmektedir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürüyle şekillenen mahalleler, kent insanının ve mahallelilerin hayatını kolaylaştıran özel mekânlar olarak görülmektedir.

2.3.2.1. Osmanlı Mahallesinde Aile Hayatı

“Bütün mutlu aileler birbirine benzer. Her mutsuz aileninse kendine özgü bir mutsuzluğu vardır³².”

Lev Nikolayeviç Tolstoy

Türk Dil Kurumu (sozluk.gov.tr, .2020) aileyi, *“Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik³³”* olarak tanımlamaktadır. Osmanlı toplumunda hatta günümüzde bu tanıma uygun yapısıyla devam eden aile kurumu³⁴, toplumun ve mahallenin çıkış noktası ve en küçük parçası olarak önemli bir yere sahiptir. Erkal (1996: 95) aile kurumunu, *“...zamanla değişime uğramış olmasına rağmen toplum hayatında vazgeçilemeyen, alternatif olmayan bir sosyal müessese”* şeklinde tanımlamaktadır. Doğan (2001: 44) klasik dönemi ise, *“Osmanlı kentlerinin mahalle, sokak, cami, mektep, medrese, çarşı, bedesten birimleriyle bütünleşerek karakteristik Osmanlı kent kültürünün ortaya çıktığı dönem”* olarak nitelendirmekte ve aile yapısının anlaşılabilmesi için siyasal ve toplumsal sistemin gereklilikleri ile birlikte ele almak gerektiğini aktarmaktadır. Aile- mahalle- toplum olarak 3 evrede ele alınabilecek sosyal hayatın ilk evresini oluşturan aile kurumu, insanda kültürel kimliği oluşturan ilk ve en önemli yapıyı temsil etmektedir (Doğan, 2009: 120).

³² Lev Tolstoy’un *“Anna Karenina”* adlı eserinin açılış cümlesinden alınmıştır.

³³ Ayrıntılı bilgi için bakınız. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim: 21.02.2020).

³⁴ Türk sosyolojisi ve tarihinde aile üzerine yapılan araştırmalarda genellikle güçlük çekilmektedir. Bunun sebebi ise, Türkçede *“aile”* kelimesinin birden fazla anlama gelen karmaşık kullanım yapısından kaynaklanmaktadır (Güvenç, 1996: 242).

Tarihsel süreç içerisinde toplumların yaşam tarzlarına göre şekillenen aile yapıları tek tip olmayıp hane halkının sayısına göre değişen türleri bulunmaktadır (Ünal, 2013: 590). Bu bağlamda Osmanlı mahalle kültüründe karşılaşılan aile türleri genellikle “çekirdek aile ve geniş aile³⁵” yapılanmalarında yoğunlaşmaktadır. Osmanlı ailesi, geleneksel yapının hâkim olduğu mahalle ve köylerde, daha çok geniş aile şeklinde yaşamaktadır. Özellikle kırsal kesimde, tarlanın sürülmesi, hayvanların otlatılması, tarladan ürünün toplanması veya güvenlik ihtiyacının sağlanması gibi emek isteyen işler çekirdek aile yapısına uygun değildir. Bu yüzden geleneksel Osmanlı ailesinde genellikle üç kuşak bir arada yaşar ve aile içi kültürel miras ev ahalisine kuşaktan kuşağa aktarılır. Hanelerin yapısı da bu yaşam tarzına uygun olarak inşa edilmiştir. Birkaç kuşağın birlikte yaşadığı hanelerde alt kuşaklar, konut bahçesinin içerisindeki odalarda veya bu amaçla inşa edilmiş ek yapılarda yaşamaktadır. Yemekler beraber yenilmekte, ev içi üretimi ve harcamaları beraber yapılmaktadır. Bu yapısıyla hane halkı, “sosyal bir ünite olan mahalle ile organik bir bağ içerisinde yaşamaktadır” (Ortaylı, 2001: 5).

Mahalledeki aile yapısı, kırsaldan kente, özellikle de deniz kıyısında konumlanmış kentlerdeki mahallelere doğru gelindikçe değişmeye başlamaktadır. Bu durum üretim araçlarının, kentin fiziki yapısının ve toplumun geleneklerinin değişmesi ile alakalıdır. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerdeki mahallelerde genellikle çekirdek aile yapısına rastlanmaktadır. Yayılımı %40'ı bulan çekirdek aile hanelerini, %16 ile geniş aileler izlemektedir. Ortalama hane nüfusu ise 4,2 kişiden oluşmaktadır. Bu özellikleri ile İstanbul mahallelerinin, kırsal kesimdeki mahalle ve konut anlayışından farklılaştığı görülmektedir (Duben, 2002: 170). Çünkü toplum içerisindeki bireyler, hayat tarzlarını oluştururken bir yere dâhil olma duygusu ve mekân kimliği etkisinde hareket etmektedirler (Kaya, 2003: 27). Anadolu topraklarındaki geniş aile yapılanmalarından bazılarının yan kolları ile birlikte bütün bir mahalleyi kapladığı da görülmektedir. Bu durum bazı Anadolu şehirlerinde bir sülale adının verildiği mahallelerin kurulmasına yol açmıştır (Ortaylı, 2001: 166). Osmanlı'da her topluluk kendi kültürleri etrafında şekillenen farklı geleneklere sahip olmasına rağmen, aile kurumunun devamlılığının sağlanması konusunda birleşmektedir (Karaslan, 2015: 188).

---

³⁵ Çekirdek aile, “yalnız evli bir çift ile bunların evlenmemiş çocukları” şeklinde tanımlanırken, geniş aile ise, “evli bir çifti, bunların çocuklarını ve bunlara bir akrabalık bağıyla bağlı diğer kimseleri” ifade etmektedir (Tolan, 1991: 217).

Farklı toplumsal birikimleri bünyesinde barındıran aile kurumları kent ve mahallelerdeki konut dokusunu, sosyal yapıyı ve mahalle kültürünü de değiştirerek, her kent ve mahallenin farklı kimlikler inşa etmesine yol açmaktadır. Aile yapısında yaşanan değişimler, mahalle kimliğinde olumlu veya olumsuz birçok sonuç doğurmakta, mahalle kimliği ise zincirleme bir reaksiyon ile kent kimliğini etkilemektedir.

Fotoğraf 2.8. 19. ve 20. Yüzyıl'da Geleneksel Osmanlı Aileleri

Kaynak: *Arlet Natali Avazyan ve Mehmet Kurt Arşivi*³⁶ (22.02.2020).

Ortaylı (2001: 5) da İstanbul gibi gelişmiş kent merkezlerinde birkaç kuşağın bir arada yaşadığı gibi bir düşüncenin yanlış olduğunu ve bölge nüfusunun daha çok göçlerle artış gösteren çekirdek aile yapılanmalarından oluştuğunu aktarmaktadır. Belirli sınırlarla etkileşim halinde olan her kent ve mahalle, kendi toplumsal yapısından kaynaklanan kimliğini yansıtan birbirinden farklı mekânlar oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde nüfus sayımları 19. yüzyılda dahi kişiler üzerinden değil haneler üzerinden yapılmaktaydı. Bu durum ülke nüfusunun tam olarak bilinmemesine sebebiyet vermekte ve bir hanede kaç kişinin ikamet ettiği ancak tahminlerle ortaya çıkarılmaktadır. Hane nüfusunu saptamak için başvuru olan yol ise, mahallede vergi vermekle yükümlü olan erkeklerin kayıtlı olduğu defterlere bakarak hane içerisinde kaç

³⁶ Osmanlı dönemi aile yaşantısı temalı daha ayrıntılı görseller için bakınız.

<https://www.pinterest.es/pin/853150723146706296/> <https://www.pinterest.es/pin/853150723146706240/>
<https://www.pinterest.es/pin/853150723146746941/>
(Erişim: 22.02.2020).

kişinin yaşayabileceğini tahmin etmektir³⁷ (Ortaylı, 2018b: 18). Bu dönemin İstanbul kenti mahalle yapılanması içerisindeki aile kurumunun, hane yapılanması ve tüm toplum içerisindeki durumu Tablo 2.3.'de daha ayrıntılı şekilde verilmiştir. Tablodaki verilerden de görüleceği üzere çekirdek ailelerin oluşturduğu haneler ağır basmakla birlikte, geniş aile yapılanmalarına ve birden çok ailenin bir araya gelmesiyle oluşan çok aileli yapılara da rastlanmaktadır.

Tablo 2.3. İstanbul'da İkamet Eden Müslümanların Konut Türlerine Göre Sayısı ve Oranları (1907)³⁸

Hane Türü	Hane Sayısı	Hane Oranı
Tek Kişilik	152	12,9
Aile Olmayanlar	95	8,0
Çekirdek Aileler	470	40,0
Geniş Aileler	188	16,1
Çok Aileliler	141	12,0
Tasnif Edilemeyenler	130	11,1
Toplam Haneler	1176	100,1

Kaynak: (Laslett ve Wall, 1972: 28-32 aktaran; Duben, 2002: 170).

Türk toplumunun aileye verdiği değerin İslamiyet öncesi dönem ile İslamiyet'in kabulü sonrasında paralellik gösterdiği ve genellikle çatışmadığı görülmektedir (Özkiraz ve Baş, 2016: 94). Geniş topraklara yayılmış olan Osmanlı Devleti, bünyesinde birçok geleneği ve yaşam tarzını barındırır da aile kurumunun adetleri nereye gidilirse gidilsin hemen hemen aynıdır (Ortaylı, 2006: 35-36). Tüm Dünya toplumlarınca kutsal olarak görülen aile kurumu, Osmanlı toplumu için de önemli sayılmış, İslam hukuku ve gelenekler temelinde henüz nişanlılık sürecinden başlamak itibarıyla mahalle halkı ve yöneticiler tarafından titizlikle korunmuştur (Karaslan, 2015: 197). Ailenin yaşadığı yer olan hanenin, Arap dilindeki "*seken*" yani "*huzur*" kelimesinden kaynağını almış olması (Alada, 2008: 146), Osmanlı mahallesinde aile ve hane kavramlarına yüklenen

³⁷ Konu ile ilgili Osmanlı mahallesinde yaşanan hane nüfusu saptama örnekleri için bakınız. (Ortaylı, 2018b: 18)

³⁸ Tabloda tek kişilik ibaresi; yalnız yaşayan bireyleri anlatırken, aile olmayanlar; evlenmemiş kardeş ve akrabalarıyla birlikte oturan aile yapısını, çok aileliler ise hane içerisinde birden fazla çekirdek aileden oluşan yapılanmayı ifade etmektedir. "*Cambridge Group for History of Population and Social Structure*" üyelerinden Peter Laslett ve Richard Wall' un hazırladığı tablo Duben (2002: 170) tarafından aktarılmaktadır.

anlamı gözler önüne sermektedir. Aile, kendisini koruyup kollayan dini ve toplumsal kuralları kendi içinde muhafaza etme, bu değerleri gelecek nesillere aktarma ve aynı zamanda denetleme görevini üstlenmektedir. Aile, üstlendiği bu misyonuyla değişimin engelleyicisi olarak muhafazakâr bir konumda olsa da aynı zamanda toplumsal değişimin yaşandığı kilit kurum durumundadır (Turğut, 2017: 114). Akdeniz havzasının köklü gelenekleri ile çevrelenen Türk aile yapısı uzun zamandan beri değişime direnmeye çalışmakta ancak yaşanan teknolojik gelişmeler ve yazılı/görsel medya araçlarının etkisi altına girerek farklılaşmaktadır. Geleneksel toplumdan kent ve mahalle yaşantısına miras kalan “*hane, komşuluk, mahalleli*” gibi kavramlar ise yaşanan değişimler neticesinde giderek silikleşmektedir (Ortaylı, 2001: 159). Aile kurumunun zedelenmesi ise temelini oluşturduğu mahallenin yapısını, kültürünü ve o mahallenin sahip olduğu özgün kimliğini aşındırarak sonucunda tüm kentlerin kimliğini etkilemektedir.

Bir kentin, mahallenin ya da ailenin sosyal yapısının temel unsurlarından birini de çocuklar oluşturmaktadır. Ulusların dinamik yapısı ve geleceği, kentlerin ve mahallelerin neşe kaynağı olan çocuklar, Osmanlı toplumunun önemli bir kesimini oluşturmakta ve sahiplenilmektedir. İslam kültürü uygulaması gereğince Osmanlı döneminde tüm çocuklar okula 4 yıl 4 ay 4 günlük iken başlatılmakta ve bu yaşın okul hayatında çocuklara şans getirdiği düşünülmektedir. Okula başlama yaşına gelen çocuklar her mahallede bulunan “*mahalle mekteplerine*” gönderilmektedir. Ancak mahalle mektepleri, bugün bilinen tarzda eğitim veren kurumlar olarak düşünülmemelidir (Türk, 2011: 161-162).

1868 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*, her mahallede bir, ihtiyaç halinde iki tane mahalle mektebi açılmasını karara bağlamıştır. Bu yasal düzenlemeye göre erkekler ve kızlar için okula belirli bir süreyle devam zorunluluğu da bulunmaktadır (Güdek, 2012: 25). Uygulama, mahalle içerisinde çocuklar için eğitimi kolaylaştırmakta ve devletin daha bilinçli bir nesil yetiştirme arzusunu ortaya koymaktadır. Okula yeni başlayan 4-5 yaşlarındaki çocuklar için “*Âmin Alayı*” veya “*Dua Alayı*” adı verilen sembolik bir tören düzenlenmektedir. Bu törende çocuklar okuldan gelen yetkililerce evlerinden alınmakta ve mahalle sokaklarında dualar edip dolaştırılarak okula getirilmektedir. Tüm mahalle halkının iştirak ettiği tören önemli bir mahalle geleneği halini almaktadır. Mahalle mekteplerinde çocuklara dua okuma, namaz kılma ve okuma yazma gibi konular öğretilmektedir (Erkut vd., 2017: 26).

Fotoğraf 2.9. Osmanlı Döneminde Sokakta Vakit Geçiren Mahalleli Çocuklar

Kaynak: tarihkurdu.net³⁹ (25.02.2020).

Osmanlı mahallesi, aile ve çocuk ile yakın bağları olan bir yapılanma teşkil etmektedir. Bir mahallelinin doğumunda, büyüme çağında, evlenmesinde hatta ölümünde mahalle halkı birlikte hareket etmekte ve onun için ortaklaşa kararlar almaktadır. “*Ferdin doğumunda, evliliğinde, ölümünde şahidi mahalle halkıdır ve hayatın bu üç safhası o sayede meşrulaşır. Çocuk mahalleli tarafından kutsanır, ‘Al’ denilen cinin lohusayı basmasına karşı (muhtemelen lohusa humması denen hastalığın arazi) sadece hane halkı değil, mahalleli dualar eder, tütsüler yakar, adaklar adar. Gene de lohusa evini bütün mahalle kadın, çoluk çocuk doldurur, boşaltır. Lohusa hamamı bir mahalle ritüeli, bir ortak cemaat gösterisidir. Çocuk bütün mahalleli arasında büyür*” (Ortaylı, 2001: 48). Bu tanımdan hareketle mahallenin, çocuğu ve aileyi saran, onları her açıdan koruyan bir dayanışma ve komşuluk birimi olduğu görülmektedir. Mahalle, sıkı sosyal bağlarından kaynaklanan yapısıyla her ferdi ile beraber hareket eden, sorumlulukları ve görevleri birlikte üstlenen, büyükçe bir geniş aile özelliği göstermektedir.

³⁹ <https://tarihkurdu.net/osmanli-doneminde-cocuklar.html> (25.02.2020).

Osmanlı döneminde her ne kadar kamu binası olsa da mahalle mekteplerinin ve çocukların her türlü giderleri mahalle halkı tarafından karşılanmaktadır. Çoğu taş malzemedен inşa edildiği için “*Taş Mektep*” olarak da adlandırılan okullar genellikle cami ve mescitlerle yan yana inşa edilmektedir. Okula başlama merasimi mahalleli tarafından bayram ve ziyafet havasında kutlanmakta, çocuğun ailesinin diğer çocuklara ve mahalle halkına çeşitli yiyecekler dağıtması adetten sayılmaktadır.⁴⁰ Bu uygulamalar Osmanlı'nın birçok mahallesinde eski zamanlardan beri gelenek haline gelmiştir. (Özdemir, 2017). Çocuğun okula başladıktan sonra derslerindeki başarısı ve zekâsı ile öğretmenin çocuk üzerindeki emekleri, mahalle halkı tarafından yakından takip edilmektedir (Ortaylı, 2001: 29).

Daha çok çekirdek aile yapılanması ile çevrelenmiş Osmanlı mahallelerinde, aile içerisindeki çocuk sayısının kent mahalleleri ve kırsal mahalleler arasında farklılık gösterdiği görülmektedir. Aile yapılanmasının farklılaşması, doğal olarak mahallenin sosyal ortamını ve kenti de etkilemektedir. Çocuk sayısının nispeten azlığının Türkiye'nin de dâhil olduğu Akdeniz havzasına özgü bir durum olduğunu belirten Ortaylı (2018: 128), Bursa sancağı örneği üzerinden kırsal kesimdeki ve kent içerisindeki mahallelerdeki çocuk sayılarını karşılaştırmaktadır.

Tablo 2.4. 17. Yüzyıl Bursa Kentli/ Kırsal Aileler ve Çocuk Sayıları

Çocuk Sayısı	Kentli Aileler	Kırsal Aileler
0	74	18
1	77	21
2	74	26
3	43	39
4	22	26
5	5	19
6	5	6
7	-	2
8	-	2
9	-	1

Kaynak: (Gerber, 1986 aktaran; Ortaylı, 2018b: 128).

⁴⁰ Osmanlı mahalle yaşantısı içerisinde, çocuk eğitiminin yerini daha ayrıntılı incelemek için bakınız. <https://www.oncevatan.com.tr/osmanli-devletinde-cocuk-ve-egitimi-makale,37616.html> (erişim tarihi: 25.02.2020).

Tablo 2.4. ‘ten de görüldüğü üzere, kentte yaşayan mahalleliler daha çok 0-2 adet çocuk aralığında yoğunlaşırken, kırsal mahallelilerin 2-5 adet çocuk aralığında çekirdek aile yapılanmalarına sahip olduğu görülmektedir. Kentli mahalle halkı 6 taneden fazla çocuğa sahip olmazken, kırsal mahallelerde çocuk sayısının 9’a kadar çıkabildiği görülmektedir.

Geleneksel Osmanlı mahallesinde çocuk, ailenin, akrabaların ve mahalleli cemaatin koruması ve kontrolü altında yetişmektedir. Bu durum dönemin mahallesi için dayanışma ve yardımlaşma göstergesi veya “*ıçtimai destek mekanizması*” olarak yorumlanmaktadır. Mahalleli, mahallede dünyaya gelen çocuğu birlikte kutlamakta, terbiyesizlik yapan çocuğu ise birlikte ayıplamaktadır. Mahalle ortamında oluşan ya da cemaat tarafından koyulan kurallara aykırı davranan çocuk cezalandırılmakta ve mahallelilik yükünü üzerinde hissetmektedir (Ortaylı, 2018b: 130). Mahalle mekteplerinde dayak, o dönemin disiplin aracı olarak görülmekte ve bu yöntem mahalle halkı ile aileler tarafından da onaylanmaktadır (Şimşek, 2013: 225). Tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle klasik mahallede çocuk, kreşlerde değil mahalle içinde büyümekte, sosyalleşmekte ve komşular arasında sorumluluk kazanmaktadır (Ortaylı, 2001: 116). Mahalle içerisindeki erkek ve kız çocuklar, belirli bir yaşa kadar beraber oyun oynayabilmekte, bir mahallenin çocuğunun farklı din ve mezhepten başka bir mahalleden çocuk ile arkadaş olması durumu ise sınırlı olsa da görülebilmektedir. Erkeklerin oyun yerleri mahalle araları, sokaklar, boş araziler ve bazen mezarlıklar olabilmekteyken, kız çocuklar genellikle korumacı bir tavırla hanelerinin avlularında ve evlerinde vakit geçirebilmektedir (Lindberg, 2012: 47). Buradan hareketle, Osmanlı mahallesinde çocuklar arasındaki sosyal bağların ve kültürel kaynaşmanın belirli kısıtlamalara rağmen güçlü olduğu görülmektedir.

Günümüz mahalle yapılanması içerisinde çocuk, mahalle halkının hatta kapı komşusunun bile etkisinden ve ilgisinden uzak, aile kurumu içerisinde kapalı bir şekilde büyümektedir. Ailesinin güvenlik kaygılarıyla sokak ve mahalle ortamından uzaklaştırılarak eve kapatılan çocuk, geleneksel mahalle kültüründen gelen dayanışma, dostluk ilişkileri ve sosyalleşme kültürünü göremeden büyütülmektedir. Yaşadığı mahalle içerisinde korkarak ve dışarıdan gelecek potansiyel olumsuz etkilerden saklanarak büyüyen çocuk, ileriki zamanlarda kendi kentinden korkar hale gelmekte ve zincirleme şeklinde devam eden tedirginlik hali kent içerisindeki samimiyeti ve güven ortamını zayıflatmaktadır. Kişinin kentinden korkarak yaşaması, kentten ve kentli

kimliğinden uzaklaşmış, kent kültürüne adapte olamayan bireyler meydana getirmekte ve kent kimliğinin iki temel ayağından biri olan insan faktörünün kente olan etkisini ve ilgisini zayıflatıcı etki yapmaktadır.

2.3.2.2. Osmanlı Mahallesinde Sosyal Dayanışma ve Komşuluk İlişkileri

“Yanı başındaki komşusu aç iken, kendisi tok şekilde geceleleyen kimse, olgun bir mümin değildir⁴¹.”

Hz. Muhammed

Osmanlılar döneminde bir şehrin fethedilmesinin ardından gayrimüslim/ yerli halk kentin “*varoş*” olarak adlandırılan şehir surlarının dış bölgesine yerleştirilmekte ve zamanla burada bir cemaat oluşmaktadır. Bölgedeki bir cemaatin genişlemesi ile de mahalleler kurulmaktadır (İnalçık ve Arı, 2005: 33). Bu durumun bu şekilde tekrarlanması Osmanlı şehirlerinde farklı kuruluş amaçlarıyla birçok mahallenin ve cemaatin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kurulan her mahallenin farklı dini cemaat ve kültürden insanlardan meydana gelmesi, sosyal ortama ayak uydurabilmeyi zorlaştırmaktadır. Bu açılardan sosyalleşmenin ve bir arada yaşama kültürünün oluşmasının yolu komşuluk ve sosyal dayanışma- yardımlaşma kurallarının doğru şekilde uygulanmasından geçmektedir.

Osmanlı mahallesinde komşuluk ilişkileri, İslam’ın hoşgörü ve yardımlaşma anlayışından temelini alan bir gelenek çevresinde gelişmiştir. Öyle ki Osmanlı döneminden kaynağını alan komşuluk ve dayanışma temalı birçok atasözü, deyim ve uygulama günümüz Türkiye’inde hala sıkça kullanılmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed’in tüm Türk-İslam toplumları tarafından bilinen “*Komşusu açken tok yatan bizden değildir.*” cümlesi, Müslüman toplumların mahalle ve komşuluk ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Toplum genelinde yer etmiş sözler incelendiğinde, insanların yaşayış biçimleri hakkında genel bir izlenim oluşabilmektedir. Örneğin Türk-İslam yaşam ve komşuluk ilişkilerinden gelen, “*Ev alma, komşu al.*” sözü, iyi komşuların ev kurmaktan daha önemli olduğunu; “*Komşu komşunun külüne muhtaçtır.*” sözü komşular arası yardımlaşma ve dayanışma çerçevesinde paylaşımın önemini; “*Kötü komşu insanı mal sahibi eder.*” sözü, güven bağı kurulamamış kötü komşuluk ilişkilerinin eleştirisini, “*Komşunun tavuğu komşuya*

---

⁴¹ Hadis-i Şerif.

kaz görünür” sözü ise komşular arası yaşanabilecek kıskançlık ilişkileri gibi durumları aktarmak için kullanılmaktadır.⁴²

Osmanlı mahallesinde komşuluk kültürü, karşılıklı saygı ve anlayıştan geçmektedir. Tarihte bunu gösteren birçok uygulama mevcuttur. Osmanlı şehir geleneğinde insanlar şehirleri ve konutlarını genellikle manzaralı olabilmesi için yüksek tepe ve bayırlara inşa etmişlerdir. Bu dönemde herkes istediği yere ev inşa edebilmektedir. Ancak bu durum İslam geleneğinden gelen bir fıkıh kuralı ile sınırlandırılmıştır. Bu kurala göre insanlar, ancak diğer komşuların manzarasını engellemek koşulu ile ev inşa edebilmektedir (Goodwin, 2012: 579-580). Bu kuralın bir diğer nedeni ise sosyal hayatını avlu içerisinde, ev kıyafetleriyle geçiren kadının, yüksekçe yerlere yapılan evler tarafından görülüp rahatsız olmasını engellemektedir. Osmanlı mahalle kimliğinin karakteristik özelliklerinden biri olan cumbalı evler de yine mahremiyet anlayışına paralel olarak doğmuştur. Cumba adı verilen bu kafes çıkımlar aracılığıyla hane halkı dışarıyı gözlemleyebilmekte ve aynı zamanda komşularla sosyalleşebilmektedir (Bergen, 2010: 164-165). Mahremiyet anlayışı çerçevesinde kadının komşularıyla konuşabildiği veya gelen kişinin kim olduğunu kendini göstermeden öğrenebildiği “*kim geldi penceresi*” (Ata ve Başar, 2018: 412) de Osmanlı evlerinde görülen ve mahallenin yapısına has kimlik öğelerinden birini oluşturmaktadır. Komşuların özelini koruma amaçlı gelişen bu tarz uygulamalar günümüzde Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) tanımlanmış olan “*Dürüstlük Kuralı*”⁴³ (madde 2) içerisinde yer alan komşuluk kurallarının basit bir halidir. Günümüzde mahallelerin büyümesi, güvenlik ihtiyacıyla evleri birbirinden ayıran duvarlar gibi insanları da birbirinden ayırmaktadır. Mahallede komşuluk bilinci ile hareket etmeyerek, iyi niyet gözetmeden inşa edilen konutlar insan ilişkilerini etkilediği gibi mahallenin fiziki kimliği ve genelinde ise kent kimliğini etkilemektedir.

Komşuluk ve mahallelilik kavramını benimsemek ve mahallenin sunduğu ortama uyum sağlayabilmek, insanlara yaşadıkları mahalle ile birlikte bir kimlik kazandırmaktadır. Alver (2013: 128) bu durumu, “*İnsan ile kaim olan mahalle, kendi insanına bir paye vermiş ve onu mahalleli addetmiştir. Mahalleli olan kişi artık bir yabancı, isimsiz ve kimliksiz değildir. O ait olduğu mahallenin özgür bir bireyi, mahalle*

⁴² Anonim Atasözü.

⁴³ “*Herkes haklarını kullanmakta ve borçlarını ifada hüsnüniyet kaidelerine riayetle mükelleftir.*” (Türk Medeni Kanunu madde 2.)

camiasının önemli bir ferdidir. Yeri yurdu vardır, yersiz-yurtsuz değildir. Gidip sırtını dayayacağı, kendini emin ellerde hissedeceği bir mekânı vardır” şeklinde açıklamaktadır. Komşular, dar sokakların üzerini kaplayan evlerin karakteristik saçakları altında oturup, günlük sohbetlerini yapmakta ve vakit geçirmektedir. Bu onları yağmur ve sıcaktan korurken kendilerini de güvende hissetmelerini ve sosyalleşmelerini sağlamaktadır (Ata ve Başar, 2018: 409). Mahallede tüm komşular birbirlerini tanımakta ve kollamaktadır. İslam hukukçusu, İbn Hazm’ın “*Bir mahallede birisi açlık sebebiyle ölürse, o mahallenin hepsi onun katili olur*⁴⁴” sözü Türk- İslam mahalle kültüründe gelişen komşuluk ilişkilerinin yardımlaşma, dayanışma ve hoşgörü temeline dayandığı görüşünü desteklemektedir. Kurulan yakın ilişkiler çerçevesinde şekillenen selamlaşma kültürü de komşuluk bağının bir sonucudur. Gündelik yaşam içerisinde mahalle halkı birbirlerini gördükleri yerde selamlaşmakta, nasıl olduklarını sorarak dertleşmektedir. Bu durum, mahalle ve kent kültürü içerisinde bir gelenek haline gelmiştir. Öyle ki mahalle arasında selamlaşmadan yürüyüp geçmek uygunsuz bulunmakta ve dışlanmaktadır (Alver, 2013: 149). Osmanlı mahallesindeki oldukça etkili olan insani ilişkiler, mahalle kültürünün ve kimliğinin korunması, mahallenin fiziki ortamının ve mahalle halkının sahihsiz kalmaması açısından önem teşkil etmektedir.

Osmanlı mahallesinde komşuluk, karşılıklı dayanışma ve kefillik zincirine dayanan korumacı bir yapıya sahiptir. Belediye teşkilatının görevi devraldığı 19. yüzyıla kadar mahallelerde itfaiye, temizlik ve zabıta işleri mahalle halkı tarafından hep birlikte yürütülmektedir. Hemşerilik duygusu, akrabalık ve komşuluk ilişkileri ile bir arada ikamet eden mahalle halkı birbirinden sorumlu ve birbirinin kefil olmaktadır. Mahallesinden her bakımdan sorumlu olan muhtar ise tüm mahalle halkına kefil olmaktadır. İmamın da muhtara kefil olması ile bu durum mahalle içerisinde zincirleme bir kefillik durumu oluşturmaktadır. Bu sahiplenme duygusu ile bir araya gelen mahalle halkı, okumayı öğrenen çocuğu beraber kucaklamakta, düğünlerini beraber kutlamakta ve cenazelerini birlikte kaldırmaktadır. Mahalleli matem tutan cenaze evine üç gün boyunca yemek götürmekte ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Komşuların, mahalle yöneticisi olan imam veya muhtarın onay ve kabulüne tabi olduğundan, mahallede doğum ve evlilik kaydı tutulma ihtiyacı hissedilmediği görülmektedir (Ortaylı, 2018b: 44-49). Geçmiş kuşakların sosyokültürel yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan

---

⁴⁴ Anonim.

insancıl birikimlerden gelen yardımlaşma ve dayanışma gelenekleriyle Osmanlı mahalle halkı, komşuluk ilişkileri ile birlikte ayrılmaz bir bütünü meydana getirmektedir.

Fotoğraf 2.10. Komşusu Evde Yokken Çiçeklerine Su Veren Yaşlı Kadın, 1970'ler

Kaynak: [pinterest.es](https://tr.pinterest.com/pin/612137774329044810/?lp=true)⁴⁵ (27.02.2020).

Osmanlı'da komşuluk kültürünün mahallenin mimarı dokusunu, konut yapısını ve kimliğini etkilediği açıkça görülmektedir. Sonradan açtırılan bir ev kapısının, komşu evin özeline müdahale edip etmediğine dikkat edilmekte, gerektiğinde bu konu ile ilgili soruşturmalar açılmaktadır. Yıkılma tehlikesi bulunan veya eskimiş yapıların komşu binalara zarar verip vermeyeceği kontrol edilmektedir. Mahallede açılmak istenen atölyelere gürültüye neden olması ihtimali ile izin verilmediği görülmektedir (Doğan, 2009: 80). Osmanlı mahallesinde halk, mahalleye göre yaşamayı öğrenmiştir. Mahallenin gözü, orada yaşayan halkın üzerindedir ve komşular bu sorumluluk çerçevesinde davranış sergilemektedir. Ev duvarlarının yalıtımsız ve ince olması, komşuların duymaması veya rahatsız olmaması için alçak sesle konuşmayı gerektirmektedir. Mahalle, komşuların zor koşullarda güç aldığı denetimci bir mekanizma ve “*Her evde bir Demokles kılıcı*”⁴⁶ olma özelliği göstermektedir (Ortaylı, 2018b: 43).

⁴⁵ <https://tr.pinterest.com/pin/612137774329044810/?lp=true> (27.02.2020).

⁴⁶ “Antik Yunan efsanesinden kaynaklanan Damokles'in kılıcı deyimini, günümüzde büyük görev ve sorumlulukların aynı zamanda büyük tehlike ve sıkıntıları da beraberinde getireceğini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır” (Yüksel, 2009). Burada vurgulanmak istenen nokta, mahalle yaşamının, hayatı kolaylaştırıcı yanları olduğu gibi aynı zamanda kişiye belirli sorumluluk ve görevler yüklemesi

Osmanlı mahallesi, meslek dalı ve ekonomik sınıf açısından heterojen bir yapıya sahip olsa da komşuluk ilişkilerinin devamlılığını sağlayabilmiştir. Çeşitli vergi ve ikamet kayıtları incelendiğinde, Osmanlı döneminden kalan bazı mahallelerde 1/3 oranında eski nüfusun soyunun ikamet etmekte olduğu görülmektedir. Bu durum dönemin mahallelerinde kısmi bir sürekli oturma olduğu işaret etmektedir (Alada, 2008: 148-149). Bu dönemde İstanbul kentinde bir mahalleye taşınabilmenin ön şartı, beş sene o kentte yaşamış olmak ve taşınılmak istenen mahalleden kefil bulmak olarak kurala bağlanmıştır (Gökkaya, 2012: 53). Sürekli ikamet sonucu oluşan yakınlık, mahalle içerisinde dayanışma duygusunu arttırmaktadır. Mahallede istenilmeyen bir olay yaşandığında, şüpheli kişi hakkında imamın ve mahalle halkının tanıklığına başvurulmakta ve komşular tarafından nasıl bilindiği sorgulanmaktadır. Eğer mahalle halkı tarafından “*düzgün bir insan*” olduğu kanaatine varılırsa kişi hakkındaki suçlamalar düşürülmektedir. Mahalle mescidine gitmek, komşular tarafından tanınma ve güvenilmenin yolu olarak görülmektedir. Osmanlı kanunları mahallede yaşanan şüpheli olayların çözülmesi görevini tüm mahalle halkına vermekte ve onlara bir sorumluluk yüklemektedir. Yine kanuna dayanarak mahalle halkı, çevrelerinde uygunsuz hareketlerde bulunan komşularını mahalleden kovma inisiyatifine sahiptir. Aksi takdirde ortaya çıkacak her türlü zarar mahalle halkı tarafından giderilmek zorundadır. Bu şekilde güvenliğin sağlanması kolaylaşmakta, mahalle de kentteki başlıca idare ve güven merkezi olmaktadır (Ergenç, 1984: 73-75). Mahallenin güven veren yapısının korunması, dönemin önem arz eden konularındandır. Arşivlerden edinilen bilgilere göre, mahalleye giren çıkan insanlara dikkat edilmiş ve çalışmak için gelen mevsimlik işçiler ve bekar erkekler kayıt altına alınmıştır. Buradan da görüleceği üzere Osmanlı mahallesi, “*evli barklı insanların birliği*” olarak görülmekte (Ortaylı, 2018b: 49-52) ve sosyal yapı itina ile korunmaktadır.

Mahalle içerisinde işleyen bu toplumsal mekanizma, mahallenin kendisini koruma yöntemi ve orada yaşayan halka çeki düzen verme şeklidir. “*Mahalle baskısı*” olarak nitelendirilen bu olay ile mahalle süreklilik kazanmaktadır. Mahalle baskısı en kibar şekli ile, “*komşular ne der duygusu*” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Günümüzdeki güvenlik kameralarını andıran “*mahallelinin gözleri*” ile sürekli denetlenmektedir. Dışlanmak ve kötü gözle bakılmak istemeyen halk, mahalle baskısı kuralları gereğince

davranışlarını sınırlandırır, mahallenin kontrol mekanizmasına dâhil olur (Alver, 2013: 162-165). Mahalle bakışı kavramı, modern mahalle yaşamı içerisinde, kişilerin yaşam tarzına komşular tarafından gerekli olmadığı halde karışılması ve özgürlüklerin görünmez kurullarla kısıtlanması olarak algılansa da asıl çıkış amacı mahallenin var olan kimliğini korumaktır.

Osmanlı komşuluk ve mahalle kültüründe dayanışmanın en önemli unsurunu “*Avarız Akçası Vakfı*” oluşturmaktadır. “*Avarız Vakfı*” veya “*Avarız Sandığı*” olarak da adlandırılan vakıf, mahalle halkının verdiği vergiler, bağış ve hayırlardan oluşmaktadır. Başkanlığını mahalle imamının yaptığı ve mahalle halkı arasından seçilen üyelerce yönetilen vakıf, zor durumda kalan mahalle esnafına, fakir mahalle halkının cenazelerinin defnedilmesine, ihtiyaç sahibi yoksullara veya mahallenin ortaklaşa giderlerine harcanmaktadır (Kılınç, 2013: 145). Avarızın gelirleri, mahallede ikamet eden kötü durumda olmayan ailelerden ve zenginlerin vakfettikleri taşınmaz mallardan oluşmaktadır. Mahalledeki kamu mallarının onarımı ve kamu görevlilerinin maaşları buradan ortaklaşa ödenmektedir. Mahalledeki düşkün durumdaki insanlara her türlü yardım yine buradan karşılanmaktadır. Tarihte bunlarla ilgili birçok örnek bulunmaktadır (Alada, 2008: 172-174). Günümüzün “*sosyal yardım fonları*” niteliğinde olan vakıf, zor durumda olanlara belirli bir miktarda borç da vermektedir. Ayrıca toplanan paraların faiziyle mahallenin ana parası harcanmadan her türlü gider karşılanmakta ve mahalle herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaksızın ayakta kalabilmektedir (Ergenç, 1984: 77-78). Bu şekilde hem mahalle halkından ekstra para çıkmamakta hem de mahalle, kısmi de olsa özgürlüğünü kazanmaktadır.

2.3.2.3. Osmanlı Mahallesinde Gelenek-Görenekler

“Geleneklerin hiçbiri mükemmel değildir ama onlarsız yaşam, kuramsız bilime benzer. Dolayısıyla yapılacak iş, mevcut gelenekleri sıkı bir aklî süzgeçten geçirerek, olabildiğince zararlı yanlarını tıraşlamaktır⁴⁷.”

A. M. Celâl Şengör

Osmanlı mahallesi, içerisinde barındırdığı çok kültürlü yaşamı ile dönemine ve Türkiye Cumhuriyeti kent yaşamına sayısız gelenek ve görenek bırakmıştır. Bu geleneklerden bazıları, komşuluk ilişkilerine yön veren, sosyal yaşamı yönlendiren, aynı

⁴⁷ Celal Şengör’ün 2015 yılında yayımlanan “*Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*” kitabından alıntılanmıştır.

zamanda mahalle ve kent kimliğini şekillendiren önemli adetler haline gelmiştir. Osmanlı mahallesinde evin kutsallığı anlayışıyla şekillenen, mimariye ve mahalle kimliğine etki eden dikkat çekici uygulamalardan birini kapı tokmakları oluşturmaktadır. Klasik dönem Türk evlerinde biri kalın ve tok ses çıkaran, diğeri daha ince ve tiz bir ses çıkaran iki kapı tokmağı bulunmaktadır. Eve erkek bir komşu geldiğinde kalın kapı tokmağını çalmakta, kadın bir komşu geldiğinde ise ince tokmağı çalmaktadır. Böylece gelen sese göre kapıyı erkek ya da kadın açmakta ya da ev içerisinde gereken önlemler alınmaktadır (Ata ve Başar, 2018: 413). Osmanlı mahalle ve ev kültürünün sahip olduğu bu karakteristik yapı, günümüzde ikamet in apartmanlara, sitelere taşınması ve kapılara zillerin takılması ile ortadan kalkmıştır.

Fotoğraf 2.11. Geleneksel Osmanlı Ev ve Mahalle Kültüründe Kapı Tokmakları

Kaynak: *pinterest.es* (29.02.2020)⁴⁸.

Osmanlı mahalle kimliğine etki eden ve günümüzde uygulama alanı kalmamış bir diğ er gelenek ise ev pencerelerine farklı renklerde çiçek dikerek mahalle halkını uyarmaktır. Bir evin penceresine konulmuş sarı çiçek, o evde bir hasta olduğunun ve sokaktan geçen mahalle halkının buna dikkat ederek alçak sesle konuşması ve rahatsızlık vermemesi gerektiğinin habercisidir. Eğ er pencerede kırmızı renkte bir çiçek varsa bu durum, o evde evlenme çağında bir genç kız olduğ unu ve evin önünden geçenlerin sözlerine dikkat ederek, kendilerine çeki düzen vermelerini istemek anlamına gelmektedir (csb.gov.tr, 2020).⁴⁹ Örnekleri çoğ altılabilecek birçok farklı uygulama günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur.

⁴⁸<https://tr.pinterest.com/pin/522980575473007189/>, <https://tr.pinterest.com/pin/317363104967158693/>, <https://tr.pinterest.com/pin/317363104967158607/> (Erişim: 29.02.2020).

⁴⁹Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. Mahallelere ait farklı gelenekler için bakınız. <https://csb.gov.tr/dinlersen-cicekler-de-konusur-makale> (erişim: 29.02.2020).

Osmanlı'da fiziki alanı ve toplumsal dayanışmayı etkileyen geleneklerden bir tanesi de sadaka taşlarıdır. Sadaka taşları fakir ve ihtiyaç sahibi kimselerin para ve çeşitli eşya temin ettiği yapılardır (Sevim, 2009: 112). Genellikle mermerden yapılan sütun şeklindeki taşlar, üzerlerinde para konulması için bir oyuk bulunan ve çeşme, köprü başları, kamu binası girişleri, cami ve mezarlık gibi yerlere kurulan gizli yardımlaşma araçlarıdır. Taşlar, ihtiyaç sahibinin gururunun incinmeden yardım almasını, hayır yapanın ise bunu gizli bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaktadır. İhtiyaç sahibi taştan gerektiği kadarını almakta, kalanını ise diğer ihtiyaç sahiplerinin alması için orada bırakmaktadır (sadakatasi.org.tr, 2020)⁵⁰. Osmanlı toplumunun inceliğini ve yardımlaşma ruhunu ortaya koyan sadaka taşları bazen ölen bir kimsenin mezarının başına dikilerek, merhumun hayır duası alması veya merhum yakınlarının ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla da hizmet vermektedir (Çetin, 2019: 117). Günümüzde sadaka taşları unutulmuş bir değer olarak önemini yitirse de bu geleneği sürdürmek ve yeni nesle mahalle halkı ile yardımlaşma duygusu aşılamak adına çeşitli okullarda projeler başlatılmıştır⁵¹.

Fotoğraf 2.12. Osmanlı Döneminde Sadaka Taşları

Kaynak: *uskudarim.com*, *sivasirade.com* ve *sadakatasi.org.tr* (29.02.2020)⁵².

Osmanlı mahallesi, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu, mahallenin sahiplenildiği, mahallelilik bilinciyle hareket edilen fiziki ve sosyal bir kimlik oluşturmuştur. Mahallenin uzun yıllar içerisinde oluşturduğu kimliğe saygılı halk,

⁵⁰ <https://www.sadakatasi.org.tr/page/sadaka-taslari/216> (erişim: 29.02.2020).

⁵¹ <https://www.okulhaberleri.net/okulumuzdan-guzel-bir-calisma-ornegi-sadaka-tasi-1733275> (erişim: 29.02.2020).

⁵² http://www.uskudarim.com/haber/uskudar_1/fukara-tasi---zekat-kuyusu/277.html,
<http://www.sivasirade.com/haber/sadaka-tasi-geleneğini-okulda-yasatiyorlar-14158.html>,
<https://www.sadakatasi.org.tr/page/sadaka-taslari/216> (erişim: 29.02.2020).

elindeki değerleri korumak için çaba sarf etmekte ve buna göre yaşamaktadır. Osmanlı kent kültürü, bayram ve Ramazan günlerinde zenginlerin veresiye defterinden rastgele sayfalar seçerek fakirlerin borcunu sildiği, mahallelinin iftarda komşuları ve düşkünleri sorgulamadan yemeğe davet ettiği (sabah.com.tr, 2020)⁵³, herkesin komşuluk ve mahallelilik adabına uyarak hareket ettiği ve samimi ilişkilerle mahalle kimliğini koruduğu bir gelenek oluşturmaktadır. Günümüz mahallelerinin eksik yanları da burada ortaya çıkmakta ve farklı çevreler tarafından eleştirilmektedir. Mahallelerin çeşitli yasal uygulamalar gereği büyümesi, insanların samimiyet duygusunun azalması ile kente ve birbirine yabancılaşması, mahallenin yerel yönetim teşkilatı içerisindeki yıllardır tartışılan konumu, mahalle yapısı ve kültüründen, güvenli site kültürüne geçiş gibi sayısı arttırılabilecek çeşitli sebeplerle bugün mahallenin kimliği ve kenti etkileme gücü zayıflamıştır. Mahalleler günümüzde sosyal ilişkileri ve imar planları ile yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duyan, eski önemini giderek yitiren kentsel alanlar haline gelmiş durumdadır.

2.4. Geleneksel Mahalle Yapılanmasından Modern Mahallelere Geçiş

“Yeniye başından itibaren bizim olmadığı için şüphe ile, eskiye eski olduğu için işe yaramaz gözüyle bakıyoruz.”⁵⁴

Ahmet Hamdi Tanpınar

Klasik dönem Osmanlı mahallesinin fiziki ve sosyokültürel oluşumunun, modern çağlarda bilinen haline evrilmesi yüz yılı aşan bir değişim ve geçiş dönemi sonucunda gerçekleşmiştir. Tüm Osmanlı kent ve mahallelerini etkileyen değişim ve dönüşüm süreci 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve 1950’li yıllara kadar devam eden bir batılılaşma sürecini ifade etmektedir. Kente ve içerisinde barındırdığı mekânlara yönelik uygulamaya konulan faaliyetler, dönemin siyasi bakış açısı, yabancı devletlerin baskıları ve değişen toplum yapısının ihtiyaçları dahilinde şekillenmiştir.

Geleneksel mahalle kimliği ve yapısında yaşanan değişimler, tüm toplumu da farklı açılardan etkileyen Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nin Batı’nın üstünlüğünü kabul ederek, Batılı tarzda kentsel planları hayata geçirmeye başlaması ile geleneksel yapısından kopuşunu hızlandıran Tanzimat

⁵³ Farklı geleneklere ulaşmak için bakınız. <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/osmanlinin-unuttugumuz-adetleri/4> (erişim: 29.02.2020).

⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Huzur*” isimli romanından alıntılanmıştır.

Dönemi, geleneksel kent ve mahalle yapılarını da derinden etkilemiştir (Aydoğdu ve Tuncer, 2018: 88). Geleneksel anlayış ile inşa edilen binaların çevrelediği dar yolların genişletilmesi, yeni meydanların açılması ve çoğunlukla at arabalarıyla sağlanan kent içi trafiğin teknolojiye göre yeniden çeşitlendirilmesi gibi imar projeleri ile kentin fiziki şeklinin değişmeye başlaması bu döneme rastlamaktadır (Kuban, 1970: 41).

Mahalle tasarımlarının farklılaşmaya başlamasıyla, din olgusu mahalledeki en önemli unsur olmaktan çıkmış ve cami, mahallenin merkezi olma özelliğini yitirmeye başlamıştır (Aydoğdu ve Tuncer, 2018: 97). Kent ve mahalle ölçeğinin hızla büyümesi konut alanlarının, kentin dış çeperi olarak kabul gören mezarlıklara kadar genişlemesiyle sonuçlanan fiziksel sonuçlar ortaya çıkarırken, konut alanlarındaki etnik yapının zamanla birbirine karışması, sosyal statüye dayalı kent ve mahalle biçimlenişlerini meydana getirmiştir (Ortaylı, 1977: 95). Gelenekselden moderne geçişte hissedilen önemli değişimlerden bir tanesi ise kent ve mahallelerin kimliği üzerinde etkili olan klasik döneme ait müstakil konutlardan, apartman olarak adlandırılan çok katlı yapılara geçişte yaşanan değişim olmuştur.

Avrupa’da sanayi devrimi sonrası yaşanan nüfus hareketliliği doğrultusunda artan konut ihtiyacına bir çözüm olarak ortaya çıkan apartmanların, Osmanlı dönemindeki ilk örneklerine 19.yy.’ın ikinci yarısında İstanbul’da rastlanmaktadır (Pulat Gökmen, 2011: 13). Tarihsel süreç içerisinde yer aldığı Anadolu topraklarının fiziksel, sosyokültürel ve geleneksel özelliklerinden temelini alarak aile ve mahalle hayatını şekillendiren Türk tipi konutlarından, yabancı nüfusun etkisiyle kent içerisindeki sayıları giderek artan apartman tipi konutlara geçilmesi, geleneksel mahalleler içerisinde gelişen toplumsal ve fiziksel özelliklerden giderek uzaklaşılmasına sebep olmuştur (Mutdoğan, 2014: 2). Bunun en önemli sebebi, Türk Evi’nin ihtiyaçlar ve değerler dahilinde oluşurken, apartmanların kentleşmeye bağlı sosyoekonomik değişkenler doğrultusunda ortaya çıkmasıdır (Faiz Büyükçam, 2018: 75).

Kent burjuvasının gelir veya sosyal statü elde etmek amacıyla üst-orta tabakaya yönelik inşa ettiği apartmanlar, geleneksel Türk geniş aile yapılanmasının parçalanarak çekirdek ailelere bölünmesinin ardından, zaman içerisinde orta gelir sınıfının ikamet alanları haline gelmiştir (Görgülü, 2016: 170). 1900’lü yılların başında özellikle Beyoğlu ve çevresinde apartmanlaşmanın yaygınlaşması, farklı mahallelerde oturan varlıklı kesimi Beyoğlu’nda yükselen bitişik düzen apartman yaşamına çekmiş ve göç

sonucu boşalan alanların “*Sefalet Mahallesi*” haline gelerek gecekondulaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca ulaşım verimliliğinin teknolojiye bağlı olarak artmasına rağmen, kentlerdeki mekânsal gelişimin düşük hızda seyretmesi yeni banliyö mahallelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geleneksel yapı içerisinde yaşanan tüm değişimler, Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında hız kazanacak kentsel sorunların da temelini oluşturmuştur (Ortaylı, 1977: 95-97).

Özellikle 1950’li yıllar ile birlikte artan gecekondu sorununa ek olarak, yap-sat yöntemi ile kar etme amacı güden yatırımcılar tarafından kalitesiz malzeme ve niteliksiz işçi kullanılarak inşa edilen birbirinin benzeri apartmanlar, mahalle ve kentlerdeki estetik değerleri aşındırmıştır. Geleneksel konut ve mahallelerin modernleşme adına terkedilen alışkanlıkları apartman yaşamına adapte edilmeye çalışılmış, apartman blokları arasında sıkışan kentlerin ise özgün kimlikleri kaybolmaya başlamıştır (Pulat Gökmen, 2011: 16). Tanzimat Dönemi’nden temelini alarak gelişen olaylar sonucu hissedilen değişim süreci, kentlerde 1950’lerden sonra hız kazanarak devam etmiş ve dönemin koşullarının gereksinimlerine göre farklılaşarak modern zamanlara ulaşmıştır.

2.5. Türkiye’de Mahalle Yönetimi ve Muhtarlık Kurumunun Gelişimi

“Bugünün mahallesi artık eskiden olduğu gibi her uzvu birbirine bağlı yaşayan topluluk değildir; sadece belediye teşkilâtının bir cüzü olarak mevcuttur.”⁵⁵

Ahmet Hamdi Tanpınar

Mahalleler Anadolu’ya yerleşen ilk Türklerden bu yana varlığını sürdüren yaşam alanları olmakla birlikte, mahalle yönetimi kavramının ve muhtarlık kurumunun ortaya çıkışı daha ileri tarihlerde olmuştur. Selçuklular döneminde temeli atılan mahalle yönetimi ve muhtarlık kurumunun bugün bildiğimiz anlamına yakın uygulamaları ise Osmanlı Devleti döneminde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı döneminden bu yana birçok kez değişiklik geçiren mahallenin idari statüsü, bugün hala tartışmalıdır. Mahallenin kent kimliğine olan etkisinin incelendiği araştırmanın daha iyi anlaşılabilmesi için, mahallenin hem yerel yönetim teşkilatlanması içerisindeki konum ve yetkilerinin hem de tüzel kişiliğinin zaman içerisinde geçirdiği değişimlerin irdelenmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkılarak bu bölümde mahalle yönetimi, Cumhuriyet’in ilanından önceki konumu ve Cumhuriyet’in ilanından sonraki konumu şeklinde ikiye ayrılarak karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

⁵⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Beş Şehir*” isimli romanından alıntılanmıştır.

2.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Mahalle Yönetimi ve Kimliğe Etkisi

Selçuklu Devleti döneminde Osmanlı mahalle yapısı ve yönetimi hakkında araştırma yapmak olanaksızdır. Ancak Osmanlı kentinin yapı taşı olan mahalle yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür ve günümüzün mahallesi ile aynı olmasa da eski devirler hakkında ışık tutmaktadır (Kuban, 1968: 66). Modern zamanların mahalle yapılanması ve sosyal yaşam alanları arasındaki statüsü, büyük ölçüde Osmanlı Devleti vilayet teşkilatlanmasının bir sonucudur. Mahalle yapısı hala Osmanlı döneminde atılan temelden büyük ölçüde farklılaşmamış, geçmişten alınan idari ve kültürel miras devam ettirilmiştir (Ortaylı, 2000: 111).

Osmanlı klasik döneminde mahalleler, Arapçada “*Öne düşen, yol gösteren, başa geçen*” anlamına gelen imamlar tarafından yönetilmektedir (Ergin, 1936: 103). 19. yüzyılın ortalarına kadar etkin bir şekilde görev yapan imam, Müslüman mahallelerin önderi sayılırken, azınlık mahallelerinde ise yönetici olarak haham ve papazlar görev yapmaktadır. İmam padişah tarafından tayin edilmekte ve maaşı mahalle halkı tarafından karşılanmaktadır (Bayartan, 2005: 102). Mahalle imamlarının görevleri, kendilerinden önce gelen şeyh ünvanlı Selçuklu mahalle yöneticilerine benzemekle beraber onlardan ayrılmaktadır. Çünkü onlardan önce gelen şeyhler ve onlardan sonra gelen muhtarlar sadece idari yönetici konumundayken imamlar aynı zamanda mahallenin dini önderi olma rolünü üstlenmektedir (Şahin ve Asarkaya, 2019: 25). Mahalledeki bütün kayıtları tutma görevi imama aittir ve imam mahallenin başı olarak tüm mahalleden sorumludur. Ayrıca herhangi bir kimsenin mahalleye taşınabilmesi için mahalle imamının ve bir mahallelinin kefil olması şart koşulmuştur. İmamın kendini ispat etmesi gereken en önemli görevi ise mahalleliden vergilerin toplanması ve bunların hakkaniyetli bir şekilde pay edilmesidir. 2. Mahmut devrinde kadıların dolayısıyla da imamların otoriteleri sarsılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda kadı ve imamların yönetim görevleri elinden alınmış, imamlık kurumunun idari işlevi zayıflamıştır. Gerçekleştirilen yenilik hareketleri ile 19. yüzyıla gelindiğinde muhtarlık kurumu oluşmaya başlamış ve muhtar, mahallede imamdan daha fazla sözü geçer hale gelmiştir (Ortaylı, 2000: 107-108).

Mahalle yönetiminde muhtarlık dönemine geçilmesinin en önemli sebebi, 1826 yılında yeniçeri ocağının lağvedilmesidir. Kaldırılan askeri kurumun sağladığı şehir güvenliğini, asayişi sağlama ve mahalli hizmetleri yerine getirme gibi görevleri yerine

getirecek bir yapının kalmaması neticesinde yeni bir birime ihtiyaç duyulmuştur. Bu açığı kapamak adına başvurulmuş yol, her mahallede muhtar ve ihtiyar heyeti seçilmesinin karara bağlanması olmuştur (Yılmaz ve Mecek, 2019: 775). 2. Mahmut reformlarının ardından ilk mahalle muhtarlığı, 1829 senesinde “*Bilad-ı Selase (İstanbul, Üsküdar, Eyüp)*” mahallelerinde oluşturulmuştur. İstanbul dışındaki ilk muhtarlık ise 1833 senesinde Kastamonu sancağına ait mahallelerde kurulmaya başlamış ve zaman içerisinde yayılmıştır. “Muhtar-ı evvel” ve “muhtar-ı sani” unvanları ile göreve getirilen muhtarlar, halk tarafından sevilen ve sayılan kişilerden seçilmiş ve imam, muhtarlara kefil gösterilerek onurlandırılmıştır (Çadircı, 1970: 409-411). Mahalle yönetiminde muhtarlık kurumunun ortaya çıkış amacının, dönemin gerektirdiği idari zorunluluklardan kaynaklandığı görülmektedir. Muhtarlıklar, merkezi yönetim ile mahalleler arasında bilgi akışını sağlayacak bir aracı kurum olma amacı taşımaktadır. Muhtarlık kayıtlarında geç dönemlere kadar bahsi geçmemekle birlikte, 19. yüzyılda ihtiyar meclisinin de mahalle yönetimine dâhil olması ile kurum genişlemiştir (Alada, 2008: 186). Mahalle yönetiminin mahalli idare teşkilatlanmasının içerisinde yer edinmesi 1864 yılında yürürlüğe giren, “*Vilayet Nizamnamesi*” ile olmuştur (Ortaylı, 2000: 109).

1864 ve 1871 nizamnamelerinin ardından, 1913 yılında çıkarılan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi, mahalleler için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kanunda mahallelere dair bir hüküm geçmemesi ve eski nizamnamelerin de yürürlükten kaldırılmış olması neticesinde mahalle kurumu hukuken ortadan kalkmıştır. Ancak mahallenin idaresinde olan çeşitli yerel işlerin başka kurumlara nakledilememesi ve mahalle kurumunun yok sayılmayacak toplumsal yapısı sonucu, mahalle kurumu fiili olarak varlığını ve görevlerini sürdürmüştür (Alada, 2008: 188). Bu hukuki boşluk Cumhuriyet’in ilanından sonra da bir süre devam etmiştir.

Osmanlı mahalle yönetimi ve neticesinde ortaya çıkan muhtarlık kurumu mahalle kimliği açısından önemli bir yere sahiptir. Günümüze kıyasla daha küçük olan mahallelerde sosyal dayanışma kültürü güçlü bağlarla kurulmuştur. Mahalle muhtarı mahallede oturan halkı yakından tanımakta ve sorunlar yüz yüze çözülebilmektedir. Muhtar mahallesinden her yönüyle sorumludur. Mahalleye yerleşme, mahalleden ayrılma ya da evlenme, boşanma gibi her durum muhtarın iznine dayalıdır. Muhtar tüm sorumluluğun yanında aynı zamanda mahalle halkının da kefilidir. Bu açılarından muhtarın önderliği ve mahallelilik bilincine sahip halkı ile mahalle, fiziki ve sosyal

donatısını korumakta ve zaman içerisinde kendi kimliğini inşa etmektedir. Her mahallenin kendi kimliğini muhafaza etmesi ile kent ortamı, içerisinde birçok rengi barındıran bir kültür yuvası olmakta ve kent kimliği zenginleşmektedir. Tüm bunların sonucunda Osmanlı döneminde, mahallelerin kent kimliğini meydana getirme ve etkileme oranı yüksektir.

2.5.2. Cumhuriyet Döneminde Mahalle Yönetimi ve Kimliğe Etkisi

Cumhuriyet'in ilanı ile siyasi ve idari alanlarda birçok yapısal değişiklikler yapılmakla birlikte, mahalle ve mahalle yönetimlerinin statüsü on yıl kadar bir süre belirsiz kalmıştır. Nihayetinde, 1933 yılında çıkarılan ve 1934 yılında yürürlüğe konulan üç maddeden oluşan bir kanunla⁵⁶ mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyeti kaldırılmıştır. Kanun, mahalle yönetiminin alanına giren işleri, ilgili belediye, zabıta ve memurluklara paylaşmıştır. Bunun sonucunda mahalle yönetimi, “*tarihin karanlık sahnelerine gömülmüştür*” (Ergin, 1936: 121). 1829 yılında Osmanlı kent yaşamına giren mahalle yönetimi kurumları 1934'ten itibaren on yıl boyunca mahalle yaşamında etkisiz hale gelmiştir. Bu süreç içerisinde, görev dağılımının iyi yapılamamasından kaynaklanan aksaklıklar baş göstermiştir. Bunun önüne geçilebilmek adına, “*mahalle temsilcilikleri*” gibi tampon kurumlar oluşturulmuş ancak arzu edilen neticeler elde edilememiştir. Bu duruma bir çözüm bulunamamasının ardından on yıllık bir aranın sonucunda, 1944 yılında 4541 sayılı Kanun⁵⁷ çıkarılmış ve mahalle muhtarlıkları ile ihtiyar heyeti tekrardan kurulmuştur (Aytaç, 2009: 65; Dönmez, 2004: 54).

Mahalle yönetimi ile ilgili diğer düzenleme ise 1984 yılında yürürlüğü konulmuştur. 2972 sayılı Kanun⁵⁸, mahalle muhtarlarının ve ihtiyar heyetinin seçimi üzerine hükümler içermektedir. Ayrıca 2005 yılında çıkarılan Belediye Kanunu'nda da mahallenin tanımı yapılmaktadır. Gözler (2018: 169), mahalle teriminin Anayasa'da yer almadığını, kanunlarda bahsedildiği için, Anayasal değil kanuni bir temeli olduğunu belirtir. Bugün mahalle yönetimi ve muhtarlık kurumunun işleyişi, Belediye Kanunu'nda ve 1984 tarihli Kanun'daki esaslara göre şekillenmektedir.

⁵⁶ “2295 Sayılı Belediye Teşkilatı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Lağvı Hakkında Kanun”, Resmî Gazete No: 2431, Yayınlandığı Tarih: 19.06.1933.

⁵⁷ “4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun”, Resmî Gazete No: 5682, Yayınlandığı Tarih: 15.04.1944.

⁵⁸ “2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıklarının ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun”, Resmî Gazete No: 18285, Yayınlandığı Tarih: 18.01.1984.

Belediye Kanunu'na göre, “*Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur*”. Ayrıca ilgili Kanun'da mahalle kurulabilmesi için en az 500 kişilik bir nüfus yapısı şartı aranmaktadır (madde 9).

Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne toplam 389 adet belediye miras kalmıştır. Belediye sayısı, yıllar içinde göç ve doğumlarla nüfusun fazlaşması ve çeşitli idari kararlar neticesinde giderek artmış ve 2000 senesinde 3.228'e yükselmiştir. Belediyelerin artması aynı zamanda mahallelerin de çoğalması anlamına gelmektedir (Kavruk, 2018: 83). İçişleri Bakanlığı'nın (icisleri.gov.tr⁵⁹, 2020) verilerine göre 2020 yılı itibariyle Türkiye'de büyükşehir, il, ilçe, belde belediyeleri dâhil toplam 1389 belediye ve toplam 32.164 mahalle bulunmaktadır. Köyler dâhil ederek hesaplandığında Türkiye'deki toplam muhtarlık sayısı 50.456'yı bulmaktadır.

Mahalleler açısından önemli bir dönüm noktası 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun⁶⁰ ile gerçekleşmiştir. Bu kanun ile 14 ilde büyükşehir kurularak Türkiye'deki büyükşehir sayısı 30'a yükseltilmiş ve büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırı olarak belirlenmiştir. Bu durumda büyükşehir belediyesi olan illerdeki bütün köyler tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalle haline getirilmiştir. 6360'un uygulanmasından sonra mahalleye dönüşen 16.120 köy (Göküş ve Alptürker, 2016: 68) hem mahalle sayısını arttırmış hem de sonradan oluşturulan mahalleler neticesinde mahalle kimliklerinin farklılaşmasına neden olmuştur.

Son yıllarda, mahalle yönetimine ve muhtarlara verilen önem artmış durumdadır. 2015 senesinde yayımlanan Başbakanlık genelgesi ile, 19 Ekim tarihi “Muhtarlar Günü” olarak kutlanmaktadır (Resmî Gazete No: 29507). Ancak mahalleler hala yerel yönetim teşkilatı içerisinde bulunmamaktadır. Ayrıca mahallelerin tüzel kişilikleri de yoktur. Tüzel kişiliğinden yoksun mahalle, kendi başına karar alamamakla birlikte, bütçesi olmadığı için harcama da yapamamaktadır. Bu durum ileride anlatılacağı üzere mahalle kimliğini zedeleyen sorunlardandır.

⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. T.C. İç İşleri Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (erişim: 03.03.2020).

⁶⁰ “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Resmî Gazete No: 28489, Yayımlandığı Tarih: 06.12.2012.

2.6. Popüler Kültürde Mahalle ve Mahalle Kimliği

*“Hâtırada kalan değişmez zamanla,
Ne vefalı komşumdun sen Fahriye Abla!”*

Ahmet Muhip Dıranas⁶¹

Mahalle kavramı, Türk popüler kültüründe tarih boyunca işlenmiş önemli konulardandır. Tiyatroda, roman ve öykülerde, dizi ve filmlerde mahalle, karakterlerin ana mekânını oluşturan ve olayların onun çevresinde döndüğü karakteristik yaşam alanlarını temsil etmektedir. Osmanlı döneminde tiyatro oyunlarında, 1950’lerden itibaren Yeşilçam Sineması’nın başını çektiği klasik Türk filmlerinde ve 1980’lerden 2000’li yıllara Türk dizilerinde mahalle, kimliğiyle, fiziki yapısıyla, samimi insan ilişkileri ile yazılı ve görsel sanatların da kimliğini oluşturmaktadır. Sanatın, ülkelerin ortaya konduğu dönem içerisinde inşa ettiği siyasi, kültürel ve toplumsal kimliğini yansıttığı düşünülürse, mahallelerin kent içerisindeki hatta ülke içerisindeki önemi ve popüler kültürü etkileme gücü gözler önüne serilmektedir. Çünkü popüler kültür toplumların yaşayışını, toplumlar ise yaşadıkları kentlerin kimliğini yansıtan olgulardır. Popüler kültür içerisinde mahallenin işlenişini takip etmek, mahalle kimliğinin geçirdiği evrimleri ve o dönemde kent içerisindeki öneminin tespit edilebilmesini mümkün kılmaktadır.

Teknolojinin henüz gelişmediği Osmanlı döneminde mahalle kültür ve kimliğini yansıtan en önemli görsel sanat tiyatrodur. Klasik tiyatronun iki temel oyun türünü, “*Karagöz-Hacivat*” ve “*Orta Oyunu*” oluşturmaktadır. Bunlar Osmanlı kent yaşamının ve toplumsal kültürün en temel birimi olan mahalleyi merkeze koyan halk tiyatrosu eserleridir. “*Mahalle, bu tiyatro türlerinin hem dekoru hem de dokusudur; aynı zamanda her iki türün gerçekliğini de mahalle belirler. Mahalle yaşamını belirleyen asal dinamikleri ortaya koyar, aynı zamanda gündelik yaşama ilişkin sorunları ve bu sorunları yaratan durum ve kişileri açığa çıkarmada etkin bir işlev yüklenir. İşte bu işlevin asal dinamiği mahalledir.*” Oyunlarda temel konu, mahalle halkı ile dışarıdan gelenler arasında yaşanan çatışmalardır. Bu durum mahallenin nispeten dışarıya kapalılığının ve mahalle arasındaki dayanışma kültürünün edebi eserlere yansımaları şeklinde yorumlanabilmektedir (Pekman, 2012: 34-35).

⁶¹ Ahmet Muhip Dıranas’ın 2005 yılında basılan “*Şiirler*” kitabından alınmıştır (2005: 65).

Günümüzde değişen teknoloji ve kültür doğrultusunda tiyatro da gelişmiş ve Cumhuriyet döneminde mahalleyi temel alan birçok eser ortaya koymuştur. İlk Türk tiyatro eseri olan Şinasi'nin “*Şair Evlenmesi*” dâhil olmak üzere, Ahmet Kutsi Tecer'in “*Köşe Başı*” (1947), Haldun Taner'in “*Keşanlı Ali Destanı*” (1960), Ferhan Şensoy'un “*Kahraman Bakkal Süpermarkete Karşı*” (1981) ve “*İstanbul'u Satıyorum*” (1983) eserleri Türk tiyatrosunda merkezine mahalle kimliğini ve yaşantısını alan önemli oyunlardandır (Pekman, 2012: 40-57). Mahalle olgusu ve kimliğinin oyunlarda sıkça yer almasından, kenti ve toplumu etkileme gücünün 1980'lerde hala etkin olduğu açıkça görülmektedir.

Mahalle özellikle 1950-1990 yılları arasında Türk sinemasında sıklıkla kullanılan öğelerden olmuştur. Çekilen filmlerin konuları incelendiğinde, mahalle kimliğinin ve kent yaşamındaki anlamının yıllar içerisindeki değişimi net bir şekilde görülebilmektedir. Özellikle Yeşilçam film sektörü, mahalle alt yapısının sık sık kullanıldığı senaryolarla izleyici karşısına çıkmaktadır. 1950'li ve 1960'lı yılların filmleri mahalle kimliğinin ve mahalleli dayanışmasının güçlü olduğu senaryolar etrafında şekillenir. Bunlar Osmanlı mahalle yapısından aşına olunan klasik mahalle yapılarıdır. 1970'li yıllarda, kentlerin yapısının ve kentleşme oranlarının değişimiyle birlikte, mahallenin konusu da değişmektedir. Filmlerde mahallelerini yıkımdan, zengin ve acımasız müteahhitlerin elinden kurtarma konularına sık sık rastlanmaktadır. 1970'lerin sonlarına doğru apartman kültürünün mahalle ve kent yaşamına girmesiyle filmler, mahallelerindeki farklı apartmanlarda hayatlarını sürdüren insanlara yoğunlaşmaktadır. 1980'lerde kentlerin yaşadığı çarpık kentleşme ve gecekondulaşma konularının sinemanın dikkatinden kaçmadığı ve senaryoların alt sınıfın etnik yaşantısının anlatıldığı gecekondu mahallesi temasına evirildiği görülmektedir. 1990'lı yıllar ve günümüzde ise, Türk sinemasının mahallenin dayanışması, kimliği, kültürü, insanların mahallelilik bilinci gibi konulardan, kimliğini kaybetmiş apartman dairelerinde veya büyük güvenli sitelerde hayatını yalnız şekilde sürdüren bireylerin yaşamına odaklandığı görülmektedir (Sönmez ve Balcı, 2018: 188). Görüleceği üzere sinema, mahallenin ve kent yaşamının değişimini akademik bir yayın gibi izleyiciye aktaran toplumun gözü görevini üstlenmiştir. Mahalle kimliğinin ve kenti etkileme yetisinin güçlü olduğu zamanlardan, mahalle kimliğinin aşındığı ve insanların yalnızlaştığı dönemlere zaman yolcuğu yapılmasını sağlaması rolü ile sinema önemli bir görev üstlenmiştir.

1990'lı yıllarda özel televizyonların yayın hayatına başlamasıyla, geleneksel mahalle ve kimlik öğeleri, televizyon dizileri ile evlerin içerisine girmiştir. Bu tarihten itibaren mahalle kapitalizm ve küreselleşmenin etkisindeki sinemada, genellikle komedi filmlerinde esprili ve popüler dil ile anlatılır hale gelmiştir. Ancak burada bahsedilen mahalle, kültürel ve sosyal bir birim değil fiziki bir yaşam alanı olarak ele alınmaktadır (Dönmez, 2019: 393-394).

Mahalle dizileri geleneğini başlatan dizi olan “*Perihan Abla*” (1986-1988) dizisinden itibaren mahalle kimliğini ve mahallenin dayanışma ile örülmüş sosyal dokusunu anlatan birçok dizi çekilmiştir. Bir kapıcının gözünden apartmandaki olayların anlatıldığı “*Bizimkiler*” (1989-2002), bir mahalle çaycısı ve maymunun etrafındaki mahalle halkı arasında yaşanan olayları anlatan “*Mahallenin Muhtarları*” (1992-2002), mahalle ve aile ilişkileri üzerine konular işleyen “*Süper Baba*” (1993-1997), mahalledeki bir kadının hayat hikayesi etrafında şekillenen “*İkinci Bahar*” (1998-2001), üniversiteyi kazanarak İstanbul'a gelen gençleri işleyen “*7 Numara*” (2000-2003), bir ailenin hikayesi etrafında şekillenen “*Ekmek Teknesi*” (2002-2005) ve Balat mahalle ve sokak yapısının kendine has dokusu içerisinde çekilen, Roman etnik kimliği ile birbirine kenetlenmiş Roman halkının başına gelen trajikomik olayların anlatıldığı “*Cennet Mahallesi*” (2004-2007), mahalle kimliği etrafında şekillenen dizilerin başında gelmektedir. Dizilerde olaylar ve kişiler değişse de hepsinin ortak paydası mahalle kültür ve kimliğinin fiziki ve toplumsal yaşamı bir bütün halinde içine almasıdır.

2010 ve sonrasında, mahallenin kimliğini ve olumlu yanlarını ele alan diziler pek kalmamıştır. Kaybolmaya yüz tutmuş sosyal yaşam tarzlarını, mahalleli ilişkilerini, kültür ve değerleri anlatan ve bir bakıma bu kayboluşu eleştiren “*Seksenler*” (2012-Günümüz) gibi diziler bulunsa da (Özkan ve Polat, 2019: 314) dizilerde genellikle mahalle, çözülmeye başlamış değerleriyle, içerisinde yaşanan illegal veya toplumsal normların dışarısında olan olaylarla çevrelenmiş yaşam alanları olarak işlenmektedir. Mahallenin kent içerisindeki öneminin ve mahalle kimliğinin kayboluşunu yine o toplumsal değerler içerisinde şekillenen popüler kültür yayımları gözler önüne sermektedir. Mahalle günümüzde, geçmişten gelen kültür birikimi ve kimliğinden koparılmış, sadece fiziki alanı ve adı kalmış toplu yaşam alanları haline evirilmektedir. Sadece dizilerden bile çıkarılabilen kayıplarıyla mahalle, modern zamanların kültür ve uygulamalarına direnmeye çalışmaktadır.

2.7. Mahallenin Kimliğine Etki Eden Faktörler

“Mahallelerini kaybeden bir şehir zamanla kaybolur gider. Çünkü bir mahalle ölürken şehir, ona içeriğini veren özgün bir parçasını kaybetmiş olur⁶².”

Emine Uşaklıgil

Mahalle, Osmanlı Devleti döneminden günümüze toplumsal normların, yaşam biçimlerinin ve kanunların değişmesi ile birlikte bir dönüşüm sürecine girmiştir. Çeşitli sebeplerle farklılaşan mahalle kimlikleri, kentleri de etkilemektedir. Mahallelerin kendine özgü yapısının ve kent yaşamı içerisinde yerinin değişmesinin, kaybolmaya yüz tutan terimleri, yıllar içerisinde değişen fiziki, idari, sosyal ve kültürel yapısı, uygulanan kentsel dönüşüm uygulamaları, küreselleşme ve nüfus artışı ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Tüm bu faktörler göz önüne alınarak, bu bölümde mahalleleri değiştiren ve dönüştüren en temel konular tartışılacaktır.

2.7.1. Mahallenin Fiziki ve İdari Yapısındaki Değişimler

“Her şey hareket halindedir ve hiçbir şey sonsuza dek kalmaz. Bu yüzden de aynı ırmağa iki kez giremeyiz. Çünkü ikinci kez ırmağa girdiğimde ben de değişmiş olurum, ırmak da⁶³.”

Efesli Herakleitos

Mahalleler, aynı kentler gibi bir kimliğe, kültüre ve tarihsel alt yapıya sahiptir. İsmiyle ve yaşantısıyla olduğu gibi kimliği de öne çıkan mahalleler, orada yaşayan insanlarına da birer kimlik aşlamaktadır (Alver, 2013: 46-47). Günümüz kentlerindeki mahalle yapılanması, temelini aldığı Osmanlı mahalle yapılanmasından farklılaşmış durumdadır. Kanunlar, toplumsal normlar, yaşanan teknolojik gelişmeler ve dönemin gereksinimleri etrafında şekillenen mahallelerin, kimlikleri de bir değişim/dönüşüm evresinden geçmektedir. Bilindiği gibi mahallelerin tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Yerel yönetim teşkilatlanması içerisinde de resmi olarak yer almayan mahallenin kendine ait bir bütçesi de bulunmamaktadır. Bu durum mahallenin kendi gereksinimleri için rahatça harcama yapamamasına ve idaresi altında bulunduğu yerel yönetim birimine bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır.

⁶² Emine Uşaklıgil'in 2014 yılında yayınlanan “Bir Şehri Yok Etmek: İstanbul'da Kazanmak ya da Kaybetmek” isimli eserinden alıntılanmıştır.

⁶³ Anonim.

İdari olarak, mahallelerin kurulmasına ilişkin sadece nüfus ölçütü verilmiştir. Bu durum mahallelerin sosyal yaşamının ve fiziki oluşumunun göz ardı edilmesine, belediye ve merkezi kurumlarca sadece yönetsel bir birim olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Belediyelerin semt ölçeğinde düşünerek, mahalleleri konut ve hizmet yoğun alanlar olarak ayırması, mahallelerin kimliklerine zarar vermektedir. Mahalleyi kurma ve kamusal hizmetleri sunma görevini yerine getiren belediyelerin bunlar dışında yönetsel açıdan mahalle ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. Muhtarlık ise, merkezin yereldeki işlerini yürüten aracı bir kurum haline gelmektedir (Kavruk, 2018: 93-94). Bir mahalledeki sokak adları, mahallenin kimliğini ortaya koyan öğelerden bir tanesini oluşturmaktadır. Günümüzde mahallelerin, sokak adları üzerinde bir tasarrufu bulunmamaktadır. Bu durum kendi kültüründen gelmeyen, atama sokak isimleriyle donatılan mahallenin kimliğini zedelemektedir. Günümüzde mahalle sokaklarına “*yersiz-yurtsuz*” birinci, ikinci gibi numaralar verilmektedir (Eren, 2017: 163). Kendi fiziki ve sosyal yapısına karar vermesi idari açıdan engellenen mahalleler tek başına ayakta kalmaya çalışmakta ve Osmanlı döneminden gelen kendi kendine yeten, dışarıya nispeten kapalı mahalle kalıbı yıkılmaktadır.

Belediye Kanunu’nda mahalle olmanın alt sınırını 500 kişilik bir nüfus oluşturmaktadır. Ancak kanunda bir üst sınırdan bahsedilmemektedir. Bu durum da 500 haneli mahalleler olabileceği gibi binlerce nüfuslu mahallelerin de kurulabileceği anlamına gelmektedir. Bunun örneği de mevcuttur. Son verilere göre, Türkiye’nin en kalabalık nüfuslu mahallesi, 150 bin kişi ile Diyarbakır’ın Bağlar ilçesinde yer alan Bağcılar Mahallesi olmuştur (Başal ve Irmak, 2020). Bu büyüklükte nüfusa sahip mahallelerde ne muhtarın mahalle halkını ne de mahalle halkının birbirini tamamen tanımasına imkân bulunmamaktadır. Bu durum mahalle dayanışmasını, mahallelilik bilincini ve en nihayetinde mahalle kimliğini zedelemektedir. Nüfusu 500’ün altında kalan mahalleler ise Belediye Kanunu gereğince yakınındaki başka bir mahalleye katılmaktadır. Bu durum da mahalleleri, onları tanımayan bir muhtarın liderliğine itmektedir. En nihayetinde mahalle kendi isminden, kültüründen vazgeçerek yeni dâhil olduğu mahallenin yaşam tarzı içerisinde erimeye başlamaktadır.

Mahalle halkının sosyokültürel yaşam tarzlarının değişmesi ve yıllar içinde gerçekleşen teknolojik gelişmeler, mahallenin fiziki çevresine ve dekoruna da etki etmiştir. Osmanlı’nın mahalle yaşamında şekillenen birçok fiziki öge modern mahalle yaşamında yer bulamamış ve bu durum mahallenin kimliğini ve kültürünü etkilemiştir.

Örneğin artık çıkmaz sokakların kalmaması, mahallelinin birlikte zaman geçirdiği ve çocukların sokakta oynadığı özel alanları yok etmiştir. Bu durum hem mahalle çocuklarının güvenliğini tehlikeye atmakta hem de komşular arası dayanışma kültürünü azaltmaktadır. Suya erişimin alt yapı sistemleri ile ev içerisinden sağlanması, kadınların sosyalleşme alanı olarak görülen ve mahallelileri bir araya toplayan mahalle çeşmelerini çok nadir kullanılan veya öylece eskimeye bırakılan kent mobilyaları haline getirmiştir. Meydanlar artık sosyalleşme, toplanma alanları olmaktan çıkmış, trafiğin akışına kolaylık sağlayan yapılar haline gelmiştir. Kahvehaneler cemaatin namaz vaktini beklediği ve kültür alışverişi yaptığı sosyal alanlardan, emeklilerin boş vakitlerini değerlendirip masa oyunları oynadığı yerlere dönüşmüştür. Yeşillikler ise komşuların bahçelerinden veya hazirelerden dışarı çıkıp, kent peyzajı amaçlı refüjlerde veya parklarda kullanılmaya başlamıştır.

Mahallelerin fiziki yapısını ve kimliğini etkileyen bir diğer olgu ise, düzgün planlanmayan kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Türkiye’de proje bitiminin ardından kentsel dokuya ve kimliğe zarar veren proje örnekleri bulunmaktadır. İstanbul’un Fatih ilçesinde gerçekleştirilen “*Fener-Balat-Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi*” bu örneklerden bir tanesidir. Fatih Belediyesi, projenin kapsamını “*kentin çöküntü haline gelen alanlarını yeniden kente kazandırarak bu alanları yeniden yaşanabilir yaşatılabilir hale getirmek*” şeklinde açıklamıştır. Ancak projenin, bölgeyi belirli bir sınıfa yönelik imara açarak, ikamet alanı oluşturma gibi bir amacı olduğu düşüncesi tepki uyandırmıştır (Şişmanyazıcı ve Yıldız, 2009). Ayrıca proje, mahalle halkının zor durumda bırakıldığı, mahallenin fiziki alanının yıkım riski altında olduğu ve mahallenin sosyal, kültürel dokusunun bozularak kimliğinin yok edilmek istendiği şeklinde eleştirilmiştir. Bunun üzerine mahkeme, bölgenin kültürel yapılarıyla birlikte sit alanı üzerinde bulunduğunu da göz önüne alarak projeyi iptal etmiştir (Arslan, 2014: 189). Ancak Balat kadar şanslı olmayıp iyi planlanmamış kentsel dönüşüm projelerinin mağduru olarak kimliğini kaybetmiş mahalle⁶⁴ ve semtler de bulunmaktadır. Bu örnek gibi mahalle ve kent içi uygulamaların sayısı kolaylıkla arttırılabilmektedir. Yıllar içerisinde türlü sebeplerle yaşanan değişiklikler, özünde mahallenin fiziki yapısını ve fiziki yapı etrafında şekillenen mahalle kimliğini değiştirmiş ve zayıflatmıştır.

⁶⁴ Sulukule olarak da bilinen Neslişah ve Hatice Sultan mahallelerinde 2009 yılında tamamlanan “*Neslişah ve Hatice Sultan Kentsel Yenileme Projesi*”, mahalle ve kent kimliğini olumsuz yönde etkilediği için eleştirilen projeler arasındadır. Daha ayrıntılı ilgi için bakınız (Çetken, 2011).

2.7.2. Mahallenin Sosyal ve Kültürel Yapısındaki Değişimler

“Mahalle hayatı eski dünyaya ait bir oluşumdur. Yeni dünya mahalleyi dümdüz edip dağıttı. Komşuların her biri bir yere dağıldı, o ahşap evler, o duvarlarından sarmaşıklar, leylaklar sarkan bahçeler, o dut erikler, o asma çardağı altında kanaviçe işleyen ablalar yok artık⁶⁵.”

Mustafa Kutlu

Mahalle hakkında üretilmiş modası geçmiş varsayımları reddederek, mahalleyi yoğun, samimi ve duygusal bağlarla karakterize edilmiş ekolojik bir sosyal ortam olarak nitelendiren Sampson (2004: 109), sosyal kontrole ulaşmak için, tüm mahalle sakinlerinin isteklilik ve güven duygusuyla farklılıklarını paylaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır. İnsan ilişkilerinin mahalle için önemini ortaya konulduğu birçok çalışma yapılmasına rağmen modern zamanın mahallelerinde, sosyal açıdan gerçekleşen en önemli değişim komşuluk, dayanışma ve güven ilişkilerinde yaşanmıştır. Bu değişim mahallelerde ve kentlerde suç korkusu ve güvensizliğe yol açabilecek bir durumdur. Temelini tarihi süreçten alan ve hala uygulamaları devam eden suça ve güvensiz durumlara karşı birleşen mahalle örnekleri bulunmaktadır. “*Neighborhood Watch*⁶⁶” yani mahalle gözetimi, 1960’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde, sonrasında da Birleşik Krallık’ta yaygınlaşan suçu önlemeye yönelik bir harekettir. Hızla büyüyen hareket, mahalle halkının suçun oluşmasını engelleme konusunda katılımını sağlamaktadır. Günümüzde hala devam eden uygulamayla, Amerikan halkının yüzde 25’i ve Britanyalıların yüzde 40’ı mahalle gözetimi ile çevrelenmiş korunaklı evlerde oturmaktadır (Bennett vd., 200: 2). Katılanların evlerinde hareketin logosu bulunmakta ve bu sayede illegal bir olaya kalkışacak kişilere görsel bir uyarı verilmektedir. Suç unsuru barındıran veya şüpheli bir olay gördüğünde direkt olarak yerel kolluk kuvvetlerine haber veren mahalle halkının başlattığı bu sivil örgütlenme, güvenli bir mahalle ortamı sunmaktadır (Cıvaoğlu, 2009).

Günümüz Türkiye’sinde komşuluk dayanışmasına dayalı uygulamaların giderek azalması, komşuluk ve mahalle ilişkilerinin zayıfladığı modern dönemlerde mahalleleri güvensiz hale getirmektedir. Güven üzerine kurulu komşuluk ilişkileri ile oluşturulan

⁶⁵ Mustafa Kutlu’nun 2010 yılında Yeni Şafak Gazetesi’nde yayımlanan “*Şu bizim Mahalle*” başlıklı köşe yazısından alıntılanmıştır.

⁶⁶ Mahalle Gözetimi olarak çevrilebilecek olan kavram aynı zamanda, blok gözetimi, apartman gözetimi, ev gözetimi veya topluluk gözetimi olarak da kullanılmaktadır (Bennett vd., 2008: 2).

geleneksel mahalle kimliğinden uzaklaşılması, mahalleleri modern zamanda huzur ortamı olma işlevinden koparmıştır. Dayanışma ve yardımlaşma bir yana, insanlar mahallede kapı komşusu dışında kimseyi tanıyamaz olmuştur. İnsani ilişkilere olan güvenin azalması, mahalle ortamına olan güvenin de azalmasına sebep olmuştur. Bu durum, kent halkının mahalle yaşamından koparak, kendilerini koruyabileceklerini düşündükleri kent dışındaki yüksek duvarlarla çevrelenmiş güvenli sitelere taşınmalarına sebebiyet vermiştir.

Güvenli siteler, son yıllarda popülerleşen ve mahalle özleminden yola çıkarak, daha çok şehir merkezinin dışında inşa edilen yaşam alanlarıdır. Eski mahalle ortamını tekrar oluşturma iddiasıyla yola çıkan siteler, güven ortamını sağlamayı ve aynı zamanda mahalle baskısı gibi unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ancak Osmanlı dönemi mahallelerinin çok kültürlü yaşamı düşünüldüğünde güvenli siteler, yaşam alanlarını tek tipleştirilmekte ve hemen hemen aynı sosyal statü veya çevreden insanlara pazarlanmaktadır (Alver, 2013: 63-64). Bu durum birçok rengi ve deseni içerisinde barındıran ve farklı kimliklerin katkısıyla oluşan mahalle kimliğini, fiziki ve sosyal açıdan olumsuz yönde etkilemektedir. Siteler genellikle gelir durumu iyi olan kentlilerin oturabileceği yerler halini alırken, artık eski cazibesi kalmayan mahalleler ise fakir halka bırakılmıştır.

Kent ve mahalle kimliğini tehdit eden unsurlardan bir tanesi de küreselleşme akımıdır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye kentlerinde bir dönüşüm süreci başlamıştır. Kentler fiziki, sosyal ve kültürel açıdan tek tipleştirilerek, küreselleşme etkisinde bir sisteme dâhil edilme durumu ile karşı karşıyadır. Bu açılardan kentler, uluslararası sistemde kalabilme çabası ile üretimden çok tüketim odaklı bir hale gelmektedir (Savaş Yavuzçehre, 2013: 224). Küresel piyasaya adapte olmak isteyen yaşam alanlarında gerçekleştirilen fiziksel değişimler, toplumlar arasında sosyal ve kültürel anlamda ayrışmalara, dışlanmalara ve eşitsizliklere yol açmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 146). Ayrıca bu durum, küreselleşmenin etkisiyle birbirinin aynısı mahalle ve semtleri meydana getirmekte, kültürü ve tarihi ile yoğurularak oluşmuş mahalle ve kent kimliklerini aşındırmaktadır. Bu açılardan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), günümüz Türkiye'sinde gerçekleştirdiği projelerle farklı çevreler tarafından eleştirilen kurumlar arasındadır. Örneğin; projede yer alan tanımlamalardan, dayanışma kültürü ile şekillenen geleneksel mahallenin ortadan kaldırılmak istendiğini düşünenler de bulunmaktadır (Yılmaz, 2016: 41). Kültür kayıplarına sebebiyet vermemek için, Toki

veya özel şirketlerin, geçmişle gelecek arasında bir köprü inşa ederek, mahalle, kent ve toplum kimliğini zedelemeyen özgün projeler oluşturması önem arz etmektedir. Böylece mahalleler, modern zamanların gereksinimlerine ayak uydurabilirken aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde kazandığı kültüründen ve kimlik birikiminden de bir şey kaybetmemiş olacaktır.

Fotoğraf 2.13. Kentsel Dönüşüm Sonrası TOKİ Konutları (Aktepe Mh. / Denizli)

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi

Günümüzde geleneksel mahalleden kaynağını alan ve ona renk katan günlük kullanımlar artık kullanılmamaktadır. Osmanlı döneminde mezarlıklardan “*Mahalle-i Hamuşan*” yani “*Sessizlerin Mahallesi*” (Ayverdi, 2010: 755) şeklinde bahsederek mahalleye bir önem atfeden toplum, modern zamanlarda yavaş yavaş mahalle kültüründen uzaklaşmaktadır. Mahalle karısı, mahalle çocuğu, mahalle kabadayısı, mahalle çapkını, mahallenin delisi, mahallenin namusu gibi mahalleye ait özgün kavramlar, genç neslin ancak Yeşilçam filmlerinden, tarih kitaplarından veya büyüklerinden duyabileceği bir hale gelmektedir. Geline son noktada, yetişkinler hayatlarını sürdürdükleri mahalle ortamını, çocuklar ise oyunlar oynadıkları mahalle sokaklarını bir kenara bırakarak modern zamanların gereksinimi olduğuna inandıkları yüksek duvarlarının ve güvenli sitelerinin ardından mahalle nostaljisi yapmaktadır. Mahallelerin kent yaşamı ve kent kimliği açısından önemi göz önüne alındığında, toplumu oluşturan tüm bireylere düşen görev, mahalledeki güven ortamını, kültür birliğini ve mahallelilik bilincini yeniden işlevsel hale getirmek ve gelecek nesillere mahalle kimliği şemsiyesi altında modern hayatlar bırakmaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENT KİMLİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

Kentler, ortaya çıkış tarihi birçok araştırmacı tarafından farklı çağlara dayandırılan çok eski sosyal ve fiziki yaşam alanlarıdır. Modern anlamda kentlerin kurulması ve önem kazanması ile birlikte, kent kültürü, kent kimliği, kent belleği, kentleşme, kentlilik, kentlilik bilinci gibi birçok kavram da araştırma konusu haline gelmiştir. Kent araştırmaları ile birlikte ele alınan kavramlardan biri olan kent kimliği olgusu, özellikle son yıllarda popüler araştırma konularından biri haline gelmiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle oluşan rekabet ortamı içerisinde kentler, en çok turisti ve yatırımcıyı kendilerine çekmek için bir yarışa girmiştir. Yarışın kazananı olmak isteyen kentler, kentsel tasarımlarını, küreselleşme akımına hizmet edecek ve farklı kültürlerden insanları kente çekecek şekilde simgesel yapılar, kent mobilyaları ve çevre düzenlemeleriyle zenginleştirme çabasına girmiştir. Ancak kent kimliği sadece kentsel tasarım ile açıklanabilecek bir olgu değildir. Birçok bileşenden meydana gelen karmaşık yapısıyla kent kimliği olgusu, tarihi süreçler içerisinde kültür birikimi doğrultusunda elde edilen ancak yanlış planlamalar ve politikalarla kolayca yok edilebilecek bir kavramdır. Mahallenin kent kimliği üzerindeki etkisini konu edinen araştırmanın bu bölümü, kentin ve kent kimliğinin özelliklerine yoğunlaşmaktadır.

Kent kimliği kavramının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, bu bölümde ilk olarak kent kavramına yer verilmektedir. Kentin tanımı ve özelliklerinin ardından kent kimliği konusu ve kent kimliği ile bağlantılı bir diğer kavram olan kent belleği olgusundan bahsedilmektedir. Daha sonra, kent kimliğinin karmaşık yapısının ortaya konulabilmesi için, kent kimliğini belirleyen faktörlere yer verilecektir. Topografya, iklim, bitki örtüsü, sembolik yapılar, çevre düzenlemeleri, kent mobilyaları gibi fiziki faktörlerden ve gelenekler, nüfus yapısı, günlük yaşam ve aidiyet duygusu, ekonomik ve tarihi yapı ile şekillenen sosyokültürel faktörlerden kaynağını alarak kentin bugünkü şeklini almasını sağlayan kent kimliği geçmişten günümüze incelenmektedir. Ayrıca kent kimliğini olumsuz yönde etkileyen bazı fiziki ve sosyal bileşenler de bulunmaktadır. Çatışma ve savaşlar, iç ve dış göçler, küreselleşme akımı, yanlış veya sonuçları düşünülmeden planlanmış kentsel tasarım ve dönüşüm uygulamaları gibi örnekleri çoğaltılabilecek bu faktörler, kent kimliklerini zedelemekte veya kentlerin sahip oldukları kimliklerini tamamen kaybetmelerine sebebiyet vermektedir.

3.1. Kent Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

“*Kent havası insanı özgür kılar*⁶⁷.”

Alman Atasözü

Kent kavramı, kökeni antik çağlara dayanan çok eski bir terim olmakla beraber, modern anlamda bilinen haline gelmesi 19. yüzyılda başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan sanayi devrimi sonrası gerçekleşmiştir. Bu dönemde yaşanan ticari nüfus hareketliliğinin merkezi olan ve çekici güç oluşturan kentler, zaman içerisinde genişlemiş ve modern insanın yaşam alanı haline gelmiştir. Tük Dil Kurumu'na (2020) göre kentler, “*Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi ya da hizmet alanında çalışan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, site*” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak kent ile ilgili, alanyazın ve literatürde farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen ya da tarihi kaynaklarda geçen birçok farklı kent tanımı bulunmaktadır.

Mumford (2007: 13), ortaya çıkışı, üstlendiği görevleri ve yerine getirdiği fonksiyonlarının farklılığından kaynaklanan sebeplerle net bir kent tanımlamasının yapılamayacağını söylemektedir. Kentlerin tarihinin kayda değer bir bölümü gün yüzüne çıkartılamayacak kadar derinde kalmış ve silikleşmiştir. Bu açılardan kentin net bir tanımını yapmak ve gelecekte alacağı yeni şekli üzerine fikir yürütmek kolay değildir. Ancak yine de tarih boyunca farklı uygarlıklar tarafından kentlere farklı isimler verildiği ve tanımlar yapıldığı görülmektedir. Örneğin, kentler uygarlık tarihi eskilere dayanan Yunanca da “*polis*”, Fransızca da “*cite*”, Arapçada “*Medine*” olarak adlandırılırken, Alman ve İskandinav uygarlıklarında, kale kelimesinden türeyen, “*burgh*” ya da “*borough*” ve Latince yurttaşlık manasında kullanılan “*urbs*” veya “*civitas*” sözcükleri ile ifade edilmiştir (Benevolo, 1995: 19). Buradan da anlaşılacağı üzere kentler eski çağlardan günümüze yurttaşlık bilinci etrafında şekillenen ikamet alanları olarak görülmüş ve bu görüş doğrultusunda isimler verilmiştir. Kent mekânları ve tanımlamaları, endüstri devrimi sonrası birçok dinamik tarafından değişime uğratılmıştır. Modern zamanların şehircilik anlayışı doğrultusunda oluşan kent kavramı; iş olanakları, finansal yapı, kent içi popülasyon ve demografik yapı gibi birçok farklı ölçüt dâhil edilerek genişletilmiştir (Topal, 2004: 277). Bugün kabul gören birçok kent tanımı, üzerinde durduğu fonksiyonlar açısından farklılaşmaktadır.

⁶⁷ Anonim, Atasözü. Orijinal hali için bakınız. “*Die stadluft macht frei*”.

Kıray (1998: 17) kentleri, “*Tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleri*” şeklinde tanımlamaktadır. Bu açıklamada, özellikle kent içerisinde gerçekleştirilen üretim faaliyetleri üzerinden bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. Keleş (1998: 75), daha kapsayıcı bir tanım yaparak kentleri, “*Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi*” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımda kentler üretim araçlarıyla, yerleşimcilerine sağladığı hizmetlerle, içerisinde barındırdığı komşuluk ilişkileriyle ve demografik yapısıyla birlikte ele alınmıştır. Görüleceği üzere, her topluma, döneme veya araştırmacıya göre farklılaşan bir kent yapısı ve kent tanımı bulunmaktadır. Kentler eski zamanlardan bu yana tanımları gibi değişmekte/gelişmekte ve kendilerine kimlikler inşa etmektedirler. Kentleşme ve kentlileşme⁶⁸ hızları, yaşanan önemli olaylar ve zaman içerisinde sosyal ortamda geleneklerden beslenerek oluşan toplumsal kültüre göre kent kimlikleri de farklılaşmaktadır.

Kentler, toplumu sosyal ve kültürel açıdan kapsayan bir bütün olarak düşünüldüğünde, kent içerisindeki her mahallenin de bu bütünün parçaları olarak görev yaptığı görülmektedir. Kentler, nüfus yapısı ve bünyesinde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerle farklılaştığı gibi, barındırdığı mahalle ve kent mekânlarının kuruluşları ve örgütlenme biçimleri ile de özelleşerek farklılık göstermektedir (Es ve Ateş, 2004: 211). Kenti oluşturan yapılar ve aile içerisinde oluşan toplum yapısı, ilk olarak kent içerisindeki mahallelerde bir kimlik kazanmaktadır. Bu açıardan mahallenin tarihsel süreçleri içerisinde kazandığı kültür yapısı ve kimliği, kent kimliklerini etkileyen önemli olgulardır. Mahallede yaşanan fiziksel veya sosyokültürel değişimler mahalle halkını ve en nihayetinde tüm toplumu ve kenti etkilemektedir. Mahalle kavramı kent kimliğinin anlaşılması ile anlam kazanmaktadır.

⁶⁸ Kentleşme; “*İşleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci*” olarak tanımlanabilirken, kentlileşme ise; “*Çoğu kez kentleşmeyle karıştırılmakla birlikte ondan ayrı olan ve kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması süreci*” şeklinde tanımlanmaktadır (Keleş, 1998: 80).

3.2. Kent Kimliği Kavramı ve Genel Özellikleri

*“Nâgehân ol şâra vardım ol şârı yapılır gördüm,
Ben dahî bile yapıldım taş ü toprak âresinde⁶⁹.”*

Hacı Bayram Veli

Uluslararası literatürde genellikle, “*Urban Identity*”, “*City Identity*” veya kent içerisindeki bir mekânın kimliği anlamına gelen “*Place Identity*” şeklinde ortaya atılan kent kimliği kavramı, kent kuramlarının yaygınlaştığı 20. yüzyılın ilk yarısından bu yana varlığını sürdürse de son yıllarda popülerleşen araştırma konularından biri haline gelmiştir. TDK, (2020) bir insana ait olan kimliği, “*Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü*” olarak ele alırken, bir olguya ait kimliği ise “*Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü*” şeklinde tanımlamaktadır.

Lynch (2019: 8), bir objenin kavramsal olarak tanımlanmasının, diğer objelerden farklılaşmasının ve mevcudiyetinin kanıtlanmasının ancak kimlik vasıtası ile olabileceğini aktarmaktadır. Ancak burada bahsedilen kimlik kavramı bir objenin diğer nesne ile denk ve aynı olması anlamına gelmemektedir. Kimlik, tek ve yegâne olanı ifade etmektedir. Buradan hareketle kent kimliği kavramı genel bir ifadeyle, kentleri belirlemeye veya diğerlerinden ayırt etmeye yarayan, kendi benliğine ait özelliklerin tamamı şeklinde bir cümle ile tanımlanabilmektedir.

Keleş (1998: 78), kent kimliğini, “*Bir kentin özgün çağ bilimsel ve ekin sel birikimi; bölgesel, ulusal ve küresel yerleşim dizgeleri içindeki toplumsal, ekonomik ve ekin sel işlevleri ve bunların, o yerleşim yerinin uzamsal örgütlenmesine yansımından kaynaklanan ayırt edici özelliklerinin ve niteliklerinin tümü*” olarak açıklamaktadır. Bir kenti diğerlerinden farklı kılan ayırt edici özellikleri ise, doğal ortamın şartlarına veya tarihsel süreç boyunca oluşan sosyokültürel ve ekonomik yapılara göre belirlenmektedir (Akpınar, 2017: 231).

Ünügür (1996) kent kimliğinin, kentin kişiliğini meydana getiren ve özelliklerini ortaya koyan bileşenler toplamı olduğunu belirtir. Kentler, kimlikleri aracılığıyla

⁶⁹ Orijinal hali için bakınız. Aniden şehre vardım, o şehri inşa edilir gördüm. Ben de o taş ve toprak ile birlikte inşa oldum. Yeşil (2016: 1008), bu dizelerde anlatılmak istenenin, şehrin insanı dönüştürücü yapısı olduğunu aktarmaktadır. Şehir kimlik inşa ederken, onunla beraber içerisindeki insanlar da bir kimliğe bürünürler. Böylece şehir hem özne hem de nesne işlevi üstlenmektedir.

diğerlerinden ayrılıp farklılaşmaktadır. Kent kimliği, sadece sokak, cadde ve meydanlardan değil, içerisinde yaşayan tüm canlı varlıkların katılımını da kapsayacak şekilde bütünlük arz eden dinamik ve sürekli değişim halinde olan bir yapıdan meydana gelmektedir. Yani kent kimliği, kentte hayatını sürdüren insanların çevreleriyle olan etkileşimlerinden kaynaklanan özgün çıktılar ve niteliklerle de belirlenebilmektedir (Beyhan ve Gürkan, 2015: 158). Buradan hareketle, kentlerin kimlik oluşturma süreçlerinde hem doğal çevrelerinden hem de insanların gelenekleri etrafında şekillenen sosyokültürel yaşamlarından çeşitli sebeplerle etkilendikleri ve kendilerine has özelliklerini meydana getirdikleri görülmektedir.

İnsanlar, yerleşim yeri edindikleri kentleri, yüzyıllar içerisinde etkileyerek kentlerin farklı kimliklere bürünmelerine katkı sağlamıştır. Kent kimliği bu açıdan, kendisini diğer kentlerden ayıran bir kent duygusu olarak da tanımlanabilmektedir. Kent kimliği örneklerine ise genellikle yaşamın her alanında rastlamak mümkündür (Zhou vd., 2014: 519). Kentlerin farklılaşan kendine has yapıları, tarih boyunca değişik özellikleri ile anılmalarına ve adlandırılmalarına sebep olmuştur. Buna göre kentler, bazen kuruldukları döneme bir atıf verilerek, “*Bronz Çağı kenti, Orta Çağ kenti, Roma Dönemi kenti*” şeklinde adlandırılmış, bazen içerisinde yaşayan uygarlığa veya millete dayanarak “*Yunan kenti, İtalyan Kenti, Türk kenti, Arap kenti*” şeklinde anılmış, kimi zaman din temelli bir ayırım yapılarak “*İslam kenti, Hıristiyan kenti, Yahudi kenti*” olarak tanımlanmış bazen ise kentin kurulduğu topraklar göz önüne alınarak, “*Akdeniz kenti, İskandinav kenti*” olarak nam salmıştır. Farklı kent özelliklerine göre farklı tanımlamalar yapıldığı gerçeği, kent kimliğini belirleyen unsurların çeşitliliğinin ve kendilerine has yapılarından kaynaklanan değişkenlerinin bir sonucudur (Ünlü, 2017: 76).

Bir mekânın veya kentin kimliğini ortaya koyan önemli unsurlardan bir tanesi, o bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin türü olmaktadır (Yeğenağa ve Özer, 2017: 454). Kent kimliklerinin, kentleri tarif etmek veya onları sınıflandırmak için kullanılması geleneği günümüzde hala devam etmektedir. Ancak bu durum modern dönemlerde fiziksel unsurlardan ziyade kentlerin uzmanlaştığı iş sektörleri ve fonksiyonel ayrımlar aracılığıyla kendini göstermektedir. Örneğin Eskişehir, kent içerisindeki öğrenci yoğunluğu dolayısıyla “*Üniversite/Öğrenci kenti*”, Antalya ve Muğla yaz turizminin yoğunlaştığı kentler olması ve yerli yabancı birçok turisti kendine çekmesi sebebiyle “*Turizm Kenti*”, Kocaeli ve Sakarya sanayi faaliyetlerinin yoğun olması dolayısıyla

“*Sanayi Kenti*”, İzmir ve Sinop gibi kentler deniz ticaretine ev sahipliği yapan büyük limanlarıyla “*Liman Kenti*”, Ankara Türkiye’nin başkenti olması dolayısıyla “*İdare Kenti*” ve İstanbul içerisinde barındırdığı birçok dini, tarihi ve kültürel yapıyla “*Kültür Kenti*” olarak sınıflandırılmakta ve tanımlanmaktadır. Farklı özellikleri ile ön plana çıkan ve bu özellikleri dolayısıyla adından söz ettirerek dünyanın her yerinden birçok turisti kendisine çeken bir kimliğe sahip kent örnekleri kolaylıkla arttırılabilir. Sahip olunan özellikler doğrultusunda yapılan sınıflandırmalar, kentlerin ön plana çıktıkları ve farklılaştıkları alanlar üzerinden yani kendi kent kimlikleri üzerinden yapılmaktadır. Kentlerin ağırlıklı olarak üstlendiği her fonksiyon ve uzmanlaştığı her iş sektörü ise kentin kimliği üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Fotoğraf 3.1. Turizm Kenti İşleviyle Antalya ve Sanayi Kenti İşleviyle Kocaeli.

Kaynak: yatliman.com ve aksam.com.tr (11.03.2020)⁷⁰.

Kent kimliği olgusu, çeşitli kent ve uygarlıkların kendilerine ait kültürel birikimlerini ve kimliklerini yaratma duygusu ile şekillenmiştir ve hiçbir zaman sabit kalmayarak sürekli devam eden bir değişim hali içerisinde. Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen farklı alanlardaki değişimlerin sonucunda her kentin kimliğinin de farklılaştığı görülmektedir. Bu açılarından farklı kimlik yapıları tanımlanırken, kentlerin iyi bir şekilde gözlemlenmesi ve takip edilmesi gerekmektedir. Bir kentin kimliğinin tam olarak anlamlandırılabilmesi, o kentin fiziki, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini özelliklerinin düzgün bir şekilde ortaya konulmasından ve yorumlanabilmesinden geçmektedir (Adıyaman, 2008: 54).

⁷⁰<https://www.yatliman.com/limanlar/antalya-kaleici-yat-limani/>
<https://www.aksam.com.tr/kobi/kentteki-sanayi-kullanim-kapasitesi-yuzde-696ya-cikti/haber-552383>
 (erişim: 11.03.2020).

Kent kimlikleri uzun tarihsel süreçlerde, sosyokültürel yaşam içerisinde meydana gelen her türlü farklılaşmanın bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu açılarından kentler, sadece kendilerini değil, onları oluşturan uygarlıkların da kimliğini temsil etmektedir. İki yönlü çalışan bu sistem neticesinde kent kimliklerinde yaşanan değişimler uygarlığa, uygarlık içerisinde yaşanan değişimler ise kentin kimliğine olumlu veya olumsuz sonuçlarıyla etki etmektedir. Yaşanan değişimler neticesinde ise kentler kimliklerini kaybetmek tehlikesi içerisinde girebilmektedir (İlgar, 2008: 1-2). İçerisinde barındırdığı canlı ve cansız bütün varlıkların etkisi altında şekillenen kent kimliklerinin, sahip oldukları kendine özgü özellikleri kaybetme riskine karşın, özellikle kent insanının kenti oluşturan kültürel değerlere ve yapılara sahip çıkması önem arz etmektedir. Haapala (2003: 13), kimlik olgusunun kentsel alanların kimliğinden ziyade, öncelikle kentsel alanda yaşayan insanların kimliğini yansıttığını belirtmektedir. Ancak bu iki olgu birbiri ile sıkı ilişki içerisinde. Kent kimliği içinde yaşayan insanların kimliğine, toplumun kimliği ise kent kimliğine dayanmaktadır. Kentsel çevrede oluşan kent kimliği, orada yaşayan insanların ihtiyaçlarını ve değerlerini yansıtmaktadır. Yani kent kimliği en saf haliyle içerisinde yaşayan insanları temsil etmektedir. Paris'te veya Viyana'da yaşayan bir sanatçının eserlerinde kendini kente özgü imgelerle özdeşleştirmesi ya da İstanbul'da yaşayan birinin Kız Kulesine olan hayranlığı ancak bu şekilde açıklanabilmektedir. İnsan kendi kimliğini bırakmakta ve yaşadığı şehrin kimliğine bürünmektedir. Sonuçta kentsel yapılar ve insanlar kent kimliği denilen olgunun iki ana ayağını oluşturmaktadır.

Verhaar (2012), kentlerin insan vücudu ile aynı özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Tıpkı vücuttaki her hücre, su molekülü ve genetik kodun insanı ve insan kimliğini oluşturması gibi, kent içerisindeki her manzara, bina, insan, park veya göl gibi unsurlar da kenti ve kent kimliğini meydana getirmektedir. Yine aynı şekilde nasıl her insanın kimliğini oturtması veya değiştirmesi uzun zaman ve yüksek çaba gerektiriyorsa, kentlerin de kimliklerini meydana getirmesi ve dönüştürmesi uzun tarihsel süreçler ve olaylar sonucunda gerçekleşmektedir. Kentlerin kimliklerini meydana getiren farklılıklar ise süreç dâhilinde bazen şehrin simgesi haline gelen ünlü bir yapı ile, bazen şehrin fiziki yapısını ve havasını değiştiren bir nehir ile bazen de üzerinde yaşayan etnik bir kültür ile oluşmaktadır. Ancak kentleri ve dolayısıyla kent kimliklerini anlamlandırabilmek için ise, ayrı ayrı kent bileşenlerinden ziyade, kenti oluşturan tüm olguların karışımının incelenmesi gerekmektedir (Jacobs, 2011: 166).

Bir kentin özgünlüğünü, diğer kentlerden farklılığını yani o kentin kimliğini ortaya koyan en önemli olgulardan birini kent simgeleri oluşturmaktadır. Yapılış amaçları ve tarihleri farklılık gösterse de kent simgeleri bazen, kentin tanınırlığının dahi üzerine çıkararak dünya çapında ün salmakta ve ilgi çeker hale gelmektedir. Bu simgeler bazen bir mimari bir eser veya yapı, bazen etnik bir dans türü, bazen de kente özgü bir festival şeklinde işlevsellik kazanarak, farklı kültürlerden insanları o kente çekmekte ve kent kimliğini yönlendirmektedir. Uysal'a (2017: 9) göre kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayıran, farklı kılan ve insanları o şehre çağıran özgün dokunun büyüğü olarak tanımlanabilmektedir.

Örneğin; Paris denildiğinde akla ilk gelen en önemli yapı Eiffel Kulesi olmaktadır. Mısır denildiğinde firavunlar döneminden kalma Keops Piramitleri ve Sfenks, Venedik denildiğinde şehrin dört bir yanını saran su kanalları ve gondollar, İspanya denildiğinde her yıl düzenlenen boğa güreşi festivali ve düzenli kent mimarisi, Roma denildiğinde gladyatörlerin savaştığı antik tiyatro Kolezyum ve Pisa Kulesi, Hindistan denildiğinde ise Taç Mahal ve etnik doğu kültürü zihinlerde canlanmaktadır. Sadece bu simgeleri daha yakından görmek adına her yıl bahsedilen kentlere seyahat eden milyonlarca yerli ve yabancı turist bulunmaktadır. Kentler, içerisinde barındırdığı sosyal, fiziksel, kültürel ve tarihi olgularla bir bütünü meydana getirmektedir. Bu simgesel yapılar ve diğer önemli kent bileşenleri olmaksızın bir kent kimliği hayal etmek çoğu zaman imkansızdır. Çünkü bir kenti var eden içerisindeki değerleridir.

Fotoğraf 3.2. Kanallarıyla Venedik Kenti ve Paris'in Simgesi Eiffel Kulesi

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (15.07.2018).

Modern zamanlarda toplumlar, kent içerisinde sembol haline gelen yapılar ile birlikte, farklı tarz akımlardan gelen mimari anlayış etrafında şekillenen dikkat çekici yapılara da yer vermektedir. Bahsi geçen simgesel (ikonik) yapılar, kente karşı bir hayranlık oluşturmak ve küreselleşen dünya sisteminde önemlerini arttırmak amacıyla inşa edilmektedir. Bu binalar, kentlerin prestij sembolleri olarak toplumla kent arasında iletişimi sağlamakta ve ziyaretçileri cezbederek kentlere çekmektedir. Görsel bir çekiciliğe sahip olan simgesel binalar, varlıklarıyla kent ortamının ve toplumun hayal gücünü geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Simgesel mimari, kentin kimliğinde ve yaşam kalitesinde olumlu veya olumsuz sonuçlar meydana getirebilmektedir. Örneğin; mekânsal, görsel ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Prag kentinde yer alan ve Frank O. Gehry tarafından tasarlanan “*Dancing House*” (Dans Eden Ev) ile Paris kentinde bulunan ve Ming Pei tarafından tasarlanan “*Louvre Müzesi Piramidi*”, mevcut kent bağlamına uyum sağlamaları ve kentin mevcut kalitesini yükseltmeleri dolayısıyla, kent imgesi ve kent kimliği üzerinde olumlu etki bırakan simgesel bina örneklerindedir (Rıza vd., 2012: 298-299).

Fotoğraf 3.3. Louvre Müzesi Piramidi (Paris) ve Dans Eden Ev (Prag)

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (20.07.2018).

Yapısı ile dikkat çeken ve alışılmışın dışında tasarlanarak kente renk katan mimari örneklerine özellikle İspanya'nın Barcelona kentinde bolca rastlanmaktadır. Antoni Gaudi imzalı “*La Sagrada Familia*” (Bitmeyen Kilise), “*Casa Battlo*, *Casa Mila*” ve “*Park Güell*” gibi farklı türden yapılar⁷¹ Barcelona kent kimliğini meydana

⁷¹ İspanya'nın millî mimarı ve en ünlü sanatçısı olarak görülen Antoni Gaudi'nin, Barcelona kent kimliğini etkileyen tüm eserleri için bakınız. <https://historylists.org/architecture/list-of-top-10-antoni-gaudi-works.html> (erişim: 13.03.2020).

getiren en önemli fiziki bileşenler ve kent simgeleri arasında yer almaktadır. Farklı şekillerde tasarlanmış simgesel yapılar, dikkat çekici unsurlarıyla kente ilginin artmasını sağlarken aynı zamanda kent imgesini ve kent kimliğini de beslemektedir. Küreselleşen dünyanın, tekdüze ilerleyen mimari anlayışı içerisinde kentleri farklı kılmak ve onlara bir kimlik kazandırmak adına modernist veya fütürist bakış açısıyla oluşturulan kentsel mekânların, kentleri her açıdan zenginleştirdiği ve kentler üzerinde genellikle olumlu sonuçlar bıraktığı açıkça görülmektedir.

Postmodern sanat ve tasarım akımlardan etkilenerek tek tipleşen modern dünyanın istekleri doğrultusunda mimari eser ortaya koyan toplumların etkisinde kentler, orijinalliklerinden ve kimliklerinden koparılarak kimliksizleştirilmektedir (Sezik, 2016: 44). Kentlerin ve kent kimliklerinin sonu, üzerlerine inşa edilen ve ona bağımlı olan toplumlar tarafından korunmaması ile gelecektir. Modern zamanlarda karşı karşıya olunan basitleşmiş, özensiz ve sahte kent yapılanmaları aslında bir “*yapılandırılmama*” durumudur (Jacobs, 2011: 420). Geline son noktada insanların kendi kişiliklerini korudukları ve geliştirdikleri gibi, yaşadıkları kentlerin kimliklerini de korumaları büyük önem arz etmektedir.

Bir şehrin imajı, kimliği ve bir kentsel mekânın genel anlamı fikri olarak sadece görsel imgelerden⁷² ve kent simgelerinden değil, aynı zamanda birçok farklı unsurdan da oluşmaktadır (Vanolo, 2008: 371). Bazen bir kentin imge oluşturması veya kimliği dâhilinde tanınırlık sağlaması için belirli bir simgesel yapıya sahip olması gerekmemektedir. Farklı kentlerin trafik ulaşım ağlarını içeren fotoğrafları çekilip, insanlara o fotoğrafların hangi kente ait olduğu sorulduğunda alınan cevaplar, bahsedilen konuyu açıklamak için yeterli düzeydedir. Görüntülerde sembolik bir yer işareti olmamasına rağmen, bu kentlerde yaşayan yerleşiklerin veya sadece ziyaret amaçlı orada bulunan turistlerin, hangi fotoğrafın hangi kente ait olduğunu söyleyebildiği görülmektedir. Farklı kent gözlemcilerinden elde edilen böyle bir sonuç o kentin benzersiz bir kimlik ve bellek oluşturduğunu gösterir niteliktedir (Zhou vd., 2014: 519).

Örneğin, yüz kilometreden uzun kanal ağı ile Amsterdam’ın gezi gemileri ve yüzen evleri, Tokyo’nun çoğu zaman kalabalık olan dar sokakları, sadece Londra’da

⁷² Kent imgesi, “*Tasarı, düzenlenişi, görünümü ve yapılarının yapıtasarıcılık özellikleriyle, bir kentin insanda bıraktığı izlenim*” olarak tanımlanmaktadır. (Keleş, 1998: 77)

görülebilecek olan iki katlı kırmızı otobüsler (Double-decker buses), New York kentinin her yanını saran sarı taksileri, San Francisco'nun kendine has tramvay hatları, benzersiz yapısıyla önemli kimlik öğelerini oluşturmaktadır (Zhou vd., 2014: 528). Sayılan örneklerle ilaveten, İstanbul'un en işlek ve sembol caddelerinden olan İstiklal caddesinde bulunan ve uzun zamandan beri ulaşım faaliyetlerinde kullanılan nostaljik tramvay ve Asya ile Avrupa yakasını birbirine bağlayan boğaz köprüleri de ulaşım öğeleri olmasına karşın gören hemen herkes tarafından bilinmekte ve kentin önemli kimlik bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu örnekler sadece ulaşım ağıyla sınırlı olmayıp kente ait farklı yapı ve hizmetler için de geçerli olabilmektedir.

Fotoğraf 3.4. Londra ve New York'un Sembol Haline Gelen Otobüs ve Taksileri

Kaynak: *businessinsider.com* ve *theberkshiredge.com* (14.03.2020)⁷³.

Kent Kimliği, kent imgesini etkileyerek her kentte farklı özelliklerde görülen, maddi ve manevi çeşitli kentsel faktörler neticesinde ortaya çıkan ve her kentte farklı şekillerde önemli hale gelmektedir. Tarihsel süreç izlendiğinde, kent kimliklerinin çoğunlukla, “*eski olma niteliğini yitirmemiş, bir başka deyişle iyi korunmuş*” kentlerde daha belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Mimari yapıların açık bir şekilde günümüze taşındığı kentlerde ayrıca, fiziki, sosyokültürel çevre ile etnik araçlar ve inşaat tekniklerine ait izlere de kolaylıkla ulaşılmaktadır (Çöl, 1998: 13). Bu özelliklere uyan Londra kenti, oluşturduğu kentsel çevre ile önemli bir tarihsel derinliğe sahip olması dolayısıyla tipik bir kent kimliği örneği ortaya koymaktadır. Birkaç tarihsel katmanı bir arada bulunduran kentte eski ile yeni iç içedir. Yani hem geçmiş hem günümüz hem de gelecek zaman bu kente dâhil durumdadır. Yerleşim alanları, finans merkezleri, Oxford caddesi, ünlü alışveriş bölgeleri ve etnik azınlık bölgeleri ile kent birçok kent bileşenini

⁷³<https://www.businessinsider.com/london-is-converting-old-double-decker-buses-into-homeless-shelters-2019-6> ve <https://theberkshiredge.com/leonard-quart-yellow-cab-blues/> (erişim: 14.03.2020).

bünyesinde barındıran kimlik temelli bir kent merkezi konumundadır (Haapala, 2003: 16). Özellikle inşa olduğu 19. yy. başlarından bu yana, teknolojinin gelişmesiyle farklılaşan ihtiyaçlar dâhilinde yapılan düzenlemeler hariç, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşan Oxford caddesi, korunmuş tarihi yapısı ve kültürel değerleri ile kent kimliğine katkı sağlayan sayılı kentsel mekân örneklerinden biri durumundadır (Kennedy, 2015).

Fotoğraf 3.5. Değişmeyen Mimarisiyle Oxford High Street (1810- Günümüz)

Kaynak: J. M. William Turner Arşivi ve David Fisher Arşivi, *theguardian.com* (15.03.2020)⁷⁴.

Kent kimliğine etki eden bir kentsel mekânın planlama süreci birkaç adımda anlatılacak olursa, ilk adımı merkezi hükümetin veya yerel yönetimlerin etkili olduğu tasarım evresi oluşturmaktadır. Tasarım oluşturulduktan sonra ikinci evre, mekânın halk tarafından günlük ve periyodik olarak kullanılmaya başlamasıyla önem kazandığı süreç olmaktadır. Son evrede ise mekân, sadece kullanımıyla değil, üzerindeki yapılarla ve isimleriyle ünlenerken kent kimliğinin yapıtaşları arasında yerini almaktadır (Polat ve Dostoğlu, 2016: 12). Bu sebeplerle kent içerisinde, kent kimliğini etkileyecek her eylemin dikkatli seçilmesi ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Kentlerin sahip oldukları kimlik özelliklerinin, tıpkı insan kimlikleri gibi karmaşık ve esnek bir yapıda olduğu ve gün geçtikçe değişime uğradığı gerçeği unutulmamalıdır. Günümüz çok kültürlü ve etnik kent yapısı içerisinde kent kimliği için değişim kaçınılmaz olmaktadır. Bir kültürel miras olarak kent kimliğinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, kentlerin sürdürülebilirliği için önem arz etmektedir (Kaymaz, 2013: 757).

⁷⁴ Bkz. <https://www.theguardian.com/uk-news/ng-interactive/2015/jun/04/unchanging-oxford-high-street-painting> (erişim: 15.03.2020).

3.3. Kent Kimliği ve Kent Belleği İlişkisi

“Bellek düşsel bir ayna gibidir. Bazen şeyleri görülemeyecek kadar uzakta, bazen de yanı başımızdaymış gibi gösterir⁷⁵.”

Marguerite Yourcenar

Kent belleği olgusu, kent kimliği ile yakın ilişki içerisinde olmakla birlikte, onu farklı düzeylerde etkileyebilen bir kavramdır. Bellek kavramı ile eş anlamlı olan hafıza kelimesi, Arap dilinde, “*kaydetmek, korumak, kaybetmemek, unutmamak, hatırlamak*” manasında kullanılan “*hıfz*” kelimesinden türetilmiştir ve “*muhafaza eden*” şeklinde Türkçe karşılık bulmaktadır (Keskin, 2014: 26). Türk Dil Kurumu ise (2020) belleği, “*yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza ve zihin*” şeklinde tanımlamaktadır. Son yıllarda, kentsel mekânların sosyal yaşamı ve kültürü içerisinde kent belleğinin izlerini arama çalışmaları hız kazanmıştır. Çünkü kent veya mekân bellekleri, geçmişin unutulmaması için mücadele veren ve alternatif gelecekler oluşturmaya imkân sağlayan yapıları temsil etmektedir (Redwood vd., 2008: 161).

Bütün gelişmiş varlıklarda olduğu gibi kentler de bir beyne ve belleğe sahiptir. Belleğe sahip olma ve ondan faydalanma biçimleri ise kentleri doğrudan etkilemektedir. Beyni temsil eden yöneticiler ve kentliler tarafından kentlere yapılan travma yaratıcı müdahaleler, kente dair olanları bellekten kolayca silebilmektedir. Bu durum kentin tarihinden ve kimliğinden kopartılıp farklılaşmasına sebep olmaktadır (Türksoy, 2006). Kimlik ile bellek kavramlarının yakın etkileşimi “*kendine referans etkisi*” yani benliğe dair olanların anımsanması ile açıklanmaktadır. Farklı değişkenler de olmakla birlikte, bir bireyin veya mekânın kimliği ile uyum sağlaması, bellekte hatırlananların benlik ve kimlikle ters düşmemesine dayalıdır (Bilgin, 2013: 23). Bellek olgusu genellikle, tarihsel geçmişe dayalı anımsama faaliyetleri ile bireylerin bir mekâna ya da topluma bağlanmalarını sağlamaktadır. Bu durum kente aktarıldığında bellek, kimliğin oluşum ve yeniden yapılanma süreci ile kentin hafızasında var olan bileşenleri ortaya çıkarma işlevi görmektedir. Kent belleğinin muhafaza edilme sürecinde, kent bileşenlerinden biri olan kentlilerin ortak katılım derecesi ise kent kimliğinin oluşumunu etkilemektedir (Keskin, 2014: 26). Çünkü kent belleği, kentin unsurlarından biri olan toplum ile yakın

⁷⁵ Marguerite Yourcenar’ın 2011 yılında yayımlanan “*Mişima ya da Boşluk Algısı*” adlı eserinden alıntılanmıştır.

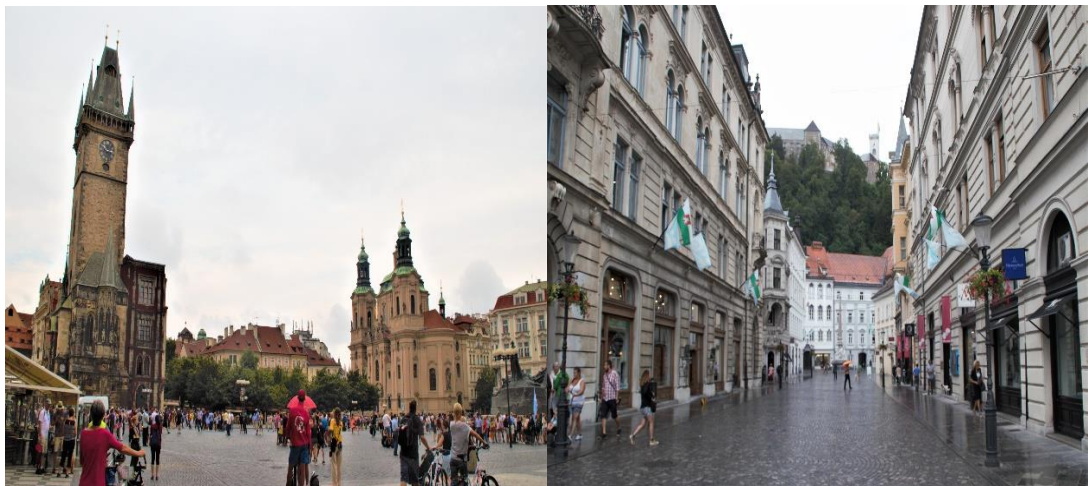
ilişki içerisinde. Bu durumda kent içerisinde yaşayan bir bireyin, oraya ait hatıralarını ve yaşam öyküsünü dinlemek, kentin öyküsünü ve tarihini öğrenmek anlamına gelmektedir (De Alba, 2012: 4).

Kentsel bellek, belirli bir süreç dâhilinde ve belirli bir kent alanında inşa edilen kolektif belleği temsil etmekte ve yaşanan yerin geçmişi ve bugünü arasındaki bağlantıyı kurmayı sağlamaktadır. Belleği oluşturan anılar ve rivayetler ise kent içerisindeki aileler tarafından nesiller boyunca aktarılmaktadır (Ringas vd., 2011: 326). Yani kişilere ait belleklerin veya toplumsal belleği ifade eden kolektif belleğin oluşum yeri kentsel mekânlardır. Kolektif bellek, hatıralardan, konuşulan dilden, geçmiş olaylardan veya kültürden etkilenirken, kent içerisindeki mekânlar da yaşanan bellek değişimleri ile sürekli yenilenmekte ve farklılaşmaktadır. Zaman içerisinde kent belleğinde yaşanan değişimler kent kimliğini de dönüştürmektedir (Ünlü, 2017: 77-78). Çünkü bellek, zihinde simgeleşen olgulardan meydana gelmekte ve her anımsama evresinde tekrardan şekillenmektedir. Böylece toplum, anımsama evresinde elde edilen anlık bilgiler ile bütünleşerek, geçmişin temsilcisi görevini üstlenecek yeni bir bellek inşa etmektedir. Bu açılarından kent içerisindeki kimlik ve bellek mekânları, geçmişi yaşatma görevleriyle belleği muhafaza etmeye ve genişletmeye imkân sağlamaktadır. Örneğin; belleği muhafaza etmede en önemli unsurlardan biri sayılan kent meydanları, toplumun ve kentin, belleği dâhilinde kimliğini korumasına olanak sağlayan kent mekânları olarak görülmektedir (Baysal, 2017: 27).

Kent belleği çalışmalarının birçoğu, kentsel kimliğin özellikleri ve süreç dâhilinde geçirdiği değişimler üzerine yaptığı analizleri, tarihsel bir bakış açısı ile ele almaktadır. Geçmiş analiz ederek bugünü inşa eden tarihsel çalışmalara imkân sağlayan kent belleği olgusu bu açılarından, “*bir mekânın biyografisi*” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Till, 2006: 327). Varlıklarıyla geçmişe ışık tutan ve kent belleğini muhafaza eden tarihi yapılar, insanlardan daha güvenilir bir bellek taşıyıcısıdır. Çünkü kent belleği zaman geçtikçe, kent içerisinde yaşanan fiziki değişimler neticesinde değişmekte veya kişisel anılarıyla belleği muhafaza eden bireylerin ölümü sonucunda kaybolmaktadır. Yapılar olmaksızın kent belleğinin korunması ise ancak, bireysel hatıraların çok iyi kaydedilip korunarak, genç kuşaklara aktarılması ile sağlanabilecek bir durumdur (Ringas vd., 2011: 326). Görüleceği üzere yeniliklere adapte olarak belleğindeki eski bilgileri kolayca untabilen ve ortalama ömrü 80 küsur yıl olan insanlar, kentlerinde meydana gelen değişiklikleri ancak sınırlı

bir süre boyunca hatırlayabilmektedir. Yeni nesil ise ancak kendilerine aktarılan kadarını bilmektedir. Bu yüzden birey temelli bellek muhafazası, oldukça zor ve güvenilirliği düşük bir yöntem olmakta ve kentsel belleğin taşıyıcısı olarak tarihi ve etnik özellikler barındıran yapılara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kentsel yapıların kent belleğini muhafaza etme işlevi özellikle Avrupa kent meydanlarında ve tarihi yapılarında sıklıkla görülebilmektedir. Eski ile yeni arasındaki dengeyi iyi korumayı başaran kentlerde, Orta Çağ'dan kalma bir kale veya 1. Dünya Savaşı dönemine ait bir karargâh ziyaret edilebilirken, biraz ileride bir alışveriş merkezinden ihtiyaçlar alınabilmekte veya modern bir kafede dinlenilebilmektedir. “*Old Town* (eski şehir/ kentin eski kısmı)- *New Town* (yeni şehir/ kentin modern kısmı)” ayrımı plan dâhilinde tasarlanan ve bir bölgenin diğer bölge karşısında değer kaybetmesine müsaade etmeyen kent örnekleri, ziyaretçileri veya halkı tarihsel süreçte 500 yıl geriye götürebilirken, modern dünyanın dışına da itmemektedir. Eski ile yeni arasında birbirine zarar vermeden şekillenen ayırım, kent belleğinin iyi korunmuş olmasının bir göstergesidir. Kentsel belleği iyi korunmuş bir kentin ise kent kimliğini muhafaza etmesi kolaylaşmaktadır. Bu durum sözü edilen iki kavramın birbiriyle doğrudan ilişkili ve birbirini etkileyen öğeler olmasından kaynaklanmaktadır.

Fotoğraf 3.6. Korunmuş Old Town Bölgeleriyle Prag ve Lübllyana Kentleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (30.08.2018).

Bir mekânın, mahallenin veya kentin, kimliğini korumasına ve geliştirmesine yardımcı olan bellek izlerine neredeyse her yerde rastlamak mümkündür. Bir milletin diline ve zamanla farklılaşan lehçelerine gömülü halde, kent içerisindeki bir duvara ya da heykele asılmış hatıra plaketi üzerinde, tarihi binalarda ve savaş alanlarında,

kazınmış otomobil plakalarında, kente ait her türden yazılı, görsel sanatta ve hatta tarihi özellik taşınamalarına rağmen, spor takımları; yerel müzik ve tiyatro grupları ile bu aktivitelere ev sahipliği yapan kent mekânları içerisinde, kent belleğine dair işaretler rahatlıkla görülebilmektedir (Bélanger, 2002: 70).

Kent kimliğini meydana getiren ve kent belleğini etkileyen unsurlardan birisi de kentlerin kokusudur. Koku duyusu beş duyu organı arasında, tek hücreli canlılarda dahi bulunan en eski ve ilkel duyudur (Stafford, 2012). Bu ilkellikten dolayı bir mekânda veya bir insanda duyulan kokunun tam olarak tarif edilmesi imkânsız hale gelmekte ve eksik parçalar bellekten bulunup çıkarılan anılarla birleştirilerek açıklanmaktadır (Akben, 2019: 38-39). Kentlere ait kokular da bu durum ile paralellik göstererek orada bulunan insanların, kenti sahiplenmesine ve kentsel mekânların belleğini koruyarak kimlik oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Sevmediği veya tehlikede hissettiği kokulardan uzaklaşıp, güven ihtiyacını karşılayan kokulara yönelen bireyler (Fidan, 2018: 749), yaşadıkları kentin kimlik özelliklerinden kaynaklanan kokular tarafından çekilmekte ve kenti, hatırladıkları kokular yardımıyla tarif edebilmektedir. Bu açılarından belleğini ve kimliğini oluşturmuş kentlerin kendilerine has kokuları olduğu söylenebilmektedir. Örneğin; Paris kentinin kendine has kokusu sorulduğunda insanların belleğinde kahve, peynir, yağlı boya, çiçek, parfüm ve şarap kokusu ile çevrelenmiş kent mekânları canlanırken (McLean, 2013), Amsterdam kenti denildiğinde ise kanal suyu, sigara dumanı, waffle, sıcak baharat, taze balık gibi kokular akla gelmektedir⁷⁶ (McLean, 2016).

Kentteki kokular gibi, o kente ait sesler de kent kimliğinin ve belleğinin birer parçasıdır. Kişi kentte yürürken duyduğu bir sestən o an hangi sokaktan geçtiğini anlayabiliyorsa veya başka bir kentte işitilen bir ezgi, onu kentinin tanıdık bir köşesine götürebiliyorsa bu durum o kentin oluşturduğu kimliğinin bir sonucudur. Son yıllarda Dünya’da ve Türkiye Cumhuriyeti’nde kent belleğinin koruma altına alınarak kimliğin zedelenmesini önleme amaçlı kent belleği müzeleri⁷⁷ gibi projeler gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu projelerin çoğaltılmasıyla, kentlerin yaşanmışlıkları ile kazandıkları kendine has dokularının belleklerden silinerek, kent kimliklerinin yok olmasının engellenmesi mümkün gözükmemektedir.

⁷⁶ Farklı kentlerde, kent kimliği; belleği ve kent kokuları üzerine yapılan çalışmalar için bakınız. <https://sensorymaps.com/publications/>, (erişim: 18.03.2020).

⁷⁷ 2012 yılında Eskişehir kentinde açılan Kent Belleği Müzesi için bakınız. <http://www.kentbellegi.org/>, (erişim: 18.03.2020).

3.4. Kent Kimliği ve Kent İmgesi İlişkisi

“İmge, zihnin iki belirsizlik arasında verdiği moladır⁷⁸.”

Djuna Barnes

Kent kimliği ile bağlantılı bir diğer kavram da kent imgesidir. “Image” kelimesinden Türk diline geçen imge sözcüğü “duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj” (sozluk.gov.tr, 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan hareketle kent imgesi ise bir kentin tasarımı ve çeşitli görsel özellikleriyle orada bulunan insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi tanımlamakta kullanılmaktadır (Keleş, 1998: 77).

Kentin hareketli öğelerini oluşturan insanlar, kentlerdeki görünümün ve değişimin birer parçasını oluşturmaktadır. Her insan, yaşadığı kentin bir bölümü ile uzun süreli bir ilişki geliştirmekte, hatıraları ve oraya yüklediği anlamlar vasıtasıyla kendi kent imgesini oluşturmaktadır. Yani kent imgesi, kişinin belleğinde genelleyerek çizdiği bir resim olmaktadır. Bellekte düzgün bir imge meydana getirebilen kentler kimliklerini elde etmiş demektir (Lynch, 2019: 1-7). İnsanların zihinlerindeki kent imgeleri, yollar, anıtlar ve binalar gibi maddi unsurlarla oluşabileceği gibi; kent sakinlerinin günlük rutinleri, kent içerisindeki çeşitli söylemler, turist rehberlerinin kenti tarif etme biçimleri, kente dair hazırlanan filmler ve sloganlar veya yerel pazarlama kampanyaları aracılığıyla da oluşabilmektedir. (Vanolo, 2008: 371). Kent kimliği de bu süreçlerden etkilenen insanların zihinlerinde oluşan kent algısı etrafında dolaylı olarak şekillenmektedir (Zhou, 2014: 526).

Kent imgesi ifadesiyle kastedilen aslında kentin sahip olduğu genel manzarası ve içerisinde yaşayan kent insanlarının hayat tarzlarıdır. Kente ve kentlilere ait olan her yapı, yol, kamusal alan, anıt, park, bahçe, peyzaj ve donatı elemanları ile kent insanlarının etnik gelenekleri etrafında şekillenen kentsel tasarımların toplamı, genelinde kent imgelerini meydana getirmektedir. Her açıdan kenti şekillendiren ve kentin geleceğine yön veren kent imgeleri, kentsel mekânların ve mahalli kimliğin yapılandırılması bakımından, temel kimlik öğelerinden biri olarak görülmektedir. Kentin veya mekânın anlam kazanarak imgelenebilir olması, kimliğinin nasıl şekillendirildiğine göre değişebilmektedir (Kaypak, 2010: 378).

⁷⁸ Djuna Barnes’ın 2018 yılında yayımlanan “Geceyi Anlat Bana” isimli eserinden alıntılanmıştır.

Sosyokültürel ve tarihi bellekten etkilenecek oluşan görüntüler (Özdemir, 2011: 47) şeklinde de ifade edilebilen kent imgesi, gözlemcilerin belleklerinde çeşitli süreçler sonucunda oluşan bir yapıyı ifade etmektedir. Kişi kenti ilk olarak duyu organlarıyla fiziksel olarak hissetmekte daha sonra ise belleğinde kente soyut bir anlam yüklemektedir. Bu açılarından güçlü bir kent imgesi sadece büyük anıtlara veya kapsamlı bir kentsel tasarıma değil aynı zamanda kentte yaşanan anılara ve deneyimlere de bağlıdır (Favro, 1998: 1). Ancak kenti yakından tanıyan yerlilerinin bakış açısıyla oluşan iç imge ile kente nispeten yabancı gözlemcilerin oluşturduğu dış imge birbirinden farklılaşabilmektedir (Vanolo, 2008: 371). Zihinlerde imgeler yaratan kentlerin, kendine has özelliklerinin yani kimliklerinin oturmuş olması beklenebilir bir durumdur. Çünkü imgelenebilir bir kent, özenli şekilde tasarlanmıştır ve kişi içerisinde bulunduğu ortamı iyi tanıyarak yönünü düzgünce bulabilmektedir. Bu açılarından, oturmuş bir kent kimliğine de sahip olan Venedik, imgelenebilirlik oranı yüksek kentlerden biri sayılmaktadır (Lynch, 2019: 11).

Bir süreç dâhilinde kentlilerin veya orayı ziyaret eden turistlerin zihninde yer edinen kent imgeleri, nesilden nesle iletilen kente kimlik kazandırma araçları olarak görülmektedir (Coşkun, 2019: 47). Aynı kent kimliği bileşenlerinde olduğu gibi imgeyi meydana getiren ürünler de müdahaleye gerek duyulmadan doğal süreç dâhilinde veya bir kent planlaması sonucunda oluşabilmektedir (Demir, 2015: 502). Literatürün öncü isimlerinden biri olan Lynch (2019: 52) kent imgesinin, o kentin sosyal bağlarından, tarihi geçmişinden hatta adından bile etkilenebileceğini belirtmekle birlikte, kent imgesi bileşenlerini, “*yollar, sınırlar/ kenarlar, bölgeler, düğüm/ odak noktaları ve işaret öğeleri*” şeklinde beş fiziki unsura ayırmaktadır. Görüleceği üzere, kentsel kimliğe dair olan kent imgeleri en temelde görsel tasarım ve yapılarla ele alınmakla birlikte, toplumların yaşam tarzları, kentin fiziki değişkenleri ve topluma ait her türlü kültürel çıktıyı da kapsayan geniş bir kavram ortaya koymaktadır (Ulu ve Karakoç, 2004: 59).

Günümüzün küreselleşen dünya düzeni içerisinde kentlerde baş gösteren markalaşma akımları, kent imgelerini oluşturan mekânların dönüşümüne ve imge yapılarının yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır (Eraydın, 2016: 849). Kent kimliği ile yakın ilişki içerisinde bulunan kent imgelerinin, yaşanan değişimlerden olumsuz etkilenecek özlerini kaybetmeleri sonucu, kent kimlikleri de etkilenmekte ve farklılaşmaktadır. İmgenin korunması, kimliğin de korunması anlamına gelmektedir.

3.5. Kent Kimliği Bileşenleri ve Özellikleri

“Bir şehirde en önemli üç şey; kanalizasyon, hamam ve kütüphanelerdir. Kanalizasyon şehrin kirini, hamam bedenin kirini, kütüphaneler de ruhun kirini temizler⁷⁹.”

Fatih Sultan Mehmet

Mahallesi, meydanı, kamusal alanları, iş yerleri ve ibadet alanlarıyla bir bütünlük oluşturan kentler, tıpkı insanlar gibi doğan, büyüyen, duyumsanan olgular olmakla birlikte, bir kimliğe ve onu kendi tarihi ile bütünleştiren bir belleğe sahiptir (Sarıoğlu, 2001: 343). Kent kimliklerin niteliği, kentlerin gelişim hızı ile dahi farklılık gösterebilmektedir. Gelişimi nispeten yavaş ilerleyen ve buna paralel olarak tarihsel süreç içerisinde fazla değişime uğramayan kentlerde kent kimliklerine, kentin tarihsel tabakaları arasında daha net bir şekilde rastlanmaktadır. Ancak iyi muhafaza edilen kent kimliklerine sahip kentlerin bile geçmişi birebir yaşattıkları söylenememektedir. Kent kimlikleri, toplumsal ilişkiler etrafında devamlı değişim geçirmekte, kente ve kimliğe ilişkin tanımlar her dönem tekrardan üretilmektedir (Tekeli, 1990: 255).

Kentlerde yaşanan fiziki, sosyokültürel ve ekonomik farklılaşmalar neticesinde kent kimliklerinin aldığı yeni hali daha iyi anlamak amacıyla, kentlerin kimliklerini ortaya koyan ve onları diğerlerinden ayıran çeşitli unsurların ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Kent kimliği bileşeni veya kentin yapısal unsurları olarak adlandırılacak olan kimlik öğeleri, yaşanan ortamı, kentin fiziki çehresini, kültürel değerlerini, tarihini ve dönemselsel ideolojileri içine alan karmaşık bir yapıyı temsil etmektedir. Son yıllarda kentlerde yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla farklı alanlarda gerçekleştirilen kent araştırmaları ile birlikte, kent kimliği kavramının da önem kazanması, bu alanda yapılan çalışmaları da arttırmıştır.

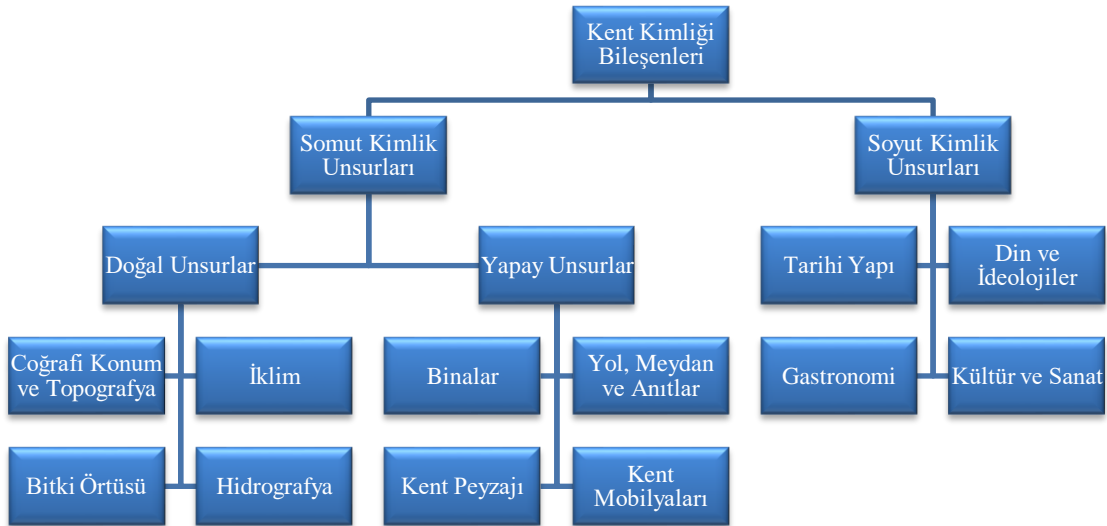
Kentler ve kentsel mekânlar, birçok alternatif kimlik bileşeninden meydana gelmektedir (Ulu ve Karakoç, 2004: 59). Günümüzde tüm dünyada ve Türkiye’de kimlik öğeleri üzerine yapılan araştırmalarda, farklı bileşenleri içeren sınıflandırmalar oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin; Erdoğan ve Akay (2018: 462) kimlik bileşenlerini, çevresel ve toplumsal kimlik olarak genel iki başlığa ayırarak sınıflandırırken, Ziyaae (2018: 24) maddi, manevi unsurlar ve bağlantı öğeleri olarak üçe, İlgar (2008) sosyokültürel, sosyoekonomik, fiziki ve imaj unsurları olarak dörde ve

---

⁷⁹ Anonim.

Demirsoy (2006) ise, fiziksel, tarihsel, sosyokültürel, ekonomik ve işlevsel özellikler olarak beş başlığa ayırarak sınıflandırmaktadır. Üretilen içerikler birbirleriyle paralellik gösterse de ortaya çıkan sınıflandırma farklılığı, kent kimliği bileşenlerinin çok sayıda ve kolaylıkla çeşitlendirilebilecek özgün bir yapıya sahip olması ile açıklanabilmektedir.

Kentlerin kimlikleri, üzerine inşa edilen farklı işlevdeki yapılarla birlikte, aynı zamanda doğal şartlar neticesinde oluşmuş insan yapımı olmayan unsurlardan da etkilenmektedir. Ayrıca Kaypak (2010: 375), kentin kimlik oluşturma kapasitesinin sadece fiziki ortam ile sınırlı olmadığını, kentte yaşamını sürdüren insanların sosyal aktivitelerinden ve günlük hayatta edinilen alışkanlıklarından da kaynaklandığını belirtmektedir. Yine kente ve topluma ait olan her türlü kültür değeri de kente kimlik atfeden önemli olgulardan bir tanesi olarak görülmektedir (Güler vd., 2016: 92).

Şekil 3.1. Kent Kimliği Bileşenleri

Araştırmanın bu bölümü, kentlerin süreç dâhilinde geliştirdikleri kent kimliklerinin oluşumuna etki eden temel kimlik bileşenleri ve özellikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla farklı kent kimliği bileşeni sınıflandırmaları ışığında, yerli ve yabancı birçok farklı araştırmadan esinlenilerek, özgün ve genel bir sınıflandırma elde edilmiştir (Şekil 3.1.). Temelde somut ve soyut kimlik unsurları olarak iki başlığa ayrılan kent kimliği bileşenleri, kendi içerisinde yapısal özelliklerine göre, doğal unsurlar, yapay unsurlar, tarihi yapılar veya kültür, sanata bağlı olarak oluşan manevi yapılar şeklinde farklı konu başlıklarına ayrılarak incelenmektedir. Kent kimliği sınıflandırması, kent kimliğini etkileme potansiyeli yüksek olan ve farklı alanlardan seçilen on iki alt başlık altında toplanmıştır.

3.5.1. Somut Kimlik Unsurları

Kent kimlikleri, yapısında meydana gelen farklı türden değişkenler sonucunda oluşmaktadır. Somut ve soyut olarak iki ana başlıkta toplanabilecek olan bileşenlerden ilk başlığı oluşturan somut kimlik bileşenleri, doğal ve tarihsel süreçler içerisinde insan etkisi olmadan gelişerek, kentleri değiştiren ve dönüştüren coğrafi konum, topografya, iklim, bitki örtüsü ve hidrografya gibi unsurlardır. Yapay unsular ise kentlerin yapısının ve kimliklerinin meydana gelişinde insan etkisinin bulunduğu binalar, yollar, meydanlar, anıtlar, gerçekleştirilen kent peyzajı projeleri ve neticesinde oluşturulan kent mobilyaları olarak sınıflandırılabilir. Kısaca fiziksel bileşenler olarak da ifade edilebilecek olan somut kimlik unsurları, elle tutulabilen, gözle görülebilen tüm bileşenleri içermektedir. Bingöl (2004: 27-28), kimlik bileşenleri arasında bir önem sıralaması bulunmadığını, farklı coğrafyalarda, o coğrafyanın özelliklerine göre farklı bileşenlerin öne çıktığını ancak kentlerin fiziksel bileşenlerini oluşturan doğal ve yapay unsurları ile orada ikamet eden insanlar arasında yaşam tarzı ve gündelik uygulamalar arasında güçlü bir bağ bulunması gerektiğini belirtmektedir.

3.5.1.1. Doğal Kimlik Unsurları

Bir kente has bitki örtüsü yayılımı, kente hâkim olan iklim türü, kent karasının denize olan mesafesi, kentin içerisinde bulunan dağlar, ovalar, meralar gibi yer şekillerinin tamamı, bir kentin doğal kimlik unsurlarını meydana getirmektedir (Coşkun, 2019: 30). Kent kimliğinin, bir kentin ne olduğunu veya nasıl görüldüğünü ortaya koyan bir kavram (Koyuncu, 2013: 158) olduğu düşünüldüğünde, fiziki çevreyi belirleyen doğal kimlik unsurlarının kente ve kent kimliğine kattığı özelliklerin iyi araştırılması gerekmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde, doğal kimlik unsurlarını oluşturan doğal çevre, kent kimliğinin en önemli bileşenlerinden biri olarak işlev görmüştür. Doğal çevre öğeleri kendi içerisinde etkileşime girerek birbirlerini etkilemelerinin yanında, yapay kimlik unsurlarını da doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedirler. Kentler, doğal kimlik öğelerinin elverişli olduğu yerlerde kurulmakta ve yine doğal unsurlar tarafından şekillenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kente verilen isimler de yine o kentin öne çıkan doğal kimlik bileşenleri doğrultusunda oluşmaktadır. Doğal unsurlarla bütünleşebilen kentlerin kimlikleri de diğerlerine göre daha kalıcı bir hal almaktadır (Can, 1999: 43). Bu bileşenler dâhilinde de yamaç kenti kimliği, dağ kenti kimliği, ova

kenti kimliği veya sahil Şeridi kent kimliği gibi terimler araştırma konusu haline gelmektedir (Bingöl, 2004: 28). Öne çıkan doğal kimlik unsurları dâhilinde kentlerin tanınırlığı da artmaktadır. Örneğin İstanbul boğazıyla, Venedik kentin etrafını bir ağ gibi saran kanallarıyla, Cape Town kendine has topografik özellikleriyle, Antalya ise falezleriyle tanınırlık kazanırken Londra, belirgin iklim özelliği olan ve hemen her zaman kente hâkim olan sisli havası ile bilinmektedir (Özer, 1998: 14). Doğal çevre unsurları süreç dâhilinde kendiliğinden oluşan yapılar olsa da bazen insanlar, doğa üzerinde hakimiyet kurma güdüsü ile kentlerde oluşan doğal yapıyı biçimlendirme veya yeniden yaratma adına çeşitli faaliyetlerde bulunabilmektedir (Özdemir, 2016: 22). Bu gibi uygulamalar var olan doğal kimlik unsurlarına direkt olarak etki edeceğinden kent planlamalarının düzgün Şekilde oluşturulması önem arz etmektedir.

3.5.1.1.1. Coğrafi Konum ve Topografya

Bir kentin, kimliğini meydana getiren en temel somut fiziksel bileşenlerini coğrafi konumu ve topografik yapısı oluşturmaktadır. Coğrafi konum; *“Bir Şehrin uzak ve yakın çevresiyle her türlü ilişkisini sağlayan ve Şehrin gelişmesini etkileyen coğrafi Şartlarının bütünü”* Şeklinde ifade edilebilirken, topografya ise; *“Bir kara parçasının doğal engebe ve özelliklerini kâğıt üzerinde çizgilerle gösterme iÇi”* (sozluk.gov.tr, 2020) olarak tanımlanabilmektedir. Kentin konumunu ve sahip olduğu yeryüzü Őekillerini ortaya koyan bu iki kimlik bileşeni, kentler gibi yerleşim yerlerinin tasarımlarını belirli bir yöntem izlemeye zorlayan arazi özelliklerini ifade etmektedir (Ziyacee, 2018: 25).

Doğal kimlik bileşenlerinden coğrafi konum, kentin kimliğini etkileyen doğal unsurların en önemlisini oluşturmaktadır. Çünkü diğer tüm doğal bileşenler, kentlerin içerisinde bulunduğu coğrafi konumun özelliklerinden etkilenerek değişim geçirmektedir (İlgar, 2008: 19). Kentlerin, sahip olduğu enlem ve boylamlarından kaynaklanan matematiksel konumları ve özel konumlarına göre oluşturduğu kimliklerin örnekleri açıkça görülebilmektedir. Asya ve Avrupa kıtasını birbirine bağlayan bir boğaza sahip olan İstanbul kenti coğrafi konumu nedeniyle bir doğal kimlik bileŐenine sahip olan kentlerden bir tanesidir (Özdemir, 2016: 22).

Tarihsel süreç içerisinde insanlık, coğrafi konumlarından kaynaklanan avantaj ve dezavantajlar ile kentlerini Őekillendirmişlerdir. Örneğin, Mısır uygarlığının ilk kurulduğu Kahire kenti ve civarı, etrafının aÇılması zor çöllere çevrili olmasından

dolayı tarihi boyunca fazla istilaya uğramamış, kendi kültürünü ve kimliğini bu şekilde yozlaşmadan ve dış etkilerden koruyabilmiştir. Bu durum bir ada ülkesi olan Büyük Britanya için de geçerlidir. Dışarıdan gelen etkilere nispeten kapalı olmalarını sağlayan bu özellikleri ile kentler kendilerine has kimliklerini inşa etmişlerdir. Ancak geçiş yolları üzerinde bulunan ve Çin İmparatorluğu gibi kalabalık bir medeniyetin sınır komşusu konumunda bulunan Orta Asya Türk kentleri, zaman içerisinde Çin'in etkisinde kalarak kimliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

Kentlerde coğrafi konumdan kaynaklanan kimlik farklılıkları kutuplardan ekvatora doğru gidildikçe açık şekilde gözlemlenebilmektedir. Kutuplarda igloo⁸⁰ tarzı evler şeklinde başlayan mimari tekniği, ekvatora doğru inildikçe yerini yöresel malzemelerden inşa edilmiş ahşap evlere bırakmaktadır. Kentlerin arasındaki coğrafi mesafe, kent benzerlikleri arasındaki uçurumu açmaktadır. Bu durumun tam tersi olarak, tarihsel ve mekânsal komşuluk ilişkisi içerisinde bulunan, birbirine yakın kentler arasında gerçekleşen ticaret, kültür alışverişi ve dostluk bağları, benzer medeniyet unsurlarını ve paylaşılan ortak değerleri arttırmaktadır (Zhou vd., 2014: 530). Bunun sonucunda ise kent kimlikleri, kaçınılmaz olarak birbirlerine benzemekte, kentleri farklılaştırarak diğer kentlerden ayıran özgün yapısal özellikler kaybedilmektedir.

Fotoğraf 3.7. Kutuplardan Ekvator'a Gidildikçe Değişen Mimari ve Kimlik

Kaynak: *outsideonline.com* ve *hurriyet.com.tr* (27.05.2020)⁸¹.

⁸⁰ “Kubbe biçiminde Eskimo kulübesi” (sozluk.gov.tr, 2020).

⁸¹Kutup İklimi ve Tropikal İklim Etkisi. <https://www.outsideonline.com/1785956/what-do-i-need-build-igloo> <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/bora-bora-da-tatil-yapmak-35073850> (erişim: 27.05.2020).

Doğal kentsel bileşenler arasında coğrafi konum bileşeni kadar önemli bir diğer bileşen ise topografyadır. Kentler topografik yapısına göre, düz arazilere ve eğimli arazilere kurulabilmektedir. Arazilerin farklı düzlük ve eğim dereceleri de hesaba katıldığında, kentlere birbirinden farklı kimlikler kazandırabilecek birçok değişken durum ortaya çıkmaktadır (Turgut vd., 2012: 173). Kentlerin tepelik veya dağlık da olabilen topografik yapısına; o bölgenin toprak cinsi, hâkim bitki örtüsü, çeşitli taş, kum ve kaya yüzeyleri ya da deniz, ırmak, göl gibi su tabakaları da etki etmektedir (Can, 1999: 43). Bir bölgenin sahip olduğu coğrafi ve topografik yapıya uygun olarak gerçekleştirilen farklı yöntemler, kentlere farklı bakış açıları kazandırmaktadır (Turgut vd., 2012: 173). Her kentte farklı şekilde ortaya çıkan bu doğal yapılar sonucunda, kent mimarisi ve kent kimliği etkilenmektedir (Can, 1999: 43).

Topografya bileşeni, sadece kentin kuruluş aşamasında değil, aynı zamanda kimliğin korunması ve insan yaşamına entegre edilmesi sürecinde de etkin şekilde rol oynamaktadır. Örneğin; deprem kuşağı üzerinde yükselen bir kentte, riskten kaçınmak adına çok katlı ve yüksek binalar yapılamayacak ve kent, yatay yönde büyüyecektir. Verimli tarım arazileri üzerine inşa edilmiş bir kentte, ekim yapılan alanların korunmasına veya bu bölgelere yapılaşma izni verilmemesine çok daha dikkat edilecektir (Metin, 2018: 19). Sonucunda, kent ile topografik yapı arasındaki uyumun yüksek olması, kentlerin kimliklerini kalıcılaştıracak ve orada yaşayan insanların doğa ile bütünleşebilmesine imkân sağlayacaktır (Can, 1999: 44). Günümüzde Diyarbakır, Urfa, Kastamonu veya Amasya gibi kentler, kent kimliklerini sahip oldukları arazi yapıları sayesinde kazanıp, korumayı başarmışlardır (Çöl, 1998: 44). Yine topografik bileşenler açısından bakıldığında, bir ova üzerinde yükselen Konya kenti, bir vadi üzerinde yükselen Tokat kenti, yamaç ve dağ eteklerine doğru uzanan Mardin ve Trabzon kentleri ile deniz kıyısında kurulan İstanbul, İzmir, Antalya gibi kentlerin (Özer, 1998: 20), tarihsel süreç içerisinde kendilerine has dokularını ve kimliklerini bu sayede oluşturdukları görülmektedir.

Kentlerin sahip oldukları arazi ve toprak yapısı, inşa edilen yapılara da yansımaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin dağlık ve engebeli yapısı, sahip olduğu iklim koşulları da göz önüne alındığında, geniş bir alana yayılmış seyrek ve ahşap evlerden oluşan Karadeniz mimarisini ortaya çıkarırken, Doğu Anadolu Bölgesi'nde daha çok bölgenin şartlarına uygun olarak dağlık arazilere yapılmış, kerpiç, taş ve toprak karışımı yöresel yapıların olduğu gözlemlenmektedir.

Fotoğraf 3.8. Doğal Kimlik Bileşenleri ile Ünlenmiş Amasya ve Mardin Kenti

Kaynak: *milliyet.com.tr* ve *yenisafak.com* (28.05.2020)⁸².

3.5.1.1.2. İklim Yapısı

Kentlerin kurulduğu bölgelerdeki iklim yapıları, doğal ve jeolojik süreçler sonucu meydana gelen çeşitli doğa olaylarının bir sonucudur. İnsanlar tarih boyunca, medeniyet kurmaya elverişli iklimlere sahip olan coğrafyalarda yaşamayı tercih etmişlerdir. İlk büyük medeniyetlerin ve kent devletlerinin, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan ve verimli toprakları, ılıman hava koşulları ile yaşamaya oldukça elverişli olan Mezopotamya Bölgesi'nde kurulduğu düşünüldüğünde iklim koşullarının, insanların tercihlerini etkilediği açıkça görülmektedir.

Tam tersi düşünüldüğünde, iklim koşullarına bağlı olarak yaşamaya elverişli olmayan çok soğuk, çok sıcak gibi ekstrem koşullara sahip olan alanlarda, kentleşmenin fazla olmadığı ve o iklim koşullarına uygun sınırlı sayıda yapının inşa edildiği görülmektedir. Bu durum da farklı bölgelerde kurulan kentlerin, iklime bağlı olarak farklı kent kimlikleri oluşturmalarına neden olmaktadır. Dünya'nın yaşamaya elverişli orta bölgelerinde kentleşme ve insan nüfusu daha fazla iken, soğuk kuzey bölgelerine doğru gidildikçe nüfusun, kentlerin seyrekleşmesi ve mimarinin farklılaşması iklim özelliklerinin sonucudur.

İklim, bir bölgeye has özellikleriyle kentlerde, binaların ve genel manzaranın oluşumunda etkin rol oynamaktadır (Çöl, 1998: 44). Yine aynı şekilde kent alanında

⁸² Yeşilırmak kıyısında inşa edilmiş geleneksel evleri ve Mazı Dağları'nın eteklerine inşa edilmiş Mardin Taş evleri. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/amasya-gezilecek-yerler-2020-amasya-mutlaka-gezilmesi-gereken-yerlerin-listesi-6214615/1> ve <https://www.yenisafak.com/hayat/dinlerin-ve-dillerin-kesistigi-yer-mardin-3449346> (erişim: 28.05.2020).

hâkim olan bitki örtüsünün yayılımı, iklime bağlı gelişmekte ve yapay çevreler iklime göre dizayn edilmektedir (Turgut vd., 2012: 173). İklim yapısı kenti etkilerken, bir süre sonra kent de içerisinde barındırdığı yapılarıyla mevcut iklimi etkilemeye başlamakta, kırsal alanlardakine göre farklılık gösteren sıcaklık ve yağış düzenleri ortaya çıkmaktadır (Heidt ve Neef, 2008: 84). Kent ile iklimin birbirini etkileyen bu yapısı, farklı kent dizaynlarının oluşmasına ve kimlik inşasına katkı sağlamaktadır. Sert iklimin hâkim olduğu bir kent ile nispeten ılıman iklimin hâkim olduğu bir kent arasındaki mimari tasarım, inşaat malzemesi tercihi, yapı rengi veya konumlandırılma şekilleri gibi değişkenler, iklim temelli kentsel kimlik farklılaşmalarıdır (İlgar, 2008: 17).

İklime dayalı gelişen kent doku ve kimliği örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Örneğin; cam, soğuk iklime sahip kentlerde kullanılmaya uygun olmayan bir yapı malzemesiyken, Antalya gibi sıcak bir kentte kullanılarak Cam Piramit yapısı inşa edilmiştir. Sıcak iklimli veya deniz kıyısında bulunan bu gibi kentlerde, çatılı binalara da pek rastlanmamaktadır (Metin, 2018: 19). Ancak soğuk iklime sahip bölgelerde, ısınma ihtiyacından dolayı yalıtımlı çatılar tercih edilmektedir. Hollanda, İsveç, Norveç gibi soğuk iklime sahip ve aylar boyunca yoğun kar yağışının etkisi altında kalan kuzey ülkelerinde bulunan kentler incelendiğinde, bina çatılarının kar birikmesini önleme amaçlı keskin ve dik bir açı ile inşa edildiği görülmektedir. Kar birikmesini önlemek amaçlı başlatılan bu mimari yöntem, tarihsel süreç içerisinde sadece o bölgelerde görülebilecek kuzey tipi evlerini ortaya çıkarmıştır.

İklim-insan ilişkisi de kentin kimliğini etkilemektedir. Çünkü kimlik, bir kentte yaşayan insanların yaşam tarzları doğrultusunda gelişen maddi ve manevi değerlere bağlı olarak da değişebilir. Bu açılarından soğuk bir iklim, sınırlı dış mekân aktivitelerine olanak sağlama, enerji tüketimini arttırma, rekreasyon ve ulaşım olanaklarını güçleştirme gibi bir etki yaratırken (Dursun ve Yavaş, 2017: 270), sıcak bir iklim bina ile sokak arasında devamlılık arz eden dışa dönük bir yapı oluşturarak (Oktay, 2011: 15) kent kimliğini de etkilemektedir. Bu açılarından, iklim şartları ile paralel doğrultuda kentsel tasarımlar ve kimlikler oluşturma çabaları, kent yapısı ve orada yaşayan insanlar açısından önem arz etmektedir. Çünkü yöresel iklim şartlarına uygun ve duyarlı olarak dizayn edilmiş kentlerde yaşayan insanların, zaman içerisinde yüksek aidiyet duygusu geliştirdiği ve bu durumun kenti ve kimliği olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Eliasson vd., 2007: 83). İklimin insan ve kentle uyum göstermesi sonuçta kentlerin o yöreye özgü özelliklerini ortaya çıkararak kimliklerinin gelişmesini sağlamaktadır.

3.5.1.1.3. Bitki Örtüsü

Bitki örtüsü, bir kentin kurulduğu alandaki iklim şartlarına bağlı olarak yayılım gösteren ve kent kimliğini etkileyen doğal kimlik bileşenlerinden bir tanesidir. Kentteki yeşil tabakanın var oluş miktarı veya şekli, kentlere farklı bir doku kazandırmakta ve bazı kentleri o bitki örtüsü ile anılır hale getirmektedir. Kentin her yerinde görülebilen erguvan ağacı ile ünlenen İstanbul veya tüm kordon boyunca sıralanan palmiye ağaçlarıyla İzmir kenti bunlara örnektir (Göncü, 2007: 94). İçerisindeki bitki örtüsü yayılımı ile güçlenen kimliğiyle kent, böylelikle doğal ve estetik bir görünüm kazanmaktadır (Ziyae, 2018: 25).

İklimsel ve jeolojik değişkenler, kentlerin farklı yöresel bitki örtüleriyle donatılmasına ve farklı kimlikler kazanmasına yol açmaktadır. Ege Bölgesi'ne gidildiği zaman zeytin ağaçları ile, Akdeniz Bölgesi'ne uzanıldığında narenciye türleriyle ve daha sıcak iklim bölgelerine gidildiğinde hurma ve palmiye ağaçlarıyla zenginleştirilmiş kentlere rastlanmaktadır. Bursa kentinin, sahip olduğu yoğun bitki örtüsünden dolayı “*Yeşil Bursa*” olarak tüm çevrelerce tanınmış bir imge oluşturması, sahip olduğu bitki örtüsü bileşeninden kaynaklanmaktadır (Uçkaç, 2006: 23). Afrika'da yerel bitki örtüsünden elde ettikleri uzun otlar ve dalları yapı malzemesi olarak kullanarak konut ve çeşitli yapılar inşa eden yerli halk, o coğrafyanın kimlik özelliklerinden elde ettiği imkanları ile yöresel kabile evlerini ortaya çıkarmıştır (Göncü, 2007: 95). Sahip oldukları bitki örtüsü gibi doğal bileşenlerden yararlanarak yapılarını ve kimliklerini oluşturmuş kent ve coğrafyaların örnekleri görülebileceği üzere kolaylıkla çoğaltılabilmektedir.

Kentlere hâkim olan zemin; ağaç, çalı, çeşitli yeşil veya tarımsal alan gibi bitki örtüsü ile kaplı olabileceği gibi, toprak, taş, kum, çakıl türü yer örtüleri ile de donanmış olabilir. Burada önemli olan, kentliler tarafından oluşturulan özel konut bahçelerinden, kent içerisindeki büyük parklara, koru ve ormanlara kadar genişletilebilecek alanlar ile kentin doğal bitki örtüsü arasında süreklilik oluşturabilmek ve kimliği zenginleştirme potansiyeli bulunan bitki örtüsünün korunmasını sağlamak olmalıdır (Can, 1999: 46). Bu amaçla peyzaj mimarları ve kent planlamacılarının, alan kullanım kararlarını doğru şekilde uygulayıp en uygun bitki örtüsü varlığını saptayarak, sürdürülebilirliği ve ekolojik dengeyi sağlamaya çalışması gerekmektedir (Ekici, 2010: 111). Böylelikle tarihsel süreç içerisinde oturmuş doğal kimlik de gelecek nesillere aktarılmış olacaktır.

3.5.1.1.4. Hidrografik Özellikler

Su bilgisi veya sular coğrafyası olarak da bilinen (sozluk.gov.tr, 2020) hidrografya, kentler açısından önem arz eden doğal bileşenlerden bir tanesini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanların bir arada yaşama amaçlı kentlere yerleşmesi antik çağlara dayanmaktadır. Bu dönem kentlerinin ise genellikle akarsu ve göl gibi su kenarlarına kurulduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni, su kenarındaki arazilerin tarıma elverişli olmasıdır. Mısır, Mezopotamya, Hitit, Roma ve Yunan medeniyetlerince kurulan kentler bu gruba örnek olarak verilebilir (Özer, 2004: 5).

Yüzyıllar boyunca, kenti ve kent kimliğini etkileyen su kaynakları savunma, ulaşım, peyzaj, sulama gibi birçok farklı amaçla kullanılmıştır. Bu işlevlerden en önemlisi ulaşımıdır. Kentler su taşımacılığı ile dış dünyaya açılmış ve farklı medeniyetlerle iletişime geçerek, ilerlemelere ve kültür alışverişine açık hale gelmişlerdir. Mısır medeniyetinin gelişim ve devamının Nil Nehri, Mezopotamya medeniyetlerinin gelişiminin ise Fırat ve Dicle Nehirleri sayesinde olduğu açıktır (Oktay vd., 2015: 6). Yaşanabilecek sel tehlikelerine rağmen zaman içerisinde gelenek bozulmamış ve kentler akarsu kıyılarından genişlemeye devam etmiştir. Zaman geçtikçe insanlar, kentteki suyu denetim altına almak adına barajlar, kanallar, kuyular, bentler veya arınma tesisleri kurmuşlar ancak, su kaynaklarının plansız yönetimi kirlenmeye yol açmıştır (Çöl, 1998: 69). Bu durum, kentin doğal kaynakları ve genel görünümü ile beraber kimliğini de zedelemektedir.

Su kaynakları, kent için olduğu kadar orada yaşayan insanlar için de çeşitli imkanlar sunmakta ve farklı kimlik yapılarının doğmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin; bir kentte su kanalının bulunması, tekne gezileri, balık tutma etkinlikleri gibi boş zaman aktivitelerini yaratırken, kanal kenarına inşa edilecek restoran ve diğer yapılar da kente yeni fırsatlar sunacaktır (Ziyae, 2018: 25). Deniz kıyısında kurulan bir kent için turizm, spor faaliyetleri veya farklı mimari teknikler oluşturma imkanları sunan su bileşeni üzerine kurulacak örnekler kolaylıkla çoğaltılabileceği gibi belirli bir su kaynağı bulunmayan kentlerde dahi suyun kent içerisinde kullanımını görmek mümkündür. Karasal kentlerde de su ögesi, çeşitli fonksiyonları yerine getirmek ve mekânın estetik değerini arttırmak amacıyla, parklar, meydanlar, kavşaklar, refüjler, toplanma alanları veya bina bahçeleri gibi kentsel açık ve yeşil alanlarda kullanılmakta ve ilgi çeken bir tasarım ögesi olmaktadır (Şavklı, 2012: 13).

Kentlerde bulunan yer üstü su kaynakları kadar yeraltı su kaynakları da kimliği etkileyen unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bir kentin yeraltı sıcak su kaynaklarına sahip olması, zamanla o bölgeye hamam, kaplıca ve termal tesislerin yapılmasına neden olacaktır. Günümüzde, Eskişehir, Denizli, Bursa, Kütahya, Afyon gibi kentler, sahip oldukları sıcak su kaynakları ve üzerine inşa edilen hamam, kaplıca gibi yapılarla anılmakta (İlgar, 2008: 18), bu durum yaratmaya/korumaya çalıştıkları kimliklerini zenginleştirerek geleceğe taşımaktadır.

Şekil 3.2. Su Kaynaklarına Yakın Yerlerde Kurulmuş İlk Kent ve Medeniyetler

Kaynak: odsgm.meb.gov.tr (30.05.2020)⁸³.

3.5.1.2. Yapay Kimlik Unsurları

Yapay kimlik unsurları, somut kimlik bileşenleri içerisinde yer alan ve oluşumunda insan etkisinin bulunduğu yapıları ifade etmektedir. Genellikle mimaride karşılaşılan yapay çevre unsurları, doğal çevrenin izin verdiği sınırlar dâhilinde biçimlenmekle birlikte, toplumsal yapılardan da etkilenmektedir (Metin, 2018: 19). Bu tanımlamalardan hareketle dokular, mimari teknikler, meydanlar, referans noktaları ve kent mobilyaları gibi oluşumlar, yapay unsurları oluşturan kimlik öğelerinden sayılmaktadır. Bu öğeler ile dış mekânlar arasında kurulan denge ve uyum, kimliğe yön vermekte; dolaşım mekanizmaları, açık alanlar ve yeşil alanlar ile birlikte kentin hayat bulmasını sağlamaktadır (Bingül, 2004: 31). Çalışmanın bu bölümünde yapay kimlik unsurları, Lynch'in (2019: 51) alana öncülük eden çalışmasında yaptığı ayırmadan da ilham alınarak, Şekil 3.1. de gösterilen şekilde 4 başlıkta incelenecektir.

⁸³ Bugün bildiğimiz kentlerin temelini atan, yerleşik düzenin ilk görüldüğü İlk Çağ medeniyetleri. https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/pdf/beceri/testler/1920/sos/5_sos_2.pdf (erişim: 30.05.2020).

3.5.1.2.1. Binalar

Toplulukların ortaya çıkmasından beri var olan barınma ihtiyacı, insan eliyle şekillenerek, kimliklerin oluşumunda önemli rol oynayan kentsel mekân ve binaları ortaya çıkarmıştır (Asımgil, 2018: 22). Yaşama veya çalışma alanı olarak ortaya çıkan binalar, inşa sürecinde dönemin kültürel birikiminden ve toplum-çevre ilişkisinden etkilenmiştir (Aslan ve Kiper, 2016: 884). Bu açılarından, kente kimlik kazandıran bileşenlerden biri olan binalar, inşa edildikleri dönemin toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel bakış açısını barındırarak geçmişe ışık tutmaktadır. Toplumsal kimliğe de katkısı olan binaların taşıdığı izler, insanların belleklerindeki anılarla birleştiğinde iyice anlam kazanmakta ve sürdürülebilir kimliğin korunmasına yardımcı olmaktadır (Ayyıldız ve Ertürk, 2017: 68).

Kentler, tıpkı nesnelere gibi görüntü ve işlevlerinde farklılık gösteren görsel, dinamik varlıklardır (Zhou vd., 2014: 519). Günümüzde birçok kent, geçmişin sıradanlığından kurtulmak, bölgeyi çekici hale getirmek ve bir kent imajı yaratmak için, kültürel oluşumlara önem vermekte ve yaratıcı imgeler yaratmak adına büyük yatırımlar yapmaktadır (Vanolo, 2008: 381). Kente bir kimlik kazandırma çabaları ise çoğunlukla o kente inşa edilen bina ve diğer yapılarda görülmektedir. Özellikle ikonik mimari günümüzde en çok başvurulan mimari tekniklerdendir. İkonik mimari, çağdaş kentin imgesinin ve kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, bir kimlik yaratmak ve onu sürdürmek adına binalar, o kentin karakterini temsil eden ve ona saygı duyan bağlamsal bir uyum göz önüne alınarak tasarlanmaktadır. Kent bağlamına duyarlı bina ve yapılar ise marka kentler yaratmak adına en uygun araçlar haline gelmektedir (Rıza vd., 2012: 299). Sydney'deki Opera Evi, Yeni Delhi'deki Lotus Tapınağı, Paris'teki Notre Dame Katedrali ve Eiffel Kulesi, Barcelona'daki Sagrada Família Kilisesi, Dubai'deki Burç Halife Otel, Brüksel'deki Atomium Binası veya Kuala Lumpur'da bulunan Petronas Kuleleri, inşalarından sonra buldukları kentlerin kimliklerine büyük katkı sağlamış binalardan sadece birkaç tanesidir⁸⁴.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi kimliğe etki eden binalar ile çok çeşitli form ve işlevlerde karşılaşılabilmektedir. Türkiye özelinde incelendiğinde, İstanbul'un simgelerinden olan Galata Kulesi, Kız Kulesi, Sultanahmet Camii veya Boğaz

⁸⁴ Farklı mimari tarzlar ile oluşturularak, inşa edildikleri kentlerin simgesi haline gelen diğer ikon binalar için bakınız. <https://listelist.com/ikonik-yapilar/> (erişim: 30.05.2020).

Köprüleri, İzmir'deki Saat Kulesi ve Tarihi Asansör Binası, Ankara'daki Anıtkabir ve Atakule; konut özelinde bakıldığında ise, Odunpazarı Evleri, Safranbolu Evleri, Hamamönü Evleri veya Kapadokya Evleri gibi yapılar sahip oldukları tarihi, kültürel, işlevsel ve estetik yapıları ile buldukları kentlerin kültürel dokusuna, tanınırlığına ve kimliğine büyük katkılar sağlamış binalar arasındadır.

Fotoğraf 3.9. Barcelona'nın Simgeleri Sagra de Familia Kilisesi ve Casa Mila Evi

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (18.06.2018).

3.5.1.2.2. Yollar, Meydanlar ve Anıtlar

Bir kentin içerisinde barındırdığı binalar kadar, ulaşım ağını oluşturan yolları, toplanma ve sosyalleşme alanı olarak görev yapan meydanları ile tarihi ve kültürel değerlerini simgeleyen anıtları da kent kimliğine önemli katkılar sunan yapay kimlik bileşenlerini oluşturmaktadır. Kent içi hareketliliğin en önemli unsuru olan cadde ve sokaklardan geçerek, meydanlarda toplanan kentliler yine çoğunlukla meydanlarda bulunan anıtlarla karşılaşmaktadır. Mahalle ölçeğinde de önemli bir yere sahip olan söz konusu bileşenler, tüm mahalleleri kapsayan kent için de olmazsa olmaz yapılarıdır.

Kentlerde yollar genellikle, taşıt ve yaya trafiğine izin veren cadde, sokak gibi formlarda veya yaya yolu, kaldırım gibi sadece insanların kullanımına ayrılmış şekilde dizayn edilmiştir. Kent merkezlerinde ticari, sosyal ve kültürel aktivitelerin gerçekleşmesine aracılık eden yolları kullanan insan sayısının zamanla artması, yaya ve araç trafiğinin ayrılmasına yol açarak alternatif ve daha güvenli ulaşım şebekelerinin oluşmasına sebep olmuştur (Çay ve Aşlıoğlu, 2014: 91). Ancak yeni yollar açmak adına yapılan yıkımlar, trafik sorununa kesin bir çözüm getirmemekle birlikte, kentin

var olan tarihi dokusunun zarar görmesine veya kaybolmasına yol açabilmektedir (Uzun, 2010: 14). Türkiye’de halk tarafından “*Menderes İmarı*” olarak adlandırılan ve kentlerin tarihi dokusu ile kimliğine ciddi zararlar veren yol yapım çalışmaları (Şahin, 2003; Ataöv ve Osmay, 2007: 64), anlatılmak istenen konuya örnek teşkil etmektedir. Yolların bir kenti ağ gibi saran yapısı düşünüldüğünde, görsel ve işlevsel açıdan kent kimliğini etkilediği açıkça görülmektedir. Yapılan araştırmalar, daha fazla kaldırım bulunan kentlerin, kent içi hareketliliğinin daha canlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cadde ve blok genişliklerinin artması, yayalarda olumsuz etki yaratmakta ve insanların kenti algılama biçimlerini olumsuz etkilemektedir (Zhou vd., 2014: 531). Buradan hareketle, bir kimlik ortaya koymak isteyen kentlerin içerisinde bulunan yol, kaldırım ve blok tasarımlarını dikkatli oluşturması gerekmektedir.

Bir kentte yollar kadar, yolların açıldığı meydanlar da kimliğe katkı sunan unsurlardandır. Kent insanının çeşitli aktiviteleri gerçekleştirme ihtiyacı ile kentsel açık alanlar inşa ederek bir arada sosyalleşme geleneğinin, kent yaşamı ile yaşıt olduğu bilinmektedir. Bugün antik kentler incelendiğinde meydan işlevi gören agora ve forumların kent için önemi açıkça görülmektedir (Can, 1999: 56). Meydanlar hizmet ettikleri işlevleriyle, kentlerin tanıklık ettiği siyasi ve kültürel olaylara ait izleri taşıyan yapılardır. Bu yüzden, kentleri etkileyen düşünce tarzı ve olayların zamanla değişmesi, meydanları da etkilemekte ve dönüşüme uğratmaktadır (Seydioğulları, 2018: 17). Eski zamanlarda, dini törenlere, özel veya kamusal önemli aktivitelere ev sahipliği yapan kent meydanlarının kentsel işlevleri, zaman içerisinde birçok kentsel yapı gibi bir değişim sürecine girmiştir (Bingül, 2004: 34).

Günümüzde kent meydanlarının taşıt meydanına dönüştürülerek otopark olarak kullanılmaya başlanması meydanları, kimliğini giderek yitiren kent içi boşluklara dönüştürmektedir (Seydioğulları, 2018: 16). Ancak bayramlarda, festivallerde, kutlamalarda ve politik gösterilerde hala kullanılıyor olması, meydanların kent içerisindeki önemini hala koruduğunu ve kimliği etkileme gücünün olduğunu göstermektedir (Bingül, 2004: 34). Yaşanan işlevsel ve kültürel değişimlere rağmen günümüzde, bulunduğu kente ün katan ve önemli kimlik öğelerinden birini oluşturan meydanlar da bulunmaktadır. Moskova’da Kızıl Meydan, New York’ta Times Meydanı,

Vatikan’da Aziz Petrus Meydanı bunlara örnek verilebilmektedir⁸⁵. Türkiye özelinde düşünüldüğünde ise, İstanbul’da Taksim Meydanı, Ankara’da Kızılay Meydanı, İzmir’de Konak Meydanı ve Bursa’da Heykel Meydanı da ülkece tanınırlık kazanarak buldukları kentlerin tarihi dokusuna ve kimliğine katkı sunan kent meydanı örneklerindedir.

Fotoğraf 3.10. Vatikan ve Roma’nın Simgelerinden Aziz Petrus Meydanı

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (15.07.2018).

Yollar ve meydanlar gibi, anıtlar da kentlerin tarihi ve kültürel kimliğini ortaya koyan yapay bileşenlerini oluşturmaktadır. “*Önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapılar*” (sozluk.gov.tr, 2020) şeklinde ifade edilebilecek anıtlar, kent insanının ve tüm toplumun zihninde yer etmiş önem arz eden durum, olay veya kişileri simgeleştirerek, kolektif bellek ve kentlilik bilinci oluşturma gibi görevler üstlenmektedir. Anıtlar içerisinde barındırdıkları sanat, tarih ve kültür değerleri açısından ele alındığında sadece bir kent için değil, bir aile, bir bölge, bir ülke ve hatta bir ulus için değerli olabilmektedir (Kurtaslan ve Hatipoğlu, 2011: 80-81). Bazı anıtlar ise taşıdıkları anlamların yanında gösterişli yapıları ile kentleri görsel açıdan zenginleştirmekte ve buldukları bölgeye ziyaretçi çekerek tanınırlığını arttırmaktadır. Ayrıca kent içerisinde referans unsuru oluşturan anıtlar, kentlilerin buluşma, toplanma ve yön tarif etme noktaları olarak da işlev görebilmektedir. Bu açılarından anıtlar, kentlerin belleğinin, kültürünün ve ideolojisinin simgesi olmakta ve yapıma amaçları

⁸⁵ Buldukları kentlerin kimliklerine önemli katkılar sunan, sosyal ve kültürel işlevleriyle dünya çapında ün elde etmiş kent meydanları için bakınız. <https://www.sabah.com.tr/galeri/turizm/dunyaca-unlu-meydanlar> (erişim: 24.05.2020).

ile etkileme güçleri değişse de kent kimliğine yön vermektedir. Rio de Janeiro'daki Kurtarıcı İsa Heykeli, New York'taki Özgürlük Heykeli, Washington'daki Lincoln ve Washington Anıtları, Kahire'deki Büyük Gize Sfenksi ve Piramitler, Salisbury'deki Stonehedge Anıtı, Selanik'teki Büyük İskender Heykeli, İstanbul'daki Taksim Cumhuriyet Anıtı veya Çanakkale kentinde bulunan Çanakkale Şehitliği ve Şehitler Abidesi taşıdıkları görsel ve fikirsel özellikleriyle buldukları kentin kimliğine etki etmiş anıt yapılarıdır.

Fotoğraf 3.11. Taksim Cumhuriyet Anıtı ve Büyük İskender Heykeli

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (20.04.2019 – 07.08. 2019)

3.5.1.2.3. Kent Peyzajı

Kent peyzajı veya peyzaj, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nde tanımlanmış olup, “Özellikleri insan veya doğal faktörlerin etkileşimi ve eylemi sonucunda insanlar tarafından algılandığı şekliyle oluşan alan” (APS, 2003) anlamına gelmektedir. Kentler, çeşitli kimlik bileşenlerinin etkisiyle oluşturduğu kent kimlikleri ile birlikte kendilerine has bir kent imgesi oluşturmaktadır. Kentin sahip olduğu manzara ve kent peyzajı, kent imgesini etkileyen önemli oluşumlardır. Kent peyzajı oluşturulurken önemli olan yeşil alanların kent içerisindeki yoğunluğu değil, kent kimliğine paralel ve kent ile zıtlık oluşturmayan şekilde dengeli bir yayılım göstermesidir (Karagüler ve Korgavuş, 2014: 204). Ancak yine de kentsel yeşil alanların fiziksel çevreyi ve sosyal yaşamı etkilediği göz ardı edilemez. Kentlerdeki yeşil alanların nitel ve nicel anlamda yetersiz kalması durumu başta Türkiye kentleri olmak üzere birçok kentin sorunu haline gelmiştir. Mevcut yasaların getirdiği sınırlamalar ve uygulamadaki bazı güçlükler, yeşil

alan olarak ayrılan bölgelerdeki projelerin hayata geçirilmesinde yaşanan aksamalar veya mevcut yeşil alanların özelliklerini koruyarak sürekliliğinin sağlanması hamlelerindeki başarısızlıklar birçok kentin genel sorunu haline gelmektedir (Alkay ve Ocakçı, 2003: 61).

Günümüzde, sanayileşmenin ve çarpık kentleşmenin etkisiyle kentler, yapı adacıklarının arasında sıkışmakta ve aynılaşarak kimliklerini kaybetmektedir. Gün geçtikçe betonlaşan kentlerde bulunan yeşil alanlar kullanıcılar veya planlamacıların etkisiyle azalmaktadır. Kent içerisinde özellikle yayaların kullanımına ait olan bölgelerde gerçekleştirilen peyzaj ve yeşillendirme çalışmaları, kente nefes aldirmakta (Zabun, 2019: 14) ve hızlı betonlaşmadan kaynaklanan kimlik kayıplarını önlemektedir. Ayrıca, peyzaj çalışmaları doğru estetik eserler ile kentin dokusuna ve kültürüne uygun yapıldığında, kent kimliğini vurgulayıcı bir işlevsellik kazanmaktadır. Bu yüzden, estetik amaç güden elemanlar ile peyzaj dekorlarının kentin sahip olduğu donatılarla uyum göstermesi önemlidir. Örneğin; dondurması ve milli mücadele yıllarında gösterdiği çabaları ile ünlenen Kahramanmaraş kentine, ışıklandırılmış, dondurma ve istiklal madalyası heykeli konularak gerçekleştirilen peyzaj çalışmaları, kentin değerlerini öne çıkartırken, kent kimliğini de olumlu yönde etkilemiştir (Kısakürek ve Bayazıt, 2018: 57). Sonuç olarak doğru amaçlar, yardımcı elemanlar ve yöresel özelliklerin gereklilikleri göz önüne alınarak oluşturulan peyzaj donatıları, sanat çevrelerinin topluma açılan penceresi olmakla birlikte, buldukları bölge veya kente yoğunluk ve kimlik kazandırmaktadır (Sağlık vd., 2014: 1033).

Fotoğraf 3.12. Paris Kent Kimliğini Zenginleştiren Kent Peyzajı Örnekleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (22.07.2018).

3.5.1.2.4. Kent Mobilyaları

Kentler ile içerisinde barındırdığı kent mobilyaları gibi tasarım elemanları arasında sıkı bir ilişki vardır ve kimliği etkileyici güce sahiptir. İyi tasarlanmış bir kentsel alan, kullanıcılarının anlam ve anılar geliştirmesine ve sonucunda kent kimliğinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Ziyae, 2018: 21). Kent mobilyaları genel bir ifade ile, cadde, sokak, meydan, yaya yolu otopark gibi kentsel alanlarda bulunan ve oturma, barınma, korunma, aydınlatma, ulaşım, spor, oyun gibi fonksiyonları yerine getirerek, kentlilerin beğenisini toplayan ve kentsel yaşamı kolaylaştıran özgün biçimlerde tasarlanmış yapıları ifade etmektedir (Başal, 2002; Aksu, 2012: 374).

Günlük yaşamda kent içerisinde karşılaşılabilecek farklı işlev, tasarım ve anlamlara sahip çok çeşitli kent mobilyaları bulunmaktadır. Örneğin; döşemeler, meydan unsurları, çeşme, havuz gibi su öğeleri, çöp kutu ve konteynerleri; park, bahçe ve kaldırımlar üzerindeki oturma bankları, yaya, bisiklet ve koşu yolları, sınırlayıcı ve engelleyici öğeler, parkmetreler, otobüs, metro durakları, dinlenme, eğlenme, spor ve etkinlik alanları, çiçek ve bitki saksıları, umumi tuvaletler, ağaç diplerinde bulunan ızgara ve süslemeler gibi yapılar, kent mobilyalarından bazılarıdır (Güner, 2015: 29). Kent mobilyaları tüm işlevsel ve görsel özelliklerinin yanında, kamunun kullanımında bulunan alanları düzenleme ve kullanıcıların temel ihtiyaçlarını yerine getirme görevi de üstlenmesiyle kent kimliği üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilecek etkileme gücüne sahiptir (Güneş, 2005: 92).

Kentlerde çeşitli amaçlarla tasarlanan kentsel donatılar konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, kent mobilyalarının işlevsel olarak mı yoksa görsel olarak mı kullanılmak istenildiğine karar verilmesidir. Çünkü kent mobilyaları, işlevsel yararlarının yanında, kentin görünümünü etkileyen görsel bir tasarıma da sahiptir. Bir kent mobilyası, işlevsel açıdan yararlı olup kullanılsa dahi, estetik açıdan çevre ile uyumlu olmadığında, bulunduğu kente veya mekâna görsel ve estetik açıdan olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durum ise nihayetinde kentteki kullanıcıların bakış açılarını etkilemekte ve kent kimliğine zarar vermektedir. Bu yüzden, kent kimliğini muhafaza eden ve kullanıcıların çıkarlarını en üst düzeyde tutan kent mobilyası tasarımları, görsel ve işlevsel detayların bir arada kullanıldığı malzeme, renk ve doku ölçütlerinin seçiminden geçmektedir (Aksu, 2012: 384). Bu anlayışla tasarlanan kent mobilyaları, buldukları kentlerin kent kimliklerini zenginleştirecek ve kente katkı sağlayacaktır.

Fotoğraf 3.13. Görsel Özellikleriyle Öne Çıkan Kent Mobilyası Örnekleri

Kaynak: haberturk.com (01.06.2020)⁸⁶.

3.5.2. Soyut Kimlik Unsurları

Bir kentin kimliğinin oluşmasında, tarihsel süreç içerisinde oturan doğal özelliklerinin veya insan eliyle tasarlanmış yapay unsurlarının yanında, o kentin insanları tarafından şekillenen kültür, değer, inanış ve geleneklerinin, yani soyut kimlik unsurlarının da etkisi bulunmaktadır. Ziyae (2018: 25), bir kentin karakteristiğini oluşturan kimlik özelliklerinin oluşumunda, toplumun kültürel yönünden kaynağını alan gelenekleri ile inanışlarının önemli bir yeri olduğunu ve ideolojilerin kentsel mekânların fiziksel yapısını etkilediğini belirtmektedir. Kentlerde ilk göze çarpan unsurlar binalar, meydanlar, yollar, bitki örtüsü veya iklim gibi somut kimlik bileşenleri olsa da bir kentin kimliği, yalnızca mimari yapısına veya doğal çevre özelliklerine bağlı olarak gelişmemektedir.

Kentlerin kimliği, insanların somut çevreleri içerisinde edindikleri hayat tecrübeleri, kültür ve gelenekleri ile gelişimini tamamlamaktadır. Nesilden nesle aktararak günümüze ulaşan inanış ve davranışlar, insanların yaşam tarzlarını da etkilemekte ve neticesinde içerisinde yaşayanlar tarafından anlam yüklenen bir kent kimliği oluşmaktadır. Bu sayede kentler, insanların yalnızca yaşamlarını sürdürdükleri, işe gidip geldikleri veya çeşitli aktivitelere katıldıkları kimliksiz ikamet alanları olmaktan çıkıp, bir anlam yükledikleri, sevgi ve fedakarlıkla bağlandıkları, kimliğe sahip yuvaları haline gelmektedir (Erton, 1995: 11-12). Çalışmanın bu bölümünde,

⁸⁶ İşlevsel özelliklerinin yanında, görsel tasarımlarıyla da ön plana çıkarak buldukları kentlerin, kent kimliğine katkılar sunan dünyanın çeşitli bölgelerinden kent mobilyası örneklerine ulaşmak için bakınız. <https://hthayat.haberturk.com/yasam/dekorasyon-onerileri/haber/1020859-birbirinden-iliginc-sokak-banklari> (erişim: 01.06.2020).

soyut kimlik unsurları, aynı zamanda toplumların temel manevi değerlerinden olan, tarihi yapı, din ve ideolojiler, gastronomi ve kültür sanat olmak üzere dört alt başlık halinde anlatılacaktır.

3.5.2.1. Tarihi Yapı

Bir mekâna veya kente karakter kazandıran en önemli unsur, içerisinde edinilen tecrübeleri barındıran anılar ve tarihsel gelişimidir (Ayyıldız ve Ertürk, 2017: 69). Bu açılardan kentin ve mekânın kimliğine katkı sunan en önemli soyut kimlik bileşenini tarihi yapı oluşturmaktadır. Kentsel kimlik oluşumunun tarihsel bir süreç olduğu düşünülürse, yavaş değişim ve gelişim göstermiş bir kentin tarih katmanları arasında korunmuş kimliği rahatça görülecektir (Kaypak, 2010: 380). Kent kimliğinin muhafaza edilebilmesi ancak, içerisinde barındırdığı tarihi yapının korunmasından geçmektedir. Çünkü kültürel ve tarihsel miras, dün ile bugün arasında köprü kuran, nesiller arası iletişimi güçlendiren, bir mekâna, bir kente, bir ulusa ait hissettirerek kimlik problemlerine çözüm getiren, kentlerin algılanma biçimine ve okunabilirliğine etki eden, yeniden elde edilemeyen sınırlı kaynak özelliği gösteren güçlü bir kimlik ögesidir (Kiper, 2004: 14).

Son elli yılda, değişen dünya görüşlerinin de etkisiyle gerçekleştirilen politikalar sonucunda kentler, tarihi özelliklerinin onlara kazandırdığı kendine has kimlik yapısından birçok şey kaybetmiştir. Özellikle tarihi kent merkezleri, tarihi hiçe sayan bu yıkımlardan telafisi olamayacak şekilde en çok etkilenen alanlar olmuştur. Son yıllarda bu sorunun farkına varılması sonucunda özgün kimliklerin zaman ve mekân içerisinde okunulabilir olması adına, özellikle tarihi kent ve mekânlarda kent kimliklerinin korunması sorunu gittikçe önem kazanmaya ve çeşitli çözüm yolları düşünölmeye başlamıştır. (Aslan ve Kiper, 2016: 882).

Eskiden olduğu gibi, tarihi kent merkezleri de zaman içerisinde değişime uğrayacaktır. Ancak bu alanlarda gerçekleşen doğal ve yapay değişimlerin, kentin yapısıyla uyumlu olmasına ve kent kimliği ile paralellik gösteren uygulamalara yer verilmesine dikkat edilerek tarihin korunmasına özen göstermek gerekmektedir (Dal, 2018: 1). Bu konuda merkezi hükümetlere, yerel yönetimlere ve kent planlamacılarına ve kentin kullanıcılarına kentin kimliğini ve özgün tarihini korumak adına büyük bir sorumluluk düşmektedir. Örneğin; Türkiye özelinde düşünüldüğünde, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde belediyeler, kültür tabiat varlıkları ile tarihi

yapının korunmasından sorumlu tutulmuş ve bu sayede imar yetkisini elinde bulunduran belediyelere kent kimliğini korumak adına çeşitli yükümlülükler getirilmiştir (Sezik, 2016: 48). Bu sayede, kentin tarihi yapısını bozarak kimliğe zarar verecek imar faaliyetleri yasalarla sınırlandırılmıştır.

Bir kentin tarihi kimliğine, içerisinde barındırdığı yapı ve mekânların yanında kolektif belleği oluşturan insanların zihninde yer alan sözlü tarih de katkı sunmaktadır. Sözlü tarih ile, günümüzde yapısı değişen ya da yok olan kent mekânları hakkında da bilgiler alınabilmekte ve bu sayede yalnızca o kente has bilgilerin yeniden üretimi sağlanmaktadır. Böylece o kentte hayatını sürdürmüş kentlilerden sözlü tarih yöntemi ile alınacak bilgilerle, kent belleği ve kentsel mekânlar arasındaki kopuk parçalar tamamlanarak kentin barındırdığı tarihi yapının ve kent kimliğinin inşası tamamlanmış olacaktır (Ünlü, 2017: 78). Ancak insan hafızasının sınırlı yapısı düşünülerek, kentin tarihsel geçmişinin ve kimliğinin asıl koruyucularının kent içerisindeki mekân ve yapılar olduğu unutulmamalıdır. Tarihsel kimliği barındıran kentler arasında İstanbul, tarihi boyunca, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olmasıyla örnek teşkil etmektedir. Kentin günümüzde sahip olduğu kimlik, tarihsel süreci boyunca yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylardan etkilenmesi sonucunda oluşmuştur (Kaya, 2016: 39). Tarih sahnesinde sıkça karşılaşılan, Roma, Paris, Prag, Viyana, Kahire, Londra gibi kentler de tarihi dokusunu oluşturan yapılarını muhafaza ederek kimliklerine katkı sunmuş dünyaca ünlü kentler arasında sayılabilmektedir.

Fotoğraf 3.14. Tarihi Kimliği ile Öne Çıkan Antalya Selçuk Mahallesi (Kaleiçi)

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (05.09.2019).

3.5.2.2. Din ve İdeolojiler

Antik çağlardan bu yana dini yapılanmaların ve farklı ideolojilerin, kentler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Helenistik dönemden Osmanlı dönemine kadar kent içerisindeki yerleşim alanlarının, ibadet yapılarının konumuna göre yayılım göstermesi, bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak, özellikle Sanayi devriminden itibaren kentler, dini oluşumları merkeze alan yapısından giderek uzaklaşarak, sanayi ve ticaret merkezli gelişim göstermeye başlamıştır (Arslantaş, 2008: 175).

Kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi sosyal, kültürel, ekonomik birçok yapıyı değiştirdiği gibi dinler ve inanışlar gibi manevi konuları da değiştirmiştir. Ancak değişim süreci tek taraflı gerçekleşmemektedir. Toplum yapısından etkilenen dini yapılar, aynı zamanda toplumu da etkilemektedir. Kentler ise toplumun dini inanışları çerçevesinde değişime ve dönüşüme uğramaktadır (Yıldırım, 2012: 205-206). İslam kentlerinde, mekânların özellikleri, toplumun eğitimi, kültürü ve yaşayış biçimi dinin belirlediği şekilde gerçekleşmekte ve sonucunda kentin kimliği etkilenmektedir. Bu yüzden, İslam dininin egemen olduğu kentler ile Hristiyan Avrupa kentleri arasındaki mimari ve kültürel ayrımın temelinde din kaynaklı farklı uygulamalar yatmaktadır (Bingül, 2004: 38).

Günümüzde, İslam'ın ortaya çıktığı ve yayıldığı Arap yarımadasındaki Mekke Medine, Kahire, Suriye, Irak gibi kentler ile, yüzyıllardan beri kilisenin etkisinde kalan Orta Avrupa kentleri arasındaki biçimsel, kültürel ve sosyoekonomik farklılıklar ve bunların kent kimliklerine yansımaları şekilleri rahatlıkla görülmektedir. Ayrıca bazı kentlerin barındırdığı dinsel öğeler kimliklerine katkı sağlamanın yanında dünya çapında tanınmalarına da sebep olmuştur. Örneğin; Kabe'nin bulunduğu Mekke kenti her yıl çok sayıda Müslümanı kendisine çekerken, Hıristiyanlar da Vatikan'a akın etmektedir. Üç büyük semavi din tarafından da kutsal kabul edilen Kudüs kenti ise inananlar için bir ibadet merkezi olmakta ve büyük ilgi görmektedir.

Bir kentte dinler kadar etkili bir diğer kurumu; siyasi, kültürel ve inanç ilişkilerinden kaynaklanan ideolojiler oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde ortaya atılan ideolojiler zaman zaman kent kimliğini ve kentsel mekânı etkileyici yapıya sahiptir. Örneğin; Versailles Sarayı, 14. Louis'in siyasi, askeri ve ekonomik gücünün bir simgesiyken, Paris bugünkü kimliğini 3. Napoleon ve Vali Haussmann'a borçludur. Roma bugünkü kimliğine siyasal ve dinsel gücü kontrol altına

alan papaların yönetimi sayesinde kazanırken, Hindistan’ın simgelerinden Taç Mahal, Şah Cihan ve karısına olan aşkının bir ürünüdür. Bugün bilinen Alman mimarisi, Hitler döneminin faşizmden kaynağını alırken, Sovyet mimarisi ise Stalin’in komünizminden doğmuştur (Özer, 1998: 30). Türkiye özelinde düşünüldüğünde ise, Cumhuriyet’in ilk yıllarına Mimar Kemaleddin ile başlayıp öğrencileriyle devam eden ulusal mimari akım damgasını vururken, günümüzde inşa edilen okul, adliye, hastane vb. kamu binalarında Selçuklu Devleti döneminin mimarı üslubuna ve Türk-İslam motiflerine bir geri dönüş olduğu görülmektedir. Bu durum, zaman içerisinde değişen ideolojilerin çok geçmeden kent kimliklerini de etkilediğini açıkça göstermektedir.

Fotoğraf 3.15. İslam’ın Kent Kimliğine Yaptığı Etkilerle Kahire Kenti

Kaynak: milliyet.com.tr (02.06.2020)⁸⁷.

3.5.2.3. Gastronomi

Kentlere direkt olarak kimlik kazandırmasa da kent kimliğine etki eden unsurlardan birini de gastronomi oluşturmaktadır. “Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi” (sozluk.gov.tr) olarak da tanımlanabilecek olan gastronomi kavramı, ortaya çıkışı milattan önceki dönemlere rastlayan ve günümüzde kullanıldığı bölgeye has coğrafya, tarih, iklim özellikleri ile sanat, bilim, sosyoloji ve din anlayışından etkilenerek gelişen çok disiplinli bir yapıyı ifade etmektedir. Günümüzde pek çok kent, bölge ve yöre, farkındalık yaratmak adına yerel mutfaklarına önem göstermekte, ulusal ve uluslararası pek çok organizasyon düzenleyerek kendilerine has mutfağını tanıtmaktadır (Bayar, 2020: 51). Medeniyetlere has gastronomi kültürü, kent insanlarının damak tadını ve zevklerini de belirlemektedir.

⁸⁷ Tarihi yapısı ve dini kimlikleriyle dünya çapında tanınan diğer eser ve kentlere ulaşmak için bakınız. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/dunyanin-en-guzel-camileri-2457284/8> (erişim: 02.06.2020).

Medeniyetler sadece kültür, sanat ve coğrafyaları ile değil sahip oldukları lezzetleriyle de zengindir. Her ulusun bulunduğu coğrafya, hayat tarzı ve damak tadı ile yoğurulmuş kendine ait lezzetleri, tarih boyunca nesilden nesle aktararak medeniyet temsilcisi görevi üstlenmiştir. Her coğrafyadaki mutfağın, kendine özgü temel özellikleri bulunmakta ve o mutfağa sahip toplumlar bu doğrultuda bir kimlik oluşturmaktadır (Kaypak ve Uçar, 2018: 197). Kentler son yıllarda, markalaşma hedefi veya bir kimlik ortaya koyma çabası adına diğer kentlerden ayrılan özelliklerini ön plana çıkarma mücadelesi içerisine girmiştir. Bu açılardan kentler, isimlerini duyurabilmek ve kimliklerini ön plana çıkarabilmek amacıyla gastronomi turizmine gün geçtikçe daha fazla önem vermektedir. Mutfak gelenekleri ile oluşturdukları kimlikleri ve korudukları bölgesel farklılıkları ile kentler, diğer kentler arasından sıyrılmakta ve çeşitli avantajlar elde etmektedir (Serçek ve Serçek, 2015: 36-37).

Günümüzde yemek turizminin de artmasına paralel olarak birçok kent kendine has lezzetlerle adını duyurmuş ve kent kimliklerine katkı sağlayan yemeklerle anılır olmuştur. Örneğin; Amerikan kentleri hamburgeriyle, Avusturya kentleri şinitzeliyle, İrlanda güveciyle, İsrail falafeliyle, İtalya pizza ve makarna çeşitleriyle, Fransa krep ve kruvasanıyla, Çin Pekin ördeğiyle, Türkiye ise kebabıyla anılarak kültürel kimliğini zenginleştirmiştir (sabah.com.tr, 2020). Türkiye kentleri de tarihsel süreç içerisinde, kendine has coğrafya, iklim ve kültür bileşenlerinden kaynağını alan birçok farklı yöresel lezzete ev sahipliği yapmaktadır. Adana ve Bursa denildiğinde akla, Adana ve İskender kebabın gelmesi, Gaziantep'e gidildiğinde mutlaka baklava yenilmeden geçilmemesi, Konya'nın etli ekmeği, Hatay'ın ise künefesi ile özdeşleşmiş olması, sayılan kentlerin yemek kültürünün, kent kimliklerini önemli şekilde etkilediğini göstermektedir.

Son yıllarda sokak lezzetleri adı verilen sokakta hızlı yemek yeme kültürünün popülerlik kazanmasıyla Türkiye, dünya çapında birçok yöresel sokak lezzetiyle anılır olmuştur. Bunlar içerisinde, genellikle seyyar arabalarda veya küçük büfelerde satılan kebab, balık ekmeği, ıslak hamburger, boza, döner, kokoreç ve midye tava gibi sokak lezzetleri başlıca popülerlik kazanmış ürünler arasında yer almaktadır. Türk mutfağından çıkan sokak lezzetlerinin sayıca fazla olmasının nedeni ise Türkiye'de farklı kent ve coğrafyaların kendilerine özgü, kültür, doku ve kimlik oluşturmasının bir sonucudur (Demir vd., 2018: 591). Bu yüzden kentlere has yöresel lezzetlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması, kent kimlikleri için önem arz etmektedir.

Fotoğraf 3.16. Yöresel Lezzetleriyle Höşmerim, İnegöl Köfte ve Künefe

Kaynak: lezzet.com.tr (03.06.2020).

3.5.2.4. Kültür ve Sanat

Tarih öncesi çağlardan bu yana kültür ve sanat, tüm toplum ve medeniyetlerin yapıtaşını oluşturduğu gibi, o toplumların içerisinde yaşadığı kentleri ve kimliklerini de etkilemektedir. Çünkü toplumlar yaşadıkları yerleri kendi kültürel ve sanatsal bakış açıları ve yaşam tarzları çerçevesinde inşa etmekte, değiştirmekte veya dönüştürmektedir. Kendine has zengin bir kültür anlayışına sahip toplumlar tarafından inşa edilen ve geliştirilen kentler ise nihayetinde bu doğrultuda özel bir kent kültürüne ve kent kimliğine sahip olmaktadır. Buradan yola çıkılarak kültür, sanat ve kimlik arasında yakın ve birbirlerini etkileyen bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Kültür, “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*” (sozluk.gov.tr, 2020) olarak tanımlanırken, kent kültürü ise, yaşamını kentte sürdüren insanların zaman içerisinde oluşturduğu maddi veya manevi değerlerin toplamını ifade etmektedir. Kent kimliğinin, birden çok faktörü içerisinde barındıran karmaşık yapıya sahip fiziksel ve kültürel bir mekân olduğu düşünüldüğünde, sahip olduğu özelliklerin direkt olarak kültürel yapıdan etkilendiği görülmektedir (Güler, vd., 2016: 92). Bu açıdan düşünüldüğünde, bir kentin kimliğini meydana getiren sahip olduğu kültürel mirası; kültürünü zenginleştiren ise kentin özgün bileşenleri yani kimliğidir. Ancak bir kentin kültürünü, yazılan tiyatro eserleri, sergileri, kitap fuarları, yöresel oyunları veya folkloru gibi kültür-sanat aktiviteleri ile sınırlandırmak dar bir kültür tanımı sunmakla birlikte yanlıştır. Kent kimliğini meydana getiren kent kültürünü

ortaya çıkarmada temel kaygı, kente ait kalıcı kültür yapılarının yeniden işler hale getirilmesi, korunması veya geliştirilmesi olmalıdır (Keleş, 2005: 14). Bu sayede birbirini besleyen kültür ve kimlik de devamlılık kazanmış olacaktır.

Kent kimliğine etki eden bir diğer soyut bileşen sanattır. Sanat içerisinde resim, müzik, heykel, tiyatro, şarkı, şiir gibi birçok farklı yapıyı barındıran geniş bir kavramı ifade etmektedir. Tarihsel süreçte kentlerde sanata siyasi ve dini sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Ancak Rönesans döneminde doğan yeni düşünceler ışığında kentler, sanat-yoğun mekânlar haline gelmiş ve resim gibi görsel sanatlar bir zanaat türü olarak görülmekten çıkmıştır. Bu dönemde oluşan yeni görüşler etkisiyle kent ve kent yaşamlarının da resmedilmeye başlandığı görülmektedir (Buluttekin, 2018: 8). Kent kimliğinin ortaya konulması ve korunması görevini üstlenen sanatçılar, yaşadıkları kentin bir parçasıdır. Bu yönleriyle sanatçılar, ait olduğu toplumun değerlerini sanata dökerek, kentteki imgesel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Böylece sanat aracılığıyla kent belleği, algıya ve biçime dönüşerek referans oluşturmakta, kentin simgesi ve kimliği haline dönüşmektedir (Altıntaş ve Eliri, 2012: 64).

Tüm bu katkılarının dışında, gerçekleştirilen sanat aktiviteleri, organizasyon ve festivaller ile kentlerin yaşam kalitesi yükselmekte, ülkelerin kimliği zenginleşmekte, dış dünya ile sosyal bağlar güçlenmektedir. Bu sayede dünyaca tanınan kent ve ülkelerin turizm gelirleri artmakta ve güçlü bir ekonomik kimlik oluşturmaktadır (Çağlın, 2010: 52). Günümüzde, Paris kenti Mona Lisa tablosu, Venus de Milo ve Heracles heykelleri, Milan kenti Son Akşam Yemeği freski, Floransa kenti Davut Heykeli, Lahey kenti ise İnci Küpeli Kız tablosu ile anılırken; yaptıkları çalışmalarla, Salvador Dali ve Antoni Gaudi İspanya'ya, Frida Kahlo Meksika'ya, Ludwig Van Beethoven Avusturya'ya ve Fyodor Mihayloviç Dostoyevski Rusya'ya büyük katkılar sunarak kentlerin ve ülkelerin kimliklerinin gelişmesine önemli etkilerde bulunmuştur. Türkiye özelinde düşünüldüğünde, piyanist Fazıl Say ve İdil Biret, şarkıcı Sertab Erener ve Tarkan ülkenin tanınırlığını arttırırken, Mimari Sinan ve Mimar Kemaleddin inşa ettiği eserlerle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kentlerinin kimliğine etki etmiş önemli sanatçılardandır. Sonuç olarak kentlere ve ülkelere yaptıkları güçlü etkiler düşünüldüğünde sanat öğelerine ve sanatçılara sahip çıkılması, toplumsal ve kentsel kimliklerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ve değişen şartlar neticesinde evrilerek gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

Fotoğraf 3.17. Paris Kentinde Bulunan Mona Lisa Tablosu ve Heracles Heykeli

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (22.07.2018).

3.6. Kentlerin Kimliksizleşmesi

Kentin kimliğinin oluşumu, gelişimi ve korunması kadar; aşınması veya yitirilmesi konuları da kent kimliği kavramının son dönemlerde önem kazanmasıyla tartışma olanağı bulan önemli konulardandır. Çünkü bir kentin, kendine özgü bir kimliğini oluşturma süreci uzun zaman zarfında gerçekleştiği halde, bu birikimlerin yitirilmesi önlem alınmadığında çok kolaydır. Bu durum ise kentlerin kimliksizleşmesine yol açmaktadır. Can'a (1999: 231) göre kimlik problemleri hem kültürel hem de fiziksel yapıda ortaya çıkmakta ve kentliler kendilerini yaşadıkları ortama ait hissedemeyerek yabancılaşmaktan şikâyet etmektedir. Kimlik kayıpları ile yaşanan yabancılaşma durumu kendini, sokakta, konutta, sosyal alanlarda ve en nihayetinde tüm kentte göstermektedir. Böylece ne insanlar kente ne de kent insanlara bir şey katamaz hale gelmekte ve kimliksizleşmektedir. Bu süreç, kimliksizleşen mekân ile makineleşen insan arasında beslenerek sürekli hale gelmektedir. Fabrikasyon yaşam biçiminin tek tipleşen insanı, tek tip binaları doğurmakta kimliksizleşme önlenemez hale gelmektedir (Ünver, 2013: 2).

Kentlerin, dışarıdan olumlu veya olumsuz etkilere kolayca maruz kalabilen karmaşık yapısı düşünüldüğünde, kimliğini kaybetmesine ve aynışmasına yol açabilecek pek çok durum sıralanabilir. Küreselleşme, kentsel dokuya uygun olmayan kentsel dönüşüm projeleri, hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşme, savaşlar, çatışmalar, iç

ve dış göçler, salgın hastalıklar, hükümet politikaları, doğal afetler veya hızlı sanayileşme gibi konular kimliğin yitirilmesinde etkili olan konulardan bazılarıdır.

Kentlerin kimliksizleşmesine yol açan en belirgin unsur küreselleşmedir. Günümüzde küreselleşme akımı kent mekânlarına da yansıyor, farklı coğrafyalardan kentlerin gün geçtikçe birbirine benzemesine sebep olmuştur. Benzer dizaynların, inşa teknolojilerinin ve malzemelerin kullanılarak üretildiği yeni mekânlar, kentleri birbirine “yakınlaştırırken”, yerel coğrafyaların kendilerine has dokusunun ortaya çıkardığı kimlikleri de yok etmektedir. Ayrıca bu kimliksizleşme sadece kente ve mekâna değil; insanlara, yaşam biçimine ve kent hayatına da yansımaktadır (Kiper, 2004: 17). Bu bağlamda, küreselleşme akımı çerçevesinde kentin tarihi ve kültürel alt yapısı düşünülmeden dünya standartlarının izin verdiği biçimde gerçekleştirilen benzer kentsel dönüşüm projelerinin de kentlerin kimliklerini yitirmesine yol açacak etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Kentlerde yaşanan kimlik kayıplarının, küreselleşme olgusunun önemli ideolojilerinden biri sayılan neoliberalizm ve onun etkisinde gelişen neoliberal kentleşme akımı ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Küreselleşen dünyanın yarattığı ekonomik sistem içerisinde yer alan kentler, çeşitli müdahaleler ile öne çıkarılmaya çalışılmakta ve diğer kentler ile rekabet edebilecek potansiyele sahip olması için yapısı değiştirilmektedir (Harvey, 2012: 209). Kentlerin üretim mekânı olmaktan çıkarılarak birer tüketim mekânı haline getirilmesi, kent içerisindeki yoksulluğu arttırmaktadır. Yoksul kesimin, imgenin bozulmaması adına kentin dikkat çekmeyen yerlerinde izole edilmesi çabası ise beraberinde daha büyük bir sorunu doğurarak gecekondu mahallelerinin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu bölgelere yönelik tasarlanan projeler, sermaye sahiplerinin ekonomik baskısı ile soylulaştırma projelerine dönüşmekte ve düşük gelire sahip aileleri yerinden ederek kentin çeperine doğru itmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 146). Küresel kentlerin ekonomik piyasada tutunabilmek adına birer “marka kent” olabilme yarışları ise özgün nitelikteki kimlik özelliklerini ortaya koyan değerlerinin zaman içerisinde metalaşarak, birer tüketim ögesi haline gelmesine sebep olmaktadır. Neoliberal piyasa standartlarına uyum sağlayabilecek ikonik ve marka mekân üretebilme çabaları ise kentlere özgü yerel değerlerin yitirilmesine yol açmakta ve bu durum sonucunda kentler birbirine benzeyerek anonimleşmektedir (Uğuz ve Yalçın, 2017: 398).

Kentlerde kimlik kaybına yol açabilen diğerk bir unsur ise doğal afetlerdir. Genel bir ifade ile “*İnsan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri*” (sozluk.gov.tr, 2020) şeklinde tanımlanabilen doğal afetler, tarihsel süreçte kentlerin gelişim süreçlerine ve kimliklerine önemli zararlar vermiştir. Gerçekleşen doğal afetler sonucu birçok kent tarih sahnesinden tamamen silinmiş veya eski parlak günlerine bir daha dönememiştir. Örneğin; 526 yılında Antakya kentinde, bölgenin tamamen yıkılmasına yol açan büyük bir deprem meydana gelmiş ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Değerliyurt, 2015: 251). Günümüzde de doğal afetler, kenti ve kentliyi tehdit etmeye devam etmektedir. Özellikle yaygın olarak görülen deprem ve yangınlar, kentteki birçok yapıya zarar vererek kentin dokusunu aşındırmakta ve kent kimliğini oluşturan değerleri tahrip etmektedir.

Tarih boyunca yaşanan salgın hastalıklar da kentlerin kimliklerinin değişmesine ve aşınmasına sebep olan durumlar arasındadır. Orta Çağ’da kıtlık ve uzun süren savaşlar gibi nedenlerle Avrupa kentlerinin, uzun yıllar sürecek veba salgınıyla mücadele ettiği bilinmektedir. Yaşanan salgınların önemli nedenlerinden biri ise kentlerin kurulmasının ardından insanların bir arada yaşamaya başlaması ile kurdukları yakın ilişkilerdir (Özden ve Özmat, 2014: 61). Milyonlarca kent insanını öldüren, kentin sosyal kültürel ve tarihsel kimliğine zarar veren salgın hastalıklarla tarih boyunca farklı coğrafyalarda karşılaşılmaktadır. 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı kentlerini etkileyen en önemli salgın ise kolera olmuştur. Salgınlar, birçok insanın hayatını kaybetmesine ve kent hayatının olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur (Çalışkan, 2020: 34). Yıllar boyunca, İspanyol Gribi, Kuş Gribi, Domuz Gribi gibi yeni salgın hastalık ortaya çıkarak kentleri ve dünyayı etkilemeye devam etmiştir.

Günümüzde tüm dünya kentleri ve insanlık, COVID-19 ya da halk arasında bilinen adıyla Koronavirüs ile mücadele etmektedir. 2019 yılının aralık ayında ilk pozitif vakanın tespitinin ardından, Çin’in Wuhan kentinde hızla yayılım göstererek 2020 yılına damgasını vuran salgın hastalık (saglik.gov.tr, 2020), kısa bir süre içerisinde pandemiye⁸⁸ dönüşerek tüm dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. Salgının önlenmesi adına alınan sokağa çıkma yasağı ve sosyal mesafe kuralı gibi tedbirler neticesinde, Türkiye dâhil olmak üzere pek çok dünya kentinin sosyal, ekonomik, kültürel yapısı etkilenmiştir. Hastalığın yayılmasının ardından kentlerin kimliklerini de etkileyecek

⁸⁸ Pandemi; “*Dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir*” (medipol.com.tr, 2020).

gelişmeler olmuştur. Salgında farklı kentler tarafından başlatılan sosyal mesafe çemberleri⁸⁹ veya sosyal mesafe bankları⁹⁰ gibi uygulamalar, kentlerin görünümünü değiştirirken, tedbir amaçlı kapatılan kent sınırları ve iş yerleri⁹¹ ise kentlerin ekonomik yapısını derinden etkilemiştir. Salgının ardından kent mobilyalarına yönelik grafiti benzeri Vandalizm vakalarının da görüldüğü tespit edilmiştir. Tüm yaşananlar, salgın hastalıkların kentlerin kimlikleri üzerinde farklı boyutlarda ortaya çıkan kalıcı veya geçici etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 3.18. Koronavirüs'ün Frankfurt ve New Orleans Kentlerine Etkileri

Kaynak: Mehmet Kızılkaya ve Doug Maccash Arşivi (10. 06.2020).

Savaşlar, kentler açısından yıkıcı sonuçlar doğurarak kent kimliğini yok eden önemli unsurlardan biridir. Ulus devletlerin önem kazanmasından bu yana kentler, sahip oldukları stratejik, ekonomik ve politik avantajlarından dolayı savaşların ortasında kalmaktadır. Bu durumun günümüzde de değişmediği Batı Şeria, Gazze, Samarra ve Kabil örneklerinden açıkça görülmektedir. Ayrıca kentlerin küreselleşmeyle farklı bir boyuta taşınan stratejik önemleri kent içi terör saldırılarını da arttırmıştır (Karasu, 2008: 53). Savaşların getirdiği yıkımlara ait en çarpıcı örneklere 2. Dünya Savaşı sonrasında tanık olunmuştur. Özellikle Avrupa kentleri için yıkıcı sonuçlar doğuran savaş sonrası, sıcak çatışmaların yaşandığı birçok kentin yerle bir olduğu bilinmektedir. Savaş

⁸⁹ İzmir Büyükşehir Belediye tarafından uygulamaya konulan Sosyal Mesafe Çemberleri projesi, halkın Koronavirüsten etkilenmeden sosyalleşmesini amaçlamaktadır. <https://www.haberturk.com/izmir-de-sosyal-mesafe-cemberi-2687918> (erişim: 05.06.2020).

⁹⁰ Bursa, Kestel Belediyesi'nin gerçekleştirdiği Sosyal Mesafe Bankları Projesi için bakınız. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sosyal-mesafe-icin-yapilmisti-bakan-koca-ornek-gosterdi-6209076> (erişim: 05.06.2020).

⁹¹ Koronavirüs salgını kapsamında tedbir amaçlı kapatılan işyerleri. <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-turkiyede-corona-virus-onlemleri-iste-salgin-sebebiyle-gecici-olarak-kapilarini-kapatilan-magazalar-listesi-41472804/1> (erişim: 05.06.2020).

sırasında tarihi değeri olan veya kültürel miras sayılan kimlik öğelerinin birçoğu tahrip olmuştur. Bu yıkıma kurban giden Potsdam Meydanı, savaş öncesi değerini yeniden kazandırmak ve bir simge olması açısından yeniden inşa edilen kentsel alanlar arasındadır. (Şişman ve Kibaroglu, 2009: 5). Ayrıca, günümüzde hala devam eden Suriye iç savaşı nedeniyle birçok kent ve tarihi alan harabeye dönmüş ve mülteciler başta Türkiye olmak üzere dünyaya dağılmıştır. Türkiye'deki farklı kentlere yerleşen mültecilerin kırsal kesimden olmalarından dolayı kentle adapte olamamaları, düzensiz ve çarpık yerleşim göstermeleri fiziksel görsel kirliliğe neden olmaktadır. Bu nedenle savaş sonuçta hem Suriye'deki hem de Türkiye'deki kentlerin kimlikleri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016: 105).

Kentlerin kimliklerini etkileyen bir diğer unsur sanayileşme sonrası yaşanan göç hareketleri, dengesiz nüfus artışı ve buna bağlı olarak gerçekleşen çarpık kentleşmedir. Bir sosyal hareketlilik olarak ifade edilebilecek olan göçler, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte, doğal afetler, din-mezhep çatışmaları, yoksulluk, gibi çeşitli nedenlerle gerçekleşebilmektedir (Kaypak ve Bimay, 2016: 85). Özellikle sanayileşme benzeri çeşitli nedenlerle yaşanan göçler, büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Göç sonucu yaşanan çarpık kentleşme; eğitim, sağlık, içme suyu, kanalizasyon, konut, kent içi ulaşım gibi kente dair alt yapı gereksinimlerini arttırmakta ve çevrenin kirlenmesine yol açmaktadır (Şen, 2014: 232). Kentin, alt ve üst yapısının kaldırabileceğinden daha fazla göç alması, kent çeperlerinde gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Özellikle kırdan kente göç eden düşük gelirli kesimin oluşturduğu gecekondu mahalleleri, kent ile uyum sağlanamadığında kendine ait bir alt kültür üretmekte ve oluşan yeni kültür, toplumsal hayatın tümüne yansımaktadır (Kaymal, 2017: 1506). Kentle bütünleşemediği için kent kimliğini zedeleyen gecekondu mahalleleri, kentliler tarafından dışlanarak ötekileştirilmektedir. Gecekondu sakinlerinin suça yönelmesi ise güvensizlik ortamı yaratmakta, gecekondu mahallesinden, varoş mahallesine bir dönüşüm yaşanmaktadır (Erman, 2004).

Savaş, alt yapı, eğitim ve iş imkanlarının kısıtlılığı gibi sebeplerle sürekli göç veren ve nüfusu giderek azalan kentler ise en önemli unsurlarından biri olan insanını kaybederek zaman içerisinde işlevsiz hale gelmekte ve çöküntü alanlarına dönüşmektedir. Kentler, sayılan her durumda kimliğini olumsuz etkileyen sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu yüzden yetkililerin, kentlerin itici ve çekici güçlerini dengelemeleri ve kimlik kaybına yol açmayacak politikaları izlemeleri gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHALLELERİN KENT KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kent kimlikleri, uzun tarihsel süreçler dâhilinde meydana gelen ve oluşumunda doğal ve yapay birçok faktörün görev aldığı özgün nitelikteki karmaşık yapıları ifade etmektedir. Eski çağlardan bu yana mahalleler ise kentlerin yapısına ve kent kimliği oluşum süreçlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden kent içi yaşam birimleri olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde mahalleler, kendilerine has kültür, gelenek-görenek ve kimlik yapıları ile kent kimliklerini etkilemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün sahip olduğu mahalle yapılanması, yaşamı ve kültürü de Osmanlı Devleti'nden miras kalmıştır. Ancak geçen süre içerisinde mahallelerin yasal konumu, mahalleli olmanın gereklilikleri ve mahallenin yapısı sürekli değişmiş ve bu durum mahallelerin kentleri etkileme potansiyelinde bazı farklılıklar yaratmıştır.

Çalışmanın bu bölümü, Türkiye'de bulunan mahalleler evreninden seçilen farklı kent ve coğrafyalara ait mahalle örneklerinin karşılaştırılarak incelemesine yoğunlaşmaktadır. Bu sayede günümüzde mahallelerin, kentlerin kimlik oluşturma süreçlerine ne derecede katkıda buldukları, başka bir deyişle mahallelerin kent kimlikleri üzerindeki etkileri tespit edilmektedir. Mahallelerin kent kimliği üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması amacıyla örnekleme oluşturan mahalleler, tarihsel alt yapıları ile sosyokültürel mirasları benzerlik gösteren ancak, farklı iş sektörlerinde öne çıkan kentlerden seçilerek ortaya çıkardığı sonuçları ile karşılaştırılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde mahalle kavramı, 2012 yılında yürürlüğe konulan 6360 sayılı Kanun ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kanun ile on dört ilde büyükşehir belediyesi kurulmuş ve büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırı olarak belirlenmiştir. Yine aynı kanun ile, il sınırı içerisinde bulunan köy ve beldelerin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür (Madde 1). Çalışmanın örneklemini oluşturan mahallelere, 2012 yılı sonrası köy statüsünden dönüştürülen mahalleler dâhil edilmemiştir. Çalışmada örnekleme olarak, kent içerisinde bulunan ve 2012 yılı öncesinde mahalle olmuş yerleşimler seçilmiştir. Ancak örnekleme tarihsel süreçte mahalle olup, daha sonra başka mahallelerle birleştirilerek muhtarlık kurumu kapatılan yerleşim alanlarına yer verilmesinde konu bütünlüğü ve tutarlılığı açısından bir sakınca görülmemiştir.

4.1. Balat Mahallesi/ İstanbul

İstanbul kenti, Türkiye kentleri arasında en çok kimlik bileşenini bünyesinde barındıran kent olmakla birlikte, tarihsel süreç içerisinde defalarca kimlik değişimine uğramıştır. Sürekli göz önünde bulunan yapısıyla kentte, farklı dönemlerde ve farklı amaçlarla yapılan kentsel tasarım çalışmaları, kimlik değişimini de kaçınılmaz yapmaktadır. Balat Mahallesi ise İstanbul'un kent tarihine tanıklık eden ve kentte yaşanan değişimlerden direkt olarak etkilenen sayılı mahallelerdendir. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak İstanbul'un tarihi, genel özellikleri ve yaşadığı kimlik kırılmalarına yer verilmekte, ardından Balat Mahallesi'nin geçmişten günümüze İstanbul kent kimliğini etkileme gücü anlatılmaktadır.

4.1.1. İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri

“İki büyük cihanın kesinti noktasında Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin göz bebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan şehirdir⁹².”

Mustafa Kemal Atatürk

İstanbul kültürel, tarihi ve doğal yapısıyla ön plana çıkan ve Türkiye'nin kuzeybatısında, Tekirdağ ve Kocaeli ile kara sınırı; Yalova, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale ile deniz sınırı bulunan bir kenttir. Marmara Bölgesi'nde bulunan kentin güney sınırı Marmara Denizi, kuzey sınırı ise Karadeniz ile çevrelenmiştir. Kentte bulunan İstanbul Boğazı ve Haliç gibi doğal oluşumlar, kent kimliğini şekillendiren önemli doğal kimlik bileşenlerindedir. Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu gibi köklü medeniyetlere başkentlik yapmış olan kent, içerisinde birçok dönem ve ulustan tarihi ve kültürel kimlik bileşeni barındıran kozmopolit bir yapıya sahiptir.

İstanbul'un kimliğinin belirlenmesinde, su ögesi önemli bir yer kaplamaktadır. Marmara Denizi, Karadeniz, Haliç ve İstanbul Boğazı kentin en önemli su taşıyıcılarıdır. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan İstanbul Boğazı ve Haliç birleşerek kenti üç parçaya ayırır. İlk parçayı Marmara Denizi ile Haliç arasında kalan tarihi yarımada'yı içine alan Fatih Bölgesi, ikinci parçayı Beyoğlu ve Galata Bölgesi, son parçayı ise Üsküdar ve Kadıköy Bölgesi oluşturmaktadır (Bağbaşı, 2010: 30). Su ögesinin yarattığı ayırım ile İstanbul kentinin üç bölgesinin de gelişimi farklı tarihlere rastlamaktadır.

⁹² Anonim.

İstanbul'da ilk yerleşimlerin 8500 yıl öncesine dayandığı ve Neolitik Çağ'a kadar uzandığı bilinmektedir (İstanbul.ktb.gov.tr, 2020). Kentte farklı zamanlarda birçok koloni kurulmuştur. Bilinen ilk yerleşme, Kadıköy-Kurbağalıdere kenarında kurulan Lygos'tur. Daha sonra Yunan yarımadasından gelen Megaralı Grekler Chalcedon (Kadıköy), Chrysopolis (Üsküdar), Sykae (Galata) ve Byzantion koloni kentlerini kurmuşlardır. Kurulan tüm koloniler daha sonraki dönemlerde Konstantinopolis'in dış mahalleleri haline gelmiştir. Kurulan koloniler arasında bilgi sahibi olunan tek yerleşme olan Byzantion, üzerinde 27 kule bulunan 5 km. uzunluğunda surlarla çevrelenmiş bir kenttir. Kent bugünkü tarihi yarımada çevresinde yayılım göstermektedir. MS. 196 yılında Roma imparatoru Septimus Severus kenti fethederek Roma topraklarına katmıştır ve kent genişletilmiştir (Kuban, 1970: 26-27).

İmparator Constantinos, M.S. 324 yılında, kentin adını Nea Rome (Nova Roma/ Konstantinopolis) olarak değiştirmiş ve kent M.S. 328 yılında Roma'nın başkenti olmuştur. Yaşanan değişim, imparatorluğun sınırlarının genişlemesinin ardından doğan savunma ve güvenlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Kentin sınırı, bu dönemde 6 km² genişletilmiş ve eski yapılar korunmaya devam etmiştir (Genim, 2010: 241). Roma İmparatorluğu döneminde Akdeniz ticaret yollarının ve imparatorluğun merkezi olan kent, 395 yılında siyasi ve ekonomik sebeplerle Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans İmparatorluğu) başkenti ilan edilmiş ve kent Konstantinopolis olarak adlandırılmaya başlamıştır (Karakuyu vd., 2010: 35). Bu dönemde yoğun inşa faaliyetlerine başlanmış ve 1. Ayasofya, Hipodrom, Forum gibi bilinen yapılar tamamlanmıştır. İmparator II. Theodosius döneminin ardından ise kent, 20. yüzyıla kadar bilinen şeklini almıştır (Bağbaşı, 2010: 32). Konstantinopolis, 15. yy. da git gide küçülen bir devletin oldukça büyümüş bir kenti görünümündedir. Askeri ve ekonomik açıdan kentin taleplerini yerini getiremeyen devlet üzerinde Osmanlıların baskısı artmıştır (Tayşi, 2006: 111). 1453 yılına gelindiğinde ise, kent Osmanlı hükümdarı II. Mehmet tarafından fethedilir.

Konstantinopolis Türkler tarafından fethedildiğinde, başkent ilan edilemeyecek kadar bakımsız ve harap haldedir. Kent surları yıkılmış, imparatorluk sarayı ve bölge işgal sırasında harap olmuştur. Fatih Sultan Mehmet fethin ardından kentte kapsamlı bir imar çalışması başlatır ve kentteki evler, Türk ve Rum halkına dağıtılır, surlar onarılır. Kent, imar çalışmalarının 1457 yılında tamamlanmasının ardından Osmanlı Devleti'nin başkenti ilan edilir (Kuban, 1970: 30). Böylece İstanbul'da, üçüncü ve son imparatorluk

başkenti dönemi başlamış olur. Türklerin hakimiyetine geçmesinin ardından İstanbul olarak anılmaya başlayan kentte, güvenlik sorunları ortadan kalmış ve kent, zamanla surlar dışarısına çıkararak genişlemiştir. Türklerin kent ulaşımında genellikle karayollarını tercih etmesi ise deniz yollarının önemini azaltmıştır (Tayşi, 2006: 113). Osmanlı ile birlikte, İstanbul'da Türk-İslam kenti geleneğinden gelen mahalleler kurulmaya başlamış ve bu mahallelerden bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Mahallelerin isimleri ise kenti fetheden kumandanlar, şeyhler ve hocalardan gelmektedir. Ayrıca kentte Topkapı Sarayı gibi simgesel yapıların inşası başlamış Ayasofya Kilisesi, camiye çevrilmiştir (Kuban, 1970: 30-31).

16. yy. dan itibaren kent halifeliğin başkenti olarak, İslam dininin merkezi konumuna gelmiştir. Halife sultanların İstanbul'u, bu devirden itibaren İslam kenti imarına uygun olarak tasarlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde en zengin ve parlak dönemini yaşayan kentte, kent imgesini ve kimliği besleyen ögeler artmıştır. 19. yy. da batı etkisi ile Boğaziçi kıyısına inşa edilen Avrupai tarzdaki yalılar ise Osmanlı döneminin son temsilcileridir (istanbul.ktb.gov.tr, 2020). İstanbul kenti, Osmanlı Devleti'nin 1923 yılında yıkılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, başkent özelliğini yitirmiş ve yeni devletin başkenti Ankara'ya taşınmıştır. Cumhuriyet döneminden itibaren kentte, tüm Türkiye kentleri ile birlikte imar faaliyetlerine yoğunluk verildiği ve sonucunda kentin çevreye doğru genişlediği görülmektedir.

İstanbul, günümüzde başkent olmamasına rağmen, turizm, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde ön plana çıkarak Türkiye'nin ekonomik ve kültürel anlamda en önemli kenti sayılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından beri il statüsünde bulunan kentte, ilk belediye ise 1858 yılında kurulmuştur (beyoglu.bel.tr, 2020). 1984'ten günümüze büyükşehir belediyesi olan İstanbul kentinin 2019 yılı verilerine göre toplam nüfusu, 15.519.267 olarak hesaplanmıştır. 9 adadan oluşan Adalar İlçesi dâhil 39 ilçesi bulunan kentin (İstanbul.gov.tr, 2020), son idari değişikliklerle beraber 962 adet mahallesi bulunmaktadır (e-icisleri.gov.tr, 2020). İstanbul günümüzde, nüfus kriteri açısından değerlendirildiğinde, mega-kent olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca İstanbul, ülke nüfusunun 1/7'sini içerisinde barındırdığı düşünüldüğünde, bir baskın kenttir (Erkök, 2002: 124). Kent, popüler kültürde dünyaca ün kazanmış simgesel yapıları, tarihi ve doğal güzellikleri ile ön plana çıkarak turist çekmekte ve geçmişten günümüze kitaplara, şarkılara, şiirlere, filmlere, dizilere ve tiyatro eserlerine konu edilmesiyle popüler kültürdeki yerini her dönemde korumaktadır.

4.1.2. İstanbul Kent Kimliği

İstanbul'un kendine has yerleşim şeklini ve kimliğini, kent ölçeğinde inşa edilen yapılar ile tarihi, kültürel ve doğal değerleri oluşturmaktadır (Önem ve Kılınçaslan, 2005: 117). İstanbul, tarihi boyunca birçok farklı kültür ve dine mensup medeniyetlerin himayesi altına girerek sürekli bir değişim ve dönüşüm geçirmiş bir kenttir. Kentin yapısında gerçekleşen değişimler ise kent kimliğini farklılaştırmış ve zaman zaman zedelenmesine sebep olmuştur. İstanbul'un tarihi gibi topografyası da kendine has özellikler barındırır. Kentte farklı dönemlerde yaşanan deprem, yangın gibi doğal afetler ile savaşlar, kentin farklı medeniyet izlerini taşıyan sanat ve tarih öğelerine zarar vererek kent kimliğini aşındırmıştır (Karakuyu vd., 2010: 34). Osmanlı dönemi İstanbul'unda görülen yangın ve depremlerin, halk şairlerinin destanlarına konu olduğu ve 1950'lere kadar okunduğu bilinmektedir (Pala, 2010: 224).

İstanbul'un en önemli kimlik kırılması, geçmiş tarihlerin mirası üzerine inşa edilen Bizans döneminde gerçekleşmiştir. Dördüncü haçlı seferleri sırasında büyük hasara uğrayan kent, Türkler tarafından fethedilmeden önce tüm kaynakları tükenmiş, nüfusu 50.000'in altına inmiş bir haldedir. Kentte yaşanan büyük deprem sonrası Ayasofya ve Hipodrom büyük hasar görmüş ancak tamir ettirilememiştir. Kiliseler harabeye dönerek baykuş yuvası haline gelmiş, saray duvarlarından yosun, sarmaşık ve incir ağaçları fışkırmıştır. Fethin ardından gerekli tadilat ve nüfus politikası uygulamalarıyla kent, yıkımın eşiğinden döndürülmüştür (Ayvazoğlu, 2010: 14-16). Yönetimin el değiştirmesiyle değişen din anlayışı neticesinde kentte, 15. yy. dan başlayarak İslam geleneklerine uygun bir mimari anlayış benimsenmiş ve zamanla İslam kenti kimliği, bölgeye hâkim olmuştur (Günaçan, 2019: 101). Osmanlı döneminde kentte yapılan imar çalışmalarında yıkıp yeniden yapma politikası yerine var olanı koruyarak gelişme düşüncesi benimsendiği için, fiziksel ve sosyal anlamda yaşanan değişimler (Karakuyu vd., 2010: 37), kentin kimliğine önemli ölçüde bir zarar vermemiştir. Bugünkü kent kimliği ve kent silüeti, Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde oluşmuştur. Halk, geleneksel kent dokusu içerisinde, çıkmaz sokaklarla çevrelenmiş mahallelerdeki küçük evlerinde, sultanlar ise zamanla sayıları artan külliyelerde ikamet etmektedir (Bağbaşı, 2010: 34).

19. yüzyıla gelindiğinde kentin geleneksel dokusu ve kimliği, sürekli çıkan yangınlarla tehdit altına girmiştir. Ahşap yapı malzemesinden yapılan evler ve diğer

mimari eserler, çıkan yangınlarda yok olmuştur. Bu tarihten sonra kentteki ahşap evler, yerini taş ve tuğla yapı malzemesi kullanarak inşa edilen kagir yapılara bırakmıştır. Ayrıca yollar ve kentin yeşil alanları büyük zarar görmüş (Karakuyu, 2010: 38) ve kentin mimarisi, doğal alanları ve ulaşım ağlarında yeniden yapılanmaya gidilmiştir. İmparatorluğun son yıllarında, kent de bir çöküş sürecine girmiştir. Batı ile ilişki kurulan bölümler gelişmekle birlikte, İstanbul'un kalbi konumundaki merkez bölgeler terkedilmiş hale gelmiş ve yaşanan kentsel gerileme yıkıma kadar devam etmiştir (Kuban, 1970: 47). Cumhuriyet'in kurulmasıyla başkent statüsünü kaybeden kentte gerileme devam etmiştir. 1923'te Ankara'nın başkent olmasıyla dışarıdan yönetilmeye başlayan kentin eski önemi kalmamış, nüfusu giderek azalmış ve içerisindeki tarihi/kültürel yapılar ihmal edilmiştir (Duyguluer, 2004: 56).

Ankara'nın başkent olmasının ardından ülkedeki maddi kaynaklar, Ankara'nın imarına yöneltilmiş ve İstanbul kenti giderek yoksul ve çökmekte olan bir kent kimliğine bürünmüştür. 1930'lu yıllara gelindiğinde, kenti canlandırmak adına girişimlerde bulunarak, yabancı mimar ve kent planlamacılarına projeler hazırlanmıştır (Karakuyu, 2010: 45). Cumhuriyet dönemi ile başlayan kentleşme hareketlerine hâkim olan Batılılaşma akımı, İstanbul için hazırlanan planlara da yansımış, külliyelerin çevresi ve surlar açılarak doğulu yapıdan uzaklaşmak istenmiştir. Fakat modernleşme amacıyla kente yapılan bu müdahale, İstanbul'un tarihi yapısını bozmuş ve bu uygulamalar günümüze kadar artarak devam etmiştir (Kuban, 1970: 48). Kentin doğal ve fiziki dokusu ile kimliğine yönelik müdahaleler özellikle 1950'li yıllardan sonra yoğunlaşan kentsel tasarım projeleri ve çeşitli imar çalışmaları ile devam etmiştir.

1950 ve sonrası kentte sanayi sektörünün önem kazanması, hızlı bir nüfus hareketliliğine sebep olmuş kentte yapı ve konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Hızlı nüfus artışının getirdiği gecekondulaşmanın ilk örnekleri de bu döneme rastlamaktadır. Kentin, doğum oranları düşük olmasına rağmen içgöçlerle nüfusunun artması konut ihtiyacı doğurmuş, apartmanlaşma ile birlikte kent çeperlerinde gecekondulaşma hızla artmaya başlamıştır (Tuna, 2010: 362). Bu dönemde Menderes tarafından başlatılan ve halk arasında Menderes İmarı (1954-1960) olarak adlandırılan imar hareketleri neticesinde kentte yüksek katlı binalar oluşmaya başlamış ve betonlaşma eğilimi artmıştır. Özellikle kentin merkezi sayılan Tarihi Yarımada'da geniş caddeler açılması amacıyla birçok tarihi yapı yıkılmış ve kentin sosyokültürel kimliği bozulmuştur (fatih.gov.tr, 2020). Kentte kimliği besleyen ve koruyan projeler de gerçekleştirilmiştir.

1968 yılında Galata ve Karaköy Bölgesi'nin düzenlemesi ve yüzyıldan fazla süredir bakımı yapılmayan Galata Kulesi'nin onarılması, kentin tarihi dokusu ve kimliği açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur (Genim, 2010: 281).

1970'li yıllarda İstanbul, kent kimliği açısından yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin ardından kentin tarihi, kültürel ve doğal yapısının korunması çalışmalarına hız verildiği görülmektedir. Topkapı Sarayı ve Sultanahmet Camii çevresinin 1953 yılında sit alanı ilan edilmesinin ardından, Süleymaniye Camii ve çevresi 1977, Zeyrek Camii ve çevresi 1979, Kara Surları ise 1981 yılında sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. 1985 yılında ise sayılan dört tarihi bölge UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise tüm Tarihi Yarımada Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu kapsamında sit alanı ilan edilmiştir (Çelen, 2016: 142). Ancak bu uygulamalar yapılırken, 1980'li yıllarda iyi niyet göstergesi olarak gecekondulara bölgelere çıkarılan imar afları, kent yapısının bozulmasına sebep olmuş, Boğaziçi ve kıyıların korunması konuları, yapılan planlamalardan öteye geçememiştir (Salman ve Kuban, 2006: 107). Ayrıca Boğaziçi Köprüsü (1973) ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (1988) inşa edilmiş ve kentin kuzey ormanları tahribata uğratılmıştır. Kentin gelişimine katkı sunmakla beraber doğal yapısının bozulmasına ve kimliğinin zarar görmesine sebep olan yapılar, günümüzde hala konumu ve gerekliliği açısından sorgulanmaktadır (Karakuyu vd., 2010: 46).

1980'li yıllardan bu yana İstanbul kenti ve İstanbullular; hükümetler ve yerel yönetimlerden, para yokluğundan, gerekli kaynak oluşturulamayıp projelerin hayata geçirilememesinden şikâyet etmektedir. Ancak bu süre içerisinde, yerinde planlamalar yapılamamış, nüfus artışının önüne geçilememiş ve ütopyik çalışmalarla zaman kaybedilmiştir (Genim, 2010: 28). Günümüzde İstanbul hala korunmayı bekleyen sayısız tarihi ve kültürel varlığı içerisinde barındıran bir kenttir. Kent içerisinde, 28'i saray, 91'i müze, 93'ü hamam ve 595'i çeşme olmak üzere 1796 tarihi mekân bulunmaktadır (istanbul.gov.tr, 2020). İçerisinde barındırdığı tarihi ve kültürel öğeler ile dünya kenti özelliği göz önüne alınan kent, 2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından "*Avrupa Kültür Başkenti*" ilan edilmiştir (Dinçer vd., 2009: 82). Yaşanan kimlik kırılmalarına rağmen İstanbul kenti, günümüzde korumaya çalıştığı kültürü ve tarihi ile adından sıkça söz ettirmektedir. İstanbul'un kent kimliğinin korunması ise ortaya çıkabilecek potansiyel sonuçları iyi değerlendirilen ve kentin dokusuyla uyum gösteren kentsel tasarım projelerinin uygulamaya konulmasından geçmektedir.

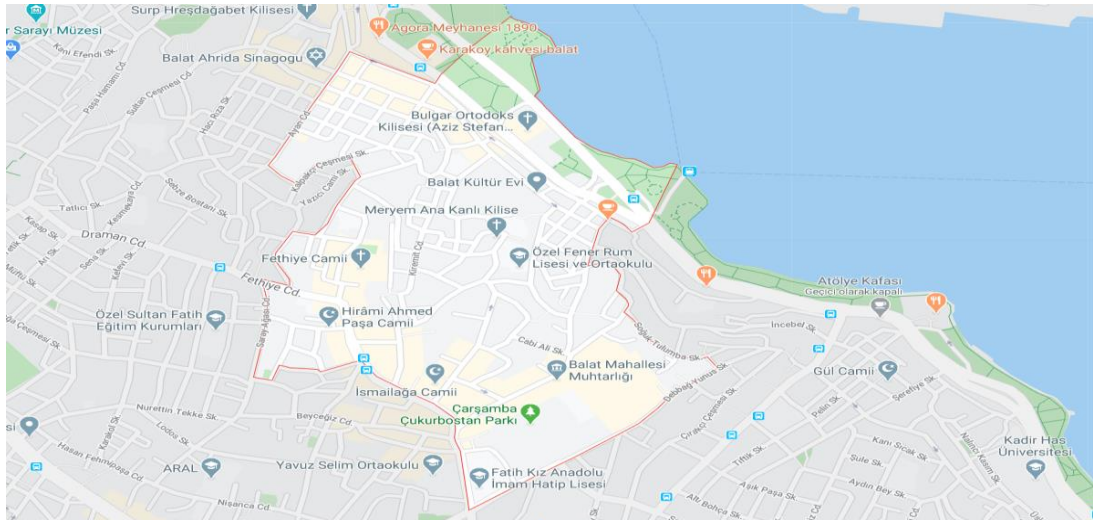
Fotoğraf 4.1. Tarihi Yapıları ve Topografyasıyla İstanbul Kent Silüeti

Kaynak: fatih.bel.tr (04.07.2020).

4.1.3. Balat Mahallesi

Balat Mahallesi, Fatih büyükşehir ilçe belediyesi sınırlarında yer alan 57 mahalleden biridir (fatih.bel.gov.tr, 2020). Tarihi ve kültürel kimlik bileşenleri ile ön plana çıkan mahalle, Fatih ilçesinin üst kısmında bulunan Fener ve Ayvansaray semtleri arasında ve Haliç'in kıyısında konumlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'ndan günümüze, İstanbul kentinin birçok dönemine tanıklık eden mahalle, kenti ve kent kimliğini çeşitli yönlerden etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Mahallenin uzun geçmişi, farklı zamanlarda farklı yöresel ve kentsel müdahalelere tanıklık etmesine sebep olmuştur. Fiziki ve kültürel anlamda yaşanan değişiklikler ise mahallenin yapısının ve kent içerisindeki öneminin farklılaşmasına yol açmıştır.

İdari sınırları açısından ele alındığında, Balat'ın 2009 senesinde son şeklini aldığı görülmektedir. Tarihi Balat yerleşkesinin bulunduğu alan, Fatih ve Eminönü ilçesinin Fatih adıyla birleştirilmesinden bu yana mahalle statüsündedir (Erkan ve Altınbaş, 2018: 299). Ancak mahalle yaşantısı açısından Balat'ın tarihi, Roma İmparatorluğu dönemi Byzantion kentine kadar uzanmaktadır. Balat, bu dönemde sur çevresine kurulan 14. Bölge'de bir dış mahalledir (Kavalcı, 2010: 9-10). Balat'ın isminin kökeni de ilk kuruluş yıllarına dayanmaktadır. İçerisinde bulunan saraydan ismini aldığı düşünülen Balat, Rumcada saray anlamına gelen "*palatyon*" kelimesinden türemiştir. Ayrıca İstanbul'un fethinin ardından bölgede bulunan tarihi İstanbul kapılarından birine de "*Balat Kapısı*" ismi verilmesi bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ancak mahallenin ismini taşıyan tarihi Balat Kapısı, yıllar içerisinde yaşanan depremler neticesinde yıkılarak günümüze ulaşamamıştır (Koçu, 1960: 1971).

Şekil 4.1. Balat Mahallesi'nin İstanbul Kenti İçerisindeki Konumu

Kaynak: Google Haritalar, google.com/maps (04.07.2020).

Osmanlı Devleti dönemine gelindiğinde, İstanbul kentinde en kabalalık yerleşmenin Haliç kıyılarında olduğu görülmektedir. Balat Mahallesi de bu yerleşim yerlerinden biridir (Kuban, 1970: 31). Fatih Sultan Mehmet devrinde Balat, İstanbul'un mahalle statüsünde bir idari bölümü olarak ayrılmış ve bir süre “*mescitsiz mahalle*” olarak anılmıştır (Kavalcı, 2010: 14). Balat, İstanbul'un fethinden Cumhuriyet dönemine kadar, içerisinde birçok cemaati ve sinagogu barındıran bir Musevi mahallesi özelliği göstermektedir (Ortaylı, 2010: 89). Balat Mahallesi'ne yerleşen ilk Musevileri, Makedonya'nın Kastorio kentinden getirilen 100 yoksul aile oluşturmaktadır. Mahalledeki aynı adı taşıyan ilk sinagog bu dönemde inşa edilmiştir. Sonrasında Musevi akını devam etmiş ve bölge 1492'de İspanya'dan, 1497'de Portekiz ve İtalya'dan, 1599'da ise Rodos'tan göç almıştır (Akın, 1994: 10).

Balat Mahallesi'nin bir Musevi mahallesi olarak anılmaya başlaması ise 1660 yılında yaşanan büyük yangın sonrasında gerçekleşmiştir. İstanbul'un dörtte üçünü yaktığı söylenen Ayazma Kapısı yangınının ardından İstanbul Musevilerine toplu iskân alanı olarak Hasköy ve Balat tahsis edilmiş ve Musevi halk bu tarihten itibaren Balat'ta oturmaya başlamıştır (Koçu, 1960: 1961). Ayrıca 18. ve 19. yy. da Osmanlı Devleti'nin idaresinden çıkan Rumeli topraklarında, yönetime gelen Hıristiyan yetkililer tarafından zulme ve baskıya uğrayan Musevi halk, buldukları yerleri terk ederek başkente göç etmiş ve Balat Mahallesi ile çevre bölgelere yerleşmiştir. Mahallede bulunan, Ahrıda, Yanbolu ve Selanik sinagogları, göç döneminin hatırlatıcıları olarak günümüzde nispeten ayaktadır (Ortaylı, 2010: 90).

Balat Mahallesi, en parlak dönemini 17. yy. da yaşamıştır. Ancak 1894 yılında gerçekleşen büyük deprem, bölgede sürekli çıkan yangınlar, karayollarının önem kazanması ve Haliç'te ticari canlılığın azalmasıyla 18.-19. yy. da giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca çıkan yangınlar sonucu mahallenin kimlik öğelerinden olan birçok dükkân, imarethane, sinagog ve anıtsal yapı yanarak, bölgenin dokusunun büyük ölçüde bozulmasına sebep olmuştur (Akın, 1994: 11-12). Mahallede ikamet eden nüfusun da Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemler arasında yaşanan ayaklanmalar ve alınan siyasi kararlar sonucu sürekli azaldığı görülmektedir. 1821'de çıkan Mora İsyanı, 1856'da yayımlanan Islahat Fermanı ile değişen azınlık hakları, 1934'teki Trakya Olayları, 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması ve 1955'te yaşanan 6-7 Eylül Olayları sonucunda Balat Mahallesi'ndeki ve diğer bölgelerdeki Musevi halk, farklı kent ve ülkelere göç etmiştir (Erbağcı, 2018: 24).

Fotoğraf 4.2. Tarihi Kimliğiyle Öne Çıkan Balat Mahallesi'nden Bir Görünüm

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (01.07.2020).

19. yy. dan 20. yy. ortalarına kadar Balat, Haliç kıyısında sıralanan, imalathaneleri, atölyeleri, mezbahaları ve devlet eliyle işletilen fabrikalarıyla belirli bir ticari canlılığa sahip ve göç alan bir mahalle özelliği göstermektedir. Ancak zaman içerisinde işletmelerin kapanmasıyla kaybolan ticari canlılık, bölgeyi de olumsuz etkilemiştir (Akın, 1994: 12). Özellikle 1980'li yıllarda Haliç'in ıslah edilmesi adına yapılan düzenlemelerden sonra mahallede, birkaç küçük imalathanenin dışında endüstri kuruluşu kalmadığı görülmektedir. Bölgenin ekonomik canlılığının kalmaması, bu tarihten itibaren sürekli göç vermesine sebep olmuştur. Bölgede boşalan yerleri ise İstanbul'a göç eden yoksul nüfus doldurmuş, bu yüzden mahallenin sosyokültürel ve ekonomik dinamikleri değişmiştir (Şentürk, 2011: 405). Mahalleye yapılan göçler iki

etap halinde gerçekleşmiştir. Mahallenin ilk olarak 1960'lı yıllarda Karadeniz Bölgesi'nden aldığı göçle, sosyokültürel kimliğinin değiştiği görülmektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan politik olaylar ve yoksulluk neticesinde bölgeden ayrılan halk Balat'a yerleşmiştir. Balat'ın hala ikamet etmeye devam eden az sayıdaki yerel halkı ise yok olan ticari yaşamdan dolayı mahallede tutunmakta güçlük çekmektedir (Şişmanyazıcı, 2009: 106). Günümüzde Balat Mahallesi'nin sinagog ve kiliselerle çevrili dar ve dolambaçlı sokaklarında, tarihi dönemlerden bu yana ikamet etmekte olan Musevi nüfus oldukça azalmış durumdadır (Ortaylı, 2010: 90). 1980'li yıllarda yaşanan değişimlere rağmen mahallelerinden kopmak istemeyerek, buldukları yerlerde kalmayı tercih eden birkaç Musevi aile ise ancak yerel dernek, cemaat ve vakıfların yardımı ile hayatlarını sürdürebilmektedir (Akın, 1994: 12).

Fotoğraf 4.3. Yöreye Özgü Mimarisiyle Balat Mahallesi ve Sokakları

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (01.07.2020).

Balat Mahallesi, sivil konut mimarisi açısından ele alındığında, sahip olduğu etnik ve tarihi yapılarıyla İstanbul mahalleleri arasında ön plana çıkmaktadır. Osmanlı dönemi Türk-Rum karışımı kent mimarisine has karakteristik yollar ve kagir binalardan günümüze kalan örneklerin birçoğunu içerisinde barındıran yerleşim, tipik bir Osmanlı Rum Mahallesi özelliği göstermektedir (Kuban, 1970: 46). Bölge özellikle, birbirlerini kesen dik ve geometrik caddeleri, kavşakları, kendi içerisinde bütünlük oluşturan evleri, dik merdivenli çıkmaz sokakları ve sahip olduğu kendine has kent manzarasıyla ön plana çıkmaktadır (Erkan ve Altıntaş, 2018: 301). Bölgenin, Fener, Süleymaniye, Zeyrek, Ayvansaray gibi eski mahallelere oldukça yakın olmasına rağmen yapı ve konut tipinde gösterdiği farklılıklar, mahallenin sahip olduğu özgün dokusu ile kimlik

yapısından kaynaklanmaktadır. Bu sayede Balat'ın görece yoksul Musevi evleri, Fener ve Süleymaniye'nin taş ve ahşap malzemelerle inşa edilmiş konut ve diğer yapılarından kolayca ayrılabilir (Belge, 2010: 316).

Balat Mahallesi, içerisinde barındırdığı, konut, cami, sinagog, kilise gibi tarihi yapılarıyla Bizans döneminden günümüze kent belleğini muhafaza eden ve kent kimliğini etkileyen sayılı yerleşimlerden biridir. Bölge üç Semavi dinin ibadethanelerinin bir araya toplandığı yapıyla küçük bir Kudüs özelliği göstermektedir. Mahalle, günümüzde hala eğitime devam eden Fener Rum Erkek Lisesi, Ortodoks Hıristiyanların merkezi sayılan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Bizans döneminden kalan ender eserlerden biri olan Meryem Ana Kanlı Kilisesi, Aziz Stefan Kilisesi ve Fethiye Camii gibi tarihi özellik taşıyan dini yapılarıyla İstanbul kentinin tarihi ve kültürel yapısı üzerinde etkili bir kimlik ortaya koymaktadır. Özellikle konumu itibarıyla mahallenin her yerinden görülen ve halk arasında “Kızıl Bina” veya “Kızıl Mektep” olarak ünlenen Rum Erkek Lisesi, bölgenin simgesi haline gelmiştir. Bölgenin sahip olduğu kendine has dokusu, son yıllarda turizm sektöründe ön plana çıkmasını sağlayarak birçok ziyaretçiyi mahalleye çekmiştir. Ayrıca Balat Mahallesi, farklı zamanlarda çekilen birçok dizi ve sinema filmine ev sahipliği yapmıştır. Örneğin; 2004-2007 yılları arasında yayınlanan, Roman kültürü ve yaşantısı konularını işleyen komedi ağırlıklı Cennet Mahallesi dizisinin ve 2017 yılında başlayarak günümüzde hala devam etmekte olan aksiyon temalı olaylara yer veren Çukur dizisinin, Balat'ın tarihi sokak ve binalarında çekildiği bilinmektedir.

Fotoğraf 4.4. Fener Rum Erkek Lisesi ve Sveti Stefan (Bulgar) Kilisesi

Kaynak: fatih.gov.tr ve ibb.istanbul.gov.tr (01.07.2020).

Balat Mahalle Muhtarı Özbektaş (2020), mahallenin 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında yaşanan kentsel dönüşüm projeleri öncesinde, bakımsız halde olduğunu, bölgenin sit alanı ilan edilmesinden dolayı yapı onarımı yapılamadığını ancak bölgenin, UNESCO öncülüğünde başlatılan Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi ve sonrasında gerçekleştirilen Kentsel Yenileme Projesi ile ekonomik ve kültürel anlamda canlanıp ilgi görmeye başladığını belirtmektedir. Yaşanan ekonomik canlılık sonrasında mahallede bulunan ve onarımdan geçirilen yapıların bir kısmı ise yerli ve yabancı ziyaretçilere yönelik butik kafe, hediyelik eşya ve üçüncü nesil kahve dükkanlarına dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 4.5. Balat'ta Hediyelik Eşya Dükkanları ve Kafeye Dönüştürülen Yapılar

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (01.07.2020).

Mahalle kimliğinin kırılma noktaları ve kent içerisindeki önemi incelendiğinde, Özbektaş'ın aktardıklarıyla paralellik gösteren bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Mahallenin/kentin kimliğini ve belleğini, ortaya koyduğu sonuçlar ile derinden etkileyen iki önemli proje, 1998-2013 yılları arasında gerçekleştirilen iki kentsel dönüşüm projesidir. 1985 yılında, UNESCO'nun İstanbul'u Dünya Mirası listesine almasının ardından düzenlenen Habitat II Konferansı'nda alınan kararlar sonucu oluşturulan ilk proje, 1998-2008 yılları arasında gerçekleştirilen "*Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi*" olmuştur. UNESCO ve Fatih Belediyesi ortaklığı ile çok aktörlü olarak gerçekleştirilen proje, ortaya koyduğu çeşitli sonuçlarla örnek bir tasarım olarak gösterilmektedir. Rehabilitasyon projesi, bölgede yaşanan ekonomik ve kültürel çöküntüyü ortadan kaldırıp, yapı ve konutları işletilip oturulacak hale getirirken, bölge halkının da soylulaştırma sonucunda yerlerinden edilmesini engelleyecek bazı kurallar koymuştur (Şişmanyazıcı ve Yıldız, 2010: 3).

Fotoğraf 4.6. Rehabilitasyon Projesi Sonrası Merdivenli Yokuş Sokak

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (01.07.2020).

Fener-Balat-Ayvansaray Bölgesi'nin 2006 yılında yenileme alanı olarak belirlenmesinin ardından, 2008 yılında Fatih Belediyesi ve GAP İnşaat tarafından "*Fener-Balat Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi*" başlatılmıştır. Projenin detayları incelendiğinde, mahalleler içerisindeki ada ve parsellerin özgün dokuyu hiçe sayarak birleştirilip yeni yapılar oluşturulmak istendiği görülmüştür. Bu durum tarihi yapının, kentsel aidiyetin ve kent kimliğinin değiştirilmesi olarak yorumlanmıştır (Dinler ve Güçhan, 2016: 237). Projeye yerel halkın dâhil edilmemesi ise projenin, iskân edilmesi planlanan belirli bir sınıfa yönelik gerçekleştirildiği yönünde görüşleri arttırmıştır (Şişmanyazıcı ve Yıldız, 2010: 3). Alınan tepkiler ve mahalle örgütlerinin verdiği uzun uğraşlar sonucu kent kimliğine zarar verdiği anlaşılan proje, 2013'te Danıştay kararıyla iptal edilmiştir. Ancak bölgede sermaye gruplarının baskısı devam etmektedir (Dinler ve Güçhan, 2016: 241).

Tarihi ve kültürel yapısı incelendiğinde Balat Mahallesi'nin İstanbul'un kent kimliğinin oluşum sürecinde etkili olduğu açıktır. Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar korunan kimlik yapısı 20. ve 21. yy. da bozulan Balat'ı korumaya yönelik çalışmaların, ancak 2000'li yıllar sonrasında başlaması, bölgenin özgün dokusunun yıpranmasına yol açmıştır. Gerçekleştirilen rehabilitasyon projesi olumlu sonuçlar verse de sınırlı kalmıştır. Ayrıca sonrasında gerçekleştirilmek istenen yenileme projesinin, kimliği korumaktan ziyade ekonomik kaygılarla oluşturulduğu açıktır. Bu durum, İstanbul gibi farklı kültür öğelerini ve sanayi sektörünü bir arada barındıran kozmopolit kentlerde, mahallelerin diğer kentlere göre daha iyi korunduğunu ve kentin kimliğine etki ettiğini, fakat korumanın ekonomik çıkarlar göz önüne alınarak yapıldığını göstermektedir.

4.2. Selçuk Mahallesi (Kaleiçi Bölgesi) / Antalya

Antalya kenti, yıllar içerisinde yoğunlaştığı farklı sektörler ve sahip olduğu doğal, tarihi yapısı ile birçok kez değişime uğramıştır. Bu değişimlerden, kent dokusu ve kent kimliğinin de etkilendiği açıktır. Bu bölümde, ilk olarak Antalya kentinin kimliğindeki kırılma noktalarına bakılacaktır. Ardından, Antalya kentinde bulunan Selçuk Mahallesi'nin, kentin kimlik oluşum sürecine etkisi tartışılacaktır. Çalışmada Selçuk Mahallesi, dünyaca ünlü tanınırlık kazanmış Kaleiçi ismiyle anılmaktadır.

4.2.1. Antalya'nın Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri

Antalya, Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nde yer alan ve Isparta, Konya, Karaman, Mersin, Muğla ve Burdur kentleri ile sınır komşusu olan bir kenttir. Güneyinde bulunan Akdeniz'in doğal bir sınır oluşturduğu Antalya kenti, kuzeyinde Bey Dağları, doğusunda Vezir Dağı ve batısında Tahtalar Dağı ile çevrelenmiş durumdadır (Kurt, 2010: 5). Kentte, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı olarak tanımlanan Akdeniz ikliminin, doğal bitki örtüsü ve doğal kimlik bileşeni olan makilere sıkça rastlanmaktadır (antalya.bel.tr, 2020).

Antalya havzası, doğası ve ikliminin yumuşaklığı neticesinde, antik çağlardan bu yana batıdan doğuya yüz elli kilometrelik kıyı şeridi boyunca kurulan yerleşim alanlarına sahip olmuştur (Karaesmen, 2010). Tarih sahnesinde ilk olarak Korykos adında bir balıkçı köyü olarak karşılaşılan Antalya kenti, M.Ö. 159-138 yılları arasında Bergama kralı II. Attalos tarafından kurulmuştur (Yağcı, 2009: 31-32). Kentin ismi, "*Attalos'un Yurdu*" anlamına gelen Attaleia'dan gelmektedir. Zaman içerisinde değişerek Atalia ve Adalya olarak anılan kent, Cumhuriyet'in ilanından sonra günümüzde bilinen Antalya adına kavuşmuştur (antalya.bel.tr, 2020).

M.Ö. 79 yılında Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçen Antalya bu dönemde, sahip olduğu deniz donanma üssü ve su yolu ticareti ile bir liman kenti kimliği oluşturmuştur. Liman kenti özelliği, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de önemini korumuştur (Kepenek vd., 2015: 79). Dönemin günümüze ulaşan en önemli simgesel eserleri, Roma İmparatoru Hadrianus'un kente gelişi anısına yapılan ve Üç Kapılar olarak da bilinen Hadrian Kapısı ve Hıdırlık Kulesi'dir (Yağcı, 2009: 33). Roma ve Bizans İmparatorlukları döneminin ardından 12. yüzyılda Anadolu Selçuklular idaresine giren kent içerisinde, alt yapıya ve üst yapıya dair birçok önemli eser

verilmiştir. Osmanlı döneminde kent, Kaleiçi surlarından dışarıya taşarak genişlemiş ve yeni merkezler ortaya çıkmıştır (Avcı, 2015: 116). 17.yy'ın ikinci yarısında kente gelen Evliya Çelebi, surlar içerisinde dört mahalle ve üç bin ev, surlar dışarısında ise yirmi dört mahalle barındıran bir yerleşim yeri tasvir etmektedir. Çarşısı surlar dışarısında bulunan kentin limanı ise iki yüz gemiyi barındırabilmektedir. Bu özellikleri ile bağımsız bir sancak olan kent, Cumhuriyet'in ilanının ardından ise il statüsüne kavuşmuştur (antalya.gov.tr, 2020). Antalya'nın tarihi boyunca liman kenti özelliği göstermiş olması, dışarıdan etkilere açık olmasına ve kimliğinin etkilenmesine sebep olmuştur. Yaşadığı tarihsel süreçlerle paralel olarak farklı mimarlık ve sanat tarzlarından etkilenen ve bunu etkileşim halinde olduğu diğer kültürler ile sentezleyen kent, kendine has bir kimlik yapısı ortaya çıkarmıştır (Avcı, 2015: 116).

Antalya kenti, 1993 yılında yayımlanan 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile büyükşehir statüsüne kavuşmuştur (madde 1). 2019 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayımına göre Antalya'nın toplam nüfusu, 2.511.700'dür (TUİK, 2020). Ayrıca 19 ilçesi bulunan kentin, günümüzde 941 mahallesi bulunmaktadır (icisleri.gov.tr, 2020). Kent, tarihsel süreçte uzmanlaştığı tarım sektörü ve son yıllarda giderek gelişen turizm sektörü ile ön plana çıkmaktadır. Kuruluşu antik çağlara dayanan kent, sahip olduğu tarihi yapısının yanında doğal kimlik bileşenleri ile de dikkat çekmektedir. Düden ve Manavgat Şelaleleri, Karain ve Damlataş Mağaraları ve farklı dokuya sahip plajları, kent kimliği oluşum sürecinde etkili olan doğal kimlik öğelerindedir. Kent ayrıca Side ve Olympos Antik Kentleri, Aspendos Tiyatrosu, Yivli Minare Külliyesi gibi kimliği ve belleği barındıran tarihi öğelere sahiptir.

Fotoğraf 4.7. Antalya Limanı ve Kaleiçi'nden Bir Görünüm

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (21.06.2020).

4.2.2. Antalya Kent Kimliği

Antalya, sahip olduğu tarihi yapısı, doğal güzellikleri, kültürel dokusu ve mimarisi ile birçok farklı bileşeni bünyesinde barındıran bir kent kimliğine sahiptir. Kuruluşundan bu yana Antalya, farklı işlevleri ile ön plana çıkmış ve çeşitli kentsel uygulamalardan etkilenmiştir. Bu durum ise zaman zaman kent kimliğinde kırılmalar yaşamasına sebep olmuştur. Yaşanan kimlik kırılmaları, Yağcı'ya göre (2009: 43), kentin tarih boyunca sürekli el değiştirerek farklı din ve kültür anlayışları doğrultusunda yeniden şekillenmesinden kaynaklanmaktadır.

Antalya'nın günümüze ulaşabilen ve kendine has dokusunu oluşturan kimlik ögelerine bakıldığında bir Selçuklu Kenti kimliği ortaya çıkmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde eski dokuya zarar verilmeden yapılan imar faaliyetleri (Avcı, 2015: 57), kentin Cumhuriyet dönemine kadar kimlik yapısının bozulmadan gelmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Antalya, küçük bir tarım ve hayvancılık kenti özelliği göstermektedir. Merkeze uzak konumu ile Antalya,  lke çapında başlatılan imar ve kalkınma faaliyetlerinden gecikmeli olarak faydalanabilmiştir (Akay, 2020: 53). Nüfus hareketliliğinin de bulunmadığı kent, tarım ve ticaret faaliyetlerinin baskın olduğu Kaleiçi ve çevresinden ibarettir (Manavoğlu, 2009: 20). Kente 1928 yılında elektriğin gelmesi ile başlayan makineleşme ve aydınlatma çalışmaları ile (Gönüllü, 2008: 86) kentin çehresi değişmeye başlamıştır. Bu  zellikleri ile ilk dönemler, küçük bir tarım kenti kimliği ortaya koyan Antalya'nın kentsel gelişim ve kimlik ortaya koyma çabaları 1940'lı yıllar sonrasına rastlamaktadır.

Antalya kentinde ilk kent planlamasına dair adımlar, 1940 yılında "*Antalya'yı Güzelleştirme Derneği*" tarafından atılmış ve günümüzde kent kimliğine katkı sunan Karaalioğlu Parkı ve Atatürk Caddesi gibi önemli park ve caddelerin temeli atılmıştır (Kepenek vd., 2015: 79). Antalya için yapılan ilk imar planı ise 1957 yılında İller Bankası Genel Müdürlüğü'nce yapılmış olup Kaleiçi ve  evre bölgeleri kapsamaktadır (Manavoğlu, 2009: 20-21). Bu süreçten sonra Antalya'da genişleme ve gelişme süreci başlamış ve kent, imar faaliyetleri ile doğu-batı aksında yayılım göstermiştir (Oral, 1996: 9). Ancak bu dönem gerçekleştirilen projeler, kentin dokusuna ve kimliğine verdiği zararlardan dolayı eleştirilmektedir. Özellikle Kaleiçi, Balbey ve Haşimişcan Mahalleleri, ekonomik kaygılarla planlanarak, yüksek katlı yapılarla çevrelenmiş, mahallelerin tarihi kimlikleri ve özgün dokusu  nemsenmeyerek, bina yığınları arasına

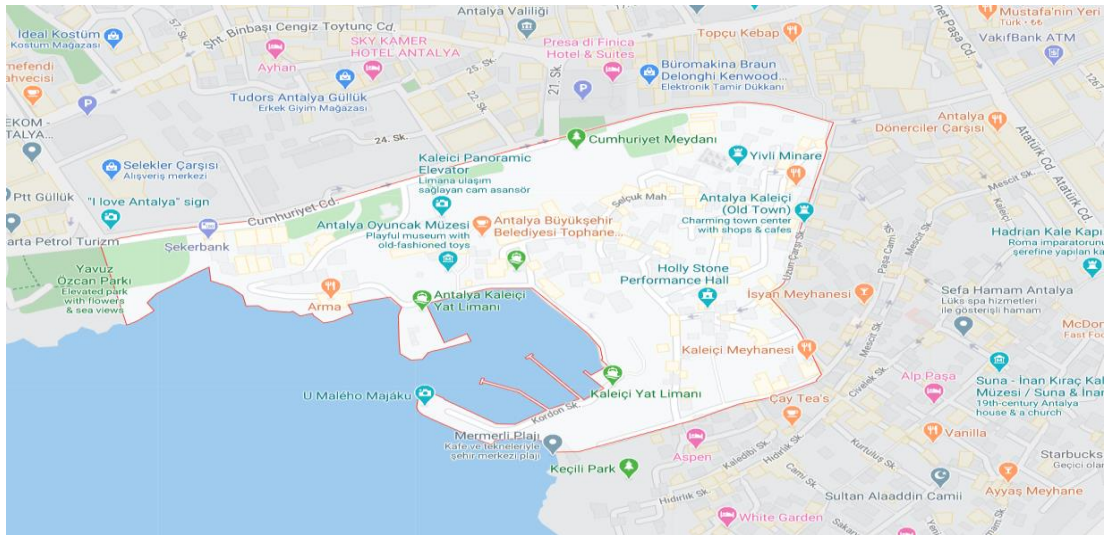
hapsedilmiş ve bu durum kentte kimlik kaybı yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Yağcı, 2009: 40). Antalya'nın önemli kentsel sit alanlarından olan Balbey ve Haşimişcan gibi tarihi mahalleleri, ilerleyen yıllarda farklı imar çalışmalarına devam edilmesine rağmen son yıllarda bakımsız kalmış ve kentsel çöküntü alanlarına dönüşmüştür (Kepenek vd. 2015: 79). Kaleiçi Bölgesi'nin büyük bir bölümünü kaplayan Selçuk Mahallesi'nin zaman içerisinde aynı kaderi paylaşarak büyük bir kimlik kaybına uğramamasının sebebi ise turizm sektörüne öncülük etmesi ve zamanında uygulamaya konulabilen projelerle ilgilidir.

Kentin 1960'lı yıllardan sonra tarım sektöründen sanayi sektörü ağırlıklı bir yapıya geçiş yapması, kırdan kente göçleri hızla arttırmıştır. Günümüze kadar artarak devam eden hızlı kentleşme eğilimi sonucu, kentin çevresinde gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır (Manavoğlu, 2009: 21). Farklı sektörlerde doğan iş alanları ile 1950 yılında 27 bin olan kent nüfusu, 1980 yılında 173 bin olarak %530 gibi büyük bir artış göstermiştir (Certel, 2019: 46). Bu durum kentsel mekânda hızlı sosyokültürel ve fiziksel değişimlere yol açarak Antalya kent kimliğini zedelemiştir. Ayrıca yıllar içerisinde birçok imar planı yapılmasına rağmen, kent kimliğinin istenildiği gibi korunmadığı görülmektedir.

Antalya kentinin kimliğinde bir diğer dönüm noktası, tarım kenti kimliğinden turizm kenti olma yolunda ilerlemeye başladığı 1969 yılıdır. Doğal ve kültürel yapısı zengin olan Antalya kenti 1969 yılında turizmde öncelikli alan olarak belirlenmiş ve kente yatırım önceliği tanınmıştır. Ancak bu durum kentin, hızlı nüfus artışına karşın çaresiz kalmasına, rant sistemine açık hale gelmesine ve kimlik yapılarında kültürel ve fiziksel yıpranmalara yol açmıştır. Eski dokuyu barındıran binalar kentten silinerek yerine kimliksiz ticaret merkezleri kurulmuştur (Manavoğlu, 2009: 22). 1980'lerden günümüze Antalya kenti için turizm, ekonomik hareketliliğin merkezi olmakla birlikte, kenti bir tüketim merkezi haline getirmiştir. Yatırımların büyük çoğunluğunun gündelik yaşam tatminine harcandığı kentte, inşa edilen yapılar genellikle dönemin tüketim ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmaktadır. Bu durum, kimliksiz yapılarla dolan kentin çözülme sürecine girmesine sebep olmuştur (Karaesmen, 2010). Kentin doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel yapısıyla günümüze taşıdığı kent kimliği tehlike altındadır. Dünya çapında ün kazanmış bir kent olan Antalya'nın kimliğini koruyabilmesi ise kentin dokusuyla uyumlu kentsel tasarım ve uygulamaları hayata geçirmekten geçmektedir.

4.2.3. Selçuk Mahallesi (Kaleiçi Bölgesi)

Selçuk Mahallesi, Antalya ili, Muratpaşa büyükşehir ilçe belediyesine bağlı 55 mahalleden biridir. Mahalle, Tarihi Kaleiçi bölgesini içine alan 5 mahalleden nüfus ve yüzölçümü olarak en büyüğü (muratpasa.gov.tr, 2020) olmasından dolayı Kaleiçi ismiyle de tanınmaktadır. Çalışmada da mahalle ve çevresi, dünyaca bilinen Kaleiçi ismiyle anılmaktadır. Mahallenin kuruluşunun ise Antalya kentinin kuruluşu kadar eski olduğu bilinmektedir. Bu açılardan mahalle içerisinde barındırdığı tarihi mirası, kültürel dokusu ve sosyal ilişkileri ile geçmişten günümüze Antalya kent yaşantısı ve kimliği üzerinde önemli etkiler bırakan bir yerleşim alanı olmaktadır. Mahalle hakkındaki araştırma, literatür taramasına, gözlemlere ve Selçuk Mahallesi Muhtarı Güray Esel ile 18.06.2020 tarihinde yapılan derinlemesine görüşmeye dayanmaktadır.

Şekil 4.2. Selçuk Mahallesi'nin Antalya Kenti İçerisindeki Konumu

Kaynak: Google Haritalar, google.com/maps (20.06.2020).

Selçuk Mahallesi'nin sınırları içerisinde bulunan Kaleiçi bölgesi, tarihi antik çağlara dayanan, at nalı şeklinde surlarla çevrelenmiş ve içerisinde üç bin kadar kiremit çatılı ev barındıran eski bir yerleşim alanıdır. Seksen kadar burcu bulunan surların günümüzde büyük bir bölümü yıkılmıştır. Surun içerisinde bulunan evler ise geleneksel Antalya mahalle ve konut mimarisini yansıtmaktadır (antalya.ktb.gov.tr, 2020). Bu açılardan mahalle Antalya kenti açısından, tarihi, doğal ve yapay kimlik bileşenlerini bir arada barındıran önemli bir kimlik unsuru ortaya koymaktadır. Mahallenin tarihi ve kültürel yapısı, ismiyle de örtüşmektedir. Selçuk Mahallesi'nde 20 yıldır görev yapan Muhtar Güray Esel'e göre (2020) mahalle, ismini kentin bugün sahip olduğu kimliğine

büyük katkılar sunan Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'den almıştır. Antalya kenti ve Kaleiçi bölgesinin, sahip olduğu tarihi kimliği ve dokusunu, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar büyük ölçüde koruduğu bilinmektedir.

Mahalle ve kent kimliği açısından ilk köklü değişim 1930 yılında gerçekleşmiştir. 1930 yılında dönemin Belediye Başkanı Hüsnü Karakaş tarafından, kent merkezinin gelişim gösteremediği ve hava akışının yeterli olmadığı gerekçesiyle bölgeyi çevreleyen surlara yönelik bir yıkım çalışması başlatılmıştır. Surların kayıt altına alınmasının ardından “Çingene Hasan” olarak tanınmış operatör tarafından yıkım çalışmaları başlatılmış ve surlar bugün Hadrian Kapısı olarak bilinen tarihi yapıya kadar yıkılmıştır. Hadrian Kapısı'na gelmeden Hasan Bey'in aniden ölmesi ile de yıkım çalışmaları son bulmuştur. Yapılan yıkım çalışmalarının ardından tarihi surların bulunduğu yerlere ise çok katlı binalar inşa edilmiştir (Türkoğlu, 2018: 36). Günümüzde, yıkımdan kurtulan Hadrian Kapısı, Antalya ve Kaleiçi Bölgesi'nin en önemli simge yapısı sayılmaktadır. Yapının bir ölüm sebebiyle ayakta kalabilmesi ve kentin hava alması için yıkılan surların yerine hava akışını engelleyen yüksek binaların yapılması, yıkım planının düşünülmeden yapıldığını ve kentin kimliğinin göz ardı edildiğini göstermektedir.

Fotoğraf 4.8. Kaleiçi'nin Girişinde Bulunan Hadrian Kapısı/Üç Kapılar

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (21.06.2020).

Kaleiçi'nin demografik ve kültürel yapısı Cumhuriyet'in ilanından sonra değişiklik göstermiştir. Günümüzde Kaleiçi bölgesinde ikamet eden yerel halkı, mübadele hareketliliği sonrası Atatürk tarafından bölgeye yerleştirilen Yunanistan göçmenleri oluşturmaktadır. Mahallede bulunan evlerin büyük olması, bir eve birkaç

ailenin yerleştirilmesine imkân tanımış, böylece göçmen halkın yabancılık çekmesi engellenmiştir (Uslu, 2018: 813). Bu uygulama, Türk-İslam mahalle geleneğinden gelen birkaç ailenin bir arada yaşadığı geniş aile yapılanmaları ile uyum göstermesi ve kimlik/bellek kayıplarının önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Fotoğraf 4.9. Kendine Özgü Mimarisi ve Kimliği ile Tarihi Kaleiçi Evleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (21.06.2020).

Selçuk Mahallesi'nin içerisinde bulunan yat limanı ve Kaleiçi bölgesinin kimliğinin korunmasına yönelik imar çalışmaları 1970'li yıllarda başlamıştır. 1969 yılında turizm bölgesi ilan edilen Antalya'ya ilginin artmasının ardından, 1972 yılında Antalya Limanı ve Kaleiçi Bölgesi "*Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu*" kararınca "*sit bölgesi*" ilan edilmiştir (antalya.gov.tr, 2020). Bu uygulamayla mahallenin kimliği ve sonucunda kentin kimliği korunmak istenmiştir. Sit alanı kararı ardından, 1979 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından "*Kaleiçi Koruma ve Geliştirme Planı*" oluşturulmuş ve 1982 yılında yürürlüğe girmiştir. Proje, turizm sektörü odaklı olduğu ve sosyal dokuyu zedelediği gerekçesiyle 1992 yılında ODTÜ tarafından revize edilmiştir (Yağcı, 2009: 40-41). Ancak uygulanan projeler 1980 sonrası dönemde, kentin önemli caddelerinde trafik yoğunluğunu arttırmıştır. Ayrıca turizmin önem kazanmasıyla bölgede, gürültü kirliliği ve diğer çevre sorunları hızla artış göstermiştir (Gül, 2008: 74). 1990 yılında Antalya Mimarlar Odası ve Antalya Belediyesi, kente kimlik kazandıracak ve turizmin gelişmesini sağlayacak bir proje seçmek adına "*Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması*" düzenlemiştir. Ancak yarışma birincisi projede öngörülen uygulamalar, sınırlı şekilde gerçekleştirilebilmiş ve bölgedeki kimlik sorunları daha da artmıştır (Gül, 2006: 123).

Selçuk Mahallesi ve Kaleiçi'ni kapsayan diğer mahallelerde 1960'lardan günümüze belirli aralıklarla çeşitli tasarım projeleri uygulanmaya devam etmiştir. 2000 yılı ve sonrası dönemlerde bölgede kentsel dönüşüm çalışmalarına ağırlık verilerek kentin genişlemesi ve gelişmesi ve bir kimlik kazanması amaçlanmıştır (Manavoğlu, 2009: 28). Projelerin istenilen başarıyı elde edememesindeki bir diğer etken de birbirinden ayrı düşünülemez Kaleiçi bölgesi ve yat limanı bölgesinin farklı projeler doğrultusunda birbirinden bağımsız ele alınmasıdır (Çolak, 2017: 13). Bölgenin kültür ve turizm gelişim bölgesi ilan edilmesindeki amaç, bütüncül bir bakış açısı ile bölgenin/kentin gelişmesi ve kimliğinin korunması iken, gerçekleştirilen farklı projeler, Kaleiçi bölgesi ile çevresindeki mahalleleri birbirlerinden soyutlamış ve parçalamıştır (Kepenek vd., 2015: 83).

Gerçekleştirilen planlarda, kentin kendine has dokusunun göz ardı edilmesi kent kimliğini zedelerken, çarpık kentleşmenin de önünü açmıştır. Projelerin daha çok karasal iklim bölgelerine uyum sağlayacak şekilde geliştirilmesi, kıyı şeritlerinde özel konut imarına ve çok katlı yapılara izin verilmesi, mahalleler arasında kopukluğa sebep olmuş ve kentin kimliğini olumsuz etkilemiştir (Özer, 2009: 61). Bölgenin en önemli kimlik bileşenlerinden olan kıyı şeridi ve yat limanı bölgesi de 1970'li yıllardan itibaren özellikle turizm sektöründe yoğun olarak kullanılmış ve bu süreçte yıpranmıştır. Günümüzde Antalya Limanı, kentle bütünleşemeyen, kentin değerlerini ifade edemeyen köhnemiş bir bölgeye dönüşmüş ve kültürel dokusu zedelenmiş sıradan bir yat limanı özelliğine bürünmüştür. Limanın ve çevresinin uygun tasarımlarla kente kazandırılması önem arz etmektedir (antalya.bel.tr, 2020).

Geçmişten günümüze planlamada yaşanan aksaklık ve hatalara rağmen Kaleiçi bölgesi, içerisinde barındırdığı tarihi dokusu, doğal yapısı ve karakteristik mimarisiyle, turizm sektörünü etkilemekte ve kentin kimliğine yön vermektedir. Kaleiçi bölgesinde koruma amaçlı imar planı kapsamında, tüm bölge sit alanı ilan edilmiş ve sur duvarı, kale burcu, cami gibi 127 anıtsal yapı; 473 adet konut vb. sivil mimari örneği; 93 adet bahçe ve 25 adet anıt ağaç kültür ve tabiat varlığı olarak tescillenerek kayıt altına alınmıştır (Gül, 2006: 129). Bu yapılar arasında tarihi Kaleiçi evleri nitelik ve nicelik bakımından en öne çıkan kimlik bileşenleridir. Kaleiçi'nin labirenti andıran dolambaçlı ve dar sokaklarının her iki tarafında da tarihi evler sıralanmış durumdadır. Tarihe ışık tutan yapısıyla günümüzde hala ayakta olan yapılar, kolektif belleği zenginleştirirken, Antalya'nın kent kimliğine de etki etmektedir.

Günümüze ulaşan Antalya evleri, 18. ve 19. yy. mimari anlayışı ve mahalle kimliğini yansıtmaktadır. Yöreye özgü malzemelerle ve kentin iklimine uygun olarak inşa edilmiş yapılar, dar sokakların arasında duvar ve gölgelik görevi görmektedir. Bu özellikleriyle yapılar kent kimliğinin belirleyicisi olmaktadır (Oral, 1996: 14). Ancak sit alanı olan bölgede restorasyon çalışmaları yapmak oldukça zordur. Mübadele döneminde iki-üç ailenin bir eve yerleştirilmesi, günümüzde evlerin onlarca varisinin olmasına yol açmıştır. Restorasyon çalışması için varislerin tümünün imzası gerekmekte ancak varislerin tamamına ulaşılamamaktadır. Bu durum bölgenin zamanla köhnemesine ve yıkıntı alanı haline gelmesine yol açmaktadır. Turizme ve ekonomiye bir katkısı olmadan çökmeyi bekleyen evler, bölgenin ve kentin kimlik yapısına da zarar vermektedir (Uslu, 2018: 813). Restore edilerek korunabilen evlerin önemli bir kısmı ise şirketler tarafından satın alınarak restoran, otel, kafe ve bar olarak işletilmekte veya kişiler tarafından yatırım/şahsi kullanım amaçlı satın alınmaktadır. Bu uygulama, kentin ve mahallenin kimliğinin korunması amacıyla ziyade, kişilerin ekonomik kaygılarının sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak satın alınan bazı evlerin onarım ve bakımının mülk sahipleri veya sorumlu şirketler tarafından ihmal edilmesi, yapıların zamanla kimliklerini yitirmesine ve harabeye dönmesine sebep olmuştur.

Fotoğraf 4.10. Restore Edilerek İşletmeye Dönüştürülen Kaleiçi Evleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (21.06.2020).

Selçuk Mahallesi Muhtarı Esel (2020), mahallenin günümüzdeki demografik yapısı ve fiziksel özelliklerini; “*Selçuk Mahallesi eski Antalya'nın büyük bölümünü kaplıyor. Mahallemizin toplam nüfusu 2020 itibarıyla 122 kişi ama bölgenin en kalabalık mahallesiyiz. Antalya'da 50-55 nüfuslu mahalle bile var. Zaman içerisinde herkes gitti, kalanlar da buranın eskiden beri oturan yerlileri. Mahalleli, turizm*

arttığından beri alkol alıp gürültü yapan, çevreye zarar veren insanlardan bıktı, birer birer kaçtı. [...] Mahallemiz Antalya için çok önemli bir yer. Buraya gelenler mahalledeki tarihi yapıları gezmeden gitmez. Yüzlerce tarihi ev, anıt var burada. Hepsi Antalya'yı bugün Antalya yapan yapılar. Ama gereken bakım yapılmıyor. Zenginler, evleri ileride değerlenir diye aldı sonra da unuttu gitti. Şimdi çoğu yıkılmak üzere, varisleri ortada yok. Kalanları da yabancılar satın aldı restore ettirdi, şimdi bar, kafe olarak işletiyor. Ama hala çok güzel, özgün, tarihi yapılar var. Burada yaşayan herkes biliyor ki Selçuk Mahallesi olmasaydı Antalya da bugünkü halinde olamazdı” şeklinde aktarmaktadır. Görüleceği üzere yaşanan kimlik kırılmalarına, planlama hatalarına rağmen hâkim görüş, Kaleiçi bölgesindeki mahallenin kent kimliği oluşum süreçlerindeki etkisinin hala yüksek olduğudur.

Fotoğraf 4.11. Günümüzde Bakımsız Hale Gelmiş Tarihi Kaleiçi Evleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (21.06.2020).

Tarihin her döneminde, Antalya için önemli olan bölge, günümüzde de kenti etkilemeye devam etmektedir. Yerli halkın bölgeden ayrılması ve yapılarının bir kısmının işletmeye dönmesi ile mahalle halkının birbirine güvenerek, evlerinin kapılarını kilitlemeden çıktıkları, herkesin birbirini tanıdığı ve yardımlaşarak bir arada yaşadığı dönemler son bulmuştur (Uslu, 2018: 818). Ancak mahalle, yaşanan aksaklık ve ihmalkarlıklara rağmen tarihi dokusunu ve kimliğini önemli ölçüde korumayı başarmış ender yerlerdendir. Yerel halkın da ifade ettiği gibi mahalle, Antalya kentinin kimliği üzerinde büyük etkilere sahiptir. Mahallenin bugün hala etkili olabilmesinin sebebi ise, turizm potansiyeli olan bir yerde bulunması ve ekonomik kaygılarla korunmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca mahallenin sit alanı olması ile farklı tasarım projelerine dâhil edilmesi de özgün dokusunun korunmasını sağlamıştır.

4.3. Musa Mahallesi / Denizli

Musa Mahallesi'nin sosyokültürel, fiziki ve tarihi yapısı ile içerisinde bulunduğu kentin kimliğine bıraktığı etkiler incelenmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması amacı ile Denizli kentinin genel anlatımına, tarihine ve tarihsel süreç içerisinde kent kimliğinde yaşadığı kırılma noktalarına yer verilecektir.

4.3.1. Denizli Kentinin Tarihsel Gelişimi ve Genel Özellikleri

Denizli, Ege Bölgesi'nde, Küçük Menderes Ovası yerleşimlerinin uç noktasında bulunan bir kenttir. Tarihi antik çağlara dayanan kent, İç Anadolu'yu, Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'ne bağlayan konumu ve etrafı dağlarla çevrili topografik yapısıyla öne çıkmaktadır (Savaş Yavuzçehre, 2011: 160). Denizli'nin ilk yerleşim yeri, bugünkü kent merkezinin yaklaşık 6 km. kuzeyindeki Eskihisar Köyü civarında bulunan Laodikeia kentidir (denizli.ktb.gov.tr, 2020). M. Ö. 263-261 yılları arasında Kral II. Antiokhos tarafından kurulan kent, adını kralın karısı Laodike'den almıştır. En önemli eserlerini M.Ö. 1. yüzyılda veren Laodikeia, bu dönemde Anadolu'nun en önemli ve ünlü kenti olarak görülmektedir. Kent M.S. 60 yılında meydana gelen büyük deprem sonrasında tamamen yıkılmıştır ve zaman içerisinde farklı ulusların hakimiyetine girerek bugünkü bilinen mevkiine taşınmıştır. (denizli.gov.tr, 2020).

Kent, tarih boyunca farklı isimlerle anılmaktadır. Laodikeia isminden türetilen Ladik isminin yanında, Selçuklu idaresine girip yer değiştirmesinin ardından Toğuzlu ve Tonguzlu; Osmanlı'nın ilk dönemleri ise Lazikkiye olarak anılmış, 1700'lerden sonra şuan bilinen Denizli adını almıştır. Ancak bölgede sıkça rastlanan domuzlardan dolayı verilen Domuzlu adının zamanla Denizli olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Kılıç, 2007: 1-2). İsminin nereden geldiği tam bilinmese de bugünkü haline ağızdan ağıza değişerek geçtiği düşünülmektedir (denizli.ktb.gov.tr, 2020).

Denizli Selçuklular, Bizanslılar, Germiyanogulları ve İnançoğulları gibi farklı devletler arasında el değiştirmesinin ardından 1429'da tamamen Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir. Denizli'de kentsel hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla 1876 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. 1883 yılında bazı bölgeleri bünyesine katarak sancak, 1888 yılında Aydın'a bağlı mutasarrıflık olan Denizli kenti, Cumhuriyet'in ilanından itibaren ise il statüsüne kavuşmuştur (denizli.gov.tr, 2020). 2012 yılına kadar il belediyesi olan Denizli, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir

belediyesi statüsü kazanmıştır (madde 1). 2012 yılında büyükşehir belediyesi olması ile yaşanan idari değişikliklerin ardından, günümüzde Denizli ilinin toplam 19 adet ilçesi ve 619 adet mahallesi bulunmaktadır (e-icisleri.gov.tr, 2020). 2019’da yapılan adrese dayalı kayıt sistemi sonuçlarına göre, Denizli’nin toplam nüfusu 1.037.208 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2020).

Denizli kenti, Cumhuriyet’in ilanından önce oldukça dar, çamurlu, ışısız ve çoğu çıkmaz olan sokakları, bahçeli tek katlı evleri ve tarihi Kaleiçi Çarşısı içerisinde bulunan zanaat dükkanları ile köy özelliği gösteren bir kent profilindedir. 1931 yılında Denizli’yi ziyarete gelen Atatürk de Denizli için “*Büyükçe bir köy*” tanımlaması yapmıştır. Alt yapı hizmetlerindeki yetersizliği ve kapalı ekonomisi ile Denizli, ancak 1950’li yıllar sonrasında gelişim göstermeye başlamıştır (denizli.gov.tr, 2020). Günümüzde Denizli, tekstil sanayisi aracılığıyla yaşadığı ekonomik gelişimiyle kalkınmış durumdadır. Kentin simgelerinden ve doğal kimlik öğelerinden olan Pamukkale Travertenleri her yıl binlerce turisti bölgeye çekmekte ve dünyaca tanınırlığını sağlamaktadır. Ayrıca, Büyükşehir Belediyesi amblemi dâhil birçok yerel marka ve kentin simgesi olan yöreye özgü Denizli Horozu ile tanınmaktadır.

4.3.2. Denizli Kent Kimliği

Denizli kenti, sahip olduğu Pamukkale gibi doğal unsurları, Hierapolis, Laodikeia gibi tarihi yapıları, Buldan Evleri, endemik Denizli Horozu ve yeşil alanları ile birçok kimlik ögesini içerisinde barındıran bir kenttir. Ancak sanayinin gelişmesiyle kentin kalkınmasına kadar bu öğeler, adından söz ettirememiş ve kentin bütüncül bir kimliğe sahip olmasına yeterli olmamıştır. Yine de tarihi yapısı incelendiğinde Denizli, kendine has dokusu olan küçük bir kent izlenimi vermektedir. Denizli’nin kent kimliğindeki kırılmalar çok farklı açılardan incelenebilmektedir. Bunların başında ise kentin tarih boyunca yaşadığı yıkıcı depremler gelmektedir.

Denizli kenti 1. derece deprem bölgesi içerisinde bulunduğundan kent ve içerisindeki kimlik öğeleri sürekli tahribata uğramış ve bu sebeple yerleşim alanı birçok kez yer değiştirmiştir. 1366 yılında gerçekleşen deprem sonucu Laodikeia’nın yıkılmasıyla halk Kaleiçi bölgesine taşınmıştır. Ancak 1703 yılında gerçekleşen bir deprem sonucu Kaleiçi’ndeki yapılar da zarar görmüş ve halk Musa Mahallesi’ni kurmuştur. 1976 yılında gerçekleşen ve büyük hasarlarla sonuçlanan deprem sonucu, halkın yeniden kent çevresine yayıldığı görülmektedir (Özpınar, 2004: 11). Yaşanan

depremler sonucu yıkılan binalar, bozulan tarihi yapı ve kent imgesi, Denizli kentinin kent kimliği oluşturma sürecini sürekli sekteye uğratmış gözükmektedir.

Kent kimliğinin kırılma noktaları ve kentin gelişimi bir başka bakış açısı ile, 1923-1950, 1950-1973 ve 1973-günümüz şeklinde ele alınabilir. 1930-1940 yıllarında çocukluğu Denizli’de geçen halk, Delikliçınar Meydanı’nı merkeze alan, kent içerisindeki 140 kadar pınar suyunun içerisinde geçtiği tek katlı evlerle dolu, ulaşımın faytonla yapıldığı ve yeşilliklerden evlerin görülmediği bir kent tasvir etmektedir. Ayrıca, kent meydanı ve çevresinde önemli bir kimlik ögesi olarak içerisinde araçların geçebileceği büyüklükte, delikli bir çınar ağacı ve sosyal yapının merkezi olan Meserret Oteli gibi simgesel yapılar bulunmaktadır (Yılmaztürk, 2017: 35).

1950 yılı ve sonrası ise kentin gelişimi ve kent kimliği açısından birçok yönden bir kırılma noktası olmuştur. 1948 yılında kente elektrik gelmiş ve kent hızlıca sanayileşmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda özel sektörün önem kazanması ile Sümerbank gibi büyük fabrikalar açılmaya başlamış, şehir içi ve şehirler arası yollar yapılarak, kent çekici bir güç oluşturmuştur (Savaş Yavuzçehre, 2011: 174). Kent bu dönemden sonra sanayileşmenin etkisiyle büyümüş, alt yapı çalışmalarına, kent tasarımına yönelik çalışmalar başlamış ve yeni mahalleler oluşturulmuştur. Ancak bu dönemde kentin kimliğine zarar verecek uygulamaların da olduğu görülmektedir. 1950 sonrası Başbakan Menderes tarafından “imar seferberliği” başlatılmış ve tüm kentlerde düzenlemeye gidilmiştir. Bu amaçla başlatılan yol yapım projeleri ve imar düzenlemelerinden Denizli de etkilenmiş ve Delikliçınar ile Meserret Oteli başta olmak üzere birçok tarihi bina da yıkılmıştır (Uysal, 2017: 22-25). Bugün yol üzerinde bulunmayan birkaç tarihi yapı bu bilgiyi kanıtlamaktadır. Modernleşme çabası, kentin tarihi kimlik öğelerini geri dönüşü olmayan bir yıkıma sürüklemiştir.

1973 yılı ve sonrası, Denizli’nin Kalkınma Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamına alınmasıyla, kentin sanayi hacmi ve ekonomisi büyümüş, fiziki alanı genişlemiş ve kent bugün bilinen haline doğru evrilmeye başlamıştır (Savaş Yavuzçehre, 2011: 179). Kentin kimliğinde diğer dönüm noktası ise 1992’de Pamukkale Üniversitesi’nin (PAU) kurulmasıdır. PAU, zaman içerisinde kenti ekonomik ve sosyokültürel anlamda geliştirmiş, ürettiği yeni iş alanları ile kentin kültürel yapısında değişikliklere sebep olmuştur. Ancak Denizli günümüzde üniversite kenti kimliğine sahip değildir (Savaş Yavuzçehre, 2016: 247). Kent hala tekstili ile bir sanayi kenti olarak anılmaktadır.

4.12. Denizli'nin Simgeleri Denizli Horozu ve Pamukkale Travertenleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (27.04.2019-18.09.2019)

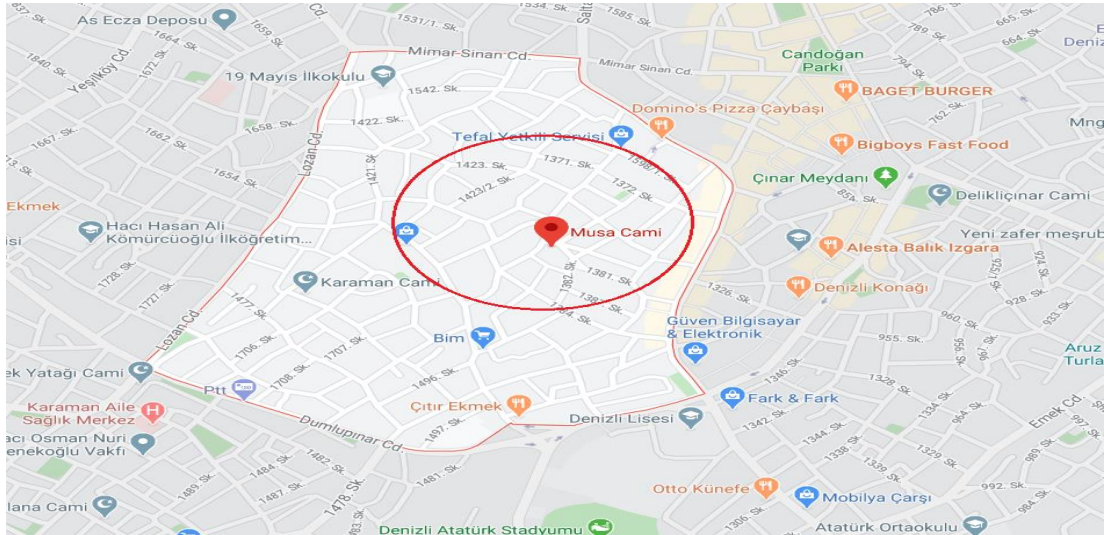
4.3.3. Musa Mahallesi

Denizli'nin geleneksel mahalle yaşantısı, 1950'li yıllarda çocukluğunu mahalle ortamında geçirmiş insanların anılarından çıkarılabilmektedir. Kent sakinlerinden, 1956 doğumlu Kemal Gürcan çocukluğundaki mahalle yaşantısını, “*Denizli'nin mahalle isimleri şiir gibiydi. Günbattu, İncilipınar, Feslikan, Kiremitçi, Leylekler Kavağı vardı. [...] Her taraf yeşildi, Pınarlar vardı. Çocuklar mahalleden eve girmezdi. Sokaklarda yüzümüz gözümüz çamur içinde ama mutlu oynardık. Yeşillikten güneşi göremezdiniz, muhteşem güzellikte bir yerdi.*” (Uysal, 2017: 227) şeklinde aktarmaktadır. Uzun geçmişi ile bu döneme tanıklık etmiş Denizli mahallelerinin başında ise Musa Mahallesi gelmektedir.

Musa Mahallesi, Denizli ilinin Merkezefendi ilçesinde yer alan ve tarihi yapısıyla ön plana çıkan bir yerleşim yeridir. Mahallenin, Denizli'nin bugünkü kent yapılanması içerisindeki ilk kurulan mahalle olduğu düşünülmektedir. Ancak mahallenin kuruluşuna dair ulaşılabilen bilgiler sınırlıdır. Özpınar (2004: 11), Kaleiçi ve çevresinde yaşayan Denizli halkının, 1703 yılında başlarına gelen ve yerleşim alanlarını yerle bir eden deprem sonrası Musa Mahallesi'ni kurduklarını aktarmaktadır. Yapılan alan araştırmasında, mahalle sakinlerinin birçoğunun kuşaklar boyu Denizli'de ikamet ettiklerinin öğrenilmesi yerleşim alanının, Denizli kentinin ilk mahallelerinden olduğu düşüncesini doğrular niteliktedir. Ancak mahalle içerisinde tarihi yapısıyla bu bilgiyi kesin olarak doğrulayacak bir yapının varlığı tespit edilememiştir. Bu durumun en büyük sebebi ise mahalle içerisindeki birçok yapının çeşitli sebeplerle yıkılarak günümüze ulaşamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Mahallelilerin aktardığına göre, mahallenin ismi olan “Musa”, Kanuni Sultan Süleyman döneminin takdir edilen alimlerinden Denizlili Merkez Efendi’den gelmektedir. Asıl adı Musa Muslihuddin olan Merkez Efendi, hocası Sünbül Efendi ile aralarında geçen bir diyalog sonrasında Merkez lakabını almış ve Denizli kentinde adından çok, lakabıyla anılır olmuştur (merkezeefendi.bel.tr, 2020). Mahalleye ilk kurulduğu sıralarda Musa ismi verilerek Merkez Efendi onurlandırılmak istenmiştir. Mahallenin merkezinde bulunan caminin ismi de Musa Camii’dir. Bu durum Türk-İslam mahalle geleneğinde sık rastlanan bir durumdur.

Musa Mahallesi konumu itibarıyla geçmişte de günümüzde de merkezi yerleşim alanlarından olmuştur. Denizli kenti, Kaleiçi Bölgesi’nden Musa Mahallesi’ne, oradan da Delikliçınar Meydanı güzergâhına doğru gelişim göstermiştir. Günümüzde Musa Mahallesi, eski kent merkezi olan Bayramyeri Meydanı’na, yeni kent merkezi Delikliçınar Meydanı’na, Denizli Atatürk kent stadyumuna, Denizli Lisesi, Denizli Devlet Hastanesi, Denizli Büyükşehir Belediyesi ve Denizli Valiliği gibi önemli kamusal alan ve binalara yakınlığı ile merkezi, stratejik öneme sahip bir konumda bulunmaktadır.

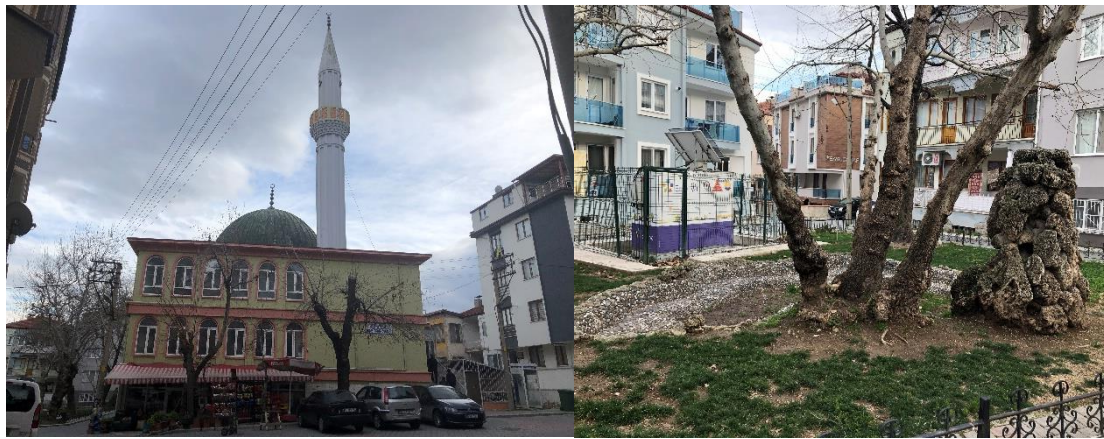
Şekil 4.3. Musa Mahallesi'nin Denizli Kenti İçerisindeki Konumu

Kaynak: Google Haritalar, google.com/maps (18.06.2020).

Günümüzde Musa Mahallesi'nin mahalle statüsü ve mahalle muhtarlığı kurumu bulunmamaktadır. Ancak halk arasında, Musa Mahallesi muhtarlık kurumunun, 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile yerel yönetimlere getirilen yapısal değişiklikler sonrası kaldırıldığı düşüncesi bulunmakla birlikte, yanlıştır. Mahallenin muhtarlık

kurumu, Denizli Belediye Meclisi'nde 2006 yılında alınan kararın, İçişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanmasının ardından, Mart 2009 Yerel Seçimlerini takiben kaldırılmıştır. Musa Mahallesi gibi 24 mahallenin daha muhtarlık kurumuna son verilerek, yakındaki mahallelere dâhil edilmesiyle sonuçlanan sürecin temel sebebi, nüfusu azalan mahalleleri bir araya getirmek ve iç içe geçen mahalleler arasında oluşan karışıklığı engellemek olmuştur (denizli.bel.tr, 2020). Günümüzde de 500 kişinin altına düşen Musa Mahallesi nüfusu, yürürlükte olan 6360 sayılı kanunda belirtilen mahalle olma şartını karşılayamamaktadır.

Fotoğraf 4.13. Musa Camii ve Yakınında Oluşturulan Peyzaj Alanı

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (08.02.2020).

2009 yılında yapılan düzenlemenin ardından Musa Mahallesi, birkaç mahalle ile birleştirilerek Değirmenönü Mahallesi'ne katılmıştır. Ancak köklü mahalle geçmişine sahip olması, on yıldan fazla süredir mahalle yönetimi bulunmayan Musa'nın, halk tarafından hala mahalle olarak bilinmesine yol açmıştır. Bu durum özellikle 40 yaş ve üzeri mahallelilerde yaygındır. Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında 40 yaş ve üzeri bölge halkı mahallelerinin adı sorulduğunda geçmişten gelen mahalleli kimliklerine dayanarak, Musa mahallesinde oturduklarını söylemekte, 60 yaş üzeri bir kısım mahalleli ise Değirmenönü Mahallesi'ni bilememektedir. Ancak yaş aralığı küçülmeye başladığında ise tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Özellikle 20 yaş ve altındaki gençler, "*Musa Mahallesi nerede?*" veya "*Musa Mahallesi adında bir mahalle duyduunuz mu?*" şeklindeki sorulara olumsuz yanıt vererek bilmediklerini söylemektedir. Bu durum, kuruluşu 1700'lere dayanan ve içerisinde birçok tarihi, kültürel öğeyi barındıran mahallenin giderek belleklerden silindiğini ve genç kuşaklara aktarılamadığını göstermektedir. Üç yüz yılı aşan kültür birikiminin on yıl gibi kısa bir

sürede belleklerden silindiğine dair edinilen gözlemler, mahalle kimliğinin veya mahallenin kent kimliği üzerindeki etkisinin azalmaya başladığını göstermektedir. Ancak bu yargıya sadece insanlar ve hatırladıkları üzerinden varmak doğru olmayacaktır. Çünkü kent kimliğine etki eden kent belleği, insanların hatırlayabildiklerinden ziyade, tarihi özellikleriyle öne çıkan ve özgünlüğünü korumayı başarabilmiş yapılarla korunmaktadır.

Musa Mahallesi yapı özellikleri bakımından incelendiğinde eski ile yeni öğeleri bir arada barındıran karma bir yapı göstermektedir. Mahallenin eski sakinleri, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallede tarihi yapıların ön plana çıktığını ve eski dokusunun korunduğunu belirtmektedir. Ancak zamanla yapılan yol ve imar çalışmaları neticesinde, tarihi dokuyu barındıran binalar birer birer azalmıştır. Apartman inşa edebilmek için satılan veya zamanla köhneyerek yıkılan binaların yerini ise günümüzde apartman tipi evler ve müstakil yapılar almıştır. Bölgede 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarından kalma yapıların sadece bir kısmında hala oturan aile bulunmaktadır. Boş kalan tarihi yapıların büyük çoğunluğunu ise, miras davaları hala süren veya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nca taşınmaz tarihi ve kültürel varlık ilan edilerek yıkımına izin verilmeyen yapılar oluşturmaktadır.

Fotoğraf 4.14. Eski ile Yeninin İç İç Girdiği Musa Mahallesi'nden Bir Kare

Kaynak: Google Haritalar (18.06.2020).

Bölge, Türk-İslam mimari anlayışı ve mahalle kültüründen gelen yapılarla dikkat çekmektedir. 19. yy. kent ve mahalle yapılanması içerisinde görülen, cumbalı, küçük pencereci ve ailenin özelini mahalle halkından saklayan yüksek duvarlarla çevrelenmiş, genellikle 1-2 katlı ahşap ve taş evlerden bazıları hala ayakta. Bu

özelliği ile Musa Mahallesi, Denizli kent merkezi ve çevresinde bulunan diğer mahallelerden kolayca ayrılmaktadır. Kent günümüze ulaşmış Balcı Evi, İbrahim Çallı Evi, Atatürk Evi gibi önemli kültürel ve tarihi yapılara sahip olsa da birçok tarihi yapıyı bir arada bulunduran tek yerleşim, Musa Mahallesi'dir. Ancak, hala ayakta olsalar da taşıdıkları tarihi ve kültürel önem ile kent kimliğini etkileme gücünü elinde bulunduran yapıların birçoğu gerekli restorasyon yapılmadığından bakımsız hale gelmiştir. Günümüzde kullanılmayan tarihi evlerin pencere ve kapıları kırık, çatıları ise çökmek üzeredir. Bina ve duvarların büyük çoğunluğu ise Vandalların saldırısına uğrayarak grafiti benzeri yazı ve şekillerle boyanmıştır. Tarihi yapıların ön ve yan cephelerine mahalle ve kent imgesi düşünülmeden farklı dokuya ve boyuta sahip yapıların inşa edilmesi ise mahallenin kimliğine zarar vermiştir.

Fotoğraf 4.15. Yıkılmaya Terk Edilmiş ve Zarar Verilmiş Bazı Tarihi Yapılar

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (08.02.2020).

Musa Mahallesi'nin geleneksel mahalle ve sosyal yaşam kültüründen gelen kent mobilyalarına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı kadınının sosyalleşmesine ve hane halkının dışarıyı gözlemlemesine imkân tanıyan küçük pencereli evler ve mahalle halkının su ihtiyacını karşılarken aynı zamanda toplanma alanı işlevi de gören mahalle çeşmeleri bunlar arasında en göze çarpanlardır. Ancak günümüzde su ihtiyacının, eve döşenen su tesisatları ile hane içine taşınmasıyla çeşmelerin önemi kalmamıştır. Mahalle içerisinde tespit edilen çeşmelerin ise suyu akmamakta; musluk vb. işlevsel öğeleri kırılmış ve görsellikleri, üzerlerine boyanan yazı ve resimlerle bozulmuş durumdadır. Mahalle halkı, çeşmelerin yakın zamana kadar aktığını, çocukluk/gençlik anılarında evlerine buradan su taşıdıklarını hatırladıklarını ve kendileri için büyük anlam ifade ettiğini söyleseler de çeşmeler günümüzde kullanılamaz durumdadır.

Şükriye Hanım Çeşmesi/ İkiz Çeşme ve Kibar Oğlu Ahmet Çeşmesi, tahrip edilerek âtıl durumda bırakılmış tarihi çeşmelere örnek olarak verilebilmektedir.

Fotoğraf 4.16. Şükriye Hanım/İkiz Çeşme ve Kibar Oğlu Ahmet Çeşmeleri

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (08.02.2020).

Günümüzde mahalle halkı, korunmayı başaran tarihi yapılarda ve sonradan yapılan müstakil yapı ve apartmanlarda oturmaya devam etmektedir. Mahalle halkı arasındaki mahalle dayanışmasının, Osmanlı mahalle kültüründen gelen miras ile yakın zamana kadar devam ettirildiği gözlemlenmektedir. Mahalleliler, sosyalleşmek ve mahallenin sorunlarını konuşmak amacıyla belirli aralıklarla bir araya gelmekte ve toplantılar yapmaktadır. Ayrıca mahalle adına oluşturulan Facebook hesabında, 2018 yılına kadar mahalle halkını ve mahalle içerisindeki yapıların görsellerini içeren çeşitli paylaşımlar yapıldığı ve mahalle sakinlerinin dijital ortamda bir araya gelmesinin önemsendiği tespit edilmiştir. Yine mahalle halkından edinilen bilgilere göre mahalle halkı hala birbirini tanımakta ve görüşmektedir. Ancak son yıllarda genç nüfusun bir kısmının mahalleyi terk ederek başka yerleşim alanlarına taşındığı da anlaşılmıştır. Mahalleyi asıl tanıyan ve sahiplenen kesimin eski nesilden yaşça büyük insanların olduğu görülmektedir.

Bölgenin günümüzde muhtarlık kurumunun bulunmaması, Değirmenönü Muhtarlığı tarafından idare edilmesine yol açmaktadır. Günümüzde hala görevini sürdüren Değirmenönü Mahalle muhtarı İlhan Şen, araştırma sırasında danışıldığında Musa Mahallesi'nin geçmişi hakkında detaylı bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir. Musa Mahallesi gibi birkaç mahallenin birleşimiyle oluşturulan Değirmenönü

Mahallesi'nin genişleyen sınırları, mahalle yöneticilerinin, sorumlu oldukları mahalleler hakkında sahip oldukları bilgileri de doğal olarak azaltmaktadır. Eski mahalle yaşantısından gelen ve ikamet eden her bireyi yakından tanıyan yönetimler günümüz koşulları altında mümkün olmamaktadır. Bu durum ise mahallesini tanımakta ve sorunlarına çözüm bulmakta güçlük çeken mahalle yönetimlerini ortaya çıkarmaktadır. Mahallede kimlik kaybına yol açan bu durum neticede, mahallelerin birleşimi olan kentlerin kimliklerini de olumsuz yönde etkilemekte ve kent kimliği açısından etkilerini azaltmaktadır.

Musa Mahallesi'nde günümüzde tarihi ve kültürel dokusunu korumayı başaran ve hatta Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından taşınmaz kültür varlığı listesine alınan yapılar da bulunmaktadır. İbrahim Kasap Saraçoğlu Evi gibi yapılar eski dokusunu koruyan binalara örnek olarak verilebilmektedir. Ancak bu gibi yapılar, mahalle içerisindeki kimlik özelliği barındıran bina ve konutların yalnızca küçük bir kısmını oluşturmaktadır (korumakurullari.ktb.gov.tr, 2020). Restore edilip, görselliğini ve işlevselliğini koruyan yapıların yanında bulunan köhnemiş, kendine has dokusunu kaybetmiş yapılar ise mahallenin/kentin imgesini ve kimlik bütünlüğünü zedelemektedir. Görsel açıdan zayıf kalan ve içerisinde barındırdığı tarihi, kültürel ve sosyal öğeleri zaman içerisinde kaybeden mahallelerin ise sonucunda kent kimliği oluşum sürecindeki etkileri azalmaktadır.

Fotoğraf 4.17. Taşınmaz Kültür Varlığı Listesine Alınan Bir Yapı ve Konumu

Kaynak: korumakurullari.ktb.gov.tr (15.06.2020).

Fotoğraf 4.18. Korunan ve Korun(a)mayan Binaların Bir Arada Görünümü

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (08.02.2020).

Mahalle içerisinde yer alan farklı kent mobilyası ve yapı örneklerinden, mahalle dokusunun ve kültürünün gereken önem gösterildiğinde korunabildiği görülmektedir. Korunan kendine has dokusuyla bir bütünlük oluşturan mahalleler, hem kentlerin tarihini ve kültürünü zenginleştirmekte hem de cazibe merkezi haline gelerek kentin dünyaca tanınırlığını arttırmaktadır. Bu durum ise sonucunda kentin kimliği üzerinde etkili olan bir mahalle ortaya çıkarmaktadır. Musa Mahallesi, günümüzde hala koruduğu sıkı komşuluk ilişkileri ile güzel bir mahalle dayanışması örneği sergilese de yapıları üzerinden kültürünü, tarihini ve kimliğini korumada tutarlılık gösterememiş ve genç neslin hafızasından giderek silinmeye başlamıştır. Her gün bir yenisi eklenen dönüşüm ve tasarım projeleriyle kimlik ögesi özelliği gösteren yapılar tarih sahnesinden silinmeye başlamakta ve kent, kendi özgün bileşenlerini meydana getiren kimliğini kaybetmeye devam etmektedir.

Denizli kenti genel olarak değerlendirildiğinde, kentsel gelişiminin ve kimliğinin oluşmasındaki en önemli etkenin sanayileşme olduğu görülmektedir. Kentin kimliğine etki edebilecek ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik değişimler, aynı zamanda kentsel mekânlara da yansımakta ve onları değiştirmektedir. Denizli'nin sanayi sektöründe gerçekleştirdiği atılım sonrası sosyokültürel ve demografik yapısının değişmesi ile birlikte kentsel mekânlarının kullanımının da önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Savaş Yavuzçehre, 2013: 207). Bu açıdan, Musa Mahallesi'nin yıllar içerisinde geçirdiği değişimlerin sanayileşmenin etkisiyle farklılaşan kentsel mekân

kullanımlarının bir sonucu olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Sermaye sahiplerinin yatırımları ve tekstil sanayinin aldığı yöne göre ekonomik olarak şekillenen kent, ihtiyaç duyduğu veya kâr elde edebileceğini düşündüğü kentsel tasarımlara ağırlık verirken, Musa Mahallesi gibi mekânlar kendi kaderlerine terk edilerek, sanayileşen ve giderek büyüyen Denizli kenti ve kentsel yapıların arasında sıkışarak gelişme imkânı bulamamıştır. Buradan hareketle, Denizli gibi sanayi sektörü ağırlıklı ekonomiye sahip kentlerde bulunan kimlik özelliği taşıyan mahallelerin kent ile bütünleşerek korunabilmesini giderek zorlaştığı sonucuna varılmaktadır.

Fotoğraf 4.19. Musa Mahallesi'nde Nispeten Korunabilmiş Tarihi Bir Yapı

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi (08.02.2020).

Dar ve tertipli sokaklarından, içilebilen temiz suların aktığı tarihi evleriyle tasvir edilen Denizli mahallelerinin neredeyse tamamı kimliğini kaybetmiş veya günümüze ulaşamamıştır. Burada tek bir kişi veya kurumda yanlış aramaya çalışmak doğru değildir. Denizli mahallelerinin ve kent kimliğinin korunmasında, hükümet yetkililerinin, yerel yöneticilerin, başta Pamukkale Üniversitesi üyeleri olmak üzere tüm akademisyenlerin, mahalle yönetiminin, mahalle sakinlerinin ve genel olarak tüm Denizli halkının ortak çalışması ve yardımlaşması gerekmektedir. Günümüze gelindiğinde Denizli'nin mevcut dokusunu ve kimliğini oluşturmasında, Musa Mahallesi örneğinde görüldüğü gibi mahallelerin etkisi oldukça azalmış durumdadır. Kent daha çok baskın sektör olan tekstil sanayisi ile ekonomik gelişimine yön vermekte ve Pamukkale Travertenleri ile endemik Denizli horozu gibi doğal kimlik bileşenleri sayesinde ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Kentler özellikle son yüzyılda sonuçları tüm dünyayı etkileyen farklı olayların etkisinde kalarak bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Kuruluş tarihleri milattan önceki zamanlara dayanan ve tarih katmanları, içerisinde barındırdığı mekânlarda kolayca görülebilen birçok kent, 20. yy. başlarında 1. Dünya Savaşı gibi sonuçları tüm dünyayı felakete sürükleyen bir yıkımla, kendine özgü değerlerin azımsanamayacak bir kısmını kaybetmiştir. Yaraların henüz iyileşmeye başladığı 1939 senesinde ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, tüm dünya kentlerini geri dönülemez bir yıkımın içine sürüklemiştir. Kentlerin yeniden yapılanma veya var olanı koruyarak geleceğe taşıma çabaları da yaşanan iki büyük savaşın ardından başlamıştır. 1950'li yıllarda yaşanan rahatlama, kalkınma hareketlerine ve sanayileşmeye önem verilmesine sebep olmuştur. Kentlerde toplanan sanayi kurumları, çekici güç oluşturarak kent nüfusunun hızla artmasına sebep olurken, sanayileşme hızı ile baş edemeyen konut açığı ise çarpık ve düzensiz kentleşmeyi doğurmuştur. Böylece kentlerin kendine özgü dokularını ve ayırt edici özelliklerini ortaya koyan kent kimlikleri için değişim süreci başlamıştır.

Kent kimlikleri; kentlerin sahip olduğu doğal güzellikleri, iklimi, bitki örtüsü, yer şekilleri ve coğrafi özellikleri, yeraltı ve yerüstü kaynakları, insan eliyle yapılmış yapı, konut, park, peyzaj alanları, cadde ve meydan gibi kentsel mekânları, içerisinde barındırdığı medeniyetin sahip olduğu kültür, sanat, gelenek, görenek, din, ideoloji, mimari, gastronomi gibi değerleri bütüncül olarak kapsayan ayırt edici özellikler toplamıdır. Her kentin kimliği farklı kimlik bileşenlerinin ağır basmasıyla oluşmaktadır. Örneğin, Dublin, Reykjavik veya Miami gibi kentler doğal kimlik bileşenleri ile ön plana çıkarken, İstanbul, Prag ve Kahire gibi kentler tarihi kimlik bileşenleri, Barcelona, Venedik, Amsterdam kentleri ise kent içi yapı bileşenleri ile tanınmakta ve ayırt edici özelliklerini ortaya koymaktadır.

Kentlerin sahip olduğu kimlik yapıları uzun süre zarfında oluşmakla birlikte oldukça kırılgan bir yapıdadır. Kentte sonuçları iyi hesap edilmeden uygulanan bir tasarım veya dönüşüm projesi, yaşanan bir savaş veya doğal felaket, kentler arasında süren markalaşma yarışları, yanlış alınan politik bir karar veya ekonomik kaygı güdülerek gerçekleştirilen eylemler kent kimliğini meydana getiren özgün değerleri kolayca yok edebilmektedir. Kentler, içerisinde gerçekleşen her olaydan ve ikamet eden her insanından etkilenerek değişim gösteren, yaşayan organizmalardır.

Kentlerin kimliklerini etkileyen her durum, en küçük ölçekte düşünüldüğünde içerisinde yaşayan insanlar ve ailelerinin ikamet ettiği mahallelerde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan mahallelerin kent kimliği oluşum süreci üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanlar içerisinde doğdukları mahallelerinde büyümekte, eğitim görmekte ve kişiliğini kazanmaktadır. Mahallenin kültürü ve yaşantısından kazandığı birikim ile kente uyum sağlayan insan, kentin kimliğini de değiştirebilmektedir. Mahallelerin kenti etkileme gücü, sadece içerisinde barındırdığı insan faktörünün taşıdığı sosyokültürel bileşenlerle sınırlı değildir. Her mahallenin tarihi yapısı, mimari özellikleri, donatı elemanları ve peyzajı birbirinden farklılık göstermektedir. Mahallelerde oluşan farklı kimlik yapıları ise kent kimliğine bıraktıkları etkilerle kent mozaiğini oluşturmaktadır. Ancak mahallelerin kent kimlikleri üzerindeki etkilerinin her dönem aynı olmadığı görülmektedir. Çünkü aynı kentler gibi, mahalleler de yıllar içerisinde farklı faktörler sonucunda değişime uğramaktadır. Çalışmanın temel amacını da kent kimliği oluşum sürecinde mahallelerin etkisi oluşturmaktadır. Bu amaçla temel sorunu besleyen çeşitli varsayımlar ortaya atılarak konu incelenmiştir.

Antik Yunanlıların amphodon; Arapların medine, Selçuklu Türklerinin hara ve İngilizlerin quarter olarak adlandırdığı mahallelerin karakteristik özellikleri bölgeden bölgeye, dönemden döneme değişiklik gösterse de kentleri etkiledikleri açıkça görülmektedir. Türkiye özelinde incelendiğinde, taşıdıkları kültürel değerler, komşuluk, dayanışma ilişkileri ve mimari yapılarıyla mahallelerin, kent kimliğine etkisinin en yüksek olduğu zamanın Osmanlı Devleti dönemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle 1980’li yıllara kadar mahallelerin kültürünün, yayılım şeklinin ve genel olarak fiziksel yapısının hala Osmanlı’dan miras kalan değerler etrafında şekillenmesi bu durumun kanıtı niteliğindedir. Bu sonuç, “Cumhuriyet dönemine kıyasla, Osmanlı döneminde mahallelerin kentler açısından önemi ne durumdadır?” sorusuna da yanıt vermektedir. 1950’lerden sonra başlayan gecekondulaşma, 1970’lerden sonra artan apartmanlaşma ve 2000’lerden sonra tüm dünyaya yayılan küreselleşme akımı ile mahallelerin kimlik yapıları ve kent içerisindeki önemi giderek azalmaya başlamıştır. Klasik dönem Osmanlı mahallesinde, mahalle halkını birebir tanıyan ve onlara kefil olabilecek kadar güvenen mahalle yönetimi Tanzimat Devri’nden günümüze yerini giderek genişleyen mahallelerin sorunlarına çözüm getirmekte zorlanan yönetimlere bırakmıştır. Kentlerin büyümesiyle paralel olarak büyüyen mahallelerde zayıflayan komşuluk ilişkileri, insanları güven ihtiyacını karşıladıkları toplu konut alanlarına

sürükleyerek mahalle ve kent ortamından soyutlamıştır. Ancak çalışmada incelenen mahalle örnekleri gibi günümüzde özgün dokusunu belirli sınırlar dâhilinde korumayı başararak kent kimlikleri üzerinde farklı düzeylerde etkileri bulunan mahalleler de bulunmaktadır.

“Günümüz koşullarında, mahallelerin kent kimliği oluşum sürecindeki etkileri azalmış durumdadır” temel varsayımından yola çıkılarak, mahallelerin geçmişten günümüze kent içerisindeki öneminin ve genel olarak kent kimliği oluşumundaki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmış ve üç ayrı kentten üç mahalle, örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen mahalleler geçmiş, mimari yapısı ve içerisinde barındırdığı kültürel değerleri açısından benzerlik gösteren yerleşim alanlarıdır. Ancak buldukları kentlerin ülke içerisindeki önemi, yoğunlaştığı sektörler ve süreç dâhilinde etkilendiği olaylar farklılık göstermektedir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan Musa, Selçuk ve Balat Mahalleleri geçirdikleri tarihsel süreçler açısından incelendiğinde paralellik göstermektedir. Üç mahalleye de benzer kültürel çıktıya sahip toplumlar hâkim olmuş ve benzer mimari yapılar ortaya konulmuştur. Demografik olarak incelendiğinde, üç mahallenin de sürekli göç verdiği ve nüfusunun giderek azaldığı görülmektedir. Her üç mahallenin de kentlerin ilk kurulduğu dönemlerin izlerini taşıyan tarihi alt yapılarına ve kent merkezine yakın olmalarından kaynaklanan stratejik konumlarına rağmen göç vermesi, günümüz kentlerinin değişen ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu mahalleler arasında Musa Mahallesi, 2009 yılında nüfusunun azalması gerekçesiyle mahalle olmaktan çıkarılmıştır. Selçuk Mahallesi'nin nüfusu da günümüz yasalarına göre mahalle olma statüsünü karşılamamaktadır. Üç mahallede de yerel halktan yaşça büyük kimseler kalmış ve gençler yıllar boyu artan şekilde göç etmiştir. Özellikle Balat ve Selçuk Mahallelerinde oturanların büyük bir kısmı çeşitli sebeplerle sonradan gelerek buralara yerleşmiştir. Giderek azalan nüfus, üç mahallenin günümüz koşullarında yaşamak için tercih edilmemeye başladığını ve değerini yitirdiğini göstermektedir. Ancak Selçuk Mahallesi, deniz kıyısında olmasının getirdiği turizm aktiviteleri ile yaz ayları; Balat Mahallesi ise içerisinde film ve dizi çekimleri yapıldığı için belirli aralıklarla turistik nüfus hareketliliği yaşamaktadır. Ancak Denizli'de bulunan Musa Mahallesi, diğer iki mahallenin sahip olduğu turizm ya da sanat sektörü gibi bir özelliği olmaması nedeniyle tanınmamakta ve nüfus hareketliliği yaşamamaktadır.

Mahallelerdeki yapı ve sivil konut mimarisi örnekleri incelendiğinde, günümüze ulaşan eserlerin büyük çoğunluğunun 18. yy. Osmanlı kent mimarisi anlayışıyla inşa edildiği görülmektedir. Musa Mahallesi Denizli kentinin, Selçuk Mahallesi Antalya kentinin, Balat Mahallesi ise İstanbul kentinin kent belleğini canlı tutan ve kent kimliğini besleyen tarihi, etnik yapıların en iyi korunduğu ve en çok gözlemlendiği yerleşim alanları olmasıyla benzerlik göstermektedir. Mahallelerde, mahalle kimliği ve kent kimliği bileşenlerini ortaya koyan mahalle çeşmesi, mahalle camisi, mahalle kahvesi gibi yapılar, dar ve çıkmaz sokaklarda sıralanmış durumdadır. Ancak mahalle içerisindeki yapıların korunmasına ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar zaman ve mekân açısından farklılık göstermektedir.

Musa Mahallesi, 1950’li yıllarda tüm Türkiye kentleri ile eş zamanlı olarak başlatılan yol yapım ve ulaşım ağı genişletme çalışmaları sırasında maruz kaldığı etkiler dışında kapsamlı bir kentsel tasarım evresi geçirmemiştir. Bölgede korumaya yönelik gerçekleştirilen restorasyon ve diğer onarım çalışmaları, yapı maliklerinin inisiyatifiyle ve sınırlı olarak gerçekleştirilmiştir. Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu’na tescil edilerek koruma altına alınan bina sayısı ise oldukça azdır. Mahalle içerisindeki tarihi ve kimlik özellikleri gösteren etnik binaların birçoğu günümüzde bakımsızlıktan yıkılmak üzeredir. Çeşmeleri akmayan mahallenin duvarları da yazılarla tahrip edilmiştir. Mahalle günümüzde, daha sonraki yıllarda açılan yollar ve kurulan yeni mahallelerde inşa edilen yüksek katlı yapı ve apartman bloklarının arasına sıkışmış durumdadır. Denizli halkından birçok insanın dahi mahallenin nerede olduğunu ve nasıl gidildiğini bilmediği tespit edilmiştir. Kente herhangi bir turizm getirisi veya ekonomik katkısı bulunmayan mahalle gün geçtikçe bakımsız kalmış ve eski değerini günden güne yitirmeye başlamıştır. Bu durum Denizli kentinin sanayi sektörü ağırlıklı bir ekonomisi olmasından kaynaklanmaktadır. Kentteki yatırımlar daha çok yeni kurulan ticaret ve sanayi alanlarına kaydırılmış, yeni gelişen kent kesimleri ve mahalleler kalkınırken, Musa Mahallesi gibi kentin kimliğini barındıran tarihi ve özgün bölgeler, kent içi çöküntü alanı haline gelmiştir. Kentin dinamiklerini, tekstil sanayi sektörünün ve Pamukkale Üniversitesi’nin getirdiği ekonomik canlılık ile Hierapolis, Laodikeia ve Pamukkale travertenlerinin sağladığı turizm faaliyetleri belirlemektedir. Bu açılardan, günümüzde Denizli kentinde, kent kimliği oluşum sürecinde mahallelerin etkisi azalmış durumdadır. Denizli kenti ve Musa Mahallesi günümüzde aldığı son şekliyle, “Kent kimliği oluşumunda mahallelerin etkisi azalmış durumdadır.” şeklinde oluşturulan

varsayım 1'i doğrular niteliktedir. Ancak çalışmaya konu edilen Musa Mahallesi, hala kent merkezinde bulunması açısından önemli bir konumdadır. Bölgeye yönelik ihtiyaçlar dâhilinde oluşturulacak yeni kentsel tasarım projeleri ışığında eski ve yeni içerisine alacak şekilde mahallenin korunarak gelecek kuşaklara taşınması, Denizli kentinin kimliğini zenginleştirecek bir atılım olacaktır.

Selçuk Mahallesi ve Balat Mahallesi, tarihi, kültürel ve mimari açıdan Musa Mahallesi ile benzerlik göstermekle birlikte, son 50 yılda bölgeler özelinde gerçekleştirilen projelerle Musa Mahallesi'nden ayrılmaktadır. Kentsel projelerin farklılık göstermesi ise kentlerdeki hâkim sektör doğrultusunda oluşan ve farklı amaçlar güden bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Her iki mahalle de buldukları kentler içerisinde kent kimliğinin taşıyıcısı olma rolünü üstlenen önemli yapı ve konut mimari örneklerini barındırması açısından önem arz etmektedir. Özellikle Selçuk Mahallesi, kentin kuruluşundan günümüze sınırlarını, deniz kıyısında bulunması ve sağlam surlarla çevrili olması sayesinde büyük ölçüde korumuştur.

Antalya kenti ile Selçuk Mahallesi arasında organik ve birbirini besleyen bir bağ bulunmaktadır. Selçuk Mahallesi ve çevresi Antalya'da ilk yerleşimlerin görüldüğü sıfır noktalarından biridir. Mahalle limanı, kıyı şeridi ve tarihi özellikleriyle Antalya'yı ön plana çıkaran ve diğer kentlerden ayıran önemli bir rol oynamaktadır. Mahalle ve çevresinde koruma anlayışının önem kazanması, 1969 yılında Antalya kentinin turizmde öncelikli bölge olarak ilan edilmesiyle olmuştur. Bu tarihe kadar kapsamlı bir kentsel tasarım projesine dâhil edilmeyen Selçuk Mahallesi, fark edilen turizm potansiyelinin ardından yıllar içerisinde birçok farklı projeye dâhil edilerek korunmaya çalışılmıştır. Kıyı şeridi ve surlar içerisinde kalan bölgeler özelinde ayrı ayrı gerçekleştirilen projeler sonucu Selçuk Mahallesi ve genel olarak Kaleiçi Bölgesi, Antalya kentinin, özellikle son 30 yıldır ekonomisinin önemli bir kısmını turizm sektörüne borçlu olan bir turizm kenti kimliği meydana getirmesine önemli katkılar sunan mahallelerin başında gelmektedir.

Antalya kentinin gelişimi ile Selçuk Mahallesi ekonomik olarak kalkınmış fakat bu durum birçok farklı olumsuz sonucu da beraberinde getirmiştir. Kaleiçi bölgesinin ve Selçuk Mahallesi'nin sahip olduğu doğal güzellikleri, kıyıları ve tarihi alanları, bölgeye gerçekleşen turist akını ile tahrip olmaya başlamıştır. Mahallede bulunan bazı evler, varlıklı kişiler ve şirketler tarafından yatırım amaçlı satın alınmış ve bakımsızlıktan

giderek yıkıntı alanı haline gelmiştir. Sivil konut mimari örneklerinin büyük çoğunluğu ise ekonomik kaygılarla restore ettirilerek otel, kafe, bar, restoran gibi hizmet sektörü ağırlıklı işletmelere dönüştürülmüştür.

Bugün gelinen noktada mahalle, yerel nüfusun oldukça azaldığı, geleneksel mahalle kültürünün giderek kaybolduğu turistik ve ekonomik bir alan haline dönüşmektedir. Ancak mahalle kültürünün kaybolmasına rağmen bölge, çalışmaya konu edilen 3 mahalle örneği arasında tarihi ve kültürü en çok korunabilen mahalle olma özelliği göstermektedir. Mahallenin korunarak günümüze ulaşması, barındırdığı turizm potansiyeli ile ilgilidir ve genellikle ekonomik kaygılar ve mekânların değişim değerinden elde edilecek çıkarlarla tasarlanmış projelerle bağlantılıdır. Bu sonuç, çalışma dâhilinde oluşturulan varsayım 3'ü doğrulamaktadır. Yapısı büyük çoğunlukla korunarak günümüze ulaşan ve turizm sektörünün atan kalbi konumuna gelen mahalle, bu açılardan Antalya kenti içerisinde geçmişten günümüze önemli bir konuma sahip olmuş ve kent kimliği oluşum sürecinde oldukça güçlü etkiler bırakmıştır. Bu durum kentin sahip olduğu topografya, coğrafi konum ve ekonomiye etki eden baskın sektörü ile alakalıdır. Mahallenin korunarak günümüze ulaşabilmesi ve günümüzde kent kimliği açısından önemli olmasının sebebi, kentin turizm kenti kimliğine ve turizm sektörü ağırlıklı bir ekonomiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle, Denizli gibi sanayi sektörü ağırlıklı kentler içerisindeki mahallelerin kent kimliğini etkileme gücünün; Antalya gibi turizm sektörü ağırlıklı kentler içerisindeki mahallelerin kent kimliğini etkileme gücünden düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Varılan bu sonuç, çalışma dâhilinde ortaya atılan ve mahallelerin kent kimliğini etkileme gücünün, kentin hâkim sektörüne göre farklılık gösterdiği üzerine kurulan varsayım 2'yi doğrulamaktadır.

Çalışmanın örneğine dâhil edilen üçüncü ve son mahalle olan Balat Mahallesi ise temelde diğer iki mahalle ile benzer özellikler ortaya koymakla birlikte, ekonomiye yön veren hâkim sektörler ve yıllar içerisinde geçirdiği değişimler ile ayrı bir noktada yer almaktadır. Bölge, diğer iki mahalle gibi en verimli ve varlıklı zamanlarını Osmanlı Devleti döneminde yaşamış, zaman içerisinde idari statüsünü ve etnik kültürüne katkı sağlayan yerel halkını kaybetmesiyle eski zamanlara kıyasla önemini yitirmeye başlamıştır. Günümüzde mahallenin sınırları, Fener Bölgesi'nin büyük bir kısmını içine alacak şekilde genişletilmiştir. İdari sınırların ise mahallenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmediği görülmektedir. Bu durum süreç dâhilinde, bölgenin

kimliğine zarar vermekte ve çalışma dâhilinde ortaya atılan varsayım 4'ü doğrulamaktadır.

Balat Mahallesi, İstanbul kent kimliği oluşum sürecinde tarihi çağlardan bu yana önemli bir konumda bulunmaktadır. Roma döneminden bu yana mahalle olma özelliğini koruyan yerleşim alanı, 1950 ve sonrasında ekonomik canlılığını, nüfus hareketliliğini ve mimari özelliklerini kaybederek kent içi çöküntü alanı haline gelmiştir. Mahalle özelinde gerçekleştirilen çalışmalar ise UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin çalışmaları ile ancak 2000'li yıllar gibi diğer iki mahalleye kıyasla geç bir tarihte başlatılabilmektedir. UNESCO tarafından gerçekleştirilen rehabilitasyon projesi ile mahallenin bir bölümünün mimari ve kültürel açıdan canlandırılması, bölgenin İstanbul içerisinde yeniden ilgi çekmesini sağlamıştır. Mahallenin ilgi çekmeye başlaması, kentsel dönüşüm çalışmalarında sıklıkla görülen rant problemini gündeme getirmiştir. Bu tarihten sonra mahalle, ekonomik kaygılar doğrultusunda oluşturulan kentsel dönüşüm projelerine konu edilmiş, kent kimliği ve kent dokusu üzerinde bırakacağı etkiler hesaba katılmamaya başlamıştır. Ancak mahalle halkının ve farklı sektörlerden uzman kişilerin ortak çalışmaları sonucunda, kentin ve mahallenin kimliği üzerinde olumsuz etkiler bırakacak yenileme projelerinden vazgeçilmiştir.

Balat Mahallesi'nin, kent kimliği üzerinde önemli etkiler bırakan bir alan olmasına rağmen, koruma ve tasarım projelerine geç dâhil edilmesinin sebebi, İstanbul kentinin kozmopolit yapısından kaynaklanmaktadır. Denizli ve Antalya kentlerinin ekonomik ve kültürel yapısına etki eden bileşenler net çizgilerle ortaya konulabilirken, İstanbul kentini tanımlayabilecek tek bir ekonomik, sosyal veya kültürel yapı bulunmamaktadır. İstanbul sahip olduğu geçmişi ile bir tarihi kent kimliği, farklı medeniyetlerin izlerini taşımasıyla bir kültür kenti kimliği, içerisinde barındırdığı görülmeye değer doğal ve yöresel yapılarıyla bir turizm kenti kimliği, birçok iş sektörünün merkezini oluşturmasıyla bir sanayi ve ticaret kenti kimliği ve yüzyıllar boyunca üç imparatorluğa başkentlik yapmasıyla bir idare kenti kimliği özelliği ortaya koyan karmaşık bir yapıya sahiptir.

Yapısına ve kimliğine etki etme potansiyeline sahip birçok farklı bileşeni içerisinde barındıran İstanbul kentinde, mahallelerin veya özellikle bir mahallenin ön plana çıkması günümüz koşullarında imkansızdır. Balat Mahallesi, İstanbul'un Tarihi Yarımada içerisinde bulunan görece en fazla korunabilmiş yerleşim alanlarının başında

gelmesine rağmen, tarih boyunca tek başına kent kimliğini etkileme gücüne sahip olamamıştır. Bölgenin kendine has yapısının keşfedilerek koruma çalışmalarına başlanmasının diğer iki mahalleye kıyasla çok daha geç tarihlerde olmasının sebebi yine İstanbul kentinin karmaşık, çok kültürlü ve çok faktörlü kent kimliği yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak bölgenin UNESCO'nun önderliğinde bir değişim ve gelişim sürecine girmesinin ardından Balat Mahallesi, Haliç'in kıyısında bulunması ve İstanbul mahalleleri arasında tarihini en fazla koruyabilmiş yerleşim alanı olmasından dolayı halk arasında giderek popülerleşmeye başlamıştır. Günümüzde sahip olduğu tarihi değerinden ve kent manzarasından dolayı sanat camiasından kişilerin ilgisini çeken mahalle, etnik ve tarihi temaları konu edinen birçok dizi ve filme ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin medya aracılığıyla ünlenmesi ile artan turistik hareketlilik neticesinde, mahalle içerisindeki konutların, ziyaretçilere yönelik işletmelere dönüştürüldüğü görülmektedir. Görüleceği üzere, mahallenin İstanbul kenti içerisindeki öneminin yükselmesi, yine ekonomik hareketliliğin artmasından sonra gerçekleşmiştir. Balat'ın kent kimliğini etkileme gücü, Musa Mahallesi'ne kıyasla fazla iken, Selçuk Mahallesi'ne göre daha azdır. Çünkü günümüzde Antalya kenti, sahip olduğu kültürel özelliklerini ve ekonomisini Selçuk Mahallesi ve çevresinin etkisiyle güçlendirerek bir kimlik oluştururken Balat, İstanbul kentinin karmaşık yapısı içerisindeki faktörlerden sadece bir tanesini oluşturmaktadır. Musa Mahallesi ise günümüzde, Denizli kentinin dinamiklerini etkileme gücü oldukça azaldığından dolayı kendi haline bırakılmış durumdadır. Ulaşılan bu sonuç da varsayım 2 ve varsayım 3'e referans olmaktadır.

Musa, Selçuk ve Balat Mahalleleri incelemesinden hareketle günümüzde, mahallelerin kent kimliği oluşumundaki etkilerinin azaldığı sonucuna varılmaktadır. Karmaşık ekonomik ve sosyal ağlara sahip olmayan kentlerde, mahalleler kent kimlikleri üzerinde daha etkiliyken, kentin dinamikleri karmaşıklaştıkça mahallelerin etki gücü azalmaktadır. Ancak günümüz kentlerinde hala kimlik yapısı üzerinde önemli bir yere sahip olan mahallelerin, kentlilik bilinci ile hareket edilerek tarihi, kültürel varlıklarının korunması ile kentin geleceğe taşınması kaygısından ziyade, ekonomik çıkarlar doğrultusunda ve çıkar devam ettiği sürece korunduğu tespit edilmiştir.

Mahallelerin günümüzde tüzel kişiliklerinin bulunmaması ve yerel yönetimler içerisindeki belirsiz konumu, onları etkileyecek projeler üzerinde söz sahibi olmalarını güçleştirmektedir. Ekonomik bağımsızlığı olmayan mahallelerin kimlik yapıları, merkezi ve yerel idarelerin kararları doğrultusunda değişmekte ve bu durum sonucunda

özgün dokulara zarar vermektedir. Varılan bu sonuç, çalışma dâhilinde oluşturulan varsayım 5'i doğrular niteliktedir. Mahallelerin kentin ayrılmaz bir parçası olduğu düşünüldüğünde, kent kimliğini korumanın yolunun her bir mahalleyi korumaktan geçtiği açıkça görülmektedir. Ekonomik kaygılar güdülerek yapılsa dahi, mahalle ve kentler üzerinde olumlu etkiler bırakan koruma ve tasarım projeleri, kimlik yapılarını geleceğe taşımaktadır. Burada çözüm yolu, ekonominin kalkınmasına katkı sunarken, özgün kimlik dokularının da korunmasını sağlayacak orta yolu bulabilen dengeli tasarlanmış kentsel projelerin hayata geçirilmesiyle sağlanacaktır.

Günümüzde mahalleler ve diğer kent mekânları, kullanıcılarının yararlanmasını kolaylaştırma, kendi özgün dokusuyla ve kimliğiyle uyum sağlama amacı güdülen kentsel tasarım projelerinden ziyade, değişim değeri ön planda tutulan projelere konu edilmektedir. Mahallelerin kullanım değerini ve kimliğini ön plana çıkararak günümüzde hala kimlik yapısına katkı sağlayan mahallelerin ve genel olarak kentlerin korunması açısından çalışma dâhilinde bazı öneriler oluşturulmuştur. Ayrıca önemini giderek yitiren veya kimliği zedelenmiş diğer mahallelerin, kentler içerisindeki öneminin artması ile kent kimlikleri üzerindeki etki güçlerinin yükselmesi ve sonucunda insanların mahalle kimliği, kültürü, yaşantısı etrafında yeniden birleşmesinin sağlanması adına da alınacak bazı önlemler kimlik yapıları açısından önem taşımaktadır. Burada hareketle mahalleler ve kent kimlikleri adına alınabilecek önlemler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Her bir mahallenin, ait olduğu kentin kimliğine önemli katkılar sunabilecek kültürel, tarihi veya sanatsal birikimi olabileceği unutulmamalıdır.
- Her mahalleye, kendi topografyasına, iklim yapısına ve kültürel değişkenlerine uyumlu tasarım projeleri uygulanmalı, tepeden inme kararlarla alınan merkeziyetçi planlamalardan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.
- Mahalle ve kentler özelinde oluşturulan kentsel tasarım projelerinin, ekonomik kaygılar güdülmeden, bölgenin tarihini, kültürünü ve doğal güzelliklerini ön plana çıkaracak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Kullanım değerinden ziyade değişim değerini ön plana çıkararak bakış açılarından ve tasarım projelerinden mümkün olduğunda kaçınılmalıdır.
- Mahalle halkının, mahallelilik ve kentlilik bilinciyle hareket ederek çevresindeki tarihi ve kültürel yapıları koruması ve yaşadığı mahalle ile bütünleşerek kentin kimliğine sahip çıkması gerekmektedir.

- Hükümetler ve yerel yönetimlerce sağlanacak güvenlik ortamı ve farklı konularda verilecek teşviklerle, mahalle yaşantısı yeniden özendirilmeli ve insanların kapalı site ortamlarından uzaklaşarak kendilerini güvende hissedecekleri mahalle ortamına dönüş yapmaları sağlanmalıdır.
- Mahalleler özelinde gerçekleşen nüfus hareketlilikleri mahalle halkı ve yetkililer tarafından yakından takip edilmeli, idari bölünmelerin, politik kaygılarla değil, mahallelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Mahalle halkı, kendilerini yönetmesi için seçecekleri mahalle muhtarını, politik kaygılardan arınmış bir şekilde mahalle yararını ön plana alarak belirlemeli, muhtarlar mahallenin sorunlarını iyi anlayan ve mahalle halkını şahsen tanıyan kişiler arasından seçilmelidir. Bu sayede, mahallenin ve mahalle halkının yararına olacak kararların alınması ile çeşitli sorunların çözülmesi sağlanacak ve sonucunda kimlik yapıları korunacaktır.
- Mahalle halkının bir araya gelerek, mahallenin sorunlarını tartıştığı ve farklı alanlarda fikir alışverişinde bulunduğu bir “Mahalle Meclisi” oluşturulmalı, belirli aralıklarla “Mahalle Toplantıları” düzenlenerek mahallenin özgün dokusunun ve mahalleliler arasındaki bağların güçlendirilmesi amaçlanmalıdır.

Görüleceği üzere, kent kimliklerini meydana getiren ve etkileyen birçok farklı yapıdan biri olan mahalleler, etkileme şekilleri ve ortaya koydukları sonuçlar açısından diğer kentsel mekân ve ögeler arasından sıyrılmakta ve kentler açısından çeşitli düzeylerde önem arz etmektedir. Çalışma dâhilinde ortaya çıkan sonuçlar ise mahallelerin giderek özgün yapısından uzaklaştığını, yapısının farklı nedenlerle değiştiğini ve kâr amacı güdülen tasarım projelerine dâhil edilerek sahip olduğu kimlik özelliklerinden uzaklaştırıldığını göstermektedir. Mahallelerin kimliğinin korunması, ayrılmaz bir parçası olduğu kentlerin kimliğinin korunması ve gelişmesine etki etmesi açısından önemlidir. Çalışma dâhilinde varılan sonuçlar ve getirilen öneriler ile mahalle ve kentlerin kimlik yapısının korunması adına konu ile alakadar farklı çevrelerin fikir sahibi olması amaçlanmış ve gelecekte yapılacak konu ile ilgili çalışmalara ışık tutmak hedeflenmiştir. Elde edilebilen veriler ışığında gerçekleştirilen bu tez çalışmasının ele aldığı konular ve ulaştığı veriler geliştirilmeye açıktır. Bu çalışmadan yararlanılarak, farklı kentleri ele alan benzer çalışmaların, mahallelerin yapısını ve kentlerin kimliklerini koruyarak geleceğe taşıması ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adıyaman, K. (2008). *Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akay, E. B. (2020). *Antalya'da Sanayileşme Süreci ve Mekânsal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Akben, C. (2019). "Hayatımıza Yöneten Kokular", *ONTO Online Psikoloji Dergisi*, Sayı: 17, s. 38-43.
- Akça, G. (2007). "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, s. 57-68.
- Akın, N. (1994). "Balat", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde*, (der. İlhan Tekeli), Cilt:2, s. 10-12, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, R. (2017). "Kent Kimliği Bağlamında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehrinin Analizi: Erzurum Örneği", *Akademik Barış Dergisi*, Sayı: 63, s. 228-240.
- Aksu, Ö. V. (2012). "Kent Mobilyaları Tasarımında Özgün Yaklaşımlar", *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6, s. 373-386.
- Akşit, A. (2014). "Selçuklular Devrinde Kent İskanı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), s. 67-88.
- Alada, A. B. (2008). *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Alkay, E. ve Ocağcı, M. (2003). "Kentsel Yeşil Alanların Ekonomik Değerlerinin Ölçülmesinde Kullanılabilecek Yöntemlerin İrdelenmesi", *İtüdergisi/a*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 60-68.
- Altınçekiç, H. S. Ç., Ergin, B. ve Tanfer, M. (2014). "Tarihsel Süreç İçinde Kent Kimliğinin Mekânsal Kalite Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma (Taksim Örneği)", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı: 2, s. 132-148.
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ. (2012). "Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu", *İDİL Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, s. 61-74.
- Alver, K. (2010). "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği", *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, s. 117-139.
- Alver, K. (2013). *Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi*, Hece Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- APS (2003). Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanmasını Uygun Bulduğuna Dair Kanun, Kanun No: 4881, Resmî Gazete Tarihi: 17.06.2003, Resmî Gazete Sayısı: 2514.

- Arı, H. S. (2012). *Mahalle Kültürümüzden Yansımalar*, Yeni Asya Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul.
- Arısoy, A. (2011). “Kadıköy Yeldeğirmeni Mahallesi”, *Osmanlı Mahalleleri Atlası, Çekül, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği, Doğan Burda Dergi Yayıncılık*, s. 60-66, Bursa.
- Arslan, G. Y. (2014). “Kentsel Dönüşümün Sürdürülebilirlik Boyutu: Hammarby (İsveç) ve Fener-Balat Örneklerinin İncelenmesi”, *Artium*, Cilt:2, Sayı:2, s. 180-190.
- Arslantaş, H. A. (2008). “Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentleşmenin Din Üzerine Etkileri”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 171-196.
- Asımgil, B. (2018). “İzmir’de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponimisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları”, *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, Cilt: 19, Sayı: 1, s. 21-36.
- Aslan, S. ve Kiper, P. (2016). “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 20, s. 881-905.
- Ata, İ. A. ve Başar, M. E. (2018). “Geleneksel Dokuda Sosyal Yaşamın Şekillendirdiği Kentsel ve Mimari ve Değerler”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:6, Sayı: 68, s. 397-415.
- Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture*, Cilt: 24, Sayı: 2, s. 57-82.
- Avcı, Ü. (2015). “Konut Mimarisinde Çakıl Mozaik Sanatı: Antalya Kaleiçi Örneği”, *Art Sanat Dergisi*, Sayı: 4, s. 111-135.
- Aydoğdu, O. ve Tuncer, A. (2018). “Tanzimat Sürecinin Dönüştürücü Etkisi ve Mahalle Muhtarlıklarının Kurulması”, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 87-112.
- Aytaç, F. (2009). *Mahalle Muhtarının El Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.
- Ayvazoğlu, B. (2010). “İstanbul Kültürü ve Estetiği”, *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Ayyıldız, S. ve Ertürk, F. (2017). “Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği”, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 65-88.
- Bağbaşı, G. (2010). *İstanbul Kent Meydanlarının Peyzaj Mimarlığı İlkeleri Açısından İrdelenmesi: Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy Meydanı Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Bağlı, M. ve Binici, A. (2005). *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*, Bilim Adamı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

- Barnes, D. (2018). *Geceyi Anlat Bana*, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Başal, M. (2002). *Donatı Elemanları Ders Notları, (Teksir)*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi.
- Bayar, S. (2020). *Gaziantep Geleneksel Kent Dokusu'nda Gastronomi Rotanın Belirlenmesi ve Gast(ro)ta Önerisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Bayartan, M. (2005). "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Sayı: 13, s. 93-107.
- Baysal, E. Ö. (2017). *Kent-Bellek İlişkisinde Güncel Sanat Pratikleri: İstanbul'u Belgelemek*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bélangier, A. (2002). "Urban Space and Collective Memory: Analysing The Various Dimensions of The Production of Memory", *Canadian Journal of Urban Research*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 69-92.
- Belge, M. (2010). "İstanbul: Geçmiş ve Gelecek", *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa Tarihinde Kentler*, (Çev. Nur Nirven), Afa Yayınevi, İstanbul.
- Bennett, T., Holloway, K. ve Farrington, D. (2008). *The Effectiveness of Neighborhood Watch*, Campbell Systematic Reviews 2008:18, Oslo.
- Bergen, L. (2010). "Medeniyetin Cüzü: Mahalle", *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, s. 140-168.
- Berner, E. (2016). "Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila'da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele", *Mekân, Kültür, İktidar içerisinde*, s. 137-161, (Derleyenler: Ayşe Öncü ve Petra Weyland), (Çevirenler: Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun), *İletişim Yayınları*, 5. Baskı, İstanbul.
- Beyhan, Ş. G. ve Gürkan, Ü. Ç. (2015). "Analyzing The Relationship Between Urban Identity And Urban Transformation Implementations in Historical Process: The Case Of Isparta", *International Journal of Architectural Research*, Cilt: 9, Sayı: 1, s.158-180.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, Bağlam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Bingül, A. (2004). *Ankara'nın Farklı Mekânlarında Kent Kimliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.,
- Boz, M. (2014). *13.-15. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri ve Kentliler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Buluttekin, E. (2018). *Sanat ve Kent İlişkisi: Sanatın Pratik Alanlarından Biri Olarak Kent*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.

- Can, N. (1999). *Kent Kimliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Can, Y. (1992). “H.I-III. / M.VII-IX.Y.Y. İslam Şehri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(6), s. 109-138.
- Can, Y. (1991). *İslam Şehirlerinin H.I-III. (M.VII-IX.) Y.Y. Fiziki Yapısı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Certel, Y. B. (2019). *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Antalya’nın Kentsel Gelişiminin İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Coşkun, Ç. (2019). *Kent İmgesi Bağlamında Burdur’un Kent Kimliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Çadircı, M. (1970). “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, Cilt: 34, Sayı: 135, s. 409-420.
- Çadircı, M. (2011). *Tanzimat Sürecinde Türkiye-Anadolu Kentleri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çağlın, P. (2010). *Kamusal Sanat ve Kent İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çalışkan, A. (2020). “Osmanlı Kenti Bayezid’de Salgın Hastalıklar ve Bazı Asayiş Problemleri (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, s. 33-61.
- Çay, R. D. ve Aşılıoğlu, F. (2014). “Ankara Kent İçi Yaya Bölgelerinde Yaya-Tasarım Etkileşimi”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 3, s. 91-99.
- Çelen, D. (2016). *Kentsel Korumada Silüet Kavramı ve Silüetin Önemi; İstanbul Tarihi Yarımada Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, F. (2018). “Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekânda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:44, s. 331-350.
- Çetin, E. (2014). “Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, s. 265-285.
- Çetin, O. (2019). “Osmanlı Mezar Taşları Etrafında Gelişen Kültür ve Medeniyet Dünyası Üzerine Bir İnceleme (Eyüp Örneği)”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 113-122.
- Çetken, P. (2011), *Kentin Hafızasında Bir Travma: Sulukule Yıkımı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Çolak, K. (2017). *Tarihi Kent Merkezlerindeki Yaya Hareketinin Planlanması: Antalya Kaleiçi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çöl, Ş. D. (1998). *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dal, İ. (2018). *Tarihi Kent Kimliği Kapsamında Kamusal Açık Alanlar: Antakya Gazi Paşa Caddesi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- De Alba, M. (2012). "Methodological Approach to the Study of Urban Memory: Narratives About Mexico City", *Forum: Qualitative Social Research*, Art. 27, Cilt: 13, Sayı: 2.
- Değerliyurt, M. (2015). "Kent ve Afet", Kent Çalışmaları 2 İçerisinde (Editörler: Mehmet Karakuyu, Arif Keçeli ve Şaban Çelikoğlu), *Pegem Akademi*, s. 251-272, Ankara.
- Demir, E. (2011). "Kahve-Mistik Bir Lezzetin Küresel Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi", *Türk Kahvesi Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Demir, G. K. (2015). "Kent İmgelerinin Değerlendirilmesi Bakımından Manisa", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 500-512.
- Demir, Ş., Akdağ, G., Sormaz, Ü. ve Özata, E. (2018). "Sokak Lezzetlerinin Gastronomik Değeri: İstanbul Sokak Lezzetleri", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: Ek.1, s. 589-601.
- Demirci, M. (2003). "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri", *İstem Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2, s.129-146.
- Demirsoy, M. S. (2006). *Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi (Lübnan- Beyrut- Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dıranas, A. M. (2005). *Şiirler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Dinçer, İ., Enlil, Z. ve Evren, Y. (2009). "İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi", *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 81-95.
- Dinler, M. ve Güçhan, N. Ş. (2016). "Fener ve Balat'ın Dönüşümü Üzerine: Üç Vizyon/ Üç Dönem/ Üç Ayrı "Koruma" Anlayışı", *TÜBA-KED*, Sayı: 16, s. 223-245.
- Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi- Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Yeni Türkiye Yayınları, Toplum Serisi:1, Ankara.
- Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Atatürk Kültür Merkezi, 1. Baskı, Ankara.

- Dönmez, M. (2004). *Köy ve Mahalle Muhtarlarının El Kitabı*, Mahalli İdareler Derneği Yayını, Ankara.
- Dönmez, S. C. (2019). “‘Semt Bizim, Ev Kira’ 2000 Sonrası Türk Sinemasında Mahalle, Futbol ve Kentsel Dönüşüm”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s.370-397.
- Duben, A. (2002). *Kent, Aile, Tarih*, (çev. Leyla Şimşek), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Duri, A. (1992). "Hükümet Kurumları ", *İslam Şehri*, Cilt. 1, s. 70, Beyrut.
- Dursun, D. ve Yavaş, M. (2017). “Soğuk İklim Duyarlı Kentsel Tasarım Yaklaşımları”, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 269-278.
- Duygulu, F. (2004). “Şehircilik ve Planlama Tarihinden: Doktor Emin Bey ve Edouart Joyant”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 3, s. 55-58.
- Ekici, B. (2010). “Bartın Kenti ve Yakın Çevresinde Yetişen Bazı Doğal Bitkilerin Kentsel Mekânlarda Kullanım Olanakları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s. 110-126.
- Eliasson, I., Knez, I., Westerberg, U., Thorsson, S. ve Lindberg, F. (2007). “Climate and Behaviour in a Nordic City”, *Landscape and Urban Planning*, Sayı: 82, s. 72-84.
- Eraydın, Z. (2016). “Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 20, s. 830-855.
- Erbağcı, K. (2018). *Toplumsal Bellek Sorunsalı ve Kentsel Dönüşüm: İstanbul, Fener Balat Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdagöz, Ö. (2012). “Mahalle Yönetimi ve Geleceği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 59-101.
- Erdim, D. (2018). “Sokak, Kolektif Yaşamın Ürettiği Kamusal Bir Mekândır”, *Toki Haber*, Sayı: 100.
- Erdoğan, G. ve Akay, S. Ç. (2018). “Denizli Kent Kimliği Bileşenleri”, *Kent Akademisi*, Cilt: 11, Sayı: 3, s. 459-473.
- Eren, İ. Ö. (2017). *Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün Mü?*, Tuti Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1984). *Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, Osmanlı Araştırmaları 4, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- Ergin, O. (1936). *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi ve İnkişafı*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul.
- Erkal, M. E. (1996). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yayınları, İlaveli 7. Baskı, İstanbul.

- Erkan, N. E. ve Altıntaş, S. (2018). “Soylulaştırmanın Gündelik Hayattaki Görünümleri: Balat’ın Mekânsal ve Sosyal Dönüşümü”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 23, s. 292-335.
- Erkök, F. (2002). *Kentsel Bileşenleri ve Kıyı Kimliği Bağlamında İstanbul’un Özel ve Nesnel Değerlendirmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkut, Z., Balcı, S. ve Yıldız, S. (2017). “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Sayı:1, s.17-28.
- Erman, T. (2004). “Gecekondu Çalışmalarında Öteki Olarak Gecekondu Kurguları”, *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue, Sayı: 1.
- Erton, M. (1995). *Kent Kimliği: İznik ve Mudurnu Yerleşmeleri Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 48, s. 205-248.
- Esel, G. (2020). “Selçuk Mahallesi ve Kaleiçi Bölgesi’nin Geçmişten Günümüze Geçirdiği Değişimler ve Selçuk Mahallesi’nin Genel Durumu” konulu sözlü görüşme, Selçuk Mahalle Muhtarı, Selçuk Mahalle Muhtarlığı, Antalya.
- Eşki Uğuz, H. ve Yalçın, E. (2017). “Neoliberal Düzenin Mekânsallaşması: Marka Kentler”, *International Congress on Management Economics and Business*, (7-9 Eylül 2017), s. 393-399, Zonguldak.
- Faiz Büyükçam, (2018). “Türk Evinden Apartmana Türkiye’de Konut Olgusu; 1950 1980 Dönemi İstanbul Apartmanları”, *Dicle Üniversitesi 1. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu* (4-6 Ekim 2018), s. 64-78.
- Favro, D. (1998). *The Urban Image of Augustan Rome*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fidan, R. Ü. (2018). “Koku Duyusunun Diğer Duyulardan Farkı ve Farklılığın Evrimsel Perspektifle Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 35, s. 743-756.
- Fischel, W. J. (1956). “The City in İslam”, *Middle Eastern Affairs*, Cilt: 7, Sayı: :6/7, s. 227-232.
- Genim, M. S. (2010). “İstanbul ve Mimari”, *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Gerber, H. (1986). “Anthropology and History- The Case of the Ottoman- Turkish Family” *Basılmamış Tebliğ*, *N. Y. Hunter College* (23-25 Nisan).
- Goodwin, G. (2003). *A History of Ottoman Architecture*, Thames & Hudson Ltd, London.
- Goodwin, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, (Çev. Müfit Günay), Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

- Gökkaya, E. K. (2012). “Osmanlı Döneminde İstanbul'da Yaşam ve Türk Resim Sanatında Çağdaş Dönem Öncesi Yansımaları”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 2(2), s. 52-73.
- Göküş, M. ve Alptürker, H. (2016). “6360 Sayılı Yasa ile Köy Yönetiminden Mahalle Yönetimine Geçiş Sonrası Etkin Hizmet Sunumuna İlişkin Muhtarların Görüşü: Silifke Köyleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 11, s. 67-86.
- Göncü, N. (2007). *Kent Ögelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Gönüllü, A. R. (2008). *Demokrat Parti Dönemi'nde Antalya (1950-1960)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Görgülü, T. (2016). “Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından Rezidans'a Geçiş”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı: 14, s. 165-178.
- Gözler, K. (2018). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilâtı)*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Birinci Baskı, Bursa.
- Güdek, M. (2012). *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gül, M. (2001). “İslam Şehirlerinin Doğuşu”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6, s. 78-87.
- Gül, M. (2006). “Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesinde Yer Alan Sit Alanları ve Bu Alanlarda Antalya Büyükşehir Belediyesince Başlatılan Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 4, s.121-145.
- Gül, M. (2008). *Tarihi Kent Merkezlerinde Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: 'Antalya Örneği'*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Güler, T. Şahnagil, S. ve Güler, H. (2016). “Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt: 12, Özel Sayı, s. 85-104.
- Günaçan, S. (2019). *Hafıza Mekânları ve Peyzaj Mimarlığı: İstanbul, Tarihi Yarımada Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güner, E. (2015). *Kent Kimliği İlişkisi Bağlamında Kent Mobilyaları Sultanahmet Meydanı Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Arel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, S. (2005). “Kent Mobilyası Tasarımından Disiplinlerarası Etkileşim”, *Planlama*, Sayı: 3, s. 92-95.

- Gürkaş, T. (2003). *Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul.
- Haapala, A. (2003). "The Urban Identity: The City as a Place to Dwell", *Place and Location III*, (Editör: V. Sarapik ve K. Tüür), *Estonian Academy of Arts*. s. 13-24, Tallinn, Estonia.
- Harvey, D. (2012). *Sermaye Mecmuası Kapitalizmin Krizleri*, (Çev. Sungur Savran), *Sel Yayıncılık*, İstanbul.
- Heidt, V., Neef M. (2008). "Benefits of Urban Green Space for Improving Urban Climate", *Ecology, Planning, and Management of Urban Forests içerisinde*, (Editörler: Carreiro M. M., Song Y. C. ve Wu J.), *Springer*, New York.
- İlgar, E. (2008). *Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- İnalçık, H. ve Arı B. (2005). "Türk- İslam- Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, s. 27-56.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, (Çev. Bülent Doğan), Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Karagüler, S. ve Korgavuş, B. (2014). "Kent Kimliğinin Kent Peyzajı Üzerinde Oluşturduğu Etkiler, Silüetler, Görünümler ve Dengeleri", *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 203-212.
- Karakuyu, M., Tezer, S. T. ve Balık, H. (2010). "İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, s. 33-60.
- Karasaran, A. (2015). "Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 186-199.
- Karasu, M. A. (2008). "Bir Kentin Ölümü: Kentkırım (Bosna-Hersek Örneği)", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 17, Sayı: 3, s. 51-64.
- Kartal, N. (2013). "Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1.
- Kavalcı, L. (2010). *Balat'ın Mekânsal Gelişim Süreci*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kavruk, H. (2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*, Odak Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Kavruk, H. (2018). *Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

- Kaya, K. (2003). *Türk Toplumunun Yaşama Tarzı*, Fakülte Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Isparta.
- Kaymal, C. (2017). “Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk”, *Ulakbilge*, Cilt: 5, Sayı: 15, s.1499-1519.
- Kaymaz, I. (2013). “Urban Landscapes and Identity”, *Advances in Landscape Architecture, Intech Open*.
- Kaypak, Ş. (2010). “Antakya’nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, s. 373-392.
- Kaypak, Ş. ve Bimay, M. (2016). “Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 84-110.
- Kaypak, Ş. ve Uçar, A. (2018). “Antakya Kentinin Yemek Kültürüne Bakışı”, *International Journal of Academic Value Studies*, Cilt: 4, Sayı: 18, s. 190-202.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Keleş, R. (2005). “Kent ve Kültür Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 246, s. 9-18.
- Kepenek, E., Gençel, Z. ve Güç, B. (2015). “Antalya Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresindeki Mekânsal Değişimin Günümüz Kent Formuna Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 77-84.
- Keskin, N. (2014). “Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 20, Sayı: 79, s. 25-39.
- Kılıç, R. (2007). *Millî Mücadele’de Denizli ve Denizli Olayı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kılınç, T. (2013). *Osmanlı’dan Torunlarına Yol Rehberi*, Akis Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- Kıray, M. (1998). *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Kıray, M. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Kısakürek, Ş. Ve Bayazıt E. (2018). “Kahramanmaraş Kenti Örneği’nde Kent Kimliği ve Kentsel Donatı Elemanları”, *Turkish Journal of Forest Science*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 49-59.
- Kıvrım, İ. (2009). “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8(1), s. 231-255.
- Kiper, P. (2004). “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 4, s. 14-18.

- Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Nurgök ve Hüsnütabiat Matbaaları, İstanbul.
- Koçyiğit, F. (2014). “Lale Devri Çeşmelerinin Karakteristik Özellikleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı:16, s. 291-326.
- Koyuncu, A. (2013). “Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 155-179.
- Kuban, D. (1965). *Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Kuban, D. (1968). “Anadolu-Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler.” *Vakıflar Dergisi*, 7, 53-73.
- Kuban, D. (1970). “İstanbul’un Tarihi Yapısı”, *Mimarlık Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 5, s. 26-48.
- Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi, *Yem Yayın*, 1. Baskı, İstanbul.
- Kurt, Ö. (2010). *Kaleiçi’nin (Antalya) Kuruluşundan 16. Yüzyıla Kadar Mekânsal Değişimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtaslan, B. Ö. ve Hatipoğlu, T. (2011). “Açık Alan Heykellerinin Çevre ile İlişkinin Konya Atatürk Anıtı Örneğinde İrdelenmesi”, *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 4, s. 79-90.
- Lindberg, E. N. A. (2012). “Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiye’de Çocukluğun Tarihi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, s.41-52.
- Lynch, K. (2019). *Kent İmgesi*, (Çev. İrem Başaran), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.
- Manavoğlu, E. (2009). “Antalya Kenti’nin Geçmişten Günümüze Mekânsal Gelişimi ve Planlama Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, *Planlama Dergisi*, Cilt: 2, s. 19-30.
- McLean, K. (2013). “Smell Map Narratives of Place- Paris”, *New American Notes Online*, Sayı: 6.
- McLean, K. (2016). “Smellmap: Amsterdam- Olfactory Art & Smell Visualisation”, MIT Press, *Leonardo*, Cilt: 50, Sayı: 1.
- Mermutlu, B. (2008). “Mahallenin Toplumsal Kültürümüzdeki Yeri”, *Osmanlı Mahalleleri Atlası, Çekül, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği, Doğan Burda Dergi Yayıncılık*, s. 14-37, Bursa.
- Metin, H. (2018). *Mersin’in Kent Kimliğinin Oluşumunda Celal Abaç ve Ailesi: 1930-1945 Yılları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Mutdoğan, S. (2014). “Türkiye’de Çok Katlı Konut Oluşum Sürecinin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E Dergisi*, Sayı: 17, s. 1-27.
- Mutlu, A. (2018). “Sokak Hiç Kimseye Ait Olmayan Değil, Herkese Ait Olandır”, *Toki Haber*, Sayı: 100, s. 36-38.
- Oğuzoğlu, Y. (2011). “Uludağ’ın Eteklerindeki Bursa Mahalleleri”, *Osmanlı Mahalleleri Atlası, Çekül, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği, Doğan Burda Dergi Yayıncılık*, s.38-59, Bursa.
- Oktay, D. (2011). “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, s. 8-19.
- Oktay, H. E., Erdoğan, R. ve Oktay, F. B. (2015). “Kent ve Su”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 11, s.1-7.
- Oral, E. Ö. (1996). *Antalya Kaleiçi’nde Hakkı Misistrelili Evi ve Tekeli Evi Restorasyon Projeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1977). “İstanbul’un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 77-98.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizi, Sayı: 178, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2010). “İstanbul’da Tarihi Yaşamak”, *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2018a). *İlber Ortaylı Seyahatnamesi*, Kronik Kitap, 18. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2018b). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Kitap, 18. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2019). *İstanbul’dan Sayfalar*, Kronik Kitap, 16. Baskı, İstanbul.
- Önem, A. B. ve Kılınçaslan, İ. (2005). “Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik”, *İTÜ Dergisi/a*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 115-125.
- Özbektaş, A. (2020). “Balat Mahallesi ile İstanbul Kentinin Geçmişten Günümüze Geçirdiği Değişimler ve Balat’ın Genel Özellikleri” konulu sözlü gelişme, Balat Mahalle Muhtarı, Balat Mahalle Muhtarlığı, İstanbul.
- Özdemir, D. K. (2016). *Kent Kimliğinin Sürdürülebilirliği İçin Peyzaj Yönetim Anlayışının Geliştirilmesi: Bartın-Amasya Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

- Özdemir, N. (2011). “Kentlerin Gezgın İmgeleri veya Kent İmgeleri Giydirilen Otobüsler”, *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 89, s. 41-53.
- Özden, K. ve Özmat, M. (2014). “Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s. 60-87.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Özer, M. N. (1998). *Planlı ve Tasarlı Yaşam Alanlarının Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri, Antalya Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi, Ankara.
- Özer, M. N. (2009). “Antalya Kıyı Alanlarının Değişimi Üzerine Saptamalar”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 2, s. 51-65.
- Özer, M. N. Ve Ayten, M. A. (2005). “Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları”, *Planlama*, 2005/3, s. 96-103.
- Özer, S. (2008). “Geçmişten Günümüze Kent-Çevre İlişkisi İçinde Çeşmeler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 13, 129-134.
- Özkan, R. ve Polat, B. (2019). “Yerli Dizilerde Toplumsallaşma Mekânı Olarak Mahalle ve Mahalle Yaşamı, Seksenler Dizisi Örneği”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 295-318.
- Özkeraz, A. ve Baş, G. İ. (2016). “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 18 (30), s. 87-95.
- Özpınar, Y. (2004). “Denizli İl Merkezi ve Yakın Çevresinde Oluşan Depremler”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 2, s. 9-12.
- Pala, İ. (2010). “İstanbul: Dizelerin ve Cümlelerin Müstesna Şehri”, *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Papila, A. (2011). “Osmanlı’da Kamusal Alan – Osmanlı Külliyesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:5, s. 64-82.
- Pekman, Y. (2012). “Türk Tiyatrosunda Bir ‘Başrol’ Olarak Mahalle”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 10, s. 28-61.
- Pırlanta, İ. (2010). “Orta Çağ İslam Şehirlerinde Mahallelerin Oluşumu (Nişabur Örneği)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 1(2), s. 133-147.
- Polat, S. ve Dostoglu, N. (2016). “Measuring Place Identity in Public Open Spaces”, *Urban Design and Planning, Institution of Civil Engineers Publishing*, Cilt: 170, Sayı: 5, s. 1-14.
- Pulat Gökmen, G. (2011). “Türkiye’de Apartmanlaşma Süreci ve Konut Kültürü”, *Güney Mimarlık Dergisi*, Sayı: 5, s. 12-16.

- Redwood, R. R. Alderman, D. ve Azaryahu, M. (2008). "Collective Memory and The Politics of Urban Space: An Introduction", *GeoJournal*, Cilt: 73, Sayı: 3, s. 161-164.
- Rifaioğlu, M. N. (2018). "Çıkamaz Sokaklar Bütüncül Bir Yaklaşımla Korunmalı", *Toki Haber*, Sayı: 100.
- Ringas, D. Christopoulou, E. ve Stefanidakis, M. (2011). "Urban Memory in Space and Time", *Handbook of Research on Technologies and Cultural Heritage: Applications and Environments*, (Ed. Fotis Lazarinis, Dimitrios Koukopoulos, Georgios Styliaras), *Information Science Reference*, s. 325-340.
- Riza, M. Doratli, N. Ve Fasli, M. (2012). "City Branding and Identity", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Sayı: 35, s. 293-300.
- Sağlık, A., Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2014). "Kentsel Donatı Elemanlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği", *1. Uluslararası Kentsel Planlama-Mimarlık-Tasarım Kongresi*, (8-11 Mayıs 2014), s.1023-1035, Kocaeli.
- Sakaoğlu, N. (2011). "Mahalleye Dair", *Osmanlı Mahalleleri Atlası, Çekül, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği, Doğan Burda Dergi Yayıncılık*, s. 8-13, Bursa.
- Salman, Y. ve Kuban, D. (2006). "Boğaziçi Tarihi Sit Alanının Yokoluş Süreci", *İTÜ Dergisi/a*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 104-114.
- Sami, Ş. (2017). *Kamûs-ı Türkî: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul.
- Sampson, R. (2004). "Neighborhood and Community: Collective Efficacy and Community Safety", *New Economy*, 11 (2), s. 106-133.
- Sarioğlu, M. (2001). "Kent Tarihi Çalışmaları Üzerine Bazı Düşünceler", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, s. 333-344.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2011). *Kentsel Mekânda Değişim: Denizli*, Denizli Belediye Kültür Yayınları, 1. Baskı, Denizli.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2013). "Küreselleşmenin Artan Etkisinde Denizli", *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, s. 200-225.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2016). "Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 235-250.
- Serçek, G. Ö. ve Serçek, S. (2015). "Destinasyon Markalaşmasında Gastronomi Turizmin Yeri ve Önemi", *Journal of Tourism Theory and Research*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 22-40.
- Sevim, N. (2009). *Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul.

- Seydioğulları, H. S. (2018). *Kent Kimliğinin Kent Meydanlarına Yansıması: Alanya İskele Rihtım Bölgesi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Sezik, M. (2016). “Kent Kimliğinin Korunması ve Kentsel Gelişimin Sağlanması Bağlamında Yerel Yönetimin Önemi: Adıyaman Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 43-56.
- Sönmez, S. ve Balcı, D. (2018). ““Seni Saraylarda Yaşatacağım’.. Türk Sinemasında Mahalle ve Kentin Dönüşümü (1960-1990)”, *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 186-206.
- Şahin, M. ve Işık, E. (2011). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, Kütahya.
- Şahin, Y. ve Asarkaya, S. (2019). “Mahalle Muhtarlığı Kurumunun Tarihi Gelişimi”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 3, s. 23-32.
- Şahin, Z. (2003) “İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği”, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu İçerisinde*, (derleyenler: P.P. Özden vd.), s. 89-101.
- Şavklı, F. (2012). *Antalya’daki Kent Parklarında Su Ögelerinin Estetik ve İşlevsel Açından Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Şen, İ. (2020). “Musa Mahallesi’nin Geçmişten Günümüze Geçirdiği Değişimler ve Mahalle Halkının Durumu” konulu sözlü görüşme, Değirmenönü Mahalle Muhtarı, Değirmenönü Mahalle Muhtarlığı, Denizli.
- Şen, M. (2014). “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 40, Sayı: 1, s. 231-256.
- Şengör, A. M. C. (2015). *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Şentürk, M. (2011). “Yenilemeye Karşı Sıhhileştirme: Fener-Balat-Ayvansaray’da Kentsel Müdahalelere Yaklaşımlar”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 22, s. 395-422.
- Şimşek, H. (2013). “Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 25, s. 215-149.
- Şişman, A. ve Kibaroglu, D. (2009). “Dünya’da ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları”, *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, Ankara.
- Şişmanyazıcı, B. (2009). *Tarihi Kentsel Alanlarda Toplumsal ve Mekânsal Yeniden Yapılanma Sürecinde Yaşanan Değişim: Fener-Balat Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Şişmanyazıcı, B. ve Yıldız, H. T. (2010). “Tarihi Kentsel Alanlarda Toplumsal ve Mekânsal Yeniden Yapılanma: Fener ve Balat Örneği”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 352.
- Tanpınar, A. H. (2004). *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (2004). *Huzur*, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- Tayşi, Ş. E. (2006). *İstanbul Tarihi Yarımada Meydanlarının Oluşumunu Etkileyen Çevresel Faktörler ve Meydanların Mimari Kurgusu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1990). “Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1-2, s. 251-259.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Till, K. E. (2006). “*Memory Studies*”, *History Workshop Journal*, Sayı: 62, s. 325-341.
- Tolan, B. (1991). *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.
- Tolstoy, L. N. (2015). *Anna Karenina*, İletişim Yayıncılık, İletişim Klasikleri Dizisi, İstanbul.
- Topal, A. K. (2004). “Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 276-294.
- Tuna, K. (2010). “İstanbul’un Sosyolojik Dönüşümü”, *Şehir ve Kültür: İstanbul içerisinde*, (Editör: Ahmet Emre Bilgili), *Ebru Matbaacılık*, İstanbul.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Turgut, H., Özalp, A. Y. ve Erdoğan, A. (2012). “Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri”, *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s. 172-180.
- Turğut, F. (2017). “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 93-117.
- Tümtaş, S. ve Ergun, C. (2016). “Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 37, s. 135-150.
- Türk, İ. C. (2011). “Osmanlı Devleti’nde Okul Öncesi Eğitim”, *Milli Eğitim Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 192, s. 160-173.
- Türkoğlu, H. (2018). *Kıyı Alanlarındaki İmar Uygulamalarının Kentsel Koruma Alanlarına Etkisi: Antalya Kaleiçi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uçkaç, L. (2006). *Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004). “Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 3, s. 59-66.
- Uslu, F. (2018). “Bin Yıllık Türk Yurdu Antalya Kaleiçi'nin Son Yıllarda Turizmle Birlikte Oluşan Sosyo-Kültürel Değişimi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22 (Özel Sayı), s. 811-831.
- Uşaklıgil, E. (2014). *Bir Şehri Yok Etmek: İstanbul'da Kazanmak ya da Kaybetmek*, Can Sanat Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Uysal, S. (2017). *Şehrin İzleri: Denizli'nin Kentleşme Süreci*, Mavi Nefes Yayıncılık, 1. Baskı, Denizli.
- Uzun, H. (2010). *Tarihi Kent Merkezleri Ulaşım İlişkilerinin Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi İzmir Tarihi Kent Merkezi Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, V. (2013). “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din”, *Ululararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 26, s. 588-602.
- Ünlü, T. S. (2017). “Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği”, *Planlama Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, s. 75-93.
- Ünügür, M. (1996). “İstanbul'un Değişen Kent Kimliği Üzerine”, *Arkitekt Dergisi*, Sayı: 12.
- Ünver, B. (2013). “Kimliksizleşen Mekânların Kent İnsanı ile Etkileşimi”, 6. *Uluslararası İç Mimarlık Sempozyumu*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (14.11.2018-16.11.2018).
- Ürer, H. (2010). “Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği Himaye-i Etfal”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı: 19/2, s. 1-26.
- Üstündağ, N. (2005). “Osmanlı'da Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar, Vidin ve Rusçuk Örneği”, *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı:2, s.150-167.
- Vanolo, A. (2008). “The Image Of The Creative City: Some Reflections On Urban Branding In Turin”, *Cities*, Sayı:25, s. 370-382.
- Wycherley, R. E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, (Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Yağcı, Ö. (2009). “Antalya Tarihi Kent Merkezi Gelişim Süreci”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 2, s. 31-49.
- Yalap, H. (2017), “Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimize Kahve ve Kahvehaneler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6/3.
- Yazıcı, N. (2010). “Ondokuzuncu Yüzyılda Sultanahmet Meydanı”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, s. 65-85.

- Yeğenağa, O. H. ve Özer, Y. S. (2017). “Kentsel Kimliğin Dönüşümünde Kentsel Politikaların Etkisi: Şişhane Bölgesi, İstanbul”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 22, s. 451-482.
- Yel, A. M. ve Küçükaşçı, M. S. (2004). “Mahalle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, s. 323-326, Ankara.
- Yeşil, K. (2016). “Bir Devlet Adamından Medeniyet Manifestosu: Medeniyetler ve Şehirler”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 20, s. 1008-1013.
- Yıldırım, M. (2012). *Şehir(li)leşme ve Din: Kocaeli Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2016). “Konut Sorunu ve Toplu Konut Üretiminde Toki'nin ve Belediyelerin Rolü”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 7, s. 31-50.
- Yılmaz, V. ve Mecek, M. (2019). “Türkiye’de Mahalle Yönetimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 27, s.769-799.
- Yılmaztürk, S. (2017). “Manastır, Kaşıkçı ve Saraçoğlu’ndan Bir Zamanlar Denizli”, *Geçmişten Günümüze Denizli*, Sayı: 52, s. 32-40.
- Yourcenar, M. (2011). *Mişima ya da Boşluk Algısı*, (Çev. Haldun Bayrı), Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Zabun, A. S. (2019). *Yaya Bölgelerinin Kent Peyzajına Olan Katkılarının Görsel ve İşlevsel Bakımdan İncelenmesi: Trabzon Bulvarı Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Zhou, B. Liu, L. Oliva, A. ve Torralba, A. (2014). “Recognizing City Identity via Attribute Analysis of Geo-Tagged Images”, *Lecture Notes in Computer Science, MIT Open Access Articles*, s. 519-534.
- Ziyæe, M. (2018). “Assessment of Urban Identity Through A Matrix of Cultural Landscapes” *Cities*, Sayı: 74, s. 21-31.
- 03.07.2005 Tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi:13.07.2005, Resmî Gazete Sayısı: 25874.
- 10.04.1944 Tarihli ve 4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 15.04.1944, Resmî Gazete Sayısı: 5682.
- 10.06.1933 Tarihli ve 2295 Sayılı Belediye Teşkilatı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Lağvı Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 19.06.1933, Resmî Gazete Numarası: 2431.
- 12.11.2012 Tarihli ve 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 06.12.2012, Resmi Gazete Sayısı: 28489.

- 18.01.1984 Tarihli ve 2972 Sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 18.01.1984, Resmi Gazete Sayısı: 18285.
- 19.10.2015 Tarihli Başbakanlık Genelgesi, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 19.10.2015, Resmî Gazete Sayısı: 29507.
- 22.11.2001 Tarih ve 4721 Sayılı Medeni Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 08.12.2001, Resmî Gazete Sayısı: 24607.
- 24.06.1993 Tarihli ve 504 Sayılı Yedi İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmî Gazete No: 21693, Resmî Gazete Tarihi: 09.09.1993.

İnternet ve Gazete Kaynakları

- “Amasya Gezilecek Yerler- Mutlaka Gezilmesi Gereken Yerlerin Listesi”, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/amasya-gezilecek-yerler-2020-amasya-mutlaka-gezilmesi-gereken-yerlerin-listesi-6214615/1> (28.05.2020).
- “Birbirinden İlginç Sokak Bankları”, (17.02.2019). *Habertürk Gazetesi*, <https://hthayat.haberturk.com/yasam/dekorasyon-onerileri/haber/1020859-birbirinden-ilginc-sokak-banklari>, (01.06.2020).
- “Bora Bora’da Tatil Yapmak!”, (2020). *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/bora-bora-da-tatil-yapmak-35073850> (erişim: 27.05.2020).
- “Boram Boram Tarih Kokan Osmanlı Köyü: Cumalıkızık”, (05.08.2016). *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.gelecekbursa.org/bursa-turizm/bursada-gezilecek-yerler/cumalikizik/>, (erişim: 16.02.2020).
- “Dinlerin ve Dillerin Kesiştiği Yer Mardin”, (03.032019). *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/hayat/dinlerin-ve-dillerin-kesistigi-yer-mardin-3449346> (erişim: 28.05.2020).
- “Dünyaca Ünlü Meydanlar”, (03.01.2013). *Sabah Gazetesi*, <https://www.sabah.com.tr/galeri/turizm/dunyaca-unlu-meydanlar>, (erişim: 24.05.2020).
- “Dünyanın En Güzel Camileri”, (26.05.2017). *Milliyet Gazetesi*, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/dunyanin-en-guzel-camileri-2457284/8>, (erişim: 02.06.2020).
- “Dünyanın En Meşhur Yemekleri”, (01.10.2015), *Sabah Gazetesi*. <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/dunyanin-en-meshur-yemekleri>, (erişim: 03.06.2020).
- “Eski Bursa’nın Anlatacakları Var”, (26.02.2017). *Yeni Dönem Gazetesi*, <http://www.yenidonem.com.tr/haber/eski-bursa-nin-anlatacaklari-var-35637.html>, (erişim: 14.02.2020).

- “İzmir’de Çemberli Sosyal Mesafe Önlemi”, (22.05.2020). *Habertürk Gazetesi*, <https://www.haberturk.com/izmir-de-sosyal-mesafe-cemberi-2687918> (erişim: 05.06.2020).
- “Kocaeli Sanayisinin Kapasite Kullanımı Arttı”, (27.09.2016). *Akşam*. <https://www.aksam.com.tr/kobi/kentteki-sanayi-kullanim-kapasitesi-yuzde-696ya-cikti/haber-552383> (erişim: 11.03.2020).
- “Osmanlı’da Mahalle Yapısı Nasıldı?” (27.06.2018). *Fikriyat*, <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/06/27/osmanlida-mahalle-yapisi-nasildi>, (erişim: 14.02.2020)
- “Osmanlı’nın Unuttuğumuz Adetleri” (10.04.2015). *Sabah Gazetesi*, <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/osmanlinin-unuttugumuz-adetleri/4>, (erişim: 29.02.2020).
- “Sadaka Taşı Geleneğini Okulda Yaşatıyorlar” (03.03.2017). *Sivas İrade*, <http://www.sivasirade.com/haber/sadaka-tasi-gelenegini-okulda-yasatiyorlar-14158.html>, (erişim: 29.02.2020).
- “Sosyal Mesafe İçin Yapılmıştı... Bakan Koca Örnek Gösterdi”, (10.05.2020). *Milliyet Gazetesi*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sosyal-mesafe-icin-yapilmisti-bakan-koca-ornek-gosterdi-6209076> (erişim: 05.06.2020).
- “Türkiye’de Corona Virüs Önlemleri! İşte Salgın Sebebiyle Geçici Olarak Kapılarını Kapatan Mağazalar Listesi”, (19.03.2020). *Milliyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-turkiyede-corona-virus-onlemleri-iste-salgin-sebebiyle-gecici-olarak-kapilarini-kapatan-magazalar-listesi-41472804/1> (erişim: 05.06.2020).
- Başal, M. ve Irmak, S. (12.01.2020). “Türkiye’nin En Büyük Mahallesini En Güzel Mahalle Yapmak İçin Kolları Sıvadı”, *İhlas Haber Ajansı*, <https://www.ihh.com.tr/haber-turkiyenin-en-buyuk-mahallesini-en-guzel-mahalle-yapmak-icin-kollari-sivadi-822188/> (erişim: 04.03.2020).
- Cıvaoglu, G. (2009). “Mahallelinin Gözleri”, *Milliyet Gazetesi*.
- Ekinci, O. (29.06.2006). “Çıkmaz Sokak Uygarlığımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
- Karaesmen, E. (2010). “Antalya Kent Dokusunun Yarım Yüzyıllık Serüveni (Kentsel Yapılaşma ve Alt Yapılaşmaya Giriş)”, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/11058.pdf>, (17.06.2020).
- Keneddy, M. (2015). “Unchanging Oxford High Street”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/uk-news/ng-interactive/2015/jun/04/unchanging-oxford-high-street-painting>, (erişim: 15.03.2020).
- Kutlu, M. (13.10.2010). “Şu Bizim Mahalle”, *Yeni Şafak Gazetesi*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafakutlu/u-bizim-mahalle-24437>, (erişim: 05.03.2020).
- Özdemir, U. S. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Çocuk ve Eğitimi”, *Önce Vatan Gazetesi*, <https://www.oncevatan.com.tr/osmanli-devletinde-cocuk-ve-egitimi-makale,37616.html>, (erişim: 25.02.2020).

- Stafford, T. (2012). “Why Can Smells Unlock Forgotten Memories?”, *BBC Future*, <https://www.bbc.com/future/article/20120312-why-can-smells-unlock-memories> (erişim: 18.03.2020).
- Türksoy, C. (2006). “Kentin Belleği”, <https://v3.arkitera.com/h9754-kentin-bellegi.html> (erişim: 17.03.2020).
- Verhaar, H. (2012). “Urban Identity: Citizens and Their Cities”, <https://thisbigcity.net/urban-identity-citizens-and-their-cities/> (erişim: 12.03.2020).
- Yılmaz, E. T. G. (2013). “Bir Hayat Sahnesidir Mahalle”, <https://www.arkitera.com/haber/bir-hayat-sahnesidir-mahalle/>, (erişim: 01.03.2019).
- Yüksel, B. (07.12.2020). “Demokles’in Kılıcı”, *Milliyet Gazetesi*, <http://blog.milliyet.com.tr/demokles-in-kilici/Blog/?BlogNo=217523>, (erişim: 28.02.2020).
- WEB_1. Arlet Natali Avazyan Fotoğraf Arşivi, Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146590985/> (erişim:16.02.2020).
- WEB_2. Arlet Natali Avazyan Fotoğraf Arşivi, Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146590945/>, (erişim: 16.02.2020).
- WEB_3. Arlet Natali Avazyan Fotoğraf Arşivi, Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146706296/>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_4. Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Sitesi (2020). <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-88462/aydin-kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlugu.html>, (erişim: 15.06.2020).
- WEB_5. Business Insider, <https://www.businessinsider.com/london-is-converting-old-double-decker-buses-into-homeless-shelters-2019-6> (erişim: 14.03.2020).
- WEB_6. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, Guillaume Berggren Fotoğraf Arşivi, <http://www.eskiistanbul.net/2438/kahvehane-guillaume-berggren-fotografi-1875>, (erişim: 20.02.2020).
- WEB_7. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <http://www.eskiistanbul.net/6246/uskudar-cavusdere-caddesi-bulgurlu-mescid-camii#lg=0&slide=0>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_8. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <http://www.eskiistanbul.net/6585/mezar-taslari-1901>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_9. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <http://www.eskiistanbul.net/5942/eyup-mezarligi#lg=0&slide=0>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_10. Eskişehir Kent Belleği Müzesi, <http://www.kentbellegi.org/> (erişim: 18.03.2020).
- WEB_11. Etimoloji Türkçe, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/mahalle>, (erişim: 01.03.2019).

- WEB_12. Gelecek Bursa Platformu, <http://www.gelecekbursa.org/bursa-turizm/bursada-gezilecek-yerler/cumalikizik/>, (erişim: 16.02.2020).
- WEB_13. Google Haritalar (2020). <https://www.google.com/maps/>, (erişim:18.06.2020).
- WEB_14. Lezzet, <https://www.lezzet.com.tr/>, (erişim: 03.06.2020).
- WEB_15. Listelist, <https://listelist.com/ikonik-yapilar/>, (erişim: 30.05.2020).
- WEB_16. Maggie Land Blanck Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, <http://www.maggielblanck.com/Azarian/Photos.html>, (erişim: 16.02.2020).
- WEB_17. Medipol Sağlık Grubu Sitesi, <https://www.medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi> (erişim: 02.06.2020).
- WEB_18. Mehmet Kurt Fotoğraf Arşivi, Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146732896/> (erişim: 22.02.2020).
- WEB_19. Mehmet Kurt Fotoğraf Arşivi, Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146706240/>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_20. Okul Haberleri, <https://www.okulhaberleri.net/okulumuzdan-guzel-bir-calisma-ornegi-sadaka-tasi-1733275>, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_21. Outside Online, <https://www.outsideonline.com/1785956/what-do-i-need-build-igloo> (erişim: 27.05.2020).
- WEB_22. Pinterest, <https://tr.pinterest.com/pin/317363104967158607/>, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_23. Pinterest, <https://tr.pinterest.com/pin/317363104967158693/>, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_24. Pinterest, <https://tr.pinterest.com/pin/522980575473007189/>, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_25. Pinterest, <https://tr.pinterest.com/pin/612137774329044810/?lp=true>, (erişim: 27.02.2020).
- WEB_26. Pinterest, <https://www.pinterest.es/pin/853150723146746941/>, (erişim: 22.02.2020).
- WEB_27. Sadakataşı, <https://www.sadakatasi.org.tr/page/sadaka-taslari/216>, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_28. Sensory Maps, <https://sensorymaps.com/publications/> (erişim: 18.03.2020).
- WEB_29 T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi (2020). <https://www.antalya.bel.tr/BilgiEdin/Tarihce>, (erişim: 17.06.2020).
- WEB_30. T.C. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi (2020). <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67576/genel-bilgi.html>, (erişim: 20.06.2020).

- WEB_31. T.C. Antalya Valiliği Resmi İnternet Sitesi (2020). <http://www.antalya.gov.tr/sehrimiz>, (erişim: 17.06.2020).
- WEB_32. T.C. Beyoğlu Belediyesi Resmi İnternet Sitesi (2020). <https://beyoglu.bel.tr/belediye-tarihcesi-3.html> (erişim: 02.07.2020).
- WEB_33. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Dinlersen Çiçekler De Konuşur”, <https://csb.gov.tr/dinlersen-cicekler-de-konusur-makale> (erişim: 29.02.2020).
- WEB_34. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi (2020). <https://www.denizli.bel.tr/>, (erişim: 18.06.2020).
- WEB_35. T.C. Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020). “Tarihçe”, <https://denizli.ktb.gov.tr/TR-211720/tarihce.html>, (erişim: 15.06.2020).
- WEB_36. T.C. Denizli Valiliği (2020). <http://www.denizli.gov.tr/tarihce>, (erişim: 15.06.2020).
- WEB_37. T.C. Fatih Belediyesi (2020). <https://www.fatih.bel.tr/bugunku-fatih> (erişim: 04.07.2020).
- WEB_38. T.C. Fatih Kaymakamlığı (2020). <http://www.fatih.gov.tr/tarih> (erişim: 02.07.2020).
- WEB_39. T.C. İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü İnternet Sitesi (2020). <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, (erişim: 15.06.2020).
- WEB_40. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2020). <https://www.ibb.istanbul/>, (erişim: 01.07.2020).
- WEB_41. T.C. İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi (2020). <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-165066/tarihce.html> (erişim: 01.07.2020).
- WEB_42. T.C. İstanbul Valiliği Resmi İnternet Sitesi (2020). <http://www.istanbul.gov.tr/bir-bakista-istanbul> (erişim: 02.07.2020).
- WEB_43. T.C. Merkezefendi Belediyesi Resmi İnternet Sitesi (2020). <http://www.merkezefendi.bel.tr/mobil/ilcemiz.html>, (16.06.2020).
- WEB_44. T.C. Muratpaşa Kaymakamlığı Resmi İnternet Sitesi (2020). <http://www.muratpasa.gov.tr/mahallelerimiz->, (erişim: 20.06.2020).
- WEB_45. T.C. Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). https://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/pdf/beceri/testler/1920/sos/5_sos_2.pdf, (erişim: 30.05.2020).
- WEB_46. T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). “Covid-19 Yeni Koronavirüs Hastalığı” <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir.html> (erişim: 05.06.2020).
- WEB_47. Tarih Kurdu, <https://tarihkurdu.net/osmanli-doneminde-cocuklar.html>, (erişim: 25.02.2020).

- WEB_48. The Berkshire Edge, <https://theberkshireedge.com/leonard-quart-yellow-cab-blues/> (erişim: 14.03.2020).
- WEB_49. The History Lists Web Site, <https://historylists.org/architecture/list-of-top-10-antoni-gaudi-works.html> (erişim: 13.03.2020).
- WEB_50. Türk Dil Kurumu (2020). “Türkçe Sözlük”, <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 09.03.2020).
- WEB_51. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2020). “İğdiş”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/igdis>, (erişim: 20.02.2020).
- WEB_52. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet Sitesi (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, (erişim: 15.06.2020).
- WEB_53. Üsküdarım, http://www.uskudarim.com/haber/uskudar_1/fukara-tasizekat-kuyusu/277.html, (erişim: 29.02.2020).
- WEB_54. Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Av%C3%A2r%C4%B1z>, (erişim: 18.02.2020).
- WEB_55. Yat ve Liman Bilgi Bankası, <https://www.yatliman.com/limanlar/antalya-kaleici-yat-limani/> (11.03.2020).
- WEB_56. Yedi İklim Yedi Bölge Mahalle, <http://7iklim7bolge.com/> (erişim:17.02.2020).

EKLER

Ek-1: Musa Mahallesi'nde KVKBK Tarafından Tescil Edilen Bir Yapı

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI**Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü**

SAYI : 52623597 - 20.11.296 - **1116**
 KONU : Denizli İli, Merkezefendi İlçesi, Musa Mahallesi, 2771
 Ada, 8 Parsel Hk.

AYDIN
 18.03.2016

D.G.Y.Y.

Özü yukarıda belirtilen konu hakkında Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan **10.03.2016** tarih ve **4777** sayılı kurul kararı ekte gönderilmiştir.

3386, 5226 ve 6498 sayılı yasalar, 648 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile değişik 2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanununun 7 nci ile 10 uncu maddesine dayanılarak hazırlanan ve 13.3.2012 tarih ve 28232 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Ve Sitlerin Tespit Ve Tescili Hakkında Yönetmelik" gereğince:

Tescil edilen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile sit içerisinde kalan parsellerin tespiti, listelenmesi ile taşınmazların tapu kütüklerinin beyanlar hanesine konacak şerhlerle ilişkin iş ve işlemlerin söz konusu yönetmelik hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi ve sit tesciline ilişkin kararların Bakanlığımız internet sitesi ve Resmi Gazetede ayrıca yayınlanacağını bilmesi hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz/rica ederim.

Haydar COSAR
 Bölge Kurulu Müdürü V.

EK : 1. Karar (1 adet)
 2. Tescil Fişi (1 adet)

DAĞITIM
GEREĞİ :

- Denizli Valiliği
 İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (Ek:1,2)
 (Kadastro müdürlüğü), (Ek:1,2)
- Denizli Büyükşehir Belediye Başkanlığı (Ek:1,2)
- Merkezefendi Belediye Başkanlığı (Ek:1,2)
- Merkezefendi Kaymakamlığı (Ek:1,2)
- Merkezefendi Kaymakamlığı
 (Tapu müdürlüğü), (Ek:1,2)
- Sn. İsmail Çetin GERELİ (Ek:1,2)

Değirmenönü Mah. Musa Cd. No:65
Merkezefendi/DENİZLİ

BİLGİ :

- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müd.
 (Kurullar Dairesi Başkanlığı)Ankara(Ek:1)

ADRES: Veysipasa Mh. Hükümet Bld. No: 67 09100 AYDIN TEL: 0286 213 77 37 FAKS: 0286 213 45 11
 E-POSTA: aydin.karar@kulture.gov.tr, Ayrıntılı Bilgi İçin: Mimar, Özge ÜÇLER

Özge ÜÇLER
 Mimar

T.C.

**KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
AYDIN KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU**

KARAR

TOPLANTI TARİHİ VE NO : 10.03.2016 - 121 20.11.296
KARAR TARİHİ VE NO : 10.03.2016 - 4777 Toplantı Yeri
AYDIN

Denizli İli, Merkezefendi İlçesi, Musa mahallesinde bulunan ve tapunun 2771 ada, 8 Parsel Numarasında kayıtlı taşınmazın tescil fişinin değerlendirilmesine ilişkin, Merkezefendi Belediye Başkanlığı'nın 27.10.2015 tarih ve 9117/12025 sayılı yazısı ve ekleri, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 20.11.2015, tarih ve 4425 sayılı ile 29.01.2015 tarih ve 4677 sayılı kararları, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanları'nın 08.03.2016 tarihli raporu okundu. Ekler ve konuya ilişkin, tüm bilgi ve belgeler incelendi. Yerinde yapılan incelemeler ve görüşmeler sonucunda;

Denizli İli, Merkezefendi İlçesi, Musa mahallesinde bulunan ve tapunun 2771 ada, 8 Parsel Numarasında kayıtlı taşınmazın 3386 ve 5226 sayılı kanunlarla değişik 2863 Sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" özelliği gösterdiğinden tescilinin uygun olduğuna, Yapı Grubunun II. Grup Yapı olarak belirlenmesine, Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanlarınca hazırlanacak koruma alanı haritasının Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Prof.Dr. Celal ŞİMŞEK
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI

Bahadır DİKMEN
İMZA

ÜYE

Prof. Dr. Aşlı SARAÇOĞLU
İMZA

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Saim CİRTİL
İMZA

ÜYE

Dr. Levent ÜNVERDİ
İMZA

ÜYE

Sinem TAŞ AYDOĞDU
İMZA

ÜYE

Hasan Tuğrul ÖZKAN
Denizli Büyükşehir Belediye
Başkanlığı
İMZA

ÜYE

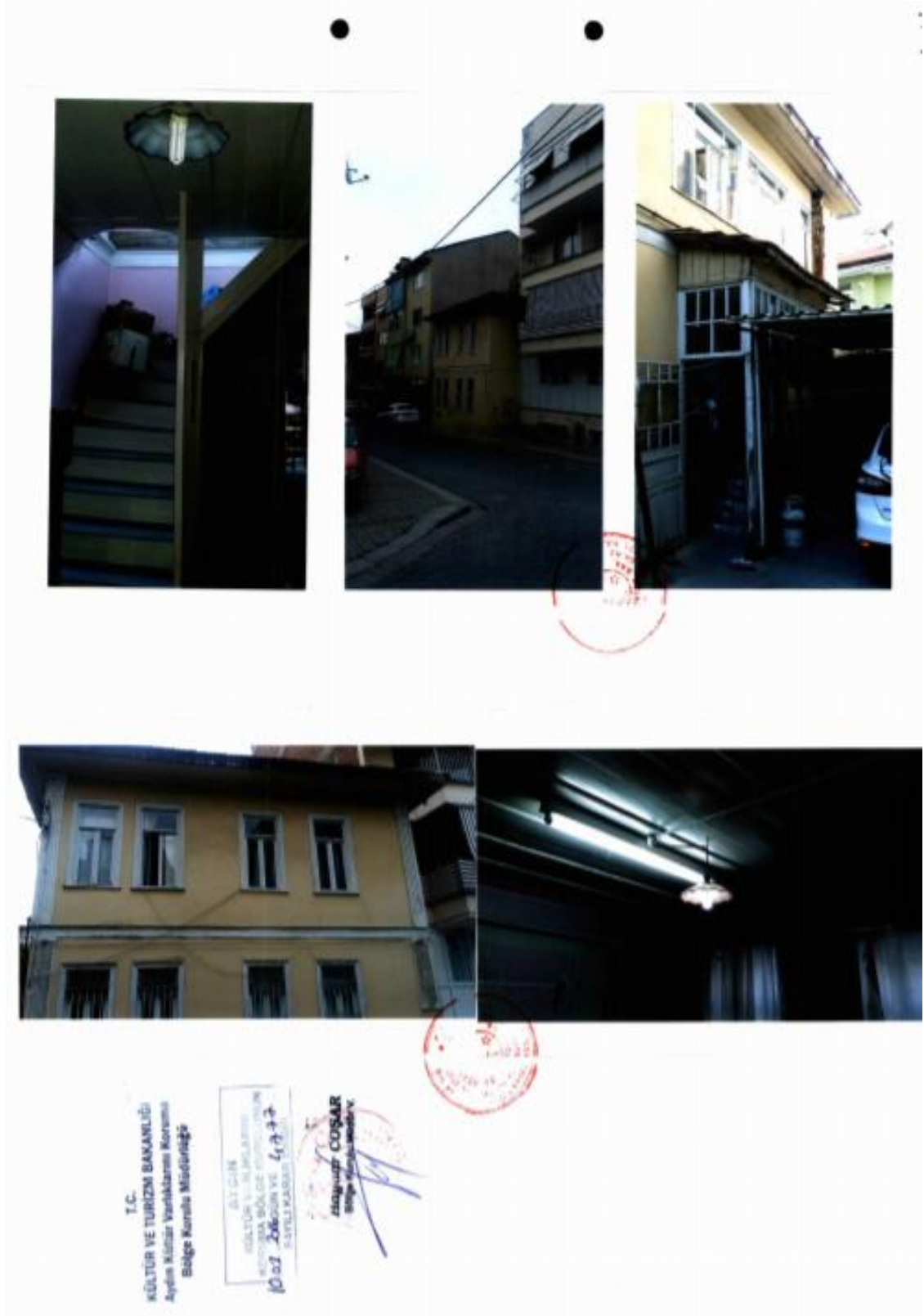
Merkezefendi Belediye Başkanlığı
BULUNMADI

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ	D.K.V.K.E	A N I T	ENVANTER NO :
T Ü R K İ Y E	KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ			HARİTA NO :
İLİ :	İLÇESİ :	MAHALLE - KÖY - MEVKİ :		KORUMA DEREJESİ
DENİZLİ	MERKEZEFENDİ	MUSA MAHALLESİ		ANITSAL
ADRESİ		KADASTRO :		1
		ADA:2771 PARSEL:8		2
				3
				ÇEVRESEL
				1
				2
				3
				ÇEVREVE AYKIRI
				1
				2
				3
ADI	YAPTIRAN :	YAPAN :	MİMARİ ÇAĞI :	
KONUT	YAPIM TARİHİ :	KİTABE :	VAKFIYE :	
GENEL TANIM: Yapı dikdörtgen plan şemasında iki katlı (zemin+1) inşa edilmiştir. Üst örtüsü kırma çatılı olup üzeri alaturka (oluklu) kiremit ile kaplıdır. Taşınmazın günümüzde ahşap doğrama saçak alınlıklarında bozulmalar görülmektedir				
KORUMA DURUMU	A TAŞIYICI YAPI	A DIŞ YAPI	A ÜST YAPI	A SÜSLEME
	B	B	B	B ELEMANLARI
	C	C	C	C
				A RUTUBET
				B
				C
				A YOK
				B İZİ VAR
				C ÖNEMLİ

YAPILAN ONARIMLAR :	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ
AYRINTILI TANITIM :	TEKNİK BİLGİLER
Yapı dikdörtgen plan şemasında iki katlı (zemin+1) inşa edilmiştir. Üst örtüsü kırma çatılı olup üzeri alaturka (oluklu) kiremit ile kaplıdır. Taşınmazın günümüzde ahşap doğrama saçak alınlıklarında bozulmalar görülmektedir. Saçak seviyesi geleneksel etki ve mimari gereklilik olarak oldukça dışa taşınmış olarak düzenlenmiştir. Geniş saçak düzenlemesi yapının iklim şartlarından korunması adına gerçekleştirilmiştir. Saçak alınlığında ahşap doğrama alın tahtasına yer verilmiştir. İç ve dış cephe günümüzde sıvalı durumdadır. Yapıdaki pencere formları dikdörtgen formulu olup oldukça uzun ve geniş tutulmuştur. Konutun biçimlendirilmesinde iklim, topografya (arazinin konumu), yöresel malzeme etkili olmuştur. Söz konusu taşınmazda Türk aile geleneğinin etkisiyle, alt katlarda fazla açıklık yer verilmemiştir. Bahse konu evin planı da buna göre belirlenmiştir. Zemin ve tavan kaplamaları ahşap doğramadır. Dikdörtgen formulu oldukça uzun geniş tutulmuş zemin kat pencere düzenlemelerindeki demir doğrama ferforjeler dikkat çekicidir. Dış cephe 1. katta köşelerde köşe plasterlerine yer verilmiştir. Plasterlerin dış yüzeyi dilimli olup alınlık bölümü akantus yaprakları ile taçlandırılmıştır. Söz konusu uygulama dış cephede hareketlilik kazandırmıştır. Tavan, taban döşemeleri ve kapı kanatları ahşap doğramadır. Ancak günümüzde ahşap doğrama tavan kaplamalarında bozulmalar mevcuttur.	
YAVIN BEZİNİ :	ORJİNAL KULLANIMI KONUT BUGÜNKÜ KULLANIMI KONUT ÖNERİLEN KULLANIMI KONUT HAZIRLAYANLAR 09/03/2014
EKLER :	ONAY :
1- RAPOR	
2- FOTOĞRAF	
3- BÖLGE PROJESİ	
4- RESTORASYON PROJESİ	
HARİTA	
KİTAP	
KİTABE	
VAKFIYE	
	Haydar COSAR Bölge Koruma Müdürü V.

Kaynak: Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Resmi İnternet Sitesi, (korumakurallari.ktb.gov.tr, 2020)

Ek-2: Musa Mahallesi'nde Korunamayan Bir eşme

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi.

Ek-3. Musa Mahallesi'nde Yıkılmış Tarihi Bir Yapı Duvarı

Kaynak: Canberk Bulut Arşivi.

Ek-4 Antalya Kaleiçi Bölgesi ve Yat Limanı Tasarım Projesi Raporu

T.C.
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Planlama Şube Müdürlüğü

Sayı : 90852262-301.03- **1827-3353**
Konu: Muratpaşa, Selçuk Mah.
155 ada 16 parsel.

05/06/2015

BAŞKANLIK MAKAMINA

Muratpaşa Belediyesi, Selçuk Mahallesi sınırları içerisinde, 20K-3D nolu imar paftasında yer alan, 155 ada 16 parseldeki yapının tescil edilmesine yönelik, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.11.2014 tarih ve 3205 sayılı kararı gereği; Koruma Amaçlı İmar Planına tescilli yapı olarak işlenmesine ilişkin hazırlanan 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliğinin incelenerek, karara bağlanmak üzere **Büyükşehir Belediye Meclisine havalesini arz ederim.**

Hüsamettin EL MAS
İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı

Uygun görüşle arz ederim.

.../06/2015

Bedrettin ERGÜN
Genel Sekreter Yardımcısı

BELEDİYE MECLİSİNE

.../06/2015

Birol EKİCİ
Genel Sekreter

Ek: 1

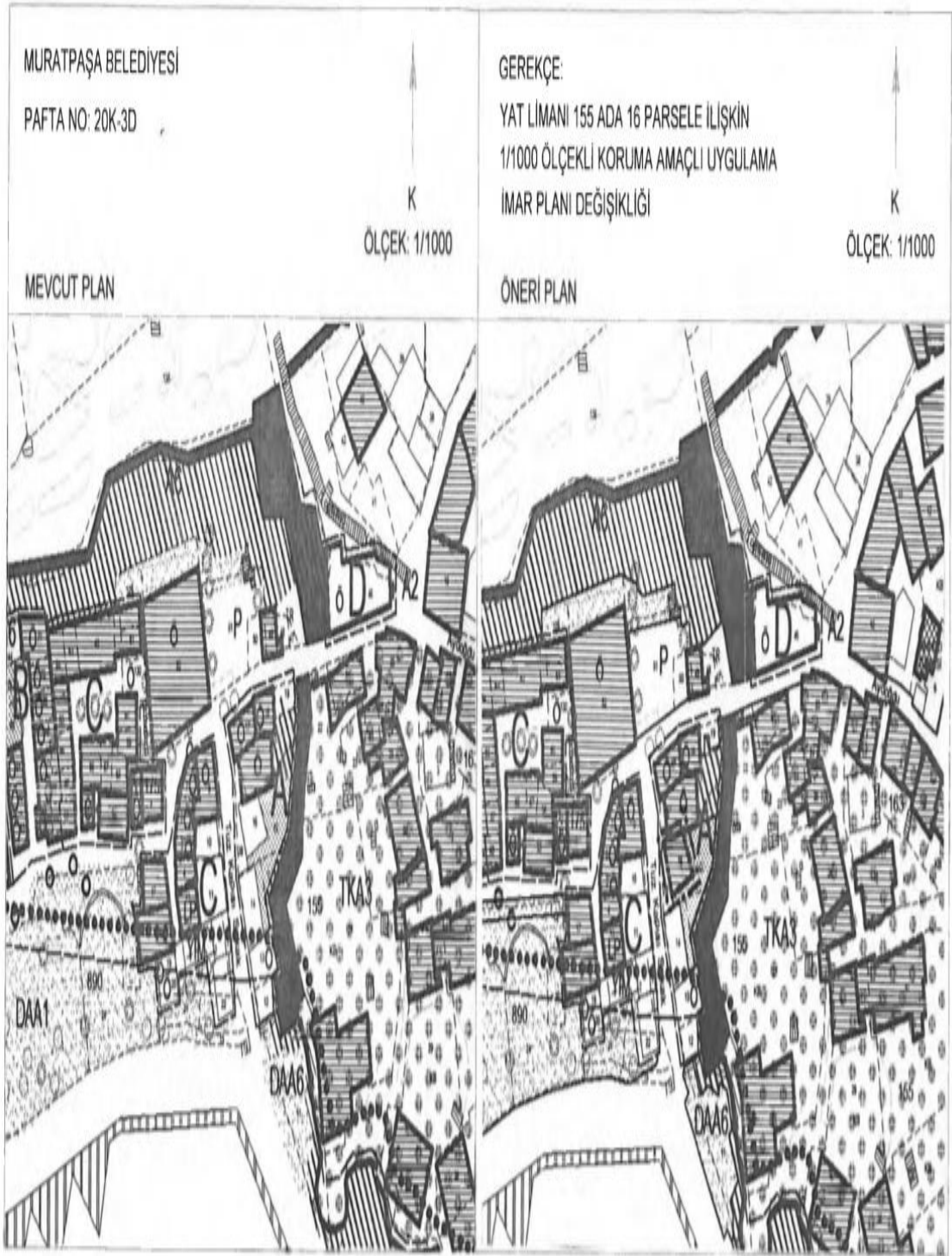
- 19.11.2014/3205 sayılı Kurul Kararı.
- 1/1000 ölçekli UIP değişikliği ve plan açıklama raporu.

Adres: Antalya Büyükşehir Belediyesi, Karatoprağı Parkı İçi 97100 ANTALYA
Ayrıntılı bilgi için atlat: A. Lale DARICI
Tel : 0 242 241 28 96
Web: www.antalya.bel.tr

Fax : 0 242 243 05 28
E-posta: info@antalya.bel.gov.tr planlama@antalya.bel.tr

GÖSTERİM

PLAN ONAMA SINIRI

ANTALYA MURATPAŞA BELEDİYESİ
KALEİÇİ YAT LİMANI 155 ADA 16 PARSELE İLİŞKİN 1/1000 ÖLÇEKLİ
KORUMA AMAÇLI UYGULAMA İMAR PLANI DEĞİŞİKLİĞİ

PLANLAMA ALANININ GENEL TANIMI

Plan değişikliğine konu olan alan, Antalya İli, Kent Merkezi, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi kapsamında, Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları içerisinde Yat Limanı Selçuk Mahallesi'nde 1/1000 ölçekli 20K-III'd no'lu koruma amaçlı imar planı paftasında yer alan 155 ada 16 parseldir. (Şekil1)

Şekil 1. Hava Fotoğrafı

PLAN DEĞİŞİKLİĞİNİN AMAC VE KAPSAMI

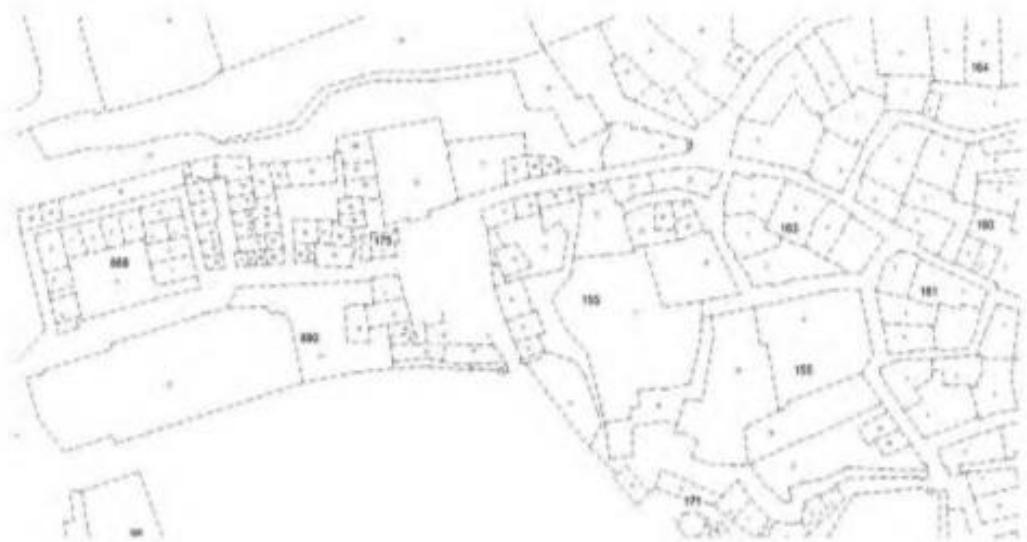
5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının 7/o maddesinde Belediyemiz görevleri arasında "Kültür ve Tabiat Varlıkları ile Tarihi Dokunun ve Kent Tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek" hükmü yer almaktadır. Bu bağlamda Kaleiçi ile birlikte kentin ilk yerleşilen alanı ve Roma İmparatorluk döneminden itibaren yaklaşık 2000 yıldır kentin limanı olarak hizmet veren Yat Limanı ve çevresi, 1970'li yıllardan başlayıp günümüze değin süren turizm amaçlı çalışmalara konu edilmiştir. En son gelinen noktada ise, Yat Limanı günümüz değerleriyle doğru orantılı olarak yaşamını sürdürmemiş, bölge bir köhneme ve terk edilme sürecini yaşamaya başlamış, tarihi, doğal ve kültürel dokusu zedelenmiş ve kentle bütünleşemeyen atıl bir Yat Limanı özelliğine bürünmüştür.

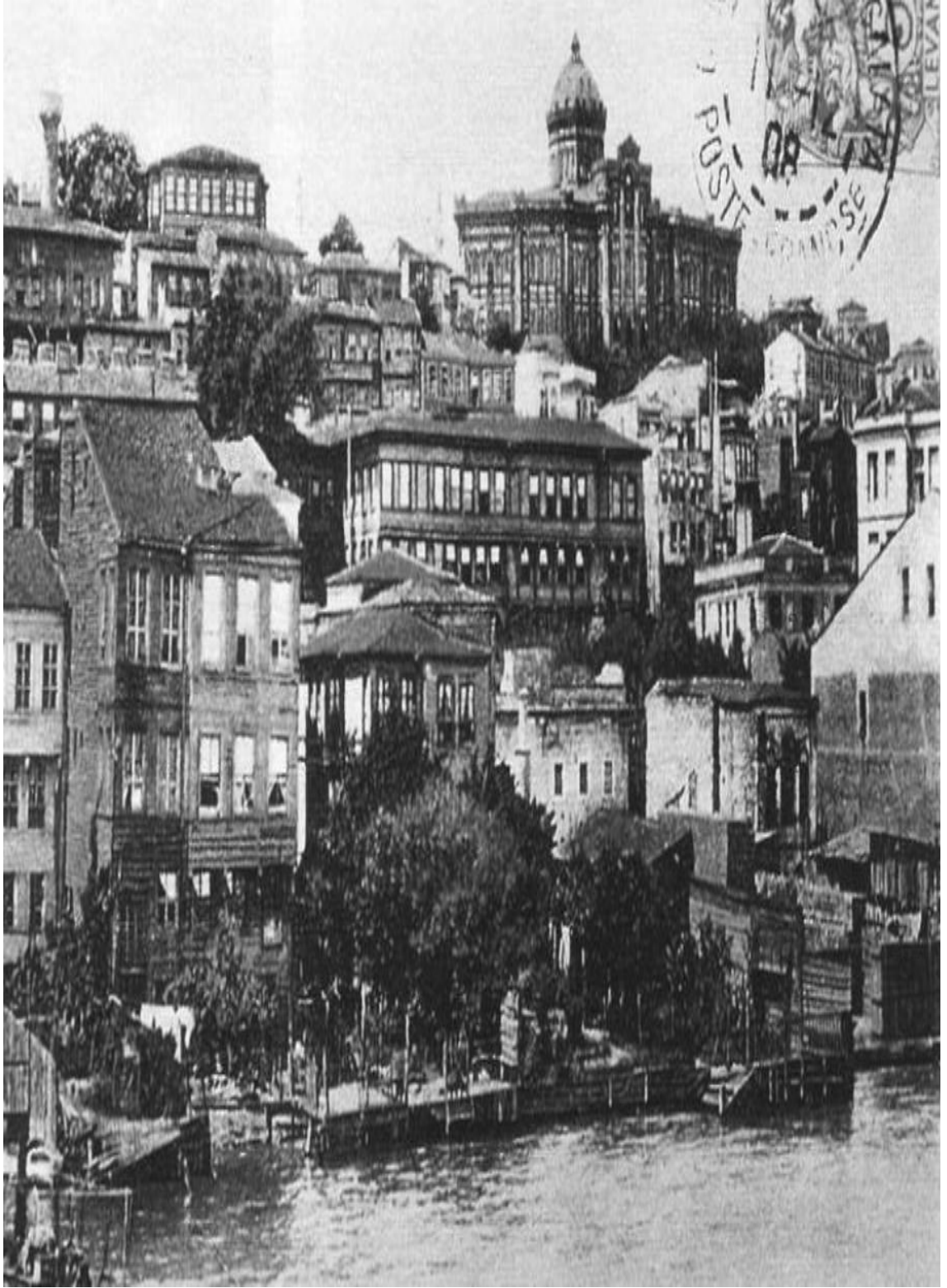
Yaşanan bu süreç günümüz koşullarına uygun bir imar planı yapımını zorunlu kılmış, ve Belediyemizce Kaleiçi Yat Limanı Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır. Söz konusu plan mülga Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.12.2007 tarih ve 2098 sayılı kararı ile uygun bulunmuş olup 15.01.2009 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca onaylanmıştır. Plan kapsamında Selçuk Mahallesi 155 ada 16 parselde bulunan yapı planının yapım ve onaylanma aşamasında tescilsiz iken Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.11.2014 tarih ve 3205 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Bu doğrultuda söz konusu yapıya ilişkin değişikliğin 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planına işlenilmesi gerekmiş ve bu bağlamda bu plan değişikliği hazırlanmıştır.

BUGÜNKÜ ARAZİ KULLANIMI VE KADASTRAL DURUM

Yat Limanı Selçuk Mahallesi 155 ada 16 parselin yer aldığı alana ilişkin kadastral durum aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

Şekil 2. Kadastral Durum

Ek-4: Balat'ın Kartpostala Basılmış Osmanlı Dönemi Görünümü

Kaynak: İstanbul Ansikopedisi (1994), *Tarih Vakfı Yayınları*, Cilt: 3, s. 279.

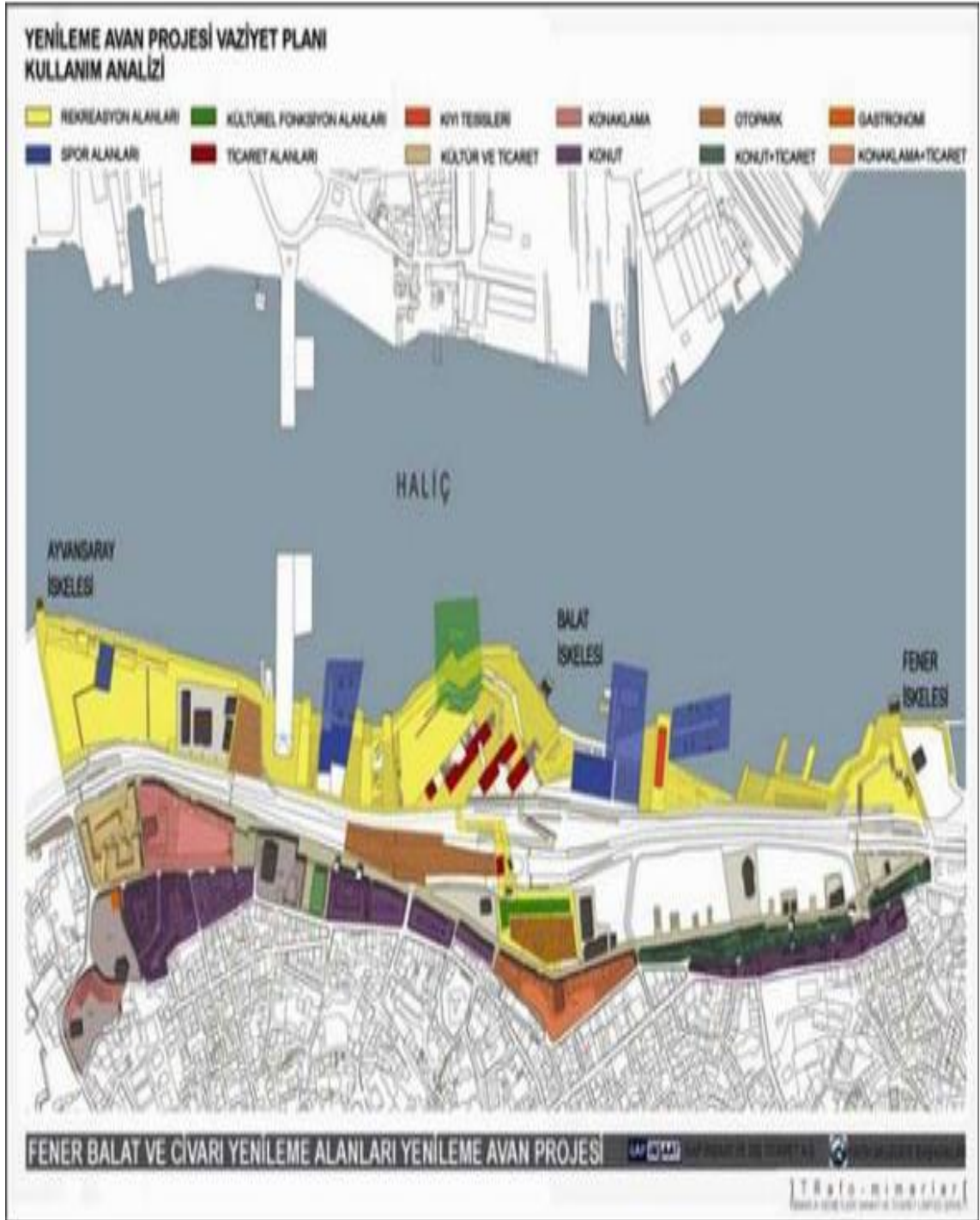

Ek-7: Fener Balat Ayvansaray Kentsel Yenileme Avan Projesi

Kaynak: (fatih.gov.tr, 2020)

ÖZGEÇMİŞ**KİMLİK BİLGİLERİ**

Adı Soyadı : Canberk Bulut
Anne/Baba Adı : Tülay/ Halil İbrahim
Doğum Yeri : Susurluk/ Balıkesir
Doğum Tarihi : 15.07.1994
E-posta : canberkbulut@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans : Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Mezuniyet Tarihi : Mayıs 2017
Yabancı Dil/ Düzeyi : İngilizce/ Çok İyi

ARAŞTIRMA ALANLARI: Kamu Yönetimi, Kamu Politikası, Kent, Kent Kimliği,
Kentsel Dönüşüm, Mahalle, Yerel Yönetimler, Kent Tarihi

YAYINLANAN ÇALIŞMALAR: An Analysis of Turkey's Amnesty Policy: The
Case of Law No. 4616 (Rahşan Amnesty), *Peter Lang*, 2019. (Onur Kulaç ile
Ortak Kitap Bölümü).